

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ
ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΤΟΣ 88
ΕΥΧΟΣ 806
ΑΡΤΙΟΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2005

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

Βογατσικοῦ 7, 546 22 (ἤ Τ.Θ. 10335, 541 10) Θεσσαλονίκη

ΙΔΡΥΘΗ ΕΝ ΕΤΕΙ 1917
ΥΠΟ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ (†)

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
κ.κ. ΑΝΘΙΜΟΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΛΗΤΗΣ-ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ
ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΚΟΝΤΑΚΗΣ, Διδάκτωρ Θεολογίας

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ
ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: 15 εὐρώ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: 50 δολλάρια Η.Π.Α.
ΑΞΙΑ ΤΟΜΩΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΩΝ ΕΤΩΝ: 20 εὐρώ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ISSN 1011 - 3010

Λόγος Κατηχητήριος ἐπί τῇ ἐνάρξει τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς

Ἀριθμ. Πρωτ. 229

ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ

ΕΛΕΩι ΘΕΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΠΑΝΤΙ ΤΩι ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ
ΧΑΡΙΣ ΕΙΗ ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΗ
ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΗΜΩΝ ΧΡΙΣΤΟΥ,
ΠΑΡ᾽ ΗΜΩΝ ΔΕ ΕΥΧΗ, ΕΥΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΣΥΓΧΩΡΗΣΙΣ

Ἀγαπητοί ἀδελφοί καί τέκνα ἐν Κυρίῳ

"Ἔφθασε καιρός ἡ τῶν πνευματικῶν ἀγώνων ἀρχή, ἡ κατά τῶν δαιμόνων νίκη, ἡ πάνοπλος ἐγκράτεια, ἡ τῶν Ἀγγέλων εὐπρέπεια, ἡ πρός Θεόν παρρησία. . ."

Τήν πεζότητα τοῦ καθημερινοῦ βίου ἔρχεται νά διακόψῃ ἡ περίοδος τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ἡ κατ᾽ ἐξοχήν περίοδος τῶν πνευματικῶν ἀγώνων.

Ἤδη ἕν ἀκόμη στάδιον ἀγώνων ἀνοίγεται ἐνώπιόν μας. Στάδιον ἀγώνων ὄχι μόνον τοῦ σώματος, ἀλλά καί τοῦ πνεύματος. Στάδιον μέγα, εἰς τό ὁποῖον ἠμποροῦμε -καί πρέπει-νά ἀγωνισθῶμεν ὅλοι ἀνεξαιρέτως. Τό "στάδιον τῶν ἀρετῶν" αὐτό, ὅπως τό ὀνομάζει ἡ ἱερά ὑμνογραφία, δέν ἔχει κερκίδας. Δέν προβλέπει θεατάς. Ἔχει μόνον στίβους διά τούς ἀγωνιστάς. Οἱ ἑλλανοδίκαι καί οἱ θεαταί εὑρίσκονται ὑψηλά εἰς τόν οὐρανόν. Εἶναι ὁ Κύριος, ὁ ἀγωνοθέτης τῶν καλῶν ἀγώνων τῆς Πίστεως, καί οἱ Ἅγιοι, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἤδη ἀγωνισθῆ καί διακριθῆ, ἔχουν λάβει τόν στέφανον καί τό βραβεῖον αὐτῶν καί παρακολουθοῦν νά ἴδουν τάς ἰδικάς μας προσπαθείας, νά θαυμάσουν τάς ἰδικάς μας κατακτήσεις.

Εἰς τό στάδιον τῶν πνευματικῶν ἀγώνων οὐσιαστικῶς ἔχομεν εἰσέλθει ἀπό τήν ὥραν τοῦ ἁγίου Βαπτίσματός μας. Τότε ἀπετάχθημεν τόν σατανᾶν καί τά ἔργα του καί ἐφορέσαμεν ὡς κατάλευκον χιτῶνα τόν ἴδιον τόν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τόν Ὁποῖον καί ὑπεσχέθημεν νά ἀκολουθήσωμεν εἰς ὅλην τήν ζωήν μας. Ὅμως ἡ φιλαυτία καί ἡ ἀγάπη τῆς ματαιότητος τοῦ κόσμου, ἐν συνδυασμῷ μέ τόν διαρκῆ "πόλεμον", τόν ὁποῖον ὁ διάβολος διαξάγει ἐναντίον μας μέ τήν "εὐπερίστατον ἁμαρτίαν", μᾶς καθιστοῦν πολλάκις νωθρούς, ὥστε εὐκόλως νά ἐγκαταλείπωμεν τόν κόπον τῆς ἐν Χριστῷ ἀσκήσεως, βυθιζόμενοι εἰς τήν ραστώνην τῆς ἀδιαφορίας. Μέ αὐτόν τόν τρόπον ὅμως ἀπομακρυνόμεθα ἀπό τήν πηγήν τῆς ζωῆς, τόν Χριστόν, μέχρι πλήρους χωρισμοῦ ἀπ᾽ Αὐτοῦ. Ἀλλά τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι ὁ θάνατος. Ὁ αἰώνιος, ὁ φοβερός, ὁ ἀληθινός θάνατος. Διότι ὅσον ὁ Χριστός εἶναι ἡ Ζωή, ἡ ἀληθινή Ζωή, ἡ αἰωνία Ζωή, ἄλλο τόσον ἡ ἀπομάκρυνσις ἀπό Αὐτόν εἶναι ὁ θάνατος, εἶναι στέρησις τῆς Ζωῆς, τῆς Χαρᾶς καί τοῦ Φωτός - ἀπώλεια τῶν πάντων!

Μέ πολύ σοφήν μέριμναν, λοιπόν, ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία ἐθέσπισε τό στάδιον τῶν Νηστειῶν, ὥστε ὅλοι νά ἐνθυμηθῶμεν τάς ἐκ τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος ὑποχρεώσεις μας, νά ἀντιληφθῶμεν ὅτι εἴμεθα ἐξ ὁρισμοῦ ἀγωνισταί καί ἀθληταί καί νά ἐπιδοθῶμεν μέ φιλοτιμίαν εἰς τά ποικίλα ἅγια ἀγωνίσματα: τήν ἀλληλοσυγχώρησιν, τήν νηστείαν, τήν προσευχήν, τήν ἐλεημοσύνην, τήν ὑπομονήν εἰς τάς θλίψεις καί τάς ταλαιπωρίας τῆς ζωῆς, τήν ἐγκαρτέρησιν εἰς τόν πόνον, τήν εἰς ἀλλήλους ἁγίαν ἀδελφικήν ἀγάπην.

Ἡ νηστεία ἀνακουφίζει τό σῶμα ἀπό περιττά βάρη καί χυμούς καί δίδει πτερά εἰς τήν προσευχήν, ταπεινώνει τό φρόνημα καί ἀνοίγει τήν θύραν τῆς μετανοίας. Αἱ σωματικαί "μετάνοιαι"καταπονοῦν καί γυμνάζουν τό σῶμα, ἀλλά ταυτοχρόνως εἶναι καί μία κραυγαλέα ἔνδειξις αὐτοσυνειδησίας τοῦ ὅτι εἴμεθα ἁμαρτωλοί καί πεπτωκότες καί ἐν μετανοίᾳ ζητοῦμε ταπεινά ἀπό τόν Θεόν νά μᾶς ἀναστήσῃ. Εἶναι μία ἐξομολόγησις καί προσευχή εἰς τήν ὁποίαν συμμετέχει καί τό σῶμα.

Ἡ ἐλεημοσύνη ἁγιάζει τήν νηστείαν καί καθιστᾷ εὐπρόσδεκτον τήν προσευχήν μας ἐνώπιον τοῦ Ἐλεήμονος Θεοῦ. Ἡ ὑπομονή εἰς τάς ἀσθενείας, τόν πόνον καί τάς θλίψεις μᾶς ὁδηγεῖ ἐπί τά ἴχνη τῶν ἁγίων Μαρτύρων καί μᾶς ἐξασφαλίζει μεγάλας δωρεάς καί στεφάνους ἀπό τόν Κύριον. Ἡ συγχώρησις ὅλων ὅσοι μέ ὁποιονδήποτε τρόπον μᾶς ἔβλαψαν καί ἐζημίωσαν καί ἡ ἀγάπη πρός πάντας, ἀποτελοῦν τήν σφραγῖδα τῆς γνησιότητος ἡμῶς ὡς Χριστιανῶν καί μᾶς καθιστοῦν μιμητάς τοῦ Χριστοῦ. Ἡ συχνή μελέτη τῶν Ἁγίων Γραφῶν, τῆς διδασκαλίας τῶν Πατέρων καί τῶν Βίων τῶν Ἁγίων μᾶς δίδουν τήν ἀπαραίτητον τροφήν τοῦ πνεύματος, τήν ὁποίαν

χρειαζόμεζα διά νά ἀγωνισθῶμεν καλῶς καί μέχρι τέλους.

Ἡ προσευχή τοῦ ἁγίου Ἐφραίμ τοῦ Σύρου:"Κύριε καί Δέσποτα τῆς ζωῆς μου, πνεῦμα ἀργίας, περιεργίας, φιλαρχίας καί ἀργολογίας μή μοι δός πνεῦμα δέ σωφροσύνης, ταπεινοφροσύνης, ὑπομονῆς καί ἀγάπης χάρισαί μοι τῷ σῷ δούλῳ. Ναί, Κύριε, δώρησαί μοι τοῦ ὁρᾶν τά ἐμά πταίσματα καί μή κατακρίνειν τόν ἀδελφόν μου, ὅτι εὐλογητός εἶ, εἰς τούς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν", τήν ὁποίαν καλούμεθα νά ἐπαναλαμβάνωμεν πολλάς φοράς κατά τήν διάρκειαν τῶν ἱερῶν ἀγώνων τῆς Τεσσαρακοστῆς, καί μάλιστα κάνοντας μετανοίας, εἶναι ὁ "ἐνδεδειγμένος ὕμνος"τῆς εὐσεβείας. Ἐπικαλούμεθα Αὐτόν τόν Κύριον καί Δεσπότην τῆς Ζωῆς καί ζητοῦμε δι᾿ Αὐτοῦ ἀπαλλαγήν ἀπό τά τέσσαρα κυριώτερα πονηρά πνεύματα, τά τέσσερα φοβερώτερα πάθη καί τήν δωρεάν τῶν τεσσάρων κυριωτέρων ἀγαθῶν πνευμάτων, τῶν τεσσάρων σπουδαιοτέρων δηλαδή ἀρετῶν. Ταυτοχρόνως ζητοῦμε νά ἀποκτήσωμε τή μεγαλύτερην ἀρετήν τῆς αὐτογνωσίας, ὥστε νά ἀσχολούμεθα μέ τήν ἰδικήν μας ἁμαρτίαν καί ὄχι τήν ἁμαρτίαν τῶν ἄλλων. Ἡ προσευχή αὐτή εἶναι ἴσως ἡ πληρεστέρα καί ὡραιοτέρα προσευχή τῆς μετανοίας.

Ἄς εἰσέλθωμεν, ἀδελφοί, μέ χαράν εἰς τό ἅγιον Στάδιον. Ἄς ἀρχίσωμε μέ τήν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ καί τήν εὐχήν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τόν καλόν ἀγῶνα τῆς μετανοίας καί καθάρσεως μέ τήν νηστείαν, τήν ἐγκράτειαν, τήν ἀλληλοσυγχώρησιν, τήν ὑπομονήν, τάς ἐλεημοσύνας, τήν προσευχήν καί τήν ἀγάπην. Ἄς ἀγωνισθῶμεν μέ φιλοτιμίαν, ὅπως ὅλοι οἱ Ἅγιοι. Μέ πόθον Χριστοῦ καί μέ πνευματικήν "ἀρχοντιάν". Μέ ταπεινοφροσύνην, ἀλλά καί μέ ζῆλον. Ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία, ἀπό τῆς μαρτυρικῆς καθέδρας τοῦ ταπεινοῦ μέν, ἀλλά πάντοτε φωτεινοῦ Φαναρίου, στέλλει πρός πάντας τήν εὐχήν καί εὐλογίαν της καί προτρέπει ἐν ἀγάπῃ, οὐδείς νά παραμείνῃ ἀδρανής, οὐδείς νά ἀναζητήσῃ κερκίδα θεατοῦ, οὐδείς νά παραμείνῃ ἀδιάφορος πρός τό σάλπισμα τῶν πνευματικῶν ἀγώνων.

"Ἔφθασε καιρός . . .", ἀδελφοί καί τέκνα ἐν Κυρίῳ ἠγαπημένα. Καί λέγοντες καιρόν, δέν ἐννοοῦμεν μόνον τόν χρόνον, ἀλλά καί τήν "εὐκαιρίαν".

Εὐλογητός ὁ Θεός, ὁ Ὁποῖος μᾶς χαρίζει μίαν ἀκόμη Μεγάλην Τεσσαρακοστήν, μίαν ἀκόμη εὐκαιρίαν ἀγώνων πνευματικῶν καί νίκης κατά τοῦ διαβόλου, τῆς ἁμαρτίας καί τοῦ θανάτου, μίαν ἀκόμη εὐκαιρίαν μετανοίας καί σωτηρίας. Αὐτῷ τῷ Σωτῆρι Θεῷ, ἡ δόξα καί τό κράτος εἰς τούς αἰῶνας. Ἀμήν.

Ἁγία καί Μεγάλη Τεσαρκοστή βε'

+ Ὁ Κωνσταντινουπόλεως διάπυρος πρός Θεόν εὐχέτης πάντων ἡμῶν.

Μ.Γ. Βαρβούνη-Άλ. Βαρβούνη

Ήγεμονικές άπογραφές τῶν Μονῶν τῆς Σάμου (1885)

Τόν Ἰούνιο τοῦ 1885 ὁ ταμίας τῶν Μονῶν Γ. Π. Βάλσαμος καί ὁ Γραμματέας τῆς Βουλῆς τῶν Σαμίων Θ. Ἀνεζίνης ὑπέβαλαν στόν ἡγεμόνα τῆς Σάμου Ἀλ. Καραθεοδωρῆ ἔκθεση σχετικά μέ ἀπογραφή πού εἶχαν διενεργήσει στά μεγάλα μοναστήρια τοῦ νησιοῦ, βάσει τῆς ὑπ' ἀριθμ. 1664 ἡγεμονικῆς διαταγῆς. Μέ βάση ἀντίστοιχα ἔγγραφα πού σώζονται στά ΓΑΚ-Ἀρχεῖα Νομοῦ Σάμου ὁ Χρῆστος Λάνδρος δημοσίευσε, τό 2002, τίς ἀντίστοιχες ἀπογραφές τῶν μονῶν Προφήτη Ἠλία καί Ἁγίας Τριάδος ἤ Νέας Ζωοδόχου Πηγῆς, προτάσσοντας σύντομο μελέτημα γιά τήν ἀπογραφή αὐτή καί τίς προηγεμονικές ἀπογραφές τῶν σαμιακῶν μοναστηριῶν, ἀλλά καί γιά τή δράση της ἐπί τῶν μονῶν ἐπιτροπῆς, καί τό ἔργο της στά μοναστήρια τοῦ νησιοῦ[1].

Πρόσφατα, στό Ἀρχεῖο τοῦ Βάσου Ἀσλάνη ἐντοπίστηκε φωτοτυπημένο ἀντίγραφο χειρογράφου τετραδίου, μέ διαστάσεις 36Χ24 cm, τό πρωτότυπο τοῦ ὁποίου πιθανολογοῦμε ὅτι ἴσως σώζεται στό ἀκατάγραφο εἰσέτι τμῆμα τοῦ ἀρχείου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σάμου. Στό τετράδιο αὐτό σώζεται ὁλόκληρη ἡ καταγραφή τοῦ 1884-1885, γιά ὅλα τά μοναστήρια τοῦ νησιοῦ. Στή συνέχεια, δημοσιεύουμε σχολιασμένα τά τμήματα ἐκεῖνα πού δέν ἐντόπισε στά ΓΑΚ-Ἀρχεῖα Νομοῦ Σάμου ὁ Χρ. Λάνδρος, καί τά ὁποῖα ἀφοροῦν τίς μονές Ζωοδόχου Πηγῆς, Ἁγίας Ζώνης, Παναγίας τοῦ Βροντᾶ, Μεγάλης Παναγίας, Τιμίου Σταυροῦ καί Κοιμήσεως

1. Χρ. Λάνδρος, "Μοναστηριακές ἀπογραφές τῆς Σάμου τόν 19ο αἰώνα", *Σαμιακές Μελέτες* 5 (2001-2002), σ. 125-150.

Θεοτόκου Μαραθοκάμπου. Συμπληρώνεται ἔτσι τό προηγούμενο δημοσίευμα μέ στοιχεῖα σημαντικότατα γύρω ἀπό τήν ἱστορική πορεία τοῦ σαμιακοῦ μοναχισμοῦ.

Προβαίνουμε στή συνέχεια σέ σχόλια ἐπί τῶν πληροφοριῶν τοῦ ἴδιου τοῦ κειμένου, ἀφοῦ τά εἰσαγωγικά μπορεῖ κανείς νά τά βρεῖ στό δημοσίευμα τοῦ Χρ. Λάνδρου[2], ἡ συμπλήρωση τοῦ ὁποίου παρέχεται μέ ὅσα ἀκολουθοῦν:

Ἀπογραφή

Τοῦ προσωπικοῦ καί τῆς κινητῆς τῶν Μονῶν περιουσίας συνῳδα τῷ Ἀριθ. 7 Κεφ. Β Νόμου τοῦ 1885.

Κατάλογος

Τῆς κινητῆς περιουσίας τῆς Μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς

Ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ Ζωοδόχου Πηγῆς[3] σήμερον τήν δεκάτην ἑβδόμην τοῦ μηνός Ἰουνίου ἡμέρα Δευτέραν τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ὀγδοηκοστοῦ πέμπτου ἔτους μεταβάντες οἱ ὑποφαινόμενοι Γ.Π. Βάλσαμος, Ταμίας τῶν Μονῶν, καί Θ. Ἀνεζίνης, Γραμματεύς τῆς Βουλῆς, δυνάμει τῆς ὑπ᾽ ἀριθμ. 1464 καί ἀπό 15 Ἰουνίου, διαταγῆς τῆς Ἀ.Ὑψ. τοῦ ἡγεμόνος ἐνηργήσαμεν τήν ἀπογραφήν τῆς κινητῆς ἐν γένει περιουσίας τῆς ἀνωτέρω Μονῆς κατά τόν ἑξῆς τρόπον:

Τρεῖς μεγάλαι εἰκόνες ἀργυραῖ, ἡ Ζωοδόχος Πηγή, ἡ Ἁγ. Ἄννα, καί ἡ Ἁγ. Βαρβάρα ἐξ αὐτῶν ἡ εἰκόνα τῆς Ζωοδ. Πηγῆς ἐπίχρυσος[4].

---

2. Γιά τίς προγενέστερες ἀπογραφές τῶν μονῶν μία τό 1828 καί δύο τό 1830 βλ. Κ. Κόμης, "Πληθυσμός καί οἰκισμοί τῆς Σάμου. Συμβολή πρώτη: ὀθωμανική περίοδος", *Ἀντιπελάργηση. Τιμητικός τόμος γιά τόν Νικόλαο Ἀ. Δημητρίου*. Ἀθήνα 1992, σ. 171-238. Ν. Ἀνδριώτης, "Μία νέα καταγραφή τῶν μοναχῶν τῆς Σάμου τό 1830", *Σαμιακές Μελέτες* 2 (1995-1996), σ. 287-302. Χρ. Λάνδρος, Ὀνομαστικός κατάλογος ἱερέων, ἱερομονάχων τῆς Σάμου 1830", *Ἀντιπελάργηση . . . ὅ.π.*, σ. 375-448.

3. Γιά τό μοναστήρι καί τήν ἱστορία του βλ. Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά ἤτοι ἱστορία τῆς νήσου Σάμου ἀπό τῶν παναρχαίων χρόνων μέχρι τῶν καθ᾽ ἡμᾶς* 4. Ἐν Σάμῳ 1886, σ. 359-376. Μητροπολίτης Σιδηροκάστρου Ἰωάννης, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σάμου ἀπό τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι σήμερον*. Σάμος 1967, σ. 232-236 [στό ἑξῆς: Ἰω. Παπάλης, ΕΣ]. Στ. Στυλιανίδης, "Τό μοναστήρι τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς", *Σαμιακή Ἐπιθεώρηση* 2 (1963) σ. 81-82. Φιλ. Βιτάλης, "Παναγία ἡ Αἰγαιοπελαγίτισσα", *Αἰγαιοπελαγίτικα Θέματα* 16 (1990), σ. 15. Ἱδρύθηκε τό 1756 ἀπό τόν μοναχό Δωρόθεο, καί πῆρε ἐνεργό μέρος στίς κρίσιμες στιγμές τῆς σαμιακῆς ἱστορίας βλ. Ἰω. Βακιρτζῆς, *Ἡ Ἱστορία τῆς Σάμου*. Σάμος 1912, σ. 306. Σήμερα φιλοξενεῖ γυναικεία ἀδελφότητα.

4. Τήν εἰκόνα αὐτή, πού εἶναι ἡ ἐφέστια εἰκόνα τῆς μονῆς χρυσαργύρωσε τό

Πέντε μικρότεραι εἰκόνες ἐπίσης ἀργυραῖ.

Δύο εὐαγγέλια ἀργυρᾶ, τό ἕν ἐπίχρυσον.

Ἕνδεκα σταυροί ἀργυροῖ διαφόρων μεγέθων

Τριάκοντα κανδύλαι ἀργυραῖ, μικραί καί μεγάλαι

Τρία ἑξαπτέρυγα ἀργυρᾶ, ὁμοῦ καί ὁ Σταυρός

Τέσσαρα θυμιατήρια ἀργυρᾶ

Ἕν κανίον ἀργυροῦν

Εἷς δίσκος γανωμένος μέ ἄργυρον

Μία λυχνία μικρά, καί μία μεγάλη

Τρία τακίμια ἁγίων ποτηρίων ἀργυρῶν

Ἕν τακίμιον ἀργυροῦ ποτηρίου ἐπιχρυσωμένου, ῥωσσικῆς κατασκευῆς, ἀφιερωθέν ὑπό τοῦ Ἐμμανουήλ Πιτσηπίνα.

Δύο ἀργυραῖ λαβίδες. Πέντε κουτεία ἀργυρᾶ ἁγίων λειψάνων[5], ἐξ ὧν τό ἕν εὑρίσκεται εἰς χεῖρας τοῦ ἀρχιμανδρίτου Ψάθα, ἐπί ἐπιστροφῇ, κατά τήν ὁμολογίαν τοῦ Ἡγουμένου.

Μία ἀργυρᾶ πατερίτσα, δοθεῖσα τῷ ἀρχιερεῖ Σάμου Γαβριήλ[6], ἐπί ἐπιστροφῇ, κατά τήν ὁμολογίαν τοῦ ἀνωτέρω.

Ἕνδεκα ἀργυρά κουταλάκια τοῦ γλυκοῦ

Δώδεκα περιζώνια, ἐξ ὧν δύω ἐπίχρυσα

Τρία περιζώνια ὀστέϊνα

Τό κάλυμμα τῆς ὡραίας πύλης χρυσοκέντητον.

Ἕν κάλυμμα τῆς ἁγίας τραπέζης.

Μία ἀρχιερατική στολή, (ἧς ὁ Μανδύας ἦτο τοῦ ἀπαγχονισθέντος πατριάρχου Κων/πόλεως Γρηγορίου τοῦ Ε')[7] ἀφιερωθεῖσα ὑπό τῶν κληρονόμων τοῦ ἐν τῇ Μονῇ ἀποβιώσαντος ἀρχιερέως Σάμου Ἀριστάρχου[8], ἀδελφοῦ τῆς Μονῆς.

1793 ὁ Εὐστάθιος ὁ Πάτμιος, βλ. Χ. Κουτελάκης, *Ἕλληνες ἀργυροχρυσοχόοι καί ξυλογλύπτες*. Ἀθήνα 1996, σ. 139, ἀρ. 215. Ὁ ἴδιος, "Πάτμιοι χρυσοχόοι καί ἀσημιτζῆδες", *Αἰγαιοπελαγίτικα Θέματα* 8 (1988), σ. 39. Γιά τή σχετική ἐπιγραφή βλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, "Ἐκκλησιαστικές ἐπιγραφές τῆς Σάμου", *Σαμιακές Μελέτες* 4 (1999-2000), ἀρ. 128.

5. Ἡ μονή διαθέτει διάφορα ἱερά λείψανα, γιά τά ὁποῖα βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 236- 237, ὅπου καί ἀναλυτική καταγραφή τους.

6. Ἡ ράβδος αὐτή ἀνήκει ἀκόμη στή μονή, βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 237. Γιά τόν μητροπολίτη Σάμου Γαβριήλ Β' Κατσαρό (1885-1900) βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 81-87. Κῶδιξ ΚΒ' Πατριαρχικοῦ Ἀρχειοφυλακείου, σ. 301.

7. Ὁ μανδύας αὐτός σώζεται στό Ἐκκλησιαστικό Μουσεῖο τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σάμου, προερχόμενος ἀπό τή μονή Ζωοδόχου Πηγῆς, βλ. Εὐ. Λέκκος, *Μοναστήρια τῆς Σάμου*, Ἐκδ. Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σάμου καί Ἰκαρίας 1996, σ. 45.

8. Πρόκειται γιά τόν Ἀρίσταρχο Βαρβατέ (1834-1836) ἀπό τό Μεσαῖο Καρλόβασι, πού πέθανε τήν Τετάρτη 1η Ἰανουαρίου 1836, ἐνῶ λειτουργοῦσε στή μονή Ζωοδόχου Πηγῆς, βλ. Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά*. . . 4, *ὅ.π.*, σ. 243 καί Ἰω. Πάπαλης, *ΕΣ*,

Ἕν στιχάριον, ἕν ἐπιτραχήλιον, ἕν περιζώνιον, καί εἷς σάκκος ἀρχιερατικός χρυσοῦφαντος, δοθείς ἐπί ἐπιστροφῇ τῷ ἀρχιερεῖ Σάμου Γαβριήλ, μετά τοῦ ἀνωτέρου ὠμοφορίου[9].

Τρία φελώνια ἐπίχρυσα καί δύο ἕτερα μεταξωτᾶ

Τρία ἐπιτραχήλια ἐπίχρυσα, καί δύο σινδόνες μεταξωτές

Μία στολή ἱεροδιακονική. Πέντε μποχτσάδες[10] τῶν εἰκόνων κεντητοί ἐπίχρυσοι διά τήν ἁγίαν τράπεζαν. Τέσσαρες μποχτσάδες δευτέρας ποιότητος. Τρία ἀργυρά ἀρτοφόρια

Τέσσαρα σαμτάνια[11] ὀρειχάλκινα ἐπί τῆς ἁγίας τραπέζης

Ἕν ξύλινον ἀρτοφόριον μεγάλον

Ὀκτώ μεγάλαι εἰκόνες ἐπί τοῦ τεμπλέου καί ἕτερες τρεῖς εἰς τά πλάγια[12]

Τριακονταπέντε εἰκόνες μικρές (ἑορτές) ἐπί τοῦ τεμπλέου

Ἕν τακίμιον κεντητῶν καλυμμάτων

Δύω ἐπιγονάτια κεντητά

Τέσσαρα ἀντιμίνσια. Ἕν ζεῦγος ἐπιμανικίων κεντητῶν ἐκ χρυσίου

Δύω σαμτάνια, ἀρζάν πλακί καί δύω ἕτερα ὀρειχάλκινα

Δύω συνήθεις δίσκοι

Δύω μεγάλα μανουάλια, καί τέσσαρα μικρότερα ὀρειχάλκινα

σ. 75-76, γεγονός πού προξένησε μεγάλη ἐντύπωση καί ἀποτυπώθηκε σέ διάφορα σημειώματα κωδίκων καί ἐντύπων βιβλίων, βλ. Κώδικας Μονῆς Τιμίου Σταυροῦ σ. 273 στόν Ἰω. Παπάλη, *ΕΣ*, σ. 76, σημ. 78.

9. Ἀξιοσημείωτη ἡ πρακτική δανεισμοῦ ἀμφίων, ἀπό τίς μονές στούς μητροπολῖτες, ἀφοῦ ἡ κατασκευή τους ἦταν ἀρκετά ἀκριβῆ γιά τόν ἑκάστοτε μητροπολιτικό προϋπολογισμό. Παρόμοιες ἀναφορές βρίσκουμε συχνά σέ μοναστηριακά ἀρχεῖα, βλ. ἐνδεικτικά Στ. Παπαδόπουλος-Χρ. Φλωρεντῆς, *Νεοελληνικό Ἀρχεῖο Ἰ. Μονῆς Ἰωάννου Θεολόγου Πάτμου. Κείμενα γιά τήν τεχνική καί τήν τέχνη*. Ἀθήνα 1990, σ. 162 ἀρ. 210, γιά τόν ἀρχιεπίσκοπο Σάμου Ἀκάκιο (1777-1780) πού εἶχε δανειστεῖ ἄμφια ἀπό τή μονή τῆς Πάτμου.

10. Μποξᾶς: σεντόνι ἤ τραπεζομάντηλο ὅπου συσκεύαζαν ρουχικά καί μικροαντικείμενα, βλ. Ν.Ἀ. Δημητρίου, *Λαογραφικά τῆς Σάμου 7. Λεξικό τοῦ σαμιακοῦ ἰδιώματος*. Ἀθήνα 1996, σ. 157.

11. Σαμτάνι: κηροπήγιο, βλ. Ν. Ἀ. Δημητρίου, *ὅ.π.*, σ. 409 καί Ν. Ἀνδριώτης, *Ἐτυμολογικό Λεξικό τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς*. Θεσσαλονίκη 1967, σ. 204.

12. Γιά τό ξυλόγλυπτο τέμπλο τῆς μονῆς καί τίς εἰκόνες του βλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, "Τά ξυλόγλυπτα τέμπλα τῆς Σάμου", *Σαμιακές Μελέτες* 2 (1995-1996), ἀρ. 80. Τό τέμπλο χρύσωσε τό 1802 ὁ Γεώργιος Τάνταλος ἀπό τή Σίφνο, βλ. Χ. Κουτελάκης, "Σάμος: τό σταυροδρόμι τῆς καλλιτεχνικῆς παραγωγῆς στό Αἰγαῖο τόν 18ο αἰώνα", *Πρακτικά Συνεδρίου "Δίκτυα ἐπικοινωνίας καί πολιτισμοῦ στό Αἰγαῖο"*. Ἀθήνα 1997, σ. 204.

Τρεῖς πολυέλαιοι ὀρειχάλκινοι, καί τέσσαρες ὑάλινοι
Δύω ὡρολόγια τοῦ τοίχου, ἐντός τῆς ἐκκλησίας
Ἕνδεκα κανδύλαι ἐκ πάφλας, καί ἕξ ὑάλιναι
Τέσσαρα φανάρια ἐκ πάφλας
Τρείς κώδωνες (καμπάναι)

Ἐκκλησιαστικά Βιβλία

Ἕν Πηδάλιον
Ἕν Ἀναστασιματάριον
Μία Ἀνθολογία Δοσιθέου
Ἕν σῶμα Ἀνθολογίας τοῦ Νικολάου
Ἕν σῶμα όμ. Ἀνθολογίας τοῦ Φωκαέως
Ἕν σῶμα όμ. Ἀνθολογίας Κωνστ. Πρωτοψάλτου
Ἕν Δοξαστάριον τοῦ Ἰακώβου
Εἰκοσιτέσσαρα Μηναῖα
Δύω Παρακλητικές
Δύω Κυριακοδρόμια τοῦ Θεοτόκη
Δύω Συναξαριστές
Μία Σάλπιγξ
Τρία διάφορα Συναξάρια «βίοι ἁγίων»ἐντός τῆς Ἐκκλησίας

Μεμβράναι

Ἕν Σιγγίλιον τοῦ πατριάρχου Σωφρονίου Κων/πόλεως τό 1776[13]

Ἕν Σιγγίλιον τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου Κων/πόλεως τό 1779[14]

Ἕν Σιγγίλιον τοῦ πατριάρχου Καλλινίκου Κων/πόλεως τό 1806[15]

---

13. Βλ. σχετικά Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 238. Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά*. . . 4, *ὅ.π.*, σ. 362-355, μέ δημοσίευση τοῦ ἐγγράφου. Πρβλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, "Σάμος καί Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο (1585-1900)", *Πρακτικά ΚΓ' Πανελληνίου Ἱστορικοῦ Συνεδρίου*. Θεσσαλονίκη 2003, σ. 119, ἀρ. 26.

14. Βλ. σχετικά Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 238-240. Ἐπ. Σταματιάδης, *ὅ.π.*, σ. 366-371, μέ δημοσίευση τοῦ ἐγγράφου. Πρβλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, *ὅ.π.*, σ. 120-121, ἀρ. 45.

15. Βλ. σχετικά Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 240-242. Ἐπ. Σταματιάδης, *ὅ.π.*, σ. 371-376, μέ πλήρη δημοσίευση τοῦ ἐγγράφου. Πρβλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, *ὅ.π.*, σ. 121, ἀρ. 48.

Βιβλιοθήκη[16]

1.	Λεξικόν, ἤτοι ὁ α^ος τόμος τῆς Κιβωτοῦ	τομ.	1
2.	Φιλόστρατος	"	1
3.	Ἱστορία τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων	"	1
4.	Ὁμιλίαι Ἰωάννου Χρυσοστόμου	"	1
5.	Χρηστοήθεια τῶν χριστιανῶν	"	1
6.	Κυριακοδρόμια Πράξεων τῶν Ἀποστόλων	"	3
7.	Ἑρμηνεία εἰς τούς ψαλμούς τοῦ Δαβίδ	"	2
8.	Εὐεργετινοῦ	"	4
9.	Σύνοψις Ἱστοριῶν ἤ Χρονογράφος	"	1
10.	Γραμματική Ἰταλοελληνική	"	1
11.	Γραμματική Ἀνανίου	"	1
12.	Φυσική Χρυσάνθου Θεοφίλου	"	1
13.	Φυσική Γραικολατινική	"	1
14.	Μετάφραση Ἰλιάδος	"	7
15.	Θουκυδίδης ὑπό Νεοφύτου Δούκα	"	8
16.	Ἀριστοφάνης	"	1
17.	Λεξικόν Ἰταλογραικικόν	"	1
18.	Ὁ Ἀρμενόπουλος	"	1
19.	Ἰατροσόφιον λατινιστί	"	1
20.	Ἐπιτομή Φυσικῆς ὑπό Σερ. Μακραίου	"	1
21.	Στοιχεῖα Γεωμετρίας	"	1
22.	Στοιχεῖα Φυσικῆς τοῦ Μανδακάσου	"	1
23.	Λεξικόν Γραικολατινικόν	"	1
24.	Βίοι Διογένη Λαερτίου	"	1
25.	Ὑγιεινή Γαλλιστί ὑπό Buchar	"	1
26.	Ἱστορία τοῦ Κόσμου ὑπό Γρηγορᾶ	"	2
27.	Ἡ Νέα Κλίμαξ ὑπό Ἱερεμίου Σιναΐτου	"	1
28.	Συνταγμα Ἱερῶν Κανόνων ὑπό Ράλλη καί Ποτλῆ	"	6
29.	Ἱστορία Γολδσμίθ	"	5
30.	Ὁ Πίνδαρος	"	2
31.	Πεντάτευχος τοῦ Μωϋσέως	"	1
32.	Ἀδολεσχία Φιλόθεος Εὐγενίου Βουλγάρεως	"	2

---

16. Γιά τή βιβλιοθήκη τῆς μονῆς βλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, "Ἡ βιβλιοθήκη τῆς Ἱ. Μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Σάμου" στό βιβλίο *Σαμιακά Λαογραφικά καί Ἐκκλησιαστικά Σύμμικτα* 1. Ἀθήνα 2001, σ. 621-628 γιά τά ἔντυπα μετά τό 1851. Γιά τά πρό τοῦ 1850 ἔντυπα τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς βλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, *Ὄψεις καί μορφές τοῦ ἑλληνικοῦ παραδοσιακοῦ πολιτισμοῦ*. Ἀθήνα 2001 ὅπου καί βραχύς κατάλογος τῶν ἐντύπων αὐτῶν πού προέρχονται καί ἀπό τήν βιβλιοθήκη τοῦ Ἰγνατίου τοῦ διδασκάλου.

33.	Περί Ζώων Ἰδιότητος	″	1
34.	Κατούσα	″	2
35.	Μελέται σωτήριοι Θωμᾶ Σκώτ	″	1
36.	Ἰσοκράτης	″	2
37.	Πρόδρομοι Ἑλλην. Βιβλιοθήκης ἤ Ποικίλλη Ἱστορία	″	2
38.	Διάλογοι Ἰουλίου καί Παρίου	″	1
39.	Ὀρθόδοξος διδασκαλία ὑπό Μελετίου	″	1
40.	Εὐριπίδης «Φοίνισσαι»	″	1
41.	Τό Κεκραγάριον	″	1
42.	Βιογραφία τοῦ Μεγ. Κωνσταντίνου, Ἰταλιστί	″	1
43.	Γραμματική Βάμβα	″	1
44.	Ἐπιτομή Ἀστρονομίας Ἱερωνύμου	″	1
45.	Φιλοσοφία Γραβεδαύτου	′	1
46.	Ἐκκλησιαστική Ἱστορία Μητροπολίτου Ἀθηνῶν	″	2
47.	Σειρά τῶν Πατέρων Μητροπολίτου Ἡρακλείας	″	1
48.	Αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων	″	1
49.	Συλλογή Ἱερῶν Κανόνων ὑπό Νεοφύτου	″	3
50.	Γραμματική Θεοδώρου	″	1
51.	Γραμματική Δημητρίου Πολυζώη	″	1
52.	Περί χρονίων νοσημάτων, λατινιστί	″	1
53.	Ἀριθμιτική Σκαρλάτου Καλλιμάχη	″	1
54.	Ὁδός μαθηματικῆς, ὑπό Μεθοδίου Ἀνθρακίτου	″	3
55.	Νέος Θησαυρός Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου	″	1
56.	Ἐπιστολές Συνεσίου	″	1
57.	Στερεομετρία	″	1
58.	Γραμματική Ἀνανίου	″	1
59.	Περί ἐξομολογήσεως	″	1
60.	Διάλογοι Ἐκκλησιαστικοί Συμεών	″	1
61.	Διδαχές εἰς τήν Τεσσαρακοστήν ὑπό Μηνιάτου	″	1
62.	Ψαλτήριον τοῦ Δαβίδ	″	1
63.	Ἀπάνθισμα τοῦ Ἱεροῦ Αὐγουστίνου	″	1
64.	Παράλληλοι βίοι Πλουτάρχου	″	1
65.	Τό ἀνατολικόν δίκαιον ὑπό Ν. Μαυροειδῆ	″	1
66.	Ἑορτολόγιον Κιμινίδου	″	1
67.	Τά σωζόμενα Ἐκκλησιαστ. Συγγράμμ. τοῦ ἐξ Οἰκονόμων	″	2
68.	Ἱστορία Ἡροδότου	″	3
69.	Κανόνες τῶν Ἀποστόλων	″	2
70.	Ἀπάνθισμα Ἀδαμαντίου Κοραῆ	″	1
71.	Ἱερογραφικόν βοήθημα	″	1
72.	Θησαυρός Γραμματικῆς Καραϊωάννου	″	1
73.	Λόγοι τῶν ἀττικῶν ῥητόρων ὑπό Ν. Δούκα	″	1

74.	Ἡλιοδώρου Αἰθιοπικῶν	″	2
75.	Πολιτικόν θέατρον ὑπό Ν. Μαυροκορδάτου	″	1
76.	Ὀρθόδοξος Ὑμνωδός ὑπό Γ. Μακράτου	″	1
77.	Βασιλείου τοῦ Μεγάλου Ἱστορία	″	1
78.	Τά σωζόμενα τοῦ Ξενοφῶντος	″	1
79.	Γραμματική Γεωγραφική τοῦ Φετσέη	″	2
80.	Λογική Κονδυλάκη	″	1
81.	Ἰταλική Γραμματική	″	1
82.	Σύνοψις Φυσικῆς Ἰταλιστί	″	1
83.	Νέα Διαθήκη	″	1
84.	Ἀκολουθίαν Ἱερᾶ εἰς τήν Μετάστασιν τῆς Θεοτόκου	″	1
85.	Γραμματική Δούκα	″	1
86.	Ἱστορία Boussuet	″	1
87.	Γραμματική Γαλλοελληνική ὑπό Δαβίδ	″	1
88.	Περί θεραπείας τῶν πληγῶν Ἰταλιστί	″	1
89.	Ὁ Ἀριστοτέλης ἐκ τῶν Ἠθικῶν	″	1
90.	Ἡρωδιανοῦ Ἱστοριῶν	″	1
91.	Ἐτυμολογικόν	″	1
92.	Λεξικόν Ὑγιεινῆς	″	1
93.	Ἐπιτομή Γεν. Ἱστορίας α'. Ἀντωνιάδου	″	1
94.	Κλίμαξ Ἑλληνικῆς Γλώσσης	″	1
95.	Ποιήματα Ν. Σούτσου	″	1
96.	Συλλειτουργικά	″	1
97.	Περί Ἰατρικῆς, Ἰταλιστί	″	1
98.	Παλαιά Γραφή	″	1
99.	Ἀλεξίκακον Φάρμακον Ἀλεξίου Παρίου	″	1
100.	Στοιχεία Φαρμακευτικῆς, Γαλλιστί	″	1
101.	Ἐσωτερική Ἐνέργεια τῶν Γραφῶν ὑπό Βάμβα	″	1
102.	Γραμματική Charsal	″	1
103.	Ὀρθοδ. Ὁμολογία Ἀνατολ. Ἐκκλησίας	″	1
104.	Προσκυνητάριον ὑπό Χρυσάνθου	″	1
105.	Ἕν Μηναῖον	″	1
106.	Βίοι ἁγίων ὑπό Μαξίμου ταπεινοῦ	″	1
107.	Ἐγχειρίδιον τῶν 5 αἰσθήσεων ὑπό Ἱεροθέου	″	1
108.	Μαθηματικά Στοιχεῖα ὑπό Νικηφόρου	″	1
109.	Γραμματική τοῦ Γαζῆ	″	1
110.	Γραμματική Θεοδώρου	″	1
111.	Ἱστορία τοῦ Κόσμου	″	1
112.	Εὐχολόγιον	″	1
113.	Καινή διαθήκη	″	1
114.	Ἐπιτομή Ἱστορίας τοῦ ἐν Λιβόρνῳ Ἑλληνομουσείου	″	1

115.	Γραμματική Λασκάρεως	"	1
116.	Ἑλληνικοί λόγοι	"	1
117.	Ἰσοκράτη Πανηγυρικός	"	1
118.	Γνῶμαι Ἠθικαί καί Πολιτικαί Παϊσίου	"	1
119.	Κατήχησις	"	1
120.	Τετραευάγγελον παλαιόν	"	1
121.	Γραμματική παλαιά	"	1
122.	Ἰταλικόν ἐπιστολάριον	"	1
123.	Κανονισμός τῆς ἐν Χάλκη Θεολ. Σχολῆς	"	1
124.	Διατριβή τοῦ Παναγίου Τάφου	"	1
125.	Γραφαί Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ	"	1
126.	Γραμματική Λασκάρεως	"	1
127.	Ἀσκητικά ὑπό Ἐφραίμ	"	1
128.	Εὐχολόγιον παλαιόν	"	1
129.	Ἐξήγησις ψαλτηρίου	"	1
130.	Πνευματικά Γυμνάσματα	"	2
131.	Κυριακοδρόμια ὑπό Ταυρομηνύου	"	1
132.	Κλίμαξ Ἰωάννου	"	1
133.	Διάφορα Συναξάρια, φυλλάδια παρεφθαρμένα, ἄνευ ἐξωφύλλων καί ἐπιγραφῶν		
134.	Θεοφύλακτος Βουλγαρίας	"	1
135.	Ἐξήγησις Ψαλτηρίου	"	2
136.	Παλαιά Διαθήκη	"	4
137.	Μαργαρίται Ἰωάννου Χρυσοστόμου	"	1
138.	Ἐκκλησιαστική Ἱστορία Μελετίου	"	2
139.	Τά Ἅπαντα Συμεών ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης	"	1
140.	Εὐαγγελική Σάλπιγξ	"	1
141.	Ἱερά Κατήχησις κατ' ἐρωταπόκρισιν	"	1
142.	Βίβλος Χρονική παρά Ἰωάννου Στάμου	"	1
143.	Ἑρμηνεία εἰς τήν Ἀποκάλυψιν ὑπό Ἀνθίμου	"	1
144.	Λαυσαϊκόν ὑπό Ἡρακλείδου	"	1
145.	Σαμιακά ὑπό Ἐπαμ. Σταματιάδη	"	1
146.	Ἕν μικρόν Ἐξομολογητάριον	"	1
147.	Πρακτικά Σάμου ὑπό Μαθιουδάκη	"	1
148.	Χρυσοστομικά[17]	"	1

17. Ἄς σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ἀπογραφές τῶν μοναστηριακῶν βιβλιοθηκῶν τῆς Σάμου ἔγιναν καί τό 1938 ἀπό τόν ἀρχειοφύλακα τοῦ νησιοῦ Ἐ. Νικολαρεΐζη, βλ. ΓΑΚ Σάμου, φάκ. Ἐκθέσεων πεπραγμένων, Ἔκθεση 1938, στόν Χρ. Λάνδρο, "Μοναστηριακές ἀπογραφές . . . ", ὅ.π., σ. 135. Ὁ τρόπος πού γίνεται ἐδῶ ἡ καταγραφή τῶν βιβλίων δέν ἐπιτρέπει ταυτίσεις μέ τίς γνωστές μας βιβλιογραφίες, ἡ πηγή μας

Χειρόγραφα [18]

149.	Θουκυδίδου Μετάφρασις	" 1
150.	Ἐπιτομή λογικῆς	" 1
151.	Νεκρικοί διάλογοι Διογένους καί Πολυδεύκους	" 1
152.	Ἱστορικά ποικίλα	" 1
153.	Ἀριθμητική	" 1
154.	Ῥητορική τέχνη	" 1
155.	Συνεσίου Ἐπισκόπου Κυρήνης ἐπιστολαί	" 1
156.	Λόγοι διαφόρων ἁγίων	" 1
157.	Ὑπόμνημα εἰς διαφόρους λόγους	" 1
158.	Στίχοι διάφοροι	" 1
159.	Φιλοσοφία	" 1
160.	Κανόνες ἀποστόλων	" 1
161.	Ἀκολουθία ἁγίας Εἰρήνης	" 1
162.	Γεωγραφία	" 1
163.	Νομικόν Κανονικόν	" 1
164.	Φυσική	" 1
165.	Σύνοψις Ἠθικῆς	" 1
166.	Μετάφρασις Ψαλτηρίου ὑπό Λιναρίου	" 1
167.	Δώδεκα χειρογραφημένα βιβλία ἀνεπίγραφα, ποικίλης ὕλης καί ἄνευ τίτλων.	

Χαλκώματα

120	Ταψά μικρά τε καί μεγάλα
10	Ταβάδες
14	Σινία
	Ἑπτά καραβάνες μικραί τε καί μεγάλαι
	Τρεῖς λέβητες διά τήν μάνδραν
	Τρία δεύτερα καζάνια
	Τέσσαρα τέντζερα πινακιάρικα
	Δέκα τέντζερα μικρά
	Δύω κλιδένια [19]

ὡστόσο εἶναι χρήσιμη γιά τήν συγκριτική μελέτη τοῦ βιβλιακοῦ πλούτου κάθε μονῆς διαχρονικά.

18. Γιά τά χειρόγραφα τῆς μονῆς, βλ. Ἀγ. Τσελίκας, "Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Σάμου", *Δελτίο τοῦ Ἱστορικοῦ καί Παλαιογραφικοῦ Ἀρχείου* 4 (1984-1987), σ. 192-209, ὅπου καταλογογραφοῦνται δέκα χειρόγραφα.

19. Κλεντένι: δοχεῖο χάλκινο, κασιστερωμένο, μέ καπάκι καί λαβή, γιά τή μεταφορά φαγητοῦ στούς ἐργάτες, Ν. Ἀ. Δημητρίου, *Λαογραφικά τῆς Σάμου* 6 . . . ὅ.π.. Ἀθήνα 1993, σ. 483.

Ἕν λεγενόβρικον [20]
Δύω κούπες
Δύω χωνιά
Δύω ῥακοκάζανα[21] μέ τά συγκροτήματά των, ἐξ ὧν τό ἕν εἰς Σαμιοπούλαν[22] εὑρίσκεται

Εἷς καϊματμᾶς[23] καί ἕν καζάνιον διά τά κηρία

Σκεύη καί ἔπιπλα

12	Ἐφαπλώματα
10	Στρώματα
46	Μαξιλάρια
3	Κιλίμια[24]
2	Καρπέτες
2	Σιντζαδέδες
1	Βιβλιοθήκη
3	Καντάρια
	Τέσσαρα διάφορα τραπέζια, τρία τραπεζομάνδηλα
14	Καθέκλαι
4	Σινδούκια
	Ἕν σεπέτιον νέον
3	Δωδεκάδες πιάτα
3	Δωδεκάδες φλιντζάνια
1	Δωδεκάδα ποτήρια, δύο τασάκια καπνοῦ
2	Δωδεκάδες κουτάλια κοινά χάλκινα
8	Δοχεῖα διά τό ἔλαιον διαφόρων χωρηκοτήτων
2	Βαρέλια τό ἕν 5 γουμαρίων, καί τό ἕτερον τῶν 100 ὀκάδων
12	Πεσέτες καί 5 ψίαθοι ἐπί τῆς αἰθούσης

---

20. Λεκάνη γιά νίψιμο, μαζί μέ τήν κανάτα γιά τό νερό, βλ. Ν.Ἀ. Δημητρίου, *Λαογραφικά τῆς Σάμου* 7 . . . *ὅ.π.*, σ. 29.

21. Καζάνι εἰδικό γιά τήν ἀπόσταξη τοῦ ρακιοῦ, βλ. Ν.Ἀ. Δημητρίου, *Λαογραφικά τῆς Σάμου* 2. Ἀθήνα 1986, σ. 55 καί 7, *ὅ.π.* , σ. 386.

22. Στή Σαμιοπούλα ἡ μονή εἶχε κτήματα καί μικρά οἰκήματα βλ. Τατ. Γεωργάκη-Ἰωάννου, "Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Σάμου", *Πρακτικά διημέρου "Τοπική ἱστορία καί ἀρχεῖα"*. Σάμος 1992, σ. 123.

23. Καϊτματμᾶς: τό δοχεῖο γιά πλύσιμο ρούχων, τό μπουγαδοχάρανο, βλ. Ν.Ἀ. Δημητρίου, *Λαογραφικά τῆς Σάμου* 6, *ὅ.π.*, σ. 402.

24. Κιλίμι : τάπητας, χαλί βλ. Ν.Ἀ. Δημητρίου, *Λαογραφικά τῆς Σάμου* 6, *ὅ.π.*, σ. 471.

Ἐργαλεῖα

2	Λωστοί
2	Βαργιές
2	Δίκελλαι
2	Τσάπαι
2	Ὁμοίως μικρότεραι
2	Τραχάδες[25]
1	Τανάλια
1	Σφύρα
1	Ἑτέρα
2	Ἰγδία χάλκινα

Εἰκόνες ἐπί τοῦ τοίχου

1	Ὁ Ἅγιος Τάφος κουβούκλιον
2	Ὁ πατριάρχης Κύριλλος Ἱεροσολύμων[26]
3	Ὁ πατριάρχης Ἀθανάσιος Ἱεροσολύμων
4	Ὁ πατριάρχης Ἱερόθεος Ἱεροσολύμων
5	Ὁ ἐκ Σμύρνης χατζῆ Τσίρος
6	Ὁ Μητροπολίτης Σάμου Γαβριήλ
7	Ἡ ἑορτή τῆς Ζωοδόχου φωτογράφημα

Ζῶα

Τρεῖς ἡμιόνους
Μία ἡμίονος
62 αἶγες εὑρισκόμεναι ἐν Μικρασίᾳ
Διάφορα ἐνοικιαστήρια ἔγγραφα, καί εἷς φάκελλος ἐμπεριέχων διαφόρους ἐπιστολάς[27]

---

25. Τραχᾶς: γεωργικό ἐργαλεῖο μέ πλατιά, χοντρή καί γυριστή λάμα, βλ. Ν.Α. Δημητρίου, *ὅ.π.*, σ. 318 καί 7, σ. 544.

26. Σάμιος τήν καταγωγή πατριάρχης Ἱεροσολύμων ἀπό τή Χώρα, ἀδελφός τῆς μονῆς Τιμίου Σταυροῦ, βλ. Κ.Ἰ. Πτίνης, *Ἐπιφανεῖς Σάμιοι Κληρικοί*. Σάμος. χ.χρ. , σ. 139. Κ. Καμπούρης, *Τό χρονικό τῆς Σάμου* 1. Ἀθῆναι 1976, σ. 278. Ν. Ζαφειρίου, "Τρεῖς Σάμιοι μεγάλοι τῶν Ἱεροσολύμων Πατριάρχαι", *Ἀρχεῖον Σάμου* 4 (1995), σ. 207-220. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 296-302.

27. Γιά τό πλούσιο καί ἐνδιαφέρον ἀρχεῖο τῆς μονῆς βλ. Τατ. Γεωργάκη-Ἰωάννου, "Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς", *Δελτίο τοῦ Ἱστορικοῦ καί Πλαιογραφικοῦ Ἀρχείου* 6 (1988-1992), σ. 181-312, μέ ἐπιτομές 342 ἐγγράφων ἀπό τό 1727 ὡς τό 1888. Ἡ ἴδια, "Δεκαεννέα διαθῆκες ἀπό τά μοναστηριακά ἀρχεῖα τῆς Σάμου (1692-1799)", *Ἀντιπελάργηση . . . ὅ.π.*, σ. 449-478, μέ ὑλικό καί ἀπό τό ἀρχεῖο τῆς μονῆς.

Ἕν παλαιόν τουφέκιον
Δύο τετριμμένα κόσκινα

Ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ Ζωοδόχου Πηγῆς τῇ 17 Ἰουνίου 1885

ὁ Ταμίας τῶν Μονῶν — ὁ Ἡγούμενος

ὑπογρ Γ. Π. Βάλσαμος — ὑπογρ. Μελέτιος Ἱερομόναχος
ὁ Γραμματεύς τῆς Βουλῆς — Οἱ Σύμβουλοι

ὑπογρ. Θ. Ἀνεζίνης — ὑπογρ. ἀρχιμανδρ. Νεόφυτος

Κατάλογος
Τοῦ προσωπικοῦ τῆς Μονῆς Ζωοδόχου[28]
Πηγῆς τοῦ τμήματος Βαθέος

Σήμερον τήν δεκάτην ἑβδόμην τοῦ μηνός Ἰουνίου ἡμέραν Δευτέραν τοῦ τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ὀγδοηκοστοῦ πέμπτου ἔτους, μεταβάντες οἱ ὑποφαινόμενοι Γ. Π. Βάλσαμος Ταμίας τῶν Μονῶν, καί Θ. Ἀνεζίνης, Γραμματεύς τῆς Βουλῆς, εἰς τήν ἀνωτέρω Μονήν, δυνάμει τῆς ὑπ' ἀρίθμ. 1464 καί ἀπό 15 Ἰουνίου, διαταγῆς τῆς Α. Ὑψ. τοῦ Ἡγεμόνος, ἐνηργήσαμεν τήν καταγραφήν τοῦ προσωπικοῦ, κατά τόν ἑπόμενον τρόπον :

1. Μελέτιος Νικολαΐδης ἐκ Λιμένος Βαθέος Ἡγούμενος[29], ἐτῶν 68 διαμένων ἐν τῇ Μονῇ ἀπό τοῦ 1833 καί ὑπηρετῶν ἐν αὐτῇ ὡς Ἡγούμενος ἀπό τοῦ 1856
2. Μελέτιος Γιαουτζῆς Ἱερεύς ἐκ Βαθέος, ἐτῶν 55 διαμένει ἐν αὐτῇ τῇ Μονῇ ἀπό τοῦ 1842, ἤδη πάσχων ἐξ ἡμιπληγίας
3. Ἱερόθεος Μακρῆς Ἱερεύς ἐκ Βαθέος ἐτῶν 58, διαμένων ἐν τῇ Μονῇ ἀπό τοῦ 1871
4. Μελέτιος Λουΐζος Ἱερεύς ἐκ Βαθέος ἐτῶν 44, διαμένων ἀπό τοῦ 1876

---

28. Τό 1828 ἡ μονή εἶχε 51 μοναχούς καί 17 μοναχές, ἐνῶ τό 1913 εἶχε 8 μοναχούς καί 3 μοναχές. Ἀξιοσημείωτη ἰδιοτυπία ἀποτελεῖ ἡ συνύπαρξη, ἔστω καί σέ διαφορετικά κτίρια ἔξω ἀπό τόν περίβολο τῆς μονῆς, ἀνδρῶν καί γυναικῶν, πού συχνά μαρτυρεῖται στά σαμιακά μοναστήρια, βλ. Χρ. Λάνδρος, ὅ.π. σ. 134.

29. Γιά τόν ἡγούμενο αὐτό βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 249· ἡγουμένευσε ὡς τό 1888.

5. Συμεών Κοντοδιάκος Ἱερεύς ἐκ Λιμένος Βαθέος ἐτῶν 44, διαμένων ἀπό τοῦ 1872
6. Ἄνθιμος Μαρκόπουλος Ἱερεύς ἐκ Λιμένος Βαθέος ἐτῶν 26, διαμένων ἀπό τοῦ 1872
7. Γαβριήλ Μαρκόπουλος, Ἱεροδιάκονος ἐκ Λιμένος Βαθέος, ἐτῶν 22, διαμένων ἀπό τοῦ 1876

Μοναχοί

8. Δανιήλ Καραθανάσης ἐκ Βαθέος ἐτῶν 84, διαμένων ἐν τῇ Μονῇ ἀπό τοῦ 1838
9. Γρηγόριος Σαλιάρης ἐκ Βαθέος ἐτῶν 48, διαμένων ἐν τῇ Μονῇ ἀπό τοῦ 1862
10. Ἀγαθάγγελος Σῖμος ἐκ Βαθέος ἐτῶν 45, διαμένων ἀπό τοῦ 1860
11. Κύριλλος Γιακουμῆ ἐκ Λιμένος Βαθέος ἐτῶν 40, διαμένων ἀπό τοῦ 1856
12. Νεόφυτος Σκλαβογιάννης ἐκ Παλαιοκάστρου ἐτῶν 84, διαμένων ἀπό τοῦ 1862
13. Νικόδημος Φωκᾶς ἐκ Λιμένος Βαθέος ἐτῶν 50, διαμένων ἀπό τοῦ 1882
14. Δανιήλ Κανέλλος ἐκ Καρλοβασίων ἐτῶν 40, διαμένων ἀπό τοῦ 1878

Μοναχαί

15. Σαλώμη Μακρύδενα ἐτῶν 92 ἐκ Βαθέος διαμένουσα ἐν τῇ Μονῇ ἀπό τοῦ 1845
16. Μαριάμ Καραμπέτσινα ἐκ Μικρασίας, ἐτῶν 80, διαμένουσα ἀπό τοῦ 1871. Ἐδήλωσεν αὕτη ὅτι εἰς τήν Μονήν ἀφιέρωσε Γρόσια δύω χιλιάδες ἐπί τῶν ὁποίων τῇ πληρώνει ἡ Μονή τόκον ἐτήσιον 8% καί μετά τόν θάνατόν της, ἡ Μονή τό ῥηθέν κεφάλαιον ἔσεται πρός ὄφελος τῆς Μονῆς

17. Βαρβάρα Δημητρίου ἐκ Βαθέος ἐτῶν 50, διαμένουσα ἀπό τοῦ 1872. Ἀφιέρωσε καί αὕτη εἰς τήν Μονήν Γρόσια χίλια πεντακόσια μέ τούς αὐτούς ὡς ἀνωτέρω ὅρους
18. Βηθλεέμ Σκλαβογιάννενα ἐκ Παλαιοκάστρου ἐτῶν 80, διαμένουσα ἀπό τοῦ 1862
19. Σωφρονία Κοντούδενα ἐκ Βαθέος ἐτῶν 70, διαμένουσα ἀπό τοῦ 1864
20. Μαγδαληνή Σαλιάρενα ἐκ Βαθέος ἐτῶν 80, διαμένουσα ἀπό τοῦ 1875 καί συντηρούμενη ἐξ ἰδίων της πόρων

Λωβοί[30]

21. Γαβριήλ Βουρλιώτης ἐτῶν 60, διαμένων ἀπό τοῦ 1840
22. Δημήτριος Γιαννούλης ἐκ Νεοχωρίου, ἐτῶν 50, διαμένων ἀπό τοῦ 1880

Λωβοί μή συντηρούμενοι ὑπό τῆς Μονῆς

23. Βενιαμίν Πανάγος ἐκ Μυτιληνιῶν ἐτῶν 46, διαμένων ἀπό τοῦ 1881
24. Δέσποινα παπᾶ Ἐλισσαίου ἐκ Νεοχωρίου ἐτῶν 50, διαμένουσα ἀπό τοῦ 1883

Σημ. Οἱ ἀνωτέρω τέσσαρες λωβοί κατοικοῦσιν ἐν ἰδιαιτέρῳ οἰκήματι μακράν τῆς Μονῆς[31]

Ὑπηρέται

25. Ἀναγνώστης Μανωλιοῦ ἐτῶν 40, διαμένων πρό δύω μηνῶν ἐν τῇ Μονῇ, ὑπηρετεῖ ἀμισθί ὡς βοηθός τοῦ ἐκκλησιάρχου
26. Μιχαήλ Μπιλμπᾶς ἐκ Βαθέος ἐτῶν 18, ὑπηρετεῖ πρό ἑνός ἔτους ἀμισθι
27. Ἀναστάσιος Μπιλιμπᾶς ἐκ Βαθέος ἐτῶν 25, ὑπηρετῶν ἀπό τοῦ 1882 καί λαμβάνων ἤδη μισθόν ἐτήσιον Γρόσια 1300
28. Θεμιστοκλῆς δεληΓεωργίου ἐτῶν 17 ἐκ Βαθέος προσελθῶν πρό δύω μνῶν ἐπό ἐτησίῳ μισθῷ Γρ. 300

Ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ Ζωοδόχου Πηγῆς, αὐθημερόν

ὁ Ταμίας Γ.Π. Βάλσαμος (ὑπογρ.)
ὁ Γραμματεύς τῆς Βουλῆς
(ὑπογρ.) Θ. Ἀνεζίνης.

ὁ Ἡγούμενος
(ὑπογρ.) Μελέτιος Ἱερομόναχος
οἱ Σύμβουλοι
(ὑπογρ.) ἀρχιμ. Νεόφυτος.

---

30. Στά σαμιακά μοναστήρια συχνά ἀπαντοῦμε καταβίωση λεπρῶν, πρίν τήν ἵδρυση λωβοκομείου στό Καρλόβασι, βλ. Χρ. Λάνδρος, ὅ.π., σ. 130, ὅπως ἐπίσης καί πτωχῶν, δυστυχισμένων καί ἄλλων κατατρεγμένων ἀνθρώπων, βλ. Χρ. Λάνδρος, Ὀνομαστικός κατάλογος, ὅ.π., σ. 375-448 μέ παρόμοια παραδείγματα.

31. Τά ἐρείπια τῶν οἰκημάτων αὐτῶν ἦταν ὁρατά μέχρι καί τή δεκαετία τοῦ ' 60 στόν περιβάλλοντα χῶρο τῆς μονῆς, βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 245.

Κατάλογος
Τῆς κινητῆς περιουσίας τῆς Μονῆς
Ἁγίας Ζώνης[32]

Σήμερον τήν δεκάτην ὀγδόην τοῦ μηνός Ἰουνίου ἡμέρα τρίτην τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ὀγδοηκοστοῦ πέμπτου ἔτους μεταβάντες οἱ ὑποφαινόμενοι Γ. Π. Βάλσαμος, Ταμίας τῶν Μονῶν, καί Θ. Ἀνεζίνης, Γραμματεύς τῆς Βουλῆς, δυνάμει τῆς ὑπ' ἀριθμ. 1464 καί ἀπό 15 Ἰουνίου, διαταγῆς τῆς Α. Ὑψ. τοῦ Ἡγεμόνος, ἐνηργήσαμεν τήν ἀπογραφήν τῆς κινητῆς ἐν γένει περιουσίας τῆς ἀνωτέρω Μονῆς κατά τόν ἑπόμενον τρόπον.

Ἱερά Σκεύη

Δύω Εὐαγγέλια ἀργυρᾶ καί ἐπίχρυσα, τό ἕν μικρότερον, τό ἕτερον εἰς μέγα σχῆμα

Ἕν Εὐαγγέλιον ἀργυροῦν, καί τέσσαρα ἁπλά, βιβλιοδετημένα μόνον

Δύω Σταυροί ἀργυροῖ κεχρυσωμένοι μεσαίου μεγέθους

Πέντε ὅμοιοι Σταυροί ἀργυροῖ ἄνευ βάσεων, πεπαλαιωμένοι

Εἷς ἕτερος ξύλινος μικρός

Τρία κουτεία ἀργυρᾶ λειψάνων ἁγίων[33]

Τρία ἑξαπτέρυγα ἀργυρᾶ μετά τοῦ Σταυροῦ

Ἕν ἐγκόλπιον ἀργυροῦν

Δύω ζέοι ἀργυροῖ

Τέσσαρα ζάρφια ἀργυρᾶ

Τρεῖς λαβίδες ἀργυραῖ ἐπίχρυσοι

Ἕξ ζεύγη βουκλῶν ἀργυρῶν, ἐξ ὧν δύο ὀστέϊνοι

Μία κανδύλα ἀργυρᾶ παλαιά ἐφθαρμένη

Ἕν θυμιατήριον ἀργυροῦν ἐφθαρμένον

Ὀλίγα τεμάχια παλαιά ἀπεσπασμένα ἐκ διαφόρων σκευῶν

---

32. Γιά τή μονή βλ. Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά* 4 . . . *ὅ.π.*, σ. 338-342, Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 208-216. Μ.Γ. Βαρβούνης, *Λαϊκή λατρεία καί θρησκευτική συμπεριφορά τῶνκατοίκων τῆς Σάμου*. Ἀθήνα 1992, σ. 64-65. Ἐδῶ ἀπογράφεται ἡ κινητή περιουσία τῆς μονῆς˙ γιά τήν ἀκίνητη βλ. Νικ. Σουλιωτάκη,, "Τό κτηματολόγιο τῆς μ ονῆς Ἁγίας Ζώνης Σάμου, 1861", *Σαμιακές Μελέτες* 3 (1997-1998), σ. 419-433. Τά κτηματολόγια τῶν σαμιακῶν μονῶν, τοῦ 1861, ἀποτελοῦν ἔργο εἰδικῆς ἀπογραφικῆς ἐπιτροπῆς, πού συστάθηκε τό 1859 ἀπό τόν μητροπολίτη Γαβριήλ, ὡς πρόεδρο, καί τούς Δ. Ξυλάρα, βουλευτή καί Μ. Προβαταρίδη, δικαστικό, ὡς μέλη, γιά νά καταγράψει τήν κινητή καί ἀκίνητη περιουσία τῶν μονῶν τοῦ νησιοῦ.

33. Γιά τά λείψανα ἁγίων πού ἔχει ἡ μονή βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 216-220.

καί εἰκόνων τετριμμένα

Τρία φελώνια χρυσοῦφαντα ἐκ στόφας

Δύω στιχάρια χρυσοῦφαντα δευτερεύοντα

Ἕν στιχάριον μεταξωτόν

Δύω ἐπιτραχήλια χρυσοῦφαντα

Ἕν ἕτερον

Δύω ἐπιγονάτια, τό ἕν χρυσοκέντητον

Μία πατερίτσα ἀργυρᾶ, ἐν μέρει ἐπίχρυσος, ἀφιερωθεῖσα ὑπό τοῦ Τριπόλεως Θεοφάνους[34]

Τρία ὀθωμανικά φιρμάνια[35]

Τρεῖς ἐγκύκλιοι πατριαρχικαῖ ἐπί ἁπλοῦ χάρτου ἐφθαρμέναι

Ἕν τεμάχιον τῆς κάρας τοῦ ἁγίου Γεωργίου Δισλόγλου Σαμίου, μαρτυρήσαντος ἐν Νέᾳ Ἐφέσῳ[36]

---

34. Ὁ Θεοφάνης Τριπόλεως, τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, ὑπῆρξε ἀδελφός τῆς μονῆς Ἁγίας Ζώνης, βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 228. Γεννήθηκε στό Βαθύ τό 1819, χειροτονήθηκε διάκονος τό 1837, ἔγινε ἡγούμενος τῆς μονῆς Χάλκου τῆς Μολδαβίας καί τό 1866 ἔγινε Μητροπολίτης Τριπόλεως. Παραιτηθείς, ἐκοιμήθη τόν Φεβρουάριο τοῦ 1873 στά Ἱεροσόλυμα, βλ. Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά* 4 . . . . *ὅ.π.*, σ. 566.

35. Προφανῶς ἐννοοῦν γενικότερα ὀθωμανικά ἔγγραφα τῆς μονῆς, γιά τά ὁποῖα βλ. Σοφία Ν. Λαΐου, *Ἡ Σάμος κατά τήν ὀθωμανική περίοδο. Πτυχές τοῦ κοινωνικοῦ καί οἰκονομικοῦ βίου, 16ος-18ος αἰ.* Θεσσαλονίκη 2002, σ. 68, 74, 97-98. Πρβλ. Ἡ ἴδια "Ἀφιερωτήρια ἔγγραφα τῶν μονῶν τῆς Σάμου, 17ος-18ος αἰώνας", *Πρακτικά ΙΔ' Πανελληνίου Ἱστορικοῦ Συνεδρίου*. Θεσσαλονίκη 1994, σ. 201-212, μέ ἀναφορές καί στό σημαντικό αὐτό ὑλικό.

36. Γύρω ἀπό τή κάρα τοῦ νεομάρτυρα αὐτοῦ ὑπάρχουν διάφορες καί ἀντικρουόμενες μαρτυρίες. Μέ βάση τό μαρτυρούμενο αὐτό λείψανο, ὑποστηρίζεται ἡ γνησιότητα τῆς κάρας πού ὑπάρχει στή Σάμο, βλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, *Ὁ νεομάρτυρας ἅγιος Γεώργιος ὁ ἐξ Ἐφέσου (+1801). Εἰσαγωγή -Ἁγιολογικά κείμενα -Ἀκολουθίες.* Ἀθήνα 1996, σ. 95. ΣΛ, χφ. 341, σ. 50-51 (Χώρα Σάμου, 1967-1968). Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 218-221 καί σημ. 179. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι τό παραδιδόμενο ἐδῶ ὄνομα τοῦ νεομάρτυρα εἶναι Δισλάλογλου (βλ. Ἰω. Παπάλης, *Ὁ νεομάρτυρας Γεώργιος Διζλάλογλους, ὁ ἐν Χώρᾳ Σάμου καί Ν. Ἐφέσῳ ἀθλήσας.* Ἀθῆναι 1967) καί ἀπό τά ἁγιολογικά του κείμενα ξεκάθαρα προκύπτει ὅτι ἦταν ἀπό τήν Ν. Ἔφεσο καί ὄχι Σάμιος (βλ. *Νέον Ἐκλόγιον . . .* Ἐνετίησιν 1803, Παρά Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων, σ. 425 καί πρβλ. Φ. Ἠλιοῦ, *Ἑλληνική βιβλιογραφία τοῦ 19ου αἰώνα* 1 *(1801-1818)*. Ἀθήνα 1997, 1803. 55). Ἐξ᾽ ἄλλου, ἡ κάρα του ὑπάρχει καί στή μονή Δοχειαρίου τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ὅπου ἡ γνησιότητά της ἐνισχύεται καί ἀπό σχετικές ἔγγραφες μαρτυρίες (βλ. Γερ. Σμυρνάκης, *Τό Ἅγιον Ὄρος.* Ἀθήνα 1903, ἀνατ. Καρυές 1988, σ. 572 καί Μ.Γ. Βαρβούνης, "Ἡ κάρα τοῦ ἁγίου νεομάρτυρα Γεωργίου τοῦ ἐξ Ἐφέσου", *Σαμιακές Μελέτες* 6 (2003-2004), σ. 440-441. Ἔτσι, εἴτε ἡ Σάμος εἶχε πράγματι τεμάχιο τῆς κάρας, πού ἀργότερα ἀντικαταστάθηκε ἀπό ὁλόκληρη κάρα ἀμφιβόλου προελεύσεως, εἴτε ἡ ἐδῶ μαρτυ-

Πέντε πήχεις χρυσολούρι πλατύ
Τρεῖς πήχεις χρυσολούρι στενόν
Τρεῖς πήχεις χρυσοῦφαντοι κρωσσοί
Ἅπαντα ταῦτα κατά τεμάχια
Ἕν ὕφασμα χρυσοῦφαντον καινουργές πήχ. μίαν
Μία εἰκών τῆς ἁγίας Ζώνης ἀργυρᾶ καί ἐπίχρυσος[37]
Ὀκτώ μεγάλαι εἰκόνες ἐπί τοῦ τεμπλέου[38]
Δώδεκα μικρές ὁμοίως
Τρείς ἕτεραι μικρές
Πέντε κανδύλαι ἀργυραῖ παλαιαί
Τέσσαρα φανάρια τῆς Ἐκκλησίας μικρᾶς ἀξίας
Εἷς παλαιός πολυέλαιος ὀρειχάλκινος
Δύω μανουάλια μεγάλα, καί τρία μικρά ὀρειχάλκινα
Δύω ἕτερα μικρά σιδηρᾶ
Δύω ἅγια ποτήρια μέ τά τακίμιά των ἀργυρᾶ, καί ἐπίχρυσα, τό ἕν μόνον μέ κάλυμμα
Ἕν ἕτερον μικρόν ἐφθαρμένον
Ἕν ὕφασμα (ἀήρ) χρυσοῦ
Δύω εἰκονοστάσια ἑκατέρωθεν τῆς Ἐκκλησίας[39]
Ἕν ἀρτοφόριον ξύλινον
Τρεῖς Σταυροῖ ἀργυροῖ ἐπί τῆς ἁγίας τραπέζης τετριμμένοι, καί ὁ εἷς μόνον ἐπίχρυσος
Ἕν ἀργυροῦν θυμιατήριον
Τέσσαρες κανδύλαι ὑάλινοι

ρία, πού οὕτως ἤ ἄλλως εἴδαμε ὅτι περιλαμβάνει ἀνακρίβειες, εἶναι ἀναξιόπιστη καί ἀποτελεῖ εὐσεβές μοναστηριακό ἐφεύρημα (ἀνάλογο προβληματισμό βλ. καί στό Μ.Γ. Βαρβούνης-Στάθης Κεκρίδης, *Ἁγιορείτικα μετόχια στή Σάμο*. Θεσσαλονίκη 1999, σ. 219 καί σημ. 17). Σέ κάθε περίπτωση, μόνο ἡ συγκριτική ἐξέταση τῶν δύο λειψάνων μπορεῖ νά λύσει τίς εὔλογες ἀπορίες μας, ἄν καί ὅλες οἱ ἐνδείξεις ὑποστηρίζουν τήν γνησιότητα τῆς κάρας τοῦ Δοχειαρίου.

37. Γιά τήν εἰκόνα καί τίς ἐπιγραφές της βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 216. Κατασκευάσθηκε ἡ ἐπαργύρωση τό 1819 ἀπό τόν Ἰω. Κουσαντιανό, βλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, "Ἐκκλησιαστικές ἐπιγραφές . . .", *ὅ.π.*, ἀρ. 236 καί Χ. Κουτελάκης, *Ἀργυροχρυσοχόοι . . . . . .,ὅ.π.*, σ. 149-150, ἀρ. 280.

38. Γιά τό τέμπλο τοῦ καθολικοῦ καί τίς ἐπιγραφές τῶν εἰκόνων του βλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, "*Τά ξυλόγλυπτα τέμπλα. . .*", *ὅ.π.*, ἀρ. 77. Τό τέμπλο κατασκευάσθηκε ἤ χρυσώθηκε τό 1801, μέ τήν συνδρομή τοῦ ἡγουμένου Γαβριήλ.

39. Γιά τά ξυλόγλυπτα αὐτά βλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, "Παραδοσιακή ἐκκλησιαστική ξυλογλυπτική στή Σάμο", *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 778 (1999), ἀρ. 21 (= *Σαμιακά λαογραφικά καί ἐκκλησιαστικά σύμμικτα* 1. Ἀθήνα 2001, σ. 305), ὅπου καί οἱ ἀνάλογες περιγραφές.

Ἕν παγγάριον διά τούς δίσκους δύω παλαιοί δίσκοι χάλκινοι
Μία μικρά εἰκών τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου χρυσῆ
Δύω ζῶναι ἀργυραῖ τῆς εἰκόνος ἁγίας Ζώνης, ἐξ ὧν ἡ μία ἐπίχρυσος[40]
Ἕν ἀργυροῦν τρικήριον
Ἕξ σαμτάνια ὀρειχάλκινα
Δύω στέφανοι ἀργυροῖ
Πέντε περιζώνια ἀργυρᾶ ἐπίχρυσα, ὧν τά δύω εὑρίσκονται προσωρινῶς εἰς χεῖρας τοῦ παπᾶ Κωνσταντίνου παπᾶ Βασιλείου ἐκ Βαθέος εἰς τήν Ἐκκλησίαν «Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου»[41]
Ἕξ ἀργυρᾶ κουταλάκια τοῦ γλυκοῦ

Χαλκώματα

Πέντε τακίμια ρακοκάζανα παλαιά, τρία κλιντένια
Τρία μεγάλα καζάνια καί δύω καντάρια
Δεκατρία χαρανιά τέντζερα. Τά τρία μεγάλα πινακιάρικα καί τά τρία χάλκινα ἰμβρίκια τοῦ καφφέ
Τέσσαρες ταβάδες, τρεῖς καραβάνες, ἕξ σινία.
Ἕν ἰμβρίκιον χάλκινον, καί διάφορα ἄλλα ἐκ χαλκοῦ σκεύη ἐφθαρμένα καί ἄχρηστα

Σκεύη καί Ἔπιπλα

Μία δωδεκάς καθέκλαι καρυδένιαι
Ὁμοίως δευτέρας ποιότητος
Ἕξ τραπέζια διάφορα, καί δύω δουλάπια
Πέντε σινδούκια, τρεῖς πάγκοι
Δώδεκα ἐφαπλώματα
Τέσσαρα στρώματα
16 μαξιλάρες μέ μαλλίον
Ἕν μινδέριον τοῦ καναπέ
Δύω ἱεροί κώδωνες
Πέντε ψίαθοι
Δεκατέσσαρα βαρέλια τῶν 10 ὥς ἔγγιστα γουμαριῶν, ἕκαστοι

---

40. Συνήθιζαν παλαιότερα τίς ζῶνες αὐτές, ἤ κομμάτια ἀπό κορδέλες λειτουργημένα στό μοναστήρι, πάνω στό εἰκόνισμα τῆς Ἁγίας Ζώνης, νά τά τοποθετοῦν στίς ἑτοιμόγεννες γυναῖκες, ὥστε νά διευκολύνεται ὁ τοκετός, βλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, *Λαϊκή λατρεία...* ὁ.π., σ. 171.

41. Γιά τήν ἐνορία αὐτή βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 333-334 καί Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά 2* .... ἐν Σάμῳ 1881, σ. 571, μέ σχετικά ἱστορικά ἀφηγήματα.

μέ στεφάνη ξυλίνη

Τρεῖς πίθοι μεγάλοι, τό ἕν ὀκάδων 450, τό ἕτερον 350 καί τό τρίτον 240 τοῦ ἐλαίου ἅπαντα

Τρία ἕτερα δύω φορτωμάτων, πέντε ἕτερα, ἑνός φορτώματος, καί δύω τῶν 50 ὀκάδων τοῦ ἐλαίου καί ταῦτα

Τρεῖς δωδεκάδες πιάτα
Δύω δωδεκάδες κουτάλια κοινά
Δύω δωδεκάδες περούνια κοινά
Τέσσαρα πιάτα μεγάλα σουπιέρες
Μία δωδεκάς μαχαίρια
Μία δωδεκάς ποτήρια
Μία λάμπα πετρελαίου κρεμαστή
Τρεῖς λάμπαι καθισταί καί δύω τοῦ τοίχου
Ἕν ὡρολόγιον τοῦ τοίχου
Δύω ὡρολόγια τῆς τσέπης
Τρεῖς βελέντζες ἀθηναϊκαί
Ἕν κιλίμιον μεγάλον
Δύω σιντζαδέδες παλαιοί
Πέντε βατανίες[42]
Μία δωδεκάς φλυντζάνια τοῦ καφφέ
Δύω δίσκοι κοινοί

Ἐργαλεῖα

Τρεῖς τσάπες, δύω μικρότεραι
Δύω δικέλλαι, τρεῖς λωστοί, εἷς τραχᾶς
Ἕν σφυρίον, μία τανάλια, ἕν πριόνιον
Ἕν σκιπάρνιον, καί ἕν ἰγδίον
Πέντε τουφέκια ἄχρηστα, καί μία πιστόλα

Ζῶα

Δύω βόες, εἷς ἡμίονος, καί 10 αἶγες

---

42. Μπατανία: κουβέρτα, συνήθως μάλλινη βλ. Ν. Α. Δημητρίου, *Λαογραφικά τῆς Σάμου 7* . . . ὅ.π., σ. 137-138.

Βιβλιοθήκη[43]

1.	Παλαιός Κώδιξ[44]	κομ. 1
2.	Τά ἅπαντα τῆς Παλαιᾶς καί Ν. Διαθήκης	" 1
3.	Ἡ Κιβωτός τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης	" 2
4.	Λεξικόν Βαρίνου	" 1
5.	Νέον Ἐκλόγιον τοῦ Θεωνᾶ	" 2
6.	Συμεών, νέου Θεολόγου, ὑπό Θεοδοσίου	" 2
7.	Κυριακοδρόμια Νικηφόρου Θεοτόκη	" 2
8.	Παρακλητική	" 1
9.	Συναξαριστής Νικοδήμου ἁγιορείτου	" 5
10.	Συναγωγή πατέρων ὑπό Παύλου μοναχοῦ	" 1
11.	Χρηστοήθεια χριστιανῶν ὑπό Νικοδήμου ἁγιορείτου	" 5
12.	Ἕν Πεντηκοστάριον	" 1
13.	Ἕνα Εὐαγγέλιον ἐφθαρμένον	" 1
14.	Νέον Ἐκλόγιον Νικολάου Γλυκέος	" 2
15.	Μηναῖα δώδεκα	" 12
16.	Ὁμοίως	" 24
17.	Κυριακοδρόμιον Νικηφόρου Θεοτόκη	" 4
18.	Ἕν Μηναῖον λειτουργικόν	" 1
19.	Ἐτυμολογικόν Μέγα Νικολ. Γλυκέος	" 1
20.	Ἕν Τυπικόν ἁγίου Σάββα	" 1
21.	Εὐεργετινός	" 1
22.	Νέα Σύνοψις περί Ἐξομολογήσεως	" 2
23.	Πνευματικά Γυμνάσματα Νικοδήμου	" 2
24.	Εὐαγγελική Σάλπιγξ Μακαρίου	" 1
25.	Παλαιόν Εὐαγγέλιον μεταφρασμένον εἰς τήν ἁπλήν	" 1
25.	Νέος Παράδεισος Συμεῶνος	" 1

43. Σύγχρονη καταγραφή τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς, ὅσων δηλαδή βιβλίων δέν ἔχουν ἀκόμη μεταφερθεῖ στή βιβλιοθήκη τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σάμου ὅπου ἀπόκεινται τά βιβλία τῶν μονῶν βλ. στό Μ.Γ. Βαρβούνης, *Μοναστική ζωή καί παραδοσιακή θρησκευτική συμπεριφορά. Ἡ μαρτυρία τοῦ κώδικα τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Ζώνης Σάμου*. Ἀθήνα 1998, σ. 27-58.

44. Πρόκειται γιά τόν κώδικα τῆς μονῆς, γιά τόν ὁποῖο βλ. Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά* 4 ... *ὅ.π.*,. σ. 399. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 210. Λ. Πολίτης, *Συνοπτική ἀναγραφή χειρογράφων ἑλληνικῶν συλλογῶν*. Θεσσαλονίκη 1976, ὅπου πληροφορίες γιά τά χειρόγραφα τῆς μονῆς γενικότερα.

26. Ἐκκλησιαστική Ἱστορία Μελετίου " 1
27. Συλλογή Ἱερῶν Κανόνων, Νεοφύτου " 3
28. Περιγραφή τῆς Βασιλικῆς Μονῆς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς εἰς τήν Νῆσον Κύπρον " 1
29. Βίοι ἁγίων ὑπό Μαξίμου ταπεινοῦ " 2
30. Συμεών Θεσσαλονίκης τά ἅπαντα " 1

31. Ταμεῖον Ὀρθοδοξίας Θεοφίλου " 2
32. Σύνταγμα Ἱερῶν Κανόνων Ῥάλλη καί Ποτλῆ " 5
33. Ἱερᾶ Ἄσματα τοῦ Σοφοῦ Σολομῶντος " 1
34. Κανόνες τῶν ἁγίων Ἀποστόλων " 1
35. Γραμματική Γερασίμου Βυζαντίου " 1

36. Θεοτοκάριον Νικοδήμου μοναχοῦ " 1
37. Ὡρολόγιον τό Μέγα " 1
38. Ψαλτήριον " 1
39. Ἕν Μικρόν Κυριακοδρόμιον " 1
40. Χρυσοστόμου τά ἅπαντα " 3
41. Λέοντος τοῦ Σοφοῦ πανηγυρικοί λόγοι " 1
42. Εἰκών χριστιανικῆς εὐγλωτίας ὑπό Ν. Σταματιάδου " 1
43. Ὁμιλίαι πνευματικαί ὑπό Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου " 1
44. Ἕν παλαιόν Ὡρολόγιον " 1
45. Αἱ πρῶται νίκαι τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπό Ἀγαθαγγέλου Στεφανίκη " 1
46. Ἐξήγησις ἀναγνωσμάτων τῶν Κυριακῶν Ἰωάννου Χρυσορρήμονος " 1
47. Ἐπιτομή δαβιτικῶν ψαλμῶν ὑπό Αὐγουστίνου " 1
48. Σαμιακά Ἐπαμ. Σταματιάδου " 1
49. Ποιμενικός Αὐλός Προκοπίου " 1
50. Ἐγκυκλοπαιδεία Πατούσα " 5

51. Ὁ Ἀόρατος Πόλεμος ὑπό Νικοδήμου " 1
52. Φροντίσματα Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου " 1
53. Ἡ Καινή Διαθήκη " 1
54. Καλοκαιρινή, ἤτοι βίοι ἁγίων ὑπό Ἀγαπίου " 1
55. Πανδέκτη Ἀναστ. Δούκα " 2
56. Θεῖοι Κανόνες ὑπό Νεοφύτου " 1
57. Προσκυνητάριον Χρυσάνθου ἐκ Προύσης " 1
58. Ἐξήγησις θείας λειτουργίας ὑπό Φιλαρέτου " 1

59.	Γραμματική Λασκάρεως	″ 1
60.	Ἐπιστολάριον Σπυρίδωνος Μηλίου	″ 1
61.	Μαργαρῖται Κ. Δαπόντε	″ 1
62.	Ὀρθόδοξος διδασκαλία ὑπό Πλάτωνος	″ 1
63.	Ἐξομολογητάρια	″ 3
64.	Θεοτοκάρια	″ 2
65.	Διδασκαλία Χρυσάνθου	″ 1
66.	Μαργαρῖται Ἰω. Χρυσοστόμου	″ 1
67.	Θεοτοκάριον παλαιόν ἐφθαρμένον	″ 1
68.	Πράξεις Ἀποστόλων ἐφθαρμέναι	″ 1
69.	Σαμιακῆς Νομοθεσίας α΄ καί γ΄ τόμοι	″ 2
70.	Συνταγμάτιον Μικρόν παλαιόν	″ 1
71.	Βιβλία Ψαλμῶν ὑπό Ἡσαΐου	″ 1
72.	Περί ἀθανασίας ψυχῆς ὑπό Γρηγ. Λεσβίου	″ 1
73.	Περί τῆς ἐν Κων/πόλει Ζωοδόχου Πηγῆς Νικηφόρου	″ 1
74.	Ἐξήγησις ὁμιλιῶν Βασιλείου τοῦ Μεγάλου	″ 1
75.	Ἡ θεία λειτουργία ὑπό Γερμανοῦ	″ 1
76.	Ἰατροσόφιον Μικρόν	″ 1
77.	Πρακτικά Σάμου ὑπό Μαθιουδάκη	″ 1
78.	Ἱεροδιακονικόν	″ 1
79.	Περίβασις τῶν μονῶν Σάμου ὑπό Κρητικίδου	″ 1
80.	Ἐγχειρίδιον Χρυσάνθου πατριάρχ. Ἱεροσολύμων	″ 1
81.	Ἐραστής Σοφίας, Σεργίου τοῦ Μακραίου	″ 1
82.	Ἡ Καινή Διαθήκη εἰς Μικρόν Σχῆμα	″ 1
83.	Μία Σύνοψις	″ 1
84.	Ἕν Πηδάλιον	″ 1
85.	Δύω Τριῴδια	″ 2
86.	Δύω Πεντηκοστάρια	″ 2
87.	Δύω Παρακλητικαί	″ 2
88.	Νέον Λειμωνάριον ὑπό Μακαρίου Νοταρᾶ	″ 1
89.	Ἕν Εὐαγγέλιον μικρόν	″ 1
90.	Ἕν Εὐχολόγιον	″ 1
91.	Ἕν Τυπικόν	″ 1
92.	Ἕν Δοξαστάριον	″ 1
93.	Ἕν Πεντηκοστάριον	″ 1
94.	Δοξαστάριον τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ[45]	″ 1

45. Γιά τίς μουσικές αὐτές ἐκδόσεις βλ. Γ.Ἰ. Χατζηθεοδώρου, *Βιβλιογραφία τῆς*

95. Δύω Ἀνθολογίαι Νικολάου " 2
96. Τρεῖς τόμοι Ἀνθολογίαι Θεοδώρου Φωκαέως[46] " 3

Χειρόγραφα

97. Γραμματική Τσουκαλᾶ
98. Μουσικαί παλαιαί
99. Φυλλάδα τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου
100. Κανόνες τῶν ἁγίων Ἀποστόλων
101. Ἐπιστολάριον παλαιόν
102. Δύω παλαιά κατάστιχα
103. Καί δύω παλαιά βιβλία ἄγραφα

Μεμβράναι

104. Ἕν Σιγγίλιον Κυρίλλου πατριάρχη Κων/πόλεως τοῦ 1816[47]
105. Ἕν Σιγγίλιον Γρηγορίου πατριάρχου Κων/πόλεως τοῦ 1797[48]
106. Ἕν όμ. Σωφρονίου πατριάρχου Κων/πόλεως τοῦ 1779[49]
107. Ἕν Συναξάριον ἐν μεμβράναις[50]

βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Περίοδος Α' (1820-1899). Θεσσαλονίκη 1998, σ. 100-101 ἀρ. 56.

46. Πρβλ. Γ. Ἰ. Χατζηθεοδώρου, *ὅ.π.*, σ. 67-69. Τό ζήτημα τῶν μουσικῶν βιβλίων στίς μοναστηριακές καί ἐκκλησιαστικές βιβλιοθῆκες τῆς Σάμου χρειάζεται ξεχωριστή διαπραγμάτευση.

47. Βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 212. Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά* 4 . . . *ὅ.π.*, σ. 354-359, μέ δημοσίευση τοῦ ἐγγράφου Μ.Γ. Βαρβούνης, "Σάμος καί Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο. . .", *ὅ.π.* σ. 119.

48. Βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 212. Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά* 4 . . ., *ὅ.π. σ. 349-354*, μέ δημοσίευση τοῦ ἐγγράφου. Μ.Γ. Βαρβούνης, *ὅ.π.*, σ. 120, ἀρ. 44.

49. Βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 210-212. Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά* 4 . . . ,*ὅ.π.*, σ. 349-354, μέ δημοσίευση τοῦ ἐγγράφου. Μ.Γ. Βαρβούνης, *ὅ.π.*, σ. 119, ἀρ. 26 μέ ἐπιτομή. Παραλείπονται ἐδῶ καί ἄλλα πατριαρχικά ἔγγραφα τοῦ ἀρχείου τῆς μονῆς, γιά τά ὁποῖα βλ. Ἐπ. Σταματιάδης, *ὅ.π.*, σ. 342-346. Τά ἐδῶ μνημονευόμενα ἀναφέρει καί ὁ Ἐμ. Κρητικίδης, *Περίβασις εἰς τάς μονάς καί μετόχια τῆς Σάμου κατά τό 1854*. Ἑρμούπολις Σύρου 1873, (ἐκδ. β'), σ. 86.

50. Τό περγαμηνό αὐτό χφ. μᾶλλον ἔπρεπε νά ἀναφερθεῖ μαζί μέ τά ὑπόλοιπα χφφ. τῆς μονῆς, παραπάνω. Δέν ταυτίζεται μέ τά σωζόμενα σήμερα χφφ. τῶν μονῶν στή βιβλιοθήκη τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σάμου.

Πλησίον τῆς Βιβλιοθήκης εὑρίσκεται εἷς πῖθος παλαιός, χωρητικότητος ὀκάδων ἑκατόν ὡς ἔγγιστα, συντετριμμένος εἴς τινα μέρη, μέ ὀπάς, καί φέρων δυσαναγνώστους ἐπιγραφάς

ὁ Ταμίας τῶν Μονῶν	ὁ Ἡγούμενος
(ὑπογρ) Γ. Π. Βάλσαμος	(ὑπογρ) Γρηγόριος Φιαμέγκος
ὁ Γραμματεύς τῆς Βουλῆς	Οἱ Σύμβουλοι
(ὑπογρ) Θ. Ἀνεζίνης	(ὑπογρ) Θεόφιλος Ἱερομόναχος
	(ὑπογρ) Κύριλλος Ἱερομόναχος

Κατάλογος
Τοῦ προσωπικοῦ τῆς Μονῆς Ἁγίας Ζώνης

Σήμερον τήν δεκάτην ὀγδόην τοῦ μηνός Ἰουνίου ἡμέρα Τρίτην τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ὀγδοηκοστοῦ πέμπτου ἔτους μεταβάντες οἱ ὑποφαινόμενοι Γ. Π. Βάλσαμος, Ταμίας τῶν Μονῶν, καί Θ. Ἀνεζίνης, Γραμματεύς τῆς Βουλῆς, εἴς τήν ἀνωτέρω Μονήν, δυνάμει τῆς ὑπ' ἀρίθμ. 1464 καί ἀπό 16 Ἰουνίου, διαταγῆς τῆς Α. Ὑψ. τοῦ Ἡγεμόνος, ἐνηργήσαμεν τήν καταγραφήν τοῦ προσωπικοῦ[51] κατά τόν ἑπόμενον τρόπον.

1. Γρηγόριος Φιαμέγκος Ἡγούμενος ἐκ Βαθέος, ἐτῶν 60 διαμένων ἐν τῇ Μονῇ ἀπό τοῦ 1840 καί ἡγουμενεύει ἀπό τοῦ 1875[52]
2. Θεόφιλος Μυλωνᾶς Ἱερεύς ἐκ Βαθέος ἐτῶν 75 διαμένων ἐν τῇ Μονῇ ἀπό τοῦ 1819
3. Κύριλλος Μακρυγιάννης Ἱερεύς, ἐκ Βαθέος καί ταμίας τῆς ὡς ἄνω Μονῆς, ἐτῶν 64 διαμένει ἐν αὐτῇ ἀπό τοῦ 1835
4. Ἀνανίας Ζαμπούνης Ἱεροδιάκονος ἐκ Βαθέος, ἐτῶν 48 διαμένων ἀπό τοῦ 1860
5. Κύριλλος Παλαιός Ἱεροδιάκονος ἐκ Μαραθοκάμπου, ἐτῶν 25 διαμένων ἀπό τοῦ 1880

---

51. Τό 1828 ἡ μονή εἶχε 18 μοναχούς (βλ. Χρ. Λάνδρος, "Μοναστηριακές ἀπογραφές. . .", ὅ.π., σ. 126), τό 1854 8 μοναχούς (Ἐμμ. Κρητικίδης, ὅ.π., σ. 85) καί τό 1913 ἐπίσης 8 μοναχούς καί 3 μοναχές.

52. Γιά τόν ἡγούμενο Γρηγόριο Φιαμέγκο, πού ἐκοιμήθη στίς 23 Μαρτίου 1915, βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 226. Διάκονος χειροτονήθηκε στίς 17 Ἀπριλίου 1843 ἀπό τόν ἀρχιεπίσκοπο Σάμου Γρηγόριο.

Μοναχοί

6. Δανιήλ παπᾶ Γεωργίου ἐκ Βαθέος ἐτῶν 55 διαμένει ἐν τῇ Μονῇ ἀπό τοῦ 1871
7. Παρθένιος Ἀνδρέου ἐκ Παλαιοκάστρου ἐτῶν 90 διαμένων ἀπό τοῦ 1873
8. Στέφανος Πυργιώτου ἐκ Μυτιληνιῶν ἐτῶν 50 διαμένων ἀπό τοῦ 1873
9. Χρηστοφῆς Ἀδριανοῦ ἐκ Κουμαΐκων δόκιμος ἐτῶν 26 διαμένων ἀπό τοῦ 1882

Μοναχαί[53]

10. Τατιανή Θεοχάρη ἐκ Βαθέος ἐτῶν 65 διαμένουσα ἀπό τοῦ 1873. Ἐδήλωσεν, ὅτι ἀφιέρωσεν εἰς τήν Μονήν ἐπί ἀποδείξει Γρόσια 2000, ἐφ' ὧν λαμβάνει τόκον ἐτησίως, Γρ. 200 καί προσέτι ἀφιέρωσε Γρ. 2000 διά τά ὁποία λαμβάνει σιτηρέσιον. Ἅπαν τό κεφάλαιον τοῦτο, ἐκ Γρ. τεσσάρων χιλιάδων ὁμοῦ ἔσεται μετά τόν θάνατόν της πρός ὄφελος τῆς Μονῆς.
11. Εὐπραξία χατζῆ Λωβοῦ ἐκ Μανωλατῶν ἐτῶν 55 διαμένουσα ἀπό τοῦ 1860
12. Διονυσία Παπαδίτσα ἐκ Βαθέος ἐτῶν 40 διαμένουσα ἀπό τοῦ 1883
13. Ἄννα Σωτηρίου ἐκ Καρλοβασίων ἐτῶν 70 διαμένουσα ἀπό τοῦ 1882 καί συντηρουμένη ἐξ ἰδίων πόρων.

Λωβοί

14. Κύριλλος Μοναχός ἐκ Λέκας ἐτῶν 50, διαμένει ἐν τῇ Μονῇ ἀπό τοῦ 1870
15. Ἀγγελίνα Λάμπρου ἐκ Λιμένος Βαθέος ἐτῶν 70, διαμένουσα ἀπό τοῦ 1878
16. Ἑλένη Λάμπρου θυγάτηρ τῆς ἀνωτέρω ἐκ Λιμένος Βαθέος ἐτῶν 40, διαμένει ἀπό τοῦ 1878 ἐν τῇ Μονῇ
17. Μιλτιάδης Καλός ἐκ Κουμαΐκων ἐτῶν 40, διαμένει ἀπό τοῦ 1884

---

53. Τό μεικτό σύστημα ἀκολουθεῖται καί ἐδῶ, διατηρήθηκε δέ ὡς τά μέσα περίπου τοῦ 20οῦ αἰώνα, ὁπότε ἐκοιμήθηκαν οἱ τελευταῖες μοναχές, σύμφωνα μέ τήν μαρτυρία τοῦ σημερινοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς π. Χριστοφόρου Πέτρου, ἀπό τό Παλαιόκαστρο, χάρις στίς ἄοκνες ἐνέργειες τοῦ ὁποίου τό μοναστήρι ἐξακολουθεῖ νά λειτουργεῖ.

Σημ. ἅπαντες οἱ λωβοί κατοικοῦσιν ἐν ἰδιαιτέρῳ οἰκήματι μακράν τῆς Μονῆς

Ὑπηρέται

18. Ἀνδρέας Κουσανδιανός[54] ἐκ Βαθέος, ἐτῶν 25, ὑπηρετεῖ ἐπί ἐτησίῳ μισθῷ Γρ. 1200 ἀπό τοῦ 1884
19. Γεώργιος Κοπανιάρης ἐκ Βαθέος ἐτῶν 14, ὑπηρετεῖ ἀπό τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους ἐπί ἐτησίῳ μισθῷ Μιτζητίων 13
20. Μιχαήλ Πανάγος ἐκ Παλαιοκάστρου ἐτῶν 12, ὑπηρετεῖ ἀπό τοῦ παρελθόντος ἔτους ἀμισθί

Ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ Ἁγίας Ζώνης αὐθημερόν

ὁ Ταμίας τῶν Μονῶν	ὁ Ἡγούμενος
(ὑπογρ) Γ. Π. Βάλσαμος	(ὑπογρ) Γρηγόριος Φιαμέγκος
ὁ Γραμματεύς τῆς Βουλῆς	Οἱ Σύμβουλοι
(ὑπογρ) Θ. Ἀνεζίνης	(ὑπογρ) Θεόφιλος Ἱερομόναχος
	(ὑπογρ) Κύριλλος Ἱερομόναχος

Κατάλογος
Τῆς κινητῆς περιουσίας τῆς Μονῆς Βροντᾶ[55]

Σήμερον τήν εἰκοστήν τοῦ μηνός Ἰουνίου ἡμέραν Πέμπτην τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ὀγδοηκοστοῦ πέμπτου ἔτους μεταβάντες

54. Τό ἐπώνυμο δηλώνει καταγωγή ἀπό τήν μικρασιατική Νέα Ἔφεσο, τό Κουσάντασι, καί ὑπογραμμίζει τίς σχέσεις Σάμου καί Μικρᾶς Ἀσίας", γιά τίς ὁποῖες βλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, "Ὄψεις τῶν σχέσεων Σάμου καί Μικρᾶς Ἀσίας, στό βιβλίο "*Σαμιακά λαογραφικά . . .2.* Ἀθήνα 2002, σ. 505-512, μέ παραδείγματα καί τή σχετική βιβλιογραφία.

55. Γιά τή μονή Βροντᾶ, πού ἱδρύθηκε τό 1595 ἀπό τούς ἀδελφούς μοναχούς Ἰάκωβο καί Μακάριο βλ. Ἀνώνυμος, "Μονή τοῦ Βροντᾶ", *Φῶς* 134 (19 Σεπτεμβρίου 1899), σ. 3. V. Guerin, *Description de l' ile Patmos et de l' ide de Samos. Paris* 1856, σ. 260 καί Π. Ζερλέντης, *Ἱστορικαί ἔρευναι περί τάς Ἐκκλησίας τῶν νήσων*. Ἐν Ἑρμουπόλει 1913, σ. 25. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 121. Ἀν. Ὀρλάνδος, *Μοναστηριακή ἀρχιτεκτονική*. Ἀθήνα 1958², σ. 32, 35, 40. Κ. Παπαϊωάννου, *Τά ἑλληνικά μοναστήρια σάν ἀρχιτεκτονικές συνθέσεις*. Ἀθήνα 1977, σ. 20,108. Ὁ ἴδιος, *Ἐκκλησίες καί μοναστήρια τῆς Σάμου*. Ἀθήνα 1997, σ. 209-219. Τό 1990 ἡ μονή γιόρτασε τά 500 χρόνια της, πρόσφατα ὅμως τά κτίριά της, πλήν τοῦ καθολικοῦ καί τοῦ παρεκκλησίου τῆς Μεταμόρφωσης ἀποτεφρώθηκαν, καί τώρα ἔρημη ἀπό προσωπικό ἀναμένει τήν ἀναστήλωσή της. Πρβλ. Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά 2 . . .*, ὅ.π., σ. 45-46. Ἰω. Κουμανούδης, "Σκαρίφημα σαμιακῶν μονῶν", *Σαμιακόν Ἡμερολόγιον* (1968), σ. 114 καί Δ. Ζουμπούλης, "Ἡ μονή τοῦ Βροντᾶ", *Σαμιακόν Ἡμερολόγιον* (1938), σ. 160-161, μέ σημαντικές πληροφορίες.

οἱ ὑποφαινόμενοι Γ. Π. Βάλσαμος, Ταμίας τῶν Μονῶν, καί Θεοδ. Ἀνεζίνης, Γραμματεύς τῆς Βουλῆς, δυνάμει τῆς ὑπ' ἀριθμ. 1464 καί ἀπό 15 Ἰουνίου ἐ.ἔ., διαταγῆς τῆς Α. Ὑψ. τοῦ Ἡγεμόνος, ἐνηργήσαμεν τήν ἀπογραφήν τῆς κινητῆς ἐν γένει περιουσίας τῆς ἀνωτέρω Μονῆς κατά τόν ἑπόμενον τρόπον.

Ἱερά Σκεύη

1. Μία εἰκών τῆς Θεοτόκου ἀργυρᾶ ἐπίχρυσος
2. Δύω ἕτεραι μικραί ἀργυραῖ
3. Ἕν Εὐαγγέλιον ἀργυροῦν
4. Δεκαεπτά κανδύλια ἀργυρά μικρά καί μεγάλα, ὧν τά δύω ἔχουσι τό μέν πλοιάριον, τό δέ ὠόν ἐπίσης ἀργυρᾶ
5. Ὀκτώ εἰκόνες μεγάλαι ἐπί τοῦ τεμπλέου[56]
6. Ἕνδεκα ἐπί τοῦ τεμπλέου μικραί
7. Τέσσαρες ἕτεραι μικραί ἐντός τῆς Ἐκκλησίας
8. Δύω ὡρολόγια τοῦ τοίχου
9. Ἕξ μανουάλια μεγάλα, καί τρία μικρά
10. Τρία ἕτερα σιδηρᾶ
11. Ἕν μανουάλιον ἀπό πάφλαν
12. Δύω σαμτάνια ἐπί τῆς ἁγίας τραπέζης ὀρειχάλκινα
13. Ἕν τρικήριον ἀργυροῦν παλαιόν
14. Δύω θυμιατήρια ἀργυρᾶ
15. Δύω κουτεία ἀπό τενεκέ τῶν ἁγίων ποτηρίων
16. Ἕν κουτεῖον μεγάλον ἀργυροῦν, τῶν ἁγίων λειψάνων[57]
17. Ἕν κουτί ἀπό σενδέφι τοῦ ἁγίου Πολυδώρου[58]
18. Δύω πολυέλαιοι βρούζινοι καί εἷς ὑάλινος
19. Δεκαοκτώ κανδύλια ὑάλινα
20. Τρία ἐξαπτέρυγα ἀργυρά μετά τοῦ Σταυροῦ
21. Τέσσαρα φανάρια μεγάλα ἐντός τῆς Ἐκκλησίας
22. Ἕν θυμιατήριον βρούζινον
23. Δύω ἐπιγονάτια χρυσοῦφαντα
24. Δέκα στιχάρια μεταξωτά

---

56. Γιά τό ξυλόγλυπτο τέμπλο τοῦ καθολικοῦ καί τίς εἰκόνες του βλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, "Τά ξυλόγλυπτα τέμπλα ....", *ὅ.π.*, ἀρ. 58.

57. Γιά τά λείψανα τῆς μονῆς βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 122.

58. Πρόκειται γιά λείψανα τοῦ νεομάρτυρα ἁγίου Πολυδώρου, πού δέν σώζονται σήμερα στή μονή, βλ. Ἰω. Περαντώνης, *Λεξικόν τῶν νεομαρτύρων* 3. Ἐν Ἀθήναις 1972, σ. 434-438. Γιά τά λείψανα του βλ. καί Ἀρχιμ. Ἰάκωβος Δ. Μαλλιαρός, *Ὁ ἅγιος νεομάρτυρας Πολύδωρος...* Ἀθῆναι 1961, σ. 9 ἰδιαίτερα δέ γιά τήν κάρα του, πού βρίσκεται σήμερα στό ναό τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης στήν Πλάκα.

25. Δεκατρία φελώνια μεταξωτά
26. Ὀκτώ ἐπιτραχήλια ὁμοίως
27. Τέσσαρα ὠράρια ὁμοίως
28. Ἕξ ὑπομάνικα
29. Τέσσαρα ζεύγη ἀέρα
30. Τέσσαρα ἀντιμίνσια
31. Πέντε Σταυροί ἀργυροῖ καί εἷς ἀρζάν πλακί[59]
32. Εἷς δίσκος ἀργυροῦς τῆς Ἐκκλησίας
33. Εἰκοσιοκτώ σινδόνια μεταξωτά διά τήν ἁγίαν τράπεζαν
34. Πενήντα σκέπες, ποδιέρες, μεσάλια[60]
35. Τέσσαρα ἅγια ποτήρια ἀργυρᾶ
36. Δύω ποτήρια καλαένια
37. Δύω λαχούρια μεταξωτά
38. Εἷς ζέος ἀργυροῦς
39. Δύω φουστάνια τό ἕν μάλλινον, καί τό ἄλλο μεταξωτόν
40. Ἐννέα φελώνια πρόστιχα
41. Μία κούπα τοῦ ἁγιασμοῦ
42. Δύω κανία ὑάλινα
43. Τέσσαρες δίσκοι ἀπό πάφλαν
44. Εἷς δίσκος βακιρένιος
45. Τρία περιζώνια ἀργυρᾶ
46. Δύω περιζώνια σενδεφένια
47. Εἷς ἐπιτάφιος κεντητός
48. Μία κορώνα ἀργυρᾶ τοῦ Χριστοῦ[61]
49. Ἕξ ἕτεραι ἀργυραῖ πεπαλαιωμέναι
50. Τρία σενδούκια, καί ἕν φορτσέρι
51. Ἕν ζάρφιον ἀργυροῦν καί τρεῖς Ἱεροί Κώδικες[62]

Χαλκώματα καί Μαγειρικά

1. Δύω σινία βακιρένια

---

59. Πρβλ., γιά τά σκεύη τοῦ καθολικοῦ, Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 122-123 μέ πρόχειρη ἀλλά κατατοπιστική καταγραφή.

60. Μεσάλι: πετσέτα, βλ. Μεν. Ζαφειρίου, *Τό γλωσσικό ἰδίωμα τῆς Σάμου*. Ἀθήνα 1995, σ. 491.

61. Πρόκειται γιά τά στέμματα πού τοποθετοῦνται πάνω στό κεφάλι τοῦ Χριστοῦ, στίς μεγάλες εἰκόνες τοῦ τέμπλου, κατά τή διαδικασία τῆς ἐπαργύρωσης τοῦ εἰκονίσματος.

62. Ἐδῶ γίνεται ἀναφορά στούς κώδικες τῆς μονῆς, οἱ ὁποῖοι σώζονται στά χφφ. 90 καί 99 τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σάμου, βλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, "Σημειώματα γιά τήν Ἱ. Μονή τῆς Παναγίας τοῦ Βροντᾶ", *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 779 (1999), σ. 597-660, μέ σχολιασμένη δημοσίευση τοῦ χφ. 99.

2. Εἷς ταβᾶς καί ἕν ζεῦγος ῥακοκάζανα
3. Δύω μεγάλα τέντζερα καί ἕν καζάνιον μεγάλον
4. Δέκα μικρά τέντζερα καί ἕν ζεῦγος παλαιοκάζανα
5. Ἕν ταβαδάκι, καί ἕν καζάνιον τοῦ φούρνου
6. Δύω τηγάνια ἀτσαλένια καί ἕν βακράτσιον
7. Πέντε σουπιέρες διά σούπαν
8. Τρεῖς πιάτες ἁπλωτές
9. Πιάτα Γαλλικά καί ἄσπρα διάφορα, ἑκατόν τριάντα
10. Πέντε σιδηροστιές[63]
11. Ἕνδεκα λύχνους βακιρένιους
12. Μία τσατίρα[64]

Ἐργαλεῖα

1. Δύω τσάπες
2. Δύω δικέλλια καί ἕν σκαλιστήριον
3. Μία βαρειά
4. Εἷς λωστός
5. Εἷς τραχᾶς
6. Δύω σκιπάρνια
7. Ἕν πριόνιον
8. Μία τανάλια
9. Ἕν σφυρίον

Σκεύη καί ἄλλα διάφορα

1. Δεκατέσσαρα βαρέλλια εὑρισκόμενα εἰς τήν ἐν Κάμπῳ ταβέρναν[65]
2. Ἕξ σκαφίδια τό ἕν μικρόν
3. Δύω χωνία ἀπό τενεκέ
4. Ἕξ βαρέλια, τά δύω μεγάλα, καί τά 4 μικρά ἐν τῇ Μονῇ
5. Δύω κιούπια τοῦ ἐλαίου
6. Ὀκτώ στάμνας διαφόρων χωρητικοτήτων

---

63. Πρόκειται γιά τόν μεταλλικό τρίποδα πού βαστάζει τήν χύτρα πάνω ἀπό τή φωτιά τοῦ τζακιοῦ, βλ. Ν. Α. Δημητρίου, *Λαογραφικά τῆς Σάμου 7* . . . ὅ.π. σ. 424.

64. Τσατίρα: μπαλταδάκι γιά κοπή κρεάτων, βλ. Ν.Α. Δημητρίου, *Λαογραφικά τῆς Σάμου 7*, . . . ὅ.π., σ. 562.

65. Ταβέρνα εἶναι ἡ ἀποθήκη κρασιοῦ, καί, κατόπιν, τό οἰνοπωλεῖο βλ. Ν.Α. Δημητρίου, *Λαογραφικά τῆς Σάμου 2*. . . ὅ.π., σ. 27 καί 7, ὅ.π., σ. 509. Ἐδῶ πρόκειται γιά ἀποθήκη κρασιοῦ τῆς μονῆς, πού βρίσκεται στόν Κάμπο Βουρλιωτῶν, περιοχή εὔφορη καί κατάφυτη ἀπό ἀμπέλια, ὅπου τό μοναστήρι εἶχε καί πολλά κτήματα.

7. Πέντε φανάρια μικρά
8. Δύω σινδούκια (καναβέτες) μέ διάφορα ὑαλικά
9. Τρία σινδούκια
10. Εἴκοσι κουτάλια ἀρζάν πλακί τοῦ γλυκοῦ
11. Ἕξ βουκάλια ἄσπρα
12. Ὀκτώ γαλούνια (βουκάλαις)
13. Τρία βουκάλια μαῦρα
14. Δέκα ἕξ λάμπες[66] τοῦ νεροῦ
15. Δεκατέσσαρα ποτήρια τῆς ῥακῆς
16. Τεσσαράκοντα ἕξ τοῦ οἴνου
17. Δύω κανδύλια ἐπί τοῦ τοίχου (τενεκέ)
18. Τρία τραπέζια
19. Τέσσαρα τρίποδα σιδηρᾶ
20. Ἕν ζεῦγος τσουβάλια
21. Ἕν ζεῦγος χαράκια[67]
22. Δύω δισάκια
23. Δύω σακκούλαις
24. Τέσσαρες μασαλάδες[68]
25. Ἕν κόσκινον
26. Μία σίτα τοῦ ἀλεύρου, καί ἑτέρα τοῦ καφέ
27. Ἕν δερμόνιον[69]
28. Ἕν θυμιατήριον βρούτζινον τοῦ χεριοῦ
29. Μία ἐσχάρα
30. Δύω τρυπητά
31. Δύω καντάρια
32. Ὀγδοήκοντα μεσάλια καί πεσέτες
33. Μία δωδεκάδα κουτάλια ἀρζάν πλακί
34. Μία δωδεκάδα μαχαίρια ἀρζάν πλακί
35. Μία δωδεκάδα περούνια ἀρζάν πλακί
36. Εἰκοσιδύω περούνια μαῦρα τετριμμένα
37. Εἰκοσιτέσσαρα κουτάλια σιδηρᾶ τετριμμένα
38. Ἑξήκοντα ἕν περούνια καί κουτάλια καλαγένια

---

66. Λάμπες: μεγάλο ποτήρι νεροῦ ἤ κρασιοῦ, βλ. Ν.Ἀ. Δημητρίου, *Λαογραφικά τῆς Σάμου*, 1. Ἀθήνα 1983, σ. 26, 133 καί 2, *ὅ.π.*, σ. 40 καί 4, *ὅ.π.*, σ. 202 καί 7, *ὅ.π.* σ, 16.

67. Χαράκι: χαρανάκι : μικρό καζάνι διαφόρων χρήσεων, βλ.. Ν.Ἀ. Δημητρίου, *Λαογραφικά τῆς Σάμου*, 7, *ὅ.π.*, σ. 641.

68. Μασαλᾶς: σιδερένια σχάρα πάνω σέ κοντάρι, ὅπου ἔκαιγαν ξερά δαδιά καί ξύλα γιά νά φωτίσουν νυκτερινές συγκεντρώσεις στήν ὕπαιθρο, πανηγύρια μοναστηριῶν κ.λπ., βλ. Ν.Ἀ. Δημητρίου, *Λαογραφικά τῆς Σάμου* 1, *ὅ.π.*, σ. 74.

69. Δερμόνι: ἀραιό κόσκινο γιά τό σιτάρι, βλ. Ν. Ἀνδριώτης, *ὅ.π.* σ. 77. Ν.Ἀ. Δημητρίου, *Λαογραφικά τῆς Σάμου* 2, *ὅ.π.*, σ. 77, 79, 95 καί 6, *ὅ.π.*, σ. 337.

39. Πεντήκοντα κουτάλια ξύλινα πρόστυχα
40. Δεκατρία μαχαίρια πρόστυχα
41. Ἕν μαχαίριον μεγάλον εἰς τό μαγειρεῖον
42. Εἰκοσιτέσσαρα κουτάλια Ρωσσικά
43. Ἕξ σαμδάνια
44. Δύω κουτάλαις Ρωσσικαῖς ξύλιναις
45. Τέσσαρα βάζα τοῦ γλυκοῦ
46. Τέσσαρες δίσκοι κοινοί
47. Τεσσαράκοντα φλυντζάνια μέ τά πιατέλα των
48. Τέσσαρα πανέρια
49. Εἷς σουλδάδος (τουφέκι)
50. Μία μαχαίρα
51. Πέντε σινδόνια ἄσπρα
52. Πέντε μινδέρια[70] τοῦ καναπέ μαλλίτικα
53. Τεσσαρακοντατέσσαρα προσκεφάλια
54. Πέντε μαξιλάρια μικρά
55. Πέντε στρώματα μάλλινα
56. Δεκαέξ ἐφαπλώματα
57. Τρία διά καθέκλας
58. Ἕν γουδίον βρούτζινον, καί ἕν ξύλινον
59. Ἕν μαγγάλιον βρούτζινον σεσαθρωμένον
60. Τέσσαρες πάγκοι
61. Τέσσαρα μιντέρια τοῦ καναπέ ἀπό τσίτι
62. Τέσσαρα κομμάτι χαλί κετσές[71] τοῦ καναπέ
63. Εἷς σιντζαντές μικρός
64. Ἕν χράμιον μαῦρον
65. Ἕν λεγενόμβρικον βακιρένιον
66. Ἕν καλαμάριον (τενεκέ)
67. Εἷς χειρόμυλος
68. Τέσσαρα τάσα τοῦ καπνοῦ
69. Τρεῖς ἀλατιέρες ὑάλινες

Βιβλία[72]

1. Ἡ Κιβωτός τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης κομ. 1

---

70. Μιντέρι: στρωσίδι γιά χαμηλούς καναπέδες, βλ. Ν. Ἀνδριώτης, *ὅ.π.*, σ. 210 καί Ν.Ἀ. Δημητρίου, *Λαογραφικά τῆς Σάμου 7, ὅ.π.*, σ. 97.

71. Κετσές: τραχύ ὕφασμα ἀπό μαλλί, βλ. Ν. Ἀνδριώτης, *ὅ.π.*, σ. 159 καί Ν.Ἀ. Δημητρίου, *Λαογραφικά τῆς Σάμου 7, ὅ.π.*, σ. 476.

72. Γιά τήν βιβλιοθήκη πού σωζόταν μέχρι τήν πυρκαγιά τοῦ 2000 στή μονή βλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, "Σημειώματα . . .", *ὅ.π.*,σ. 597 κ. ἑξ. Ὁ ἴδιος, *Σαμιακά λαογραφικά*

2.	Ἡ Χρηστοήθεια τῶν Χριστιανῶν ὑπό Νικοδήμου ἁγιορείτου	" 2
3.	Συναγωγή διαφόρων Πατέρων	" 1
4.	Παύλου μοναχοῦ	" 1
5.	Μακαρίου Θεσσαλονίκης Περί Ἀκολουθιῶν	" 1
6.	Νέον Ἐκλόγιον	" 1
7.	Μακαρίου Συμεών Θεσσαλονίκης τά ἅπαντα	" 1
8.	Ψαλτήριον καί Ἁμαρτωλῶν Σωτηρία ὁμοῦ δεμένα	" 1
9.	Ὁμιλίαι Πνευματικαί Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου	" 1
10.	Νέος Παράδεισος Νεοφύτου μοναχοῦ	" 1
11.	Οἱ Θεῖοι Κανόνες ὑπό Ράλλη καί Ποτλῆ	" 6
12.	Λέοντος τοῦ Σοφοῦ Πανηγυρικοί Λόγοι	" 2
13.	Ὁμήρου Ἰλιάς ὑπό Θεοδώρου Γαζῆ	" 1
14.	Θεῖοι Κανόνες ὑπό Νεοφύτου	" 1
15.	Λόγοι καί Παρεναίσεις Ἐφραίμ τοῦ Σύρου	" 1
16.	Ἡ Θῦρα τῆς Μετανοίας Δ. Καρυτζώτου	" 1
17.	Χριστιανική Θεολογία Πλάτωνος	" 2
18.	Ἐκλόγιον	" 1
19.	Πνευματικά Γυμνάσματα Νικοδήμου	" 1
20.	Ἐξήγησις ἀναγνωσμάτων τοῦ Χρυσορρήμονος	" 1
21.	Σαμιακή Νομοθεσία καί Περίβασις εἰς τάς Μονάς Σάμου	" 1
22.	Ἀκολουθία ἀποστόλων Ἰάσωνος καί Σωσιπάτρου	" 1
23.	Μικρόν Εὐαγγέλιον καί Ἐπετηρίς Σάμου	" 1
24.	Ἕν μικρόν Συναξάριον	" 1
25.	Ἕν ἕτερον ὅμοιον	" 1
26.	Ἐκκλησιαστική Ἱστορία Μελετίου	" 1
27.	Εἰκών Χριστιανικῆς Εὐγλωτίας Σταματιάδου	" 1
28.	Σαμιακά ὑπό Σταματιάδου	" 1
29.	Ἑρμηνεῖαι Εὐσεβεῖς	" 1
30.	Θεωρητική Μουσική Μαργαρίτου	" 1

. . . 1, *ὅ.π.*, σ. 680-694. Στά παλαιά βιβλία τῆς μονῆς ἀναφέρθηκε καί ὁ Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 123. Τά περισσότερα ἀπό τά ἀναφερόμενα ἐδῶ βιβλία ἔχουν μεταφερθεῖ στή βιβλιοθήκη τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Σάμου, βλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, "Ἐκκλησιαστικές βιβλιοθῆκες τῆς Σάμου", *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 768 (1997), σ. 353-354, ὅπου καί οἱ σχετικές πληροφορίες.

31.	Ἀκολουθία τοῦ ὁσίου πατρός Ἰωάννου	″ 1
32.	Ἑρμηνεία Εὐαγγελίων	″ 1
33.	Πασχάλιον Αἰώνιον	″ 1
34.	Πρακτικά Σάμου ὑπό Μαθιουδάκη	″ 1
35.	Προσκυνητάριον	″ 1
36.	Ἐξήγησις τῆς Θείας Λειτουργίας	″ 1
37.	Ἀνασκευή λόγων τινῶν	″ 1
38.	Ἱερά Κατήχησις	″ 1
39.	Γνωμικά παλαιῶν φιλοσόφων	″ 1
40.	Διδασκαλία πρός τούς Ἱερεῖς καί Διακόνους	″ 1
41.	Βασιλείου Μακεδόνος Αὐτοκρ. Ρωμαίων	″ 2
42.	Ἕν Πηδάλιον	″ 1
43.	Ἕν μικρόν Ἁγιασματάριον χειρογραφημένον[73]	″ 1
44.	Εἰκοσιτέσσαρα Μηναῖα	
45.	Δύω Παρακλητικαί	
46.	Δύω Πεντηκοστάρια	
47.	Δύω Τριώδια	
48.	Δύω Συναξαριστές καί μία φυλλάδα ἁγίας Εὐφημίας	
49.	Ἕν Ὡρολόγιον καί ἕν Συναξάριον ἤ Σαγήνη	
50.	Εἷς Ἀπόστολος καί ἕν Εὐαγγέλιον ἁπλοῦν	
51.	Ἕν Ψαλτήριον	
52.	Ἕν Μαρτυρολόγιον	
53.	Ἕν Λειμωνάριον	
54.	Δύω φυλλάδαι Λειτουργίας	
55.	Ἕν Εὐχολόγιον	
56.	Τέσσαρες φυλλάδες Ἐπιταφίου	
57.	Δύω Θεοτοκάρια	

Βιβλία Μουσικῆς

58.	Ἀνθολογία Γεωργ. Προυσαέως	κομ. 1
59.	Ἀνθολογία Νικολάου Προυσαέως	″ 1
60.	Μουσική Κυψέλη Νικολάου	″ 1
61.	Νέον Ταμεῖον μουσικῆς ἀνθολογίας Νικολάου	″ 1

73. Γιά τά χειρόγραφα προερχόμενα ἀπό τήν βιβλιοθήκη τῆς μονῆς βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 123-129 καί Ἰω. Ἀναστασίου, *Κατάλογος χειρογράφων κωδίκων Ἱ. Μητροπόλεως Σάμου*. Θεσσαλονίκη 1973, ἀρ. 40, 90, 99. Ὀδ. Λαμψίδης, "Τά ἐν Σάμῳ χειρόγραφα", *Ἀρχεῖον Ἐκκλησιαστικοῦ καί Κανονικοῦ Δικαίου* 15 (1960), ἀρ. 40, ὅπου καί ἀναλυτικές περιγραφές τους.

62. Δύω μικραί Μουσικαί χειρόγραφοι
63. Ἀπάνθισμα τοῦ Προυσαέως
64. Θεωρητικά τῆς Μουσικῆς
65. Ἀναστασιματάριον

Σιγγίλια ἐπί Μεμβράνης

1. Σιγγίλιον Ἱερεμίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ἐν ἔτει 7102 ἀπό κτίσεως κόσμου[74]
2. Σιγγίλιον Γρηγορίου πατριάρχου Κων/πόλεως τοῦ 1797[75]
3. Σιγγίλιον Γρηγορίου πατριάρχου Κων/πολεως τοῦ 1755[76]

Χρυσόβουλα

1. Δύω Σουλτανικά φιρμάνια τουρκιστί

Σιγγίλια ἐπί ἁπλοῦ χάρτου

1. Σωφρονίου πατριάρχου Κωνστ/πόλεως τό 1777[77]
2. Κυρίλλου πατριάρχου Κωνστ/πόλεως τό 1816[78]
3. Νεοφύτου πατριάρχου Κωνστ/πόλεως τό 1737[79]
4. Κυρίλλου πατριάρχου Κωνστ/πόλεως τό 1753[80]
5. Σωφρονίου πατριάρχου Κωνστ/πόλεως τό 1776[81]
6. Νεοφύτου πατριάρχου Κωνστ/πόλεως τό 1793[82]

---

74. Βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ 132. Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά* 4 . . . . *ὅ.π.*, σ. 282-283, μέ δημοσίευση τοῦ κειμένου. Μ.Γ. Βαρβούνης, "Σάμος καί Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο . . . ", *ὅ.π.*, σ. 118, ἀρ. 113.

75. Βλ. Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά* 4 . . . *ὅ.π.*, σ. 292-297, μέ δημοσίευση τοῦ κειμένου. Μ.Γ. Βαρβούνης, *ὅ.π.*, σ. 119-120, ἀρ. 120.

76. Πρβλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 136, χωρίς τό ἴδιο τό κείμενο.

77. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 135-136. Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά* 4, . . . , *ὅ.π.*, σ. 289-292, μέ δημοσίευση τοῦ κειμένου. Μ.Γ. Βαρβούνης, *ὅ.π.*, σ. 119, ἀρ. 24.

78. Δημοσίευσή του βλ. στό Μ.Γ. Βαρβούνης, "Σημειώματα . . .", *ὅ.π.*, σ. 656-660 καί ὁ ἴδιος, *Σαμιακά λαογραφικά* 1, . . . ὅ.π., σ. 698-702.

79. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 132-134. Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά* 4. . . *ὅ.π.*, σ. 283-285, μέ δημοσίευση τοῦ κειμένου. Μ.Γ. Βαρβούνης, *ὅ.π.*, σ. 119, ἀρ. 20.

80. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 134-135. Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά* 4 . . ., *ὅ.π.*, σ. 285-288, μέ δημοσίευση τοῦ κειμένου καί Μ.Γ. Βαρβούνης, *ὅ.π.*, σ. 119, ἀρ. 23.

81. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 135-136 μέ μερική καί ἀποσπασματική δημοσίευση τοῦ ἐγγράφου.

82. Μᾶλλον πρόκειται για παρανάγνωση τῆς χρονολογίας 1737 τοῦ σιγιλίου τοῦ πατριάρχου Νεόφυτου, τό ὁποῖο μνημονεύεται παραπάνω.

7. Καλλινίκου πατριάρχου Κωνστ/πόλεως τό 1806[83]
Ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τῆς Παναγίας τοῦ Βροντᾶ αὐθημερόν

ὁ Ταμίας τῶν Μονῶν	ὁ Ἡγούμενος
(ὑπογρ) Γ. Π. Βάλσαμος	(ὑπογρ) Δανιήλ Ἱερομόναχος
ὁ Γραμματεύς τῆς Βουλῆς	Ὁ Σύμβουλος
(ὑπογρ) Θ. Ἀνεζίνης	(ὑπογρ) παπᾶ Χατζῆ Σωφρόνιος

Κατάλογος
τοῦ προσωπικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Βροντᾶ

Σήμερον τήν εἰκοστήν τοῦ μηνός Ἰουνίου ἡμέρα Πέμπτην τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ὀγδοηκοστοῦ πέμπτου ἔτους μεταβάντες οἱ ὑποφαινόμενοι Γ. Π. Βάλσαμος, Ταμίας τῶν Μονῶν, καί Θεοδ. Ἀνεζίνης, Γραμματεύς τῆς Βουλῆς, εἲς τήν ἀνωτέρω Μονήν, δυνάμει τῆς ὑπ' ἀριθμ. 1464 καί ἀπό 16 Ἰουνίου, διαταγῆς τῆς Α. Ὑψ. τοῦ Ἡγεμόνος, ἐνηργήσαμεν τήν καταγραφήν τοῦ προσωπικοῦ κατά τόν ἐπόμενον τρόπον[84]:

1. Δανιήλ Γ. Διακογιάννης ἐκ Βουρλιωτῶν, Ἡγούμενος, ἐτῶν 68, διαμένων ἀπό τοῦ 1835[85]
2. Σωφρόνιος Ἰω. Μαρκουλίνη ἐκ Βουρλιωτῶν Ἱερεύς ἐτῶν 69, διαμένων ἀπό τοῦ 1843
3. Μελέτιος Ἀξωτιάδης ἐκ Βουρλιωτῶν Ἱερεύς ἐτῶν 40, διαμένων ἀπό τοῦ 1870

Μοναχοί

4. Μακάριος Φραντζέσκος ἐκ Βουρλιωτῶν ἐτῶν 75, διαμένων ἀπό τοῦ 1846

---

83. Μᾶλλον πρόκειται γιά παρανάγνωση ὀνόματος καί χρονολογίας, καί ἐδῶ πρόκειται για το σιγγίλιο τοῦ Κυρίλλου, τοῦ 1816, γιά τό ὁποῖο ἔγινε λόγος παραπάνω.

84. Τό 1828 ἡ μονή εἶχε 15 μοναχούς, καί τό 1913 9 μοναχούς καί 4 μοναχές (βλ. Χρ. Λάνδρος, "Μοναστηριακές ἀπογραφές . . . ", ὅ.π., σ. 126, σ. 126,135), ἐνῶ τό 1854 μαρτυρεῖται ἐδῶ ἡ ὕπαρξη 9 μοναχῶν (βλ. Ἐμμ. Κρητικίδης, *Περίβασις . . . ὅ.π., σ. 97)*

85. Γιά τόν ἡγούμενο αὐτό βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 144, πού τοποθετεῖ τήν ἡγουμενία του ἀπό τό 1866 ὡς τό 1892. Ἐκοιμήθη στίς 24 Μαΐου 1895.

5. Νικόδημος παπᾶ Ἰωάννου ἐκ Μανολατῶν ἐτῶν 75, διαμένων ἀπό τοῦ 1855
6. Δαβίδ Χριστοδουλίδης ἐκ Βουρλιωτῶν, ἐτῶν 60, διαμένων ἀπό τοῦ 1847
7. Χρύσανθος Σινάνης ἐκ Βαθέος ἐτῶν 27, διαμένων ἀπό τοῦ 1883

Ὑπηρέται

8. Βασίλειος Φρουσαλάκης ἐκ Βουρλιωτῶν, ἐτῶν 18, διαμένων ἀπό τοῦ 1882, ἐπί ἐτησίῳ μισθῷ Γρ. 600
9. Νικόλαος Ρουσέτος ἐκ Βουρλιωτῶν ἐτῶν 12, διαμένων ἀπό τοῦ 1884 καί ὑπηρετεῖ ἀμισθί
10. Γεώργιος Ν. Πυργίου ἐκ Καρλοβασίων ἐτῶν 20, διαμένων πρό δύω μηνῶν, καί ὑπηρετεῖ ἀμισθί

Ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τῆς Παναγίας τοῦ Βροντᾶ αὐθημερόν

ὁ Ταμίας τῶν Μονῶν	ὁ Ἡγούμενος
(ὑπογρ) Γ. Π. Βάλσαμος	(ὑπογρ) Δανιήλ Ἱερομόναχος
ὁ Γραμματεύς τῆς Βουλῆς	Ὁ Σύμβουλος

Ἀφιερώματα

Ὁ Ἡγούμενος τῆς Μονῆς τοῦ Βροντᾶ Δανιήλ Ἱερομόναχος, ἀγγέλει τῇ ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ ἐπιστροφῇ διά τῆς ἀπό 5 8βρίου ἐπιστολῆς τοῦ πρακτ. Συνεδρ. ἀρ. 76, ὅτι ἀφιερώθησαν ὑπό τῶν ἑπομένων τά ἐξῆς ὑπέρ τῆς εἰρημένης Μονῆς:

α/. Ἕν μανουάλιον βρούτζινον, ὥς ἔγγιστου βάρους ὀκάδων 37 ὑπό τοῦ Γεωρ. Χαρ. Βασιλάκη

β/. Ἕνα καϊματμᾶ βακιρένιον, ὡς ἔγγιστου ὀκτώ ὀκάδων, ὑπό τῶν θυγατέρων Δημ. Καστενιώτου ἐκ Γκιαούρ –Κίοϊ [86]

γ/. Καί ἕν κανδήλιον ἀργυροῦν, βάρους ὥς ἔγγιστου 50 δραμίων, ὑπό τῆς θυγατρός Ἀγγελῆ Γιωργαλῆ.

---

86. Ἔχουμε ἐδῶ ἀφιέρωση ἀπό τούς χριστιανούς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, σύμφωνα μέ μία πρακτική συνηθέστατη στίς μονές τῆς Σάμου, ἰδίως δέ στή μονή Τιμίου Σταυροῦ, βλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, *Μοναστική ζωή . . .*, *ὅ.π.*, σ. 113.

Πρωτόκολλον
Παραλαβῆς καί παραδόσεως
Τῆς Μονῆς Μεγάλης Παναγίας

Σήμερον τήν δεκάτην ὀγδόην Ἰουνίου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ὀγδοηκοστοῦ πέμπτου ἔτους, ἡμέραν Τρίτην π.μ. ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τῆς Μεγάλης Παναγίας, οἱ ὑποφαινόμενοι ἐλεγκτής τῶν δημοσίων προσόδων Δ. Μιτζάλης καί ὁ ἀστυνόμος τῶν δύω τμημάτων Βαθέος καί Χώρας Ἀλ. Σταμοῦλος, συνεπείᾳ τῆς ὑπ' ἀριθμ. 1464 τῆς 15 Ἰουνίου ἐ.ἔ. σεβαστῆς διαταγῆς τοῦ Ἡγεμόνος, παρεδώκαμεν εἰς τόν Ἡγούμενον τῆς εἰρημένης Μονῆς Ἰάκωβον Ἱερομόναχον[87], τά ἐξῆς κινητά πράγματα, οἷον Ἱερά ἄμφια, ἔπιπλα, σκεύη καί λοιπά ἀνήκοντα είς τήν εἰρημένην Μονήν[88], ἤτοι

Τέσσαρα Εὐαγγέλια, τά μέν δύω ἀργυρᾶ ἐπιχρυσωμένα, τά δέ ἕτερα δύω, τό μέν ἀργυροῦν, τό δέ Ρωσικόν (ἀρζάν πλακί)

Δύω ἑξαπτέρυγα μέ τόν Σταυρόν ἐπίχρυσον

Ἑπτά σταυρούς μέ τά καθίσματά των ἐπιχρύσους, ὁ μέν εἷς εἰς σχῆμα μέγα, δωδεκάορτος, οἱ τρεῖς μετρίου μεγέθους, οἱ δύω μικροί, καί ὁ ἕτερος μικρός εἰς θήκην

Εἷς δίσκος μέγας ἀργυροῦς ἐπίχρυσος[89]

Δύω ὅμοιοι χάλκινοι, καί εἷς ὀρείχαλκος

Ἕν κιβώτιον ἀργυροῦν ἐπίχρυσον ἔσωθεν καί ἔξωθεν, περιέχων

---

87. Ἐδῶ δέν πρόκειται γιά ἀπογραφή ἀλλά γιά πρωτόκολλο παραδόσεως τῶν κειμηλίων καί τῶν ἀντικειμένων στό νέο ἡγούμενο Ἰάκωβο (1885-1888). Τό ἴδιο ἰσχύει καί γιά τή μονή Τιμίου Σταυροῦ, πού ἀκολουθεῖ. Γι' αὐτό καί ὁ τρόπος καταγραφῆς διαφέρει, σέ σχέση μέ ὅσο προηγήθηκαν, ἀφοῦ μάλιστα τό πρωτόκολλο ἔχουν συντάξει ἄλλοι, οἱ Δ. Μιτζάλης καί Ἀλ. Σταμούλος.

88. Γιά τή μονή Μεγάλης Παναγίας βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 147-149 καί Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά* 4 . . ., *ὅ.π.*, σ. 297-299. Χτίστηκε τό 1586 ἀπό τούς ἀδελφούς μοναχούς Νεῖλο καί Διονύσιο, πού ἦρθαν στή Σάμο ἀπό τό ὄρος Λάτρος τῆς Μ. Ἀσίας. Βλ. Ἀνώνυμος, "Ἡ ἀναστύλωση τῆς Μεγάλης Παναγίας", *Σαμιακή Ἐπιθεώρηση* 15-16 (1971), σ. 106. Ν. Πάσσας, *Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς Μεγάλης Παναγίας στή Σάμο*. Ἀθήνα 1982 καί Γ. Ἀγγελινάρας, *Τό μοναστήρι τῆς Μεγάλης Παναγίας τῆς Σάμου*. Ἐκδ. Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σάμου 1989. Εἰδικά γιά τό παρεκκλήσι τῶν ἀποστόλων Πέτρου καί Παύλου τῆς μονῆς βλ. Π. Λαζαρίδης, "Βυζαντινά καί μεσαιωνικά μνημεῖα νήσων Αἰγαίου", *Ἀρχαιολογικόν Δελτίον* 23 Β: 2 (1968), σ. 399. Κ. Παπαϊωάννου, *Ἐκκλησίες καί μοναστήρια. . .*, *ὅ.π.*, σ. 220-228. Ἰω. Κουμανούδης, "Σκαρίφημα. . .", *ὅ.π.* σ. 46, 49, 86. Ἐμμ. Κρητικίδης, *Περίβασις . . .*, *ὅ.π.* , σ. 62, ὅπου καί περισσότερες πληροφορίες γιά τή μονή.

89. Γιά τά ἱερά καί πολύτιμα σκεύη τῆς μονῆς βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 158.

ἅγια λείψανα[90]

Δύω ὅμοια ξύλινα, ἔσωθεν ἀργυρᾶ ἐπίχρυσα

Ἕν ἕτερον μέ ὄστρακον, ἔσωθεν ἀργυροῦν.

Ἕν ὅμοιον μικρόν ἀργυροῦν, ἐμπεριέχον καί ἕνα μικρόν σταυρόν ἀργυροῦν.

Ἕν ποτήριον μεγάλον ἀργυροῦν ἐπίχρυσον

Δύω ὅμοια μέτρια ἀργυρᾶ ἐπίχρυσα μετά τῶν δισκαρίων καί λοιπῶν παραρτημάτων.

Μία κούπα ἀργυρᾶ εἰς μέγα σχῆμα, διά άγιασμόν

Ἕν ζέον ἀργυροῦν

Ἕν ἑπτακήριον ἀργυροῦν κεχρυσωμένον

Ἕν ἑπτακάνδηλον ἐντός τοῦ Ναοῦ, εἰς σχῆμα μέγα ἀργυροῦν

Ἕν ἕτερον πεντακάνδηλον εἰς σκευοφυλάκειον ἀσυναρμολόγητον

Δύω κανδήλια ἀργυρᾶ μεγάλα, διαθέσιμα

Δύω ἕτερα μετρίου μεγέθους διαθέσιμα

Τρία θυμιατήρια ἀργυρᾶ

Δύω ὅμοια χειρός μετά καθισμάτων, τό μέν εἰς σχῆμα μέγα, τό δέ, μέτριον

Ἕν κανδήλιον ἀργυροῦν εἰς μέγα σχῆμα, ἔμπροσθεν τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου

Ἕνδεκα ὅμοια εἰς τέμπλεον , καί ἐντός τοῦ Ναοῦ

Εἷς πολυέλαιος ἀργυροῦς δωδεκάφωτος

Εἷς ὀρειχάλκινος εἰκοσιτετράφωτος

Εἷς ὅμοιος δωδεκάφωτος

Εἷς ὑάλινος ἑξάφωτος ἐν τῷ Νάρθηκι

Ἡ εἰκών τῆς Θεοτόκου, ἡ Κοίμησις, εἰς μέγα σχῆμα ἀργυρᾶ κεχρυσωμένη[91]

Ἑτέρα μικρά καθολικοῦ ἀργυρᾶ

Ἐννέα εἰκόνες ἁπλαῖ

Τέσσαρες ὅμοιαι μέ ἕξ στέφανα ἀργυρᾶ

Δύω στέφανα ἐπί εἰκόνων τοῦ τοίχου ἀργυρᾶ

---

90. Γιά τά ἅγια λείψανα τῆς μονῆς βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 158, ὅπου περιγράφονται τά κουτιά καί οἱ λειψανοθῆκες πού ἀναφέρονται ἐδῶ.

91. Πρόκειται γιά τήν ἐφέστια εἰκόνα τῆς μονῆς, πού ἀγρυροχρυσώθηκε τό 1750 ἀπό τόν Παῦλο Ἀναγνώστου, βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 155. Γ. Ἀγγελινάρας, *ὅ.π.* σ. 56. Μ.Γ. Βαρβούνης, "Ἐκκλησιαστικές ἐπιγραφές. . .", , *ὅ.π.*, ἀρ. 55. Γιά τόν Νισύριο χρυσοχόο βλ. Χ. Κουτελάκης, Νισύριοι Ἀργυροχρυσοχόοι", *Νισυριακά* 13 (1994) , σ. 127. Ὁ ἴδιος, "Ἡ ἐπένδυση μιᾶς εἰκόνας στή Σπηλιανή Νισύρου", *Νισυριακά* 8 (1982), σ. 269-270, ὅπου πληροφορίες καί γιά ἄλλα ἔργα του.

Δεκαοκτώ ἑορταί εἰς τέμπλεον[92], καί πέντε ὅμοιαι μικραί εἰς Ἡγουμενεῖον
Ἕν Ραντιστήριον ἀργυροῦν
Ἕν τάσι ἀργυροῦν εἰς σχῆμα μέγα, ἐμπεριέχον δύω ὅμοια μικρά
Μία πλάκα ἀργυρᾶ μικρά ἁγίου Χαραλάμπους
Μία ταμπακέρα ἀργυρᾶ
Διάφορα τεμάχια ἀργύρου κεκομμένα ἐκ πολυελαίων καί κανδηλίων
Δύω Μανουάλια ὀρειχάλκινα μεγάλα
Δύω ὅμοια μετρίου μεγέθους, καί τρία μικρά
Δύω φανοί μεγάλοι ἐκ ἐλάσματος σιδήρου (τενεκέ)
Τέσσαρες ὅμοιοι μικροί ἐπιταφίου
Μία πατερίτσα ψευδόχρυσος
Ἕν ὡρολόγιον τοῦ τοίχου
Ἕν ὅμοιον χαλασμένον, καί ἕν μικρόν τοῦ θηλακίου
Τρία ἐπιγονάτια ἐκ στόφας ἐπίχρυσα
Ἕξ ἐπιτραχήλια ὁμοίως ἐκ στόφας
Ὀκτώ φελώνια ἐκ στόφας
Τέσσαρες ποδιαί τῆς Εἰκόνος τῆς Θεοτόκου, ἡ μία μέ σύρμα κεντητή, ἡ ἑτέρα βελιώ[93], καί αἱ δύω μετάξιναι
Πέντε ζεύγη ἐπιμάνικα ἐκ συρμάτων ἀργυροχρύσων
Ἕν ζεῦγος καλύμματα ἐκ στόφας
Δύω ὅμοια βελιώ χρυσοκέντητα
Ἕξ ἀέρες, ἄνευ καλυμμάτων χρυσοκέντητοι
Δύω περιζώνια μέ βούκλες ἀγυραῖς, εἰς μέγα σχῆμα
Τέσσαρα ὅμοια μετρίου μεγέθους
Ἕν ὅμοιον, χωρίς βούκλαις
Ἕν τραπεζομάνδυλον ἁγίας τραπέζης ἀργυροκέντητον
Πέντε ὅμοια μετάξινα
Ἕν ὅμοιον χασέ
Ἕν ἀρτοφόριον μικρόν ἀργυροῦν
Τέσσαρα ἀντιμίνσια
Τρία μισάλια μετάξινα
Ὀκτώ ὅμοια δεύτερα
Τέσσαρα στιχάρια Ἱεροδιακόνων διάφορα

---

92. Τό ξυλόγλυπτο τέμπλο τοῦ καθολικοῦ σκαλίστηκε τό 1740 ἀπό τόν Χιώτη ξυλογλύπτη Ματθαῖο τοῦ Μικέ, βλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, "Τά ξυλόγλυπτα. . .", ὅ.π., ἀρ. 84. Ν. Πάσσας, ὅ.π., σ. 23, Ἰω. Παπάλης, ΕΣ, σ. 155. Γ. Ἀγγελινάρας, ὅ.π., σ. 53-55, μέ γλαφυρές περιγραφές.

93. Ἐννοεῖ ἀπό βελούδο, βελούδινη.

Ἕξ ὅμοια Ἱερέων
Ἕν παγκάριον καρύδινον
Ἕν προσκυνητάριον κεχρυσωμένον[94]
Δύω ὅμοια μικρά σκέτα
Εἷς κώδων μέγας, καί εἷς μικρός
Ἕν χρυσόβουλον τουρκιστί γεγραμμένον
Ἕν Σιγγίλιον [95]
Γράμματα τῆς Συνόδου Κων/πόλεως, καί διάφορα ἀφιερωτικά ἔγγραφα καί ἐνοικιαστήρια[96]
Ἀφιερώματα Γρηγορίου Γιαννακίου
Ἕν ζεῦγος καλύμματα ἀργυροκέντητα
Ἕν ἐπιτραχήλιον ἐκ στόφας ἐπίχρυσον
Τρία ὅμοια ἀργυροκέντητα
Ἕνα φελώνιον ἐκ στόφας Ρωσσικῆς
Ἕν ὅμοιον μαῦρον βελιώ
Δύω ἐπιγονάτια, τό μέν ἐκ στόφας, τό δέ ἐκ βελιώ μαύρου
Δύω περιζώνια, τό μέν ἐκ στόφας, τό δέ μαῦρον
Δύω ζεύγη ἐπιμάνικα, τό μέν ἐκ στόφας, τό δέ μαῦρον
Ἕν ζεῦγος λαμπάδες κήριναι, κεχρυσωμέναι
Ἕν τετραευάγγελον μικρόν ἀργυροῦν
Μία θήκη ἐμπεριέχουσα τεμάχια μικρά ἁγίων λειψάνων, ἀργυρᾶ μικροῦ σχήματος
Ἕν δίπτυχον
Δύω φυλλάδια λειτουργίας[97]
Εἰκοσιτέσσαρα Μηναῖα
Δύω Παρακλητικαί
Δύω Τριώδια
Δύω Πεντηκοστάρια
Δύω Ἀπόστολοι

---

94. Γιά τά ξυλόγλυπτα τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς βλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, "Παραδοσιακή ἐκκλησιαστική ξυλογλυπτική . . . ", *ὅ.π.*, ἀρ. 34. Πρβλ. Ὁ ἴδιος, "Διορθωτικά σέ ἐκκλησιαστικές ἐπιγραφές τῆς Σάμου", *Σαμιακές Μελέτες* 2 (1995-1996), σ. 519, μέ ἐκτενεῖς περιγραφές.

95. Ἴσως πρόκειται γιά τό σιγγίλιο τοῦ πατριάρχη Διονυσίου πού ἀναφέρει ὁ Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 159-160 καί ὁ Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά* 4 . . . *ὅ.π.*, σ. 304-307.

96. Γιά τά πατριαρχικά ἔγγραφα τῆς μονῆς βλ. Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά* 4 . . ., *ὅ.π.*, σ. 307-316 καί Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, 160-164.

97. Ἀπό ἐδῶ ἀρχίζει ἡ περιγραφή τῶν βιβλίων τῆς μονῆς. Ὁ Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 159 ἀναφέρει ὅτι ὅσα βιβλία διεσώθησαν ἀπό τήν πυρκαγιά τοῦ 1754, πού κατέστρεψε τή μονή, ἀργότερα μεταφέρθηκαν στή μονή Τιμίου Σταυροῦ. Σήμερα, ὅσα ἀπέμειναν, βρίσκονται στή βιβλιοθήκη τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σάμου.

Δύω Ὡρολόγια ἀναγνώσεως
Δύω Ἐκλόγια Πολυελαίων τοῦ τύπου
Δύω Ψαλτήρια
Μία Κατήχησις
Δύω Συναξαρισταί
Ἕν Ἁγιασματάριον
Ἐν Ἑορτολόγιον
Τρία Εὐαγγέλια μέ δέρμα, τό ἕν δίγλωσσον
Δύω Στιχολογίαι
Δύω Εὐχολόγια
Μία φυλλάδα ὁσίου Χριστοδούλου
Ἐν Εἰρμολόγιον
Δύω Τυπικά Μεγ. Ἐκκλησίας ἁγίου Σάββα
Δύω ἀκολουθίαι Νικοδήμου Ἁγιορείτου
Δύω τόμοι ἡ σειρά τῶν Πατέρων
Δύω Πηδάλια
Εἷς τόμος Συμεών Νέου Θεολόγου
Δύω τόμοι Κιβωτός τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης[98]
Εἷς τόμος Συναγωγή
Τέσσαρες Κλίμακες
Τρία Κυριακοδρόμια Θεοτόκη
Δύω ὅμοια Νικοδήμου Ἁγιορείτου
Εἷς τόμος Γεωγραφία Παλαιά καί Νέα Μελετίου
Τέσσαρες τόμοι ἐπιστολῶν Ἀποστόλου Παύλου ἐξηγημέναι
Ἕξ τόμοι Σύνταγμα Ἱερῶν Κανόνων
Εἷς τόμος Νέον Ἐκλόγιον
Τέσσαρες τόμοι τά ἅπαντα τοῦ Χρυσοστόμου
Τρεῖς τόμοι Ἐκκλησιαστική Ἱστορία Μελετίου
Εἷς τόμος Λειμωνάριον
Δύω Εὐαγγέλια παλαιά, τό ἕν Θεοφυλάκτου Βουλγάρεως
Εἷς τόμος Παλαιά καί Νέα Γένεσις
Εἷς τόμος Ἑρμηνεία Πράξεων Ἀποστόλων
Δύω τόμοι, Κανονικά
Εἷς τόμος Ἀσκητικά Μεγάλου Βασιλείου
Τέσσαρες τόμοι Κυριακοδρόμια Νικηφόρου
Εἷς τόμος Λειτουργία Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου

---

98. Γιά τήν ἀγορά τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ἀπό τίς μονές τῆς Σάμου βλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, *Ἐκκλησιαστική ρητορική καί παραδοσιακή θρησκευτική συμπεριφορά στή Σάμο τοῦ 19ου αἰώνα*. Ἀθήνα 1999, σ. 62-63, ὅπου φαίνεται ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σάμου Κύριλλος προωθοῦσε τήν ἔκδοση, πού γινόταν μέ εὐθύνη καί δαπάνη τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Εἷς τόμος Προσκυνητάριον Ἁγίου Τάφου
Εἷς τόμος Ἀκολουθία Ἀρχιερατική
Εἷς τόμος Νομικόν χειρόγραφον[99]
Εἷς τόμος Δαμασκηνός
Εἷς τόμος Εὐεργετινός
Εἷς τόμος Συναγωγή
Εἷς τόμος Πανδέκτη
Εἷς τόμος Ἐκλόγιον
Εἷς τόμος τά Ἱερά Γράμματα, ἡ Παλαιά καί Νέα Διαθήκη
Εἷς τόμος Καλοκαιρινή
Δύω τόμοι Παράδεισος Νέος καί Παλαιός
Τέσσαρες τόμοι Παλαιά Διαθήκη
Εἷς τόμος Κῆπος Χαρίτων
Πέντε φυλλάδια Β. Μακεδόνος
Μία Χρηστομάθεια Κορομηλᾶ
Μία Κατήχησις Πλάτωνος
Μία Πεντάτευχος Μωϋσέως
Μία ἀκολουθία Ἀνθίμου
Εἷς τόμος τά ἅπαντα Συμεών Θεσσαλονίκης
Εἷς τόμος Γυμνάσια Πνευματικά
Μία Μέλιττα
Εἷς τόμος Ἱστορία τῆς Σάμου
Εἷς τόμος Ἐγχειρίδιον κατά Χριστόν Ἠθικῆς
Εἷς τόμος Συλλογή Ἱερῶν Κανόνων
Τέσσαρες τόμοι Σαμιακῆς Νομοθεσίας
Δύω Θησαυροί Δαμασκηνοῦ
Εἷς τόμος Νέος Θησαυρός
Πέντε φυλλάδια διάφορα
Ἕν χειρόγραφον Ἱστορικόν[100]
Μία Γραμματική
Εἷς τόμος Χρυσοστόμου

---

99. Πιθανότατα πρόκειται γιά τό περίφημο χφ. 12 τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σάμου, προερχόμενο ἀπό τή μονή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, βλ. Δ.Γ. Ἀποστολόπουλος, *Ὁ "Ἱερός Κῶδιξ" τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως στό β' μισό τοῦ ΙΕ' αἰώνα : Τά μόνα γνωστά σπαράγματα*. Ἀθήνα 1992. Ὁ ἴδιος, *Ἀνάγλυφα μιᾶς τέχνης νομικῆς. Βυζαντινό δίκαιο καί μεταβυζαντινή "νομοθεσία"*. Ἀθήνα 1999. Ὁ ἴδιος, *Γιά τούς Φαναριῶτες. Δοκιμές ἑρμηνείας καί μικρά ἀναλυτικά*. Ἀθήνα 2003, σ. 209-221. Πρῶτος μέ τό χφ. αὐτό ἀσχολήθηκε ὁ Ἐπ. Σταματιάδης, *Ἐκκλησιαστικά σύλλεκτα* Ἐν Σάμῳ 1891, σ. 9-10.

100. Ἐδῶ περιλαμβάνονται καί ἀναφορές στά χειρόγραφα τῆς μονῆς, βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 159. Ἰω. Ἀναστασίου, *ὅ.π.*, ἀρ. 33, 57, 59.

Δύω Ἀνθολογίαι Θεοδώρου Φωκαέως Μουσικῆς
Ἕν Δοξαστάριον τοῦ ἰδίου
Ἕν Ἀπάνθισμα
Ἕν Ἀναστασιματάριον
Τρεῖς Μέλισσαι
Ἕν χειρόγραφον
Ἕν Εὐαγγέλιον εἰς Μεμβράνην
Ἕν Κυριακοδρόμιον
Δύω Εἱρμολόγια Μουσικῆς
Δύω ζεύγη ρακοκάζανα μέ τά παραρτήματά των χάλκινα
Ἕξ ταβάδες χάλκινοι
Δύω ζεύγη πλυντῆρες χάλκινοι ἐφθαρμένοι
Ἕν πυρεῖον (μαγγάλι) χάλκινον ἐφθαρμένον
Τρία χαρανιά μεγάλα χάλκινα
Ἐννέα ὅμοια μικρά χάλκινα
Τέσσαρα σινιά χάλκινα
Δύω μέτρα τῶν 8 καί 10 ὀκάδων χάλκινα
Ἕν βακράτσι χάλκινον ἐφθαρμένον
Ἕν χυτήριον κηροῦ χάλκινον
Τέσσαρα κηροπήγια ὀρειχάλκινα
Πέντε κοχλιάρια σούπας ἀργυρᾶ
Ἔνδεκα ὅμοια γλυκοῦ ἀργυρᾶ
Ἕν τάσι γλυκοῦ ἀργυροῦν
Δύω τεμάχια σφραγίδος ἀργυρᾶ
Μία ἑτέρα μικρά ἀργυρᾶ
Ὀκτώ κοχλιάρια ἀρζάν πλακί (σούπας)
Μία κοχλιάρα σούπας
Τρισήμισυ δωδεκάδας μαχαιροπέρουνα
Πέντε πιάταις μεγάλαι
Δώδεκα ὅμοιαι σούπας
Πέντε φανοί μεγάλοι εἰς διάφορα μέρη τῆς Μονῆς
Ἕν ὅμοιον εἰς τό Ἡγουμενεῖον
Ἕξ ἀξίναι
Ἕξ δικέλλαι
Τέσσαρες σκαλιστῆρες
Τέσσαρα τσικούρια, καί τρία πτυάρια σιδηρᾶ
Ἕν βαρειά, καί δύο λωστοί
Ἕν ὑνίον
Ἕνα χειρόμυλο
Δύω κόσκινα, τό ἕν μέ τέλλι[101]

---

101. Ἐννοεῖ φτιαγμένο ἀπό μεταλλικό νῆμα.

Δύω πιστόλας καί δύω τυφέκια
Ἕν γιαταγάνιον
Τέσσαρες στατῆρες, δύω μεγάλοι καί δύω μικροί
Δώδεκα καθέκλαις παλαιαί
Δώδεκα κιβώτια παλαιά
Πέντε τραπέζια παλαιά
Ὀκτώ ἐφαπλώματα
Πέντε χράμια λευκά Εὐρώπης
Δεκαοκτώ προσκεφαλάδαις εἰς τό Ἡγουμενεῖον
Ὀκτώ σινδόνια παλαιά
Δύω σιντζανδέδες παλαιοί
Δύω ζεύγη τσουβάλια μεγάλα
Τρία ζεύγη τσουβάλια μικρά
Μία βελέντζα μάλλινη
Ἕξ κασενέκια ὑπηρετῶν
Δέκα στρώματα παλαιά, καί ἕν καναπλήκι[102]
Εἴκοσι πεσκίρια παλαιά
Δύω γκιαγκιά τρίχινα, καί 20 τζουράνια[103] ἐλαιοτριβείου
Ἑβδομῆντα πῖθοι μικροί καί μεγάλοι
Τέσσαρα βαρέλια κενά τῶν δέκα φορτωμάτων
Ἕν ὅμοιον σούμας τῶν πέντε φορτωμάτων
Τέσσαρα ὅμοια Ῥουμίου

Τρόφιμα

Χίλιαι ὀκάδες ἔλαιον[104]
Διακόσιαι ὀκάδες ἐλαῖαι
Τρία φορτώματα σούμα
Πέντε τουλούμια τυροῦ ὀκ. ἑκατόν τεσσαράκοντα
Διακόσιαι πενήντα ὀκάδες φάβα
Τρεῖς ἡμιόνους μετά τῶν ἐπεισαγμάτων αὐτῶν
Δύο βόες ἀροτῆρες
Ἑξήκοντα αἰγίδια
Δώδεκα κυψέλαι μελισσίων
Δύω βιβλιοθῆκαι ἐν τῷ Ἡγουμενείῳ
Ἕν βιβλίον διαχειρήσεως ἐσόδων καί ἐξόδων

102. Μικρό στρῶμα πού τοποθετεῖται πάνω στόν καναπέ.

103. Τρίχινα σακκούλια γιά τήν ἔκθλιψη τοῦ ἐλαιοκάρπου καί τήν παραγωγή λαδιοῦ.

104. Χρήσιμες οἱ πληροφορίες αὐτές καί γιά τήν μελέτη τῆς διατροφῆς τῶν μοναχῶν τῆς Σάμου, στά τέλη τοῦ 19ου αἰώνα.

Ὅθεν συνετάχθη τό παρόν πρωτόκολλον, τό ὁποῖον ὑπεγράφη παρά τῶν παραδόντων καί παραλαβόντος Ἡγουμένου, ἀντίγραφα τοῦ ὁποίου δοθήσονται εἴς τε τήν Ἐπιτροπήν τῶν Μονῶν, καί εἰς τόν Ἡγούμενον τῆς Μονῆς.

Οἱ παραδόντες	Ὁ παραλαβών
ὑπογρ. Δ Μιτζάλης	Ἡγούμενος
Ἐλεγκτής	
ὑπογρ. Ἀλ. Κ. Σταμοῦλος	ὑπογρ. Ἰάκωβος
Ἀστυνόμος	Ἱερομόναχος

Κατάλογος
Τοῦ προσωπικοῦ τῆς Μονῆς Μεγάλης Παναγίας[105]

	Ὀνοματεπώνυμον	Βαθμός	Ἡλικία	Δῆμος εἰς ὅν ἀνήκει	Διαμονή
1	Ἰάκωβος Ἡγούμενος[106]	Ἱερομόναχος	70	Βουρλιωτῶν	ἐντός τῆς Μονῆς
2	Γρηγόριος Γιανακίου	ἀρχιμανδρίτης	60	Χώρας	"
3	Καλλίνικος	Ἱερομόναχος	40	Παγώνδου	"
4	Ἰωακείμ	Μοναχός	60	Κουμαΐκων	"
5	Ἱερεμίας	"	60	Παγώνδου	"
6	Ἰλαρίων	"	65	Βαθέος	"
7	Γεράσιμος	"	40	Φούρνων	"
8	Γαβριήλ	"	28	Παγώνδου	"
9	Ἀντώνης Καπουράλος	Δόκιμος	60	Πύργου	"
10	Δημήτριος Τσακαλουδάκης	"	60	Πλατάνου	"
11	Γεώργιος Ἀλ. Παυλῆ	"	45	Μαραθόκαμπου	"
12	Δημήτριος Σόφιας	Ὑπηρέτης	30	Καστανέας	"
13	Μανουήλ Κατερινούκλας	"	20	Πύργου	"
14	Παναγ. Γ. Περισάτης	"	18		"
15	Μ. Γ. Μπελώνης	"	18	Χώρας	"
16	Χρ.Γ. Σαραμαντῆ	"	22	Κουμαραδαίων	"
17	Διονύσιος	Ἱερομόναχος	60	Ἀρβανιτῶν	Ἀρβανῖται
18	Ἱερόθεος	"	50	Πύργου	Πύργος

105. Τό 1913 ἡ μονή εἶχε 8 μοναχούς καί 5 μοναχές (Χρ. Λάνδρος, "Μοναστηριακές ἀπογραφές . . ." ὅ.π., σ. 61). Γιά τή μονή βλ. Λέκκος, *Μοναστήρια . . .* ὅ.π., σ. 18-22 μέ γενικῆς φύσεως πληροφορίες.

106. Γιά τόν ἡγούμενο Ἰάκωβο Στεργίου, πού διετέλεσε ἡγούμενος καίσ τίς μονές Τιμίου Σταυροῦ καί Βροντᾶ, βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 173. Ὁ Ἰάκωβος διαδέχθηκε στήν ἡγουμενία τῆς μονῆς τόν περίφημο Ἰσίδωρο Κυριακόπουλος

19	Γρηγόριος	"	55	Πύργου	Μικρασία

Ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ Μεγάλης Παναγίας
τήν 18 Ἰουνίου 1885

Ὁ Ἐλεγκτής
ὑπογρ. Δ Μιτζάλης
Ὁ Ἀστυνόμος
ὑπογρ. Ἀλ. Κ. Σταμοῦλος

Ὁ Ἡγούμενος
ὑπογρ. Ἰάκωβος Ἱερομόναχος

Πρωτόκολλον
Παραλαβῆς καί παραδόσεως
Τῆς Μονῆς τοῦ Σταυροῦ

Σήμερον τήν εἰκοστήν Ἰουνίου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ὀγδοηκοστοῦ πέμπτου ἔτους, ἡμέραν Πέμπτην μ.μ. ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ[107], ὁ ἐλεγκτής τῶν δημοσίων προσόδων Δ. Μιτζάλης καί ὁ ἀστυνόμος τῶν δύω τμημάτων Βαθέος καί Χώρας Ἀλ. Σταμοῦλος, συνεπείᾳ τῆς ὑπ' ἀρίθμ. 1464 τῆς 15 Ἰουνίου Σεβ. Διαταγῆς τοῦ Ἡγεμόνος, παρεδώκαμεν εἰς τόν Ἡγούμενον τῆς εἰρημένης Μονῆς Θεοφάνην Ἱερομόναχον[108], τά ἑξῆς κινητά πράγματα, οἷον ἱερᾶ ἄμφια, ἔπιπλα, σκεύη, βιβλία καί λοιπά ἀνήκοντα εἰς τήν εἰρημένην Μονήν ἤτοι

Τέσσαρα φελώνια μέ στόφα, ἀργυροκέντητα

Τρία ὅμοια, τό ἕν χρυσοκέντητον, τό δέ δαμάσκο, καί τό ἕτερον μαῦρον ἀργυροκέντητον

---

107. Γιά τή μονή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ βλ. Ἰω. Κουκούλης, *Ἡ νῆσος Σάμος*. Ἐν Ἱεροσολύμοις 1910, σ. 88. Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά* 4. . . *ὅ.π.*, σ. 316-319. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 175-181. Ἡ μονή ἱδρύθηκε τό 1592 ἀπό τό μοναχό Νεῖλο, ἕνα ἀπό τούς δύο κτίτορες τῆς μονῆς Μεγάλης Παναγίας, βλ. Παντ. Μπαρδάκος, μητροπολίτης Σάμου καί Ἰκαρίας, *Τό μοναστήρι τοῦ Μεγάλου Σταυροῦ τῆς Σάμου*. Σάμος χ. χρ., μέ πληροφορίες ἀπό τούς κώδικες τῆς μονῆς Ν. Α. Δημητρίου, "Ἐδῶ εἶναι ὁ Μεγαλόχαρος", *Ἀρχεῖον Σάμου* 1(1964), σ. 235. Ἀγαθ. Ἀντωνίου, "Ἡ ἐν Σάμῳ ἱερά μονή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ", *Σαμιακόν Ἡμερολόγιον* (1953), σ. 130-132. Τό 1978 ἡ μονή ἐπανακοινοβιοποιήθηκε, ἀφοῦ ἀπό τό 1904 ἦταν ἰδιόρρυθμη.

108. Πρόκειται γιά τόν ἡγούμενο Θεοφάνη Ἀρέλη (1870-1904), βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 192-193, σημ. 136, τόν τελευταῖο ἡγούμενο τῆς παλαιότερης κοινοβιακῆς φάσης τῆς μονῆς. Βλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, *Λαϊκή λατρεία . . .*, *ὅ.π.*, σ. 63-64 καί σημ. 24.

Εἰκοσιένα ὅμοια διάφορα
Τρία στιχάρια μετάξινα χρυσόπαστα
Δεκατρία ὅμοια διάφορα
Πέντε ἐπιτράχηλα χρυσοῦφαντα, καί ἕν μαῦρον ἀργυροκέντητον
Δεκαεπτά ὅμοια διάφορα
Ἕξ ζεύγη ἐπιμάνικα χρυσοκέντητα
Ἕν ὅμοιον μαῦρον ἀργυροκέντητον
Ἕνδεκα ὅμοια διάφορα
Εἷς Μανδύας ἀρχιερατικός, ἀφιέρωμα Κυρίλλου πατριάρχου[109]
Τρεῖς ποδιαῖς ἁγίας τραπέζης, ἡ μία ἐπίσημος μέ φούνταις χρυσαῖς, ἀφιέρωμα τοῦ ἰδίου πατριάρχου
Ἕξ ὅμοιαι, ὧν αἱ δύω ἐκ στόφας
Ἕν ζεῦγος ἱερῶν ἀμφίων, μέ δύω ἐπιγονάτια Ἡγουμενικά ἐπίσημα
Τρία ὅμοια χρυσοκέντητα ἐπιγονάτια
Δύω ὅμοια ἐκ στόφας
Ἕν ὅμοιον μαῦρον ἀργυροκέντητον
Δεκατέσσαρα περιζώνια με βούκλας ἀργυράς καί σενδέφια
Τρία ὅμοια ἐπίσημα ἀργυρᾶ, τό ἕν χρυσοκέντητον
Ἕν ὠμόφορον ἀρχιερατικόν
Τέσσαρα ὠράρια Ἱεροδιακόνων ἐκ στόφας δευτέρας ποιότητος
Ἕν ὅμοιον χρυσοῦφαντον
Τρεῖς ἀέρας μετά καλυμμάτων ἐκ βελούδου χρυσοκεντήτου
Εἷς ὅμοιος ἐκ μετάξης χρυσοκέντητος
Εἷς ὅμοιος μαῦρος ἀργυροκέντητος
Ἕξ ὅμοιοι διάφοροι
Ἕξ ὅμοιοι διά Ἱερεῖς
Εἷς ὅμοιος μετά καλυμμάτων ἐπίσημα ἐντός κιβωτίου ἀφιέρωμα Ἱεροθέου πατριάρχου[110]
Δύω κηροπήγια μεγάλα ἀργυρᾶ
Δύω ὅμοια μικρά

---

109. Πρόκειται γιά ἀφιέρωμα τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων Κυρίλλου Β', ἀδελφοῦ καί μεγάλου δωρητή τῆς μονῆς, πού καταγόταν ἀπό τή Χώρα τῆς Σάμου, βλ. Κ. Ἰ. Πτίνης, *Ἐπιφανεῖς Σάμιοι Κληρικοί*. Σάμος χ.χρ., σ. 139. Κ. Καμπούρης, *Τό χρονικό τῆς Σάμου*. Ἀθήνα 1976, σ. 278. Ν. Ζαφειρίου, "Τρεῖς Σάμιοι μεγάλοι τῶν Ἱεροσολύμων Πατριάρχαι", *Ἀρχεῖον Σάμου* 4 (1955), σ. 207-220, μέ σημαντικές πληροφορίες. Ἐπ. Σταματιάδης, *Σαμιακά* 4 . . . *ὅ.π.*, σ. 348. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 296-302.

110. Πρόκειται γιά τόν πατριάρχη Ἱεροσολύμων Ἱερόθεο Β'(1875-1882) ἀπό τή Χώρα τῆς Σάμου, ἀδελφό τῆς Μονῆς Τιμίου Σταυροῦ, πού γεννήθηκε τό 1818, βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 294-296.

Δύω ὅμοια εἰς μέγα σχῆμα ἀρζάν-πλακί

Εἷς πολυέλαιος τριακονταδύφωτος ἀρζάν-πλακί, ἀφιέρωμα Κυρίλλου πατριάρχου Ἱεροσολύμων[111]

Εἷς ὅμοιος δεκάφωτος ἐκ μετάλλου

Εἷς ὅμοιος ὀρειχάλκινος ἐφθαρμένος

Μία πατριαρχική ῥάβδος ἀργυρόχρυσος, μέ μικρόν σταυρόν ἀδαμάντινον ἀφιέρωμα Κυρίλλου πατριάρχου[112]

Μία ὁμοία σιντέφι

Ἕν ζεῦγος ἅγια ποτήρια μέ τά παραρτήματά των ἀργυρᾶ ἐπίχρυσα ἔξωθεν μέ σμάλτον, δύω καλύμματα, ἕνα ἀέρα, ἅπαντα εὑρισκόμενα εἰς ἐπί τούτῳ μικρόν κιβώτιον ἀφιέρωμα Μακαριωτάτου Κυρίλλου

Τέσσαρα ὅμοια ἀργυρᾶ, τό ἕν ἐπίχρυσον

Δύω ὅμοια εἰς μέγα σχῆμα ἀργυρᾶ ἐπίχρυσα

Δύω Κιβώτια ἀργυρᾶ μέ ἅγια λείψανα καί μέ σταυρούς ἀργυρούς[113]

Ἕν ὅμοιον ἀργυρόν ἄνευ σταυροῦ

Ἕν ὅμοιον ἀπό τενεκέ ἐμπεριέχον διάφορα λείψανα

Εἷς Σταυρός εἰς μέγα σχῆμα ἀργυρόχρυσος

Μία θήκη άργυρά μικροῦ μεγέθους, ἐμπεριέχουσα σταυρόν μικρόν μέ Τίμιον Ξύλον

Εἷς Σταυρός εἰς μέγα σχῆμα μετά καθίσματος πεποικιλμένοι μέ κοράλια , ἐντός θήκης

Εἷς ὅμοιος μετρίου μεγέθους ἐπίχρυσος

Εἷς ὅμοιος μικροῦ μεγέθους ἀργυροῦς

Δέκα ὅμοιοι μικροῦ μεγέθους ἀργυροί

Μία κάσα ξύλινη με τρεῖς κλειδαριαῖς, ἐμπεριέχουσα Σταυρόν ἀργυροῦν εἰς μικρόν σχῆμα μέ Τίμιον Ξύλον, ἐπίχρυσον

Εἷς Σταυρός ἀργυροῦς, ὅστις τίθεται ἐνίοτε εἰς τό ἐν τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ ἀρτοφορίῳ, εἰς ἐπισήμους ἡμέρας

Ἕν ἐγκόλπιον εἰς μέγα σχῆμα ἀρχιερατικόν μέ ἄλυσσον ἀργυράν

---

111. Πρβλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, "Ἐκκλησιαστικές ἐπιγραφές . . .", ὅ.π., ἀρ. 329, ἀφιέρωμα τοῦ 1848. Βλ. ἐπίσης Παντ. Μπαρδάκος, *Τό μοναστήρι . . .*, ὅ.π., σ. 39. Ν. Πάσσας, *Τό ξυλόγλυπτο τέμπλο τῆς μονῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Σάμου. Τό θαῦμα τῆς ξυλογλυπτικῆς τέχνης*. Ἀθῆναι (1995), ἀρ. 28.

112. Βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 183, μέ γενικότερη ἀναφορά στά ἱερά σκεύη τῆς μονῆς.

113. Γιά τά λείψανα πού ἔχει ἡ μονή βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 182-183 μέ ἀναλυτική ἀναγραφή τους.

Ἕν ὅμοιον μικρόν ἀπό λιόκορνον
Μία ἅλυσσος ἀργυρᾶ ὡρολογίου
Δύω ἑξαπτέρυγα μέ τόν Σταυρόν των ἀργυρᾶ
Ἕν κάλυμμα κιβωτίου Ἱερῶν Λειψάνων ἀργυροῦν
Δύω Στέφανα ἁγίων Εἰκόνων, εἰς μέγα σχῆμα ἀργυρᾶ
Δύω ὅμοια μικρά μέ μίαν Κορώναν
Τρεῖς ὀκάδες καί τριακόσια δράμια τεμάχια ἀργύρου ἐξ ἀφιερωμάτων καί ἑκατόν εἴκοσι δράμια ἀργύρου
Ἕν Εὐαγγέλιον εἰς μέγα σχῆμα ἀργυρόχρυσον, ἀφιέρωμα Ἱεροθέου πατριάρχου Ἱεροσολύμων
Τρία ὅμοια μετρίου μεγέθους ἀργυρᾶ
Ἕν τετραευάγγελον ἀργυροῦν ἐπίχρυσον λιθοκόσμητον
Τέσσαρα κύπελα ἀργυρᾶ διά πόσιν ἁγιασμοῦ, τό ἕν εἰς μέγα σχῆμα
Δύω θυμιατά μέ ἁλύσσους ἀργυράς
Ἕν ὅμοιον χειρός εἰς μέγα σχῆμα ἀργυροῦν
Μία ἑπτάφωτος λυχνία ἀργυρᾶ διά τήν εὐλόγησιν τῶν ἄρτων
Δώδεκα κανδύλια ἀργυρᾶ εἰς τέμπλεον. Τά δύω εἰς μέγα σχῆμα
Ἕν πεντακάνδηλον ἀργυροῦν
Δώδεκα εἰκόνες εἰς Τέμπλεον[114], ἡ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ἀργυρᾶ ἐπίχρυσος[115]
Μία ὁμοια τῆς Θεοτόκου (Καθολικόν) εἰς μικρόν σχῆμα ἀργυρᾶ
Τρεῖς ὅμοιαι μικρές εἰς παρεκκλήσιον ὁ Ταξιάρχης
Δύω ὅμοιαι εἰς Ἡγουμενεῖον, ἡ μία ἀργυρᾶ τῆς Θεοτόκου, κρατούσης τόν Ἐσταυρωμένον
Μία ὁμοία Ἁγίου Κυρίλλου, ἐκ ξύλου τῆς θύρας Παναγίου Τάφου ἱστορική[116]
Δύω μανουάλια μεγάλα ὀρειχάλκινα

---

114. Τό τέμπλο τοῦ καθολικοῦ εἶναι ἔργο τοῦ 1854, τῶν Ἰωάννη καί Νικολάου ἀπό τή Χίο, μέ χρηματοδότηση τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων Κυρίλλου Β', βλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, "Τά ξυλόγλυπτα τέμπλα . . .", *ὅ.π.* ἀρ. 88. Ν. Πάσσας, *Τό ξυλόγλυπτο τέμπλο . . . ὅ.π.*, σ. 5, κ.ἑξ. Γιά ἄλλα ἔργα τῶν ἴδιων ξυλογλυπτῶν βλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, "Παραδοσιακή ἐκκλησιαστική ξυλογλυπτική. . .", *ὅ.π.*, σ. 347-394, Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 178-179.

115. Ἡ εἰκόνα χρυσαργυρώθηκε τό 1776 ἀπό τόν Γεώργιο Πάτι ἤ Πλήτη, βλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, "Ἐκκλησιαστικές ἐπιγραφές . . .", *ὅ.π.*, ἀρ. 77. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 179. Πρόκειται γιά τήν ἐφέστια εἰκόνα τῆς μονῆς. Εὐ. Λέκκος, *ὅ.π.*, σ. 26-27.

116. Γιά τήν εἰκόνα αὐτή βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 181, μέ ἀναλυτικές περιγραφές.

Δύω ὅμοια μικρά τῆς εἰσόδου
Δύω φανοί μεγάλοι ἐκ τενεκέ
Δύω ὅμοιοι μικροί
Τέσσαρα ὅμοια ἐπιταφίου
Εἷς δίσκος εἰς μέγα σχῆμα (νίκελ)

Ἕν ὡρολόγιον τοῦ τοίχου, καί ἕξ ξυπνητάρια, καί τρία τοῦ κόλπου ἀργυρᾶ

Ἕν ἅγιον ἀρτοφόριον ἐκ σουμακί, μέ θύραν ἀργυράν, κεκοσμημένην μέ σμάλτον, ἔχον ἐντός αὐτοῦ, ἕτερον μικρόν, ἐν ᾧ τίθεται ὁ ἅγιος ἄρτος

Τρεῖς λαμπάδες κήριναι ὀκάδες εἴκοσι, ἀφιέρωμα Κυρίλλου Πατριάρχου τῶν Ἱεροσολύμων

Μία ὁμοία ὀκάδες ἕξ
Τέσσαρες ἐνδυμασίαι Ἱερέων πρόστυχαι
Μία Εἰκών Κυρίλλου Πατριάρχου , ἐλαιογραφία

Τέσσαρα κιβώτια παλαιά ἐν τῷ Σκευοφυλακείῳ ἐμπεριέχοντα τά Ἱερά ἄμφια

Βιβλία[117]

1 τόμος	Ἑρμηνεῖαι Θεοφυλάκτου
2 "	Εἰς τήν Ἑξαήμερον, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου
1 "	Παλαιά Γραφή ἔκδοσις Μόσχας
1 "	Ἱερά Ἱστορία, ἤτοι τά Ἰουδαϊκά
1 "	Συμεών Θεολόγου, τά εὑρισκόμενα
1 "	Θεοφυλάκτου ἔκδοσις Γ' εἰς τά 12 Εὐαγγέλια
2 "	Φιλοκαλίαι
4 "	Πηδάλια, τά δύω παλαιά
1 "	Κλίμαξ
2 "	Χρηστοήθειαι χριστιανῶν
1 "	Ἰσαάκ, τά εὑρεθέντα Ἀσκητικά
3 "	Γυμνάσματα Πνευματικά
1 "	Ἱερά Κατήχησις, ἤτοι ἐξήγησις λειτουργίας

---

117. Γιά τή βιβλιοθήκη τῆς μονῆς βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 183-184. Ἀλέξανδρος Βαρβούνης, "Κατάλογος ἐντύπων βιβλίων καί χαλκίνων σκευῶν τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ", *Σαμιακές Μελέτες* 3 (1997-1998), σ. 407-418. Ὅπως σημειώσαμε καί παραπάνω, τά βιβλία τῆς μονῆς ἔχουν μεταφερθεῖ στήν βιβλιοθήκη τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Σάμου, ὅπου καί πρέπει συστηματικά νά καταγραφοῦν καί νά μελετηθοῦν.118. Προφανῶς πρόκειται γιά τά *Πρακτικά τοῦ Μαθιουδάκη*, ἀντίτυπα τῶν ὁποίων εἴδαμε νά ὑπάρχουν σέ διάφορες μοναστηριακές βιβλιοθῆκες.

1 ″ Κανονικόν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων παρά Χρ. Μοναχοῦ
1 ″ Σύνοψις διαφόρων Ἱστοριῶν
4 ″ Ἑρμηνεία τῶν 70 Παλ. Γραφῆς
2 ″ Φιλολογική καί Κριτική Ἱστορία Κοντογόνη
1 ″ Ὀρθόδοξος διδασκαλία περιηγητής, ἤ πρεσβύτης
1 ″ Σύνταγμα κατά τῶν ἀζύμων
2 ″ Ἆσμα ἀσμάτων
1 ″ Διδαχαί Κυριακῶν, Ἀγαπίου
1 ″ Νεκρικοί διάλογοι
1 ″ Σειρά τῶν πατέρων εἰς Ἰώβ
1 ″ Ὁδηγός Ἀναστασίου Σιναΐτου
2 ″ Μέλισσα ἤ χρυσοῦν ἀπάνθισμα
1 ″ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου
1 ″ Ὀρθόδοξος ὁμολογία Δανιήλ Πελοποννησίου
1 ″ Ταμεῖον ὀρθοδοξίας
1 ″ Ἀπάντησις ὀρθοδόξων εἰς Πάππαν
1 ″ Ἐγχειρίδιον Θηκαρᾶ
2 ″ Λουκιανοῦ Σαμοσατέως μέρος β'
1 ″ Ἀριστοτέλης ἠθικῶν Νικομαχιῶν βιβλία 10
1 ″ Ἐγχειρίδιον Χρυσάνθου
1 ″ Διάλογος Βριγεντίου
2 ″ Θεῖοι Κανόνες τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων
1 ″ Πραγματεία Στοιχειώδης περί τῶν χρεῶν τοῦ ἀνθρώπου
1 ″ Ὄργανον ὀργάνων
1 ″ Γραμματική Λασκάρεως
1 ″ Κατήχησις Μεγάλου Οἰκονόμου
1 ″ Ὀρθόδοξος ὁμολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας
1 ″ Γραμματική Γεωγραφική
1 ″ Ὁ ἀντίπαπας
1 ″ Ἀνατροφή θρησκείας τῶν Ἑβραίων
2 ″ Κατήχησις Πλάτωνος
2 ″ Ἐξομολογητάριον Νικοδήμου
1 ″ Ἱερά Λειτουργία
1 ″ Ἀκολουθία Ἰωάννου τοῦ Ἐρημίτου
1 ″ Μαργαρῖται Χρυσοστόμου
1 ″ Ἀπανθίσματα Στεφάνου Δημητριάδου
1 ″ Λαυσαϊκόν
1 ″ Κατήχησις Ν. Βουλγάρεως
1 ″ Πορτελάνος
1 ″ Νεῖλος χρυσορρόαι Χρυσοστόμου
1 ″ Συνταγμάτιον Στεφ. Τραπεζουντίου
2 ″ Ἐπιστολιμαῖαι διατριβές

1 ″ Συλλογή Θείων Κανόνων
1 ″ Γεωγραφία μεθοδική Διονυσίου Πύρρου
1 ″ Σιωνίτης προσκυνητής
1 ″ Γενική Ἱστορία ὑπό α.α. Παμαρέρου
2 ″ Παράφρασις Ἰλιάδος
2 ″ Βιβλιοθήκη Ἑλλ. ὑπό Ἀλ. Γαζῆ
2 ″ Βοτανική Διονυσίου Πύρρου
1 ″ Ἀρμενόπουλος
1 ″ Παθολογία Ὀφελάνδου
5 ″ Γεωγραφία Βάλβη
8 ″ Παλαιά Ἱστορία δίτομος
6 ″ Λεξικά Γαζῆ
1 ″ Λόγοι ἀποδεικτικοί Γρ. Θεσσαλονίκης
1 ″ Συλλογή τῆς πίστεως δογμάτων
1 ″ Ἑορτολόγιον Νικοδήμου
1 ″ Εὐαγγελική Σάλπιγξ
1 ″ Σύνοψις Ἱστορίας καί Κατηχήσεως
1 ″ Φυσικῆς τε καί Λογικῆς ὑπό Ν. Βλαμίδου
1 ″ Ἀριθμολογία Ἠθική
2 ″ Διδασκαλία Ἐκκλησίας τῶν Γάλλων
1 ″ Συμεών
1 ″ Οὐρανοῦ Κρίσεις
1 ″ Λόγος Πανηγυρικός Χρυσοκεφάλου
1 ″ Λεξικόν Γραικοτουρκικόν
1 ″ Αἰσώπειοι Μύθοι
1 ″ Ἱστορία Ἐκκλησιαστική ὑπό Σ.Κ.
1 ″ Γραμματική Γαζῆ
1 ″ Ἀόρατος πόλεμος Νικοδήμου
1 ″ Ἱερο/ανοῦ λόγοι Ἱστορικοί 8
1 ″ Βίβλος Ἱερῶν Ὕμνων, μετάφρασις ἐκ τοῦ Ἑβραϊκοῦ
1 ″ Διδασκαλία πολεμικῆς τάξεως καί τέχνης
2 ″ Πρακτικά Σάμου Λυκούργου[118]
2 ″ Ἐπιτομή Ἱεροκοσμικῆς Ἱστορίας
2 ″ Συμεών Θεσσαλονίκης τά ἅπαντα
1 ″ Θρησκεία καί ἤθη τῶν Ἑβραίων
2 ″ Ὁμιλίαι Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου
1 ″ Ἀπολογία χριστιανική
1 ″ Συνεσίου περί Βασιλείας
1 ″ Ἁρμονία ὀρφική τῶν ὄντων

---

118. Προφανῶς πρόκειται γιά τά Πρακτικά τοῦ Μαθιουδάκη ἀντίτυπα τῶν ὁποίων εἴδαμε νά ὑπάρχουν σέ διάφορες μοναστηριακές βιβλιοθῆκες.

3 ″ Προσκυνητάρια Ἁγίου Τάφου
8 ″ Συλλογή πάντων τῶν Ἱερῶν Κανόνων
1 ″ Νέα Κλίμαξ
1 ″ Ὀρθοδόξου πίστεως Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ
1 ″ Πανδέκτη
3 ″ Ἁμαρτωλῶν Σωτηρία
1 ″ Κεκραγάριον Θείου Αὐγουστίνου
1 ″ Βίοι τῶν ἐξόχων Ἡγεμόνων Κορνηλίου Νέπωτος
1 ″ Ὁ πνευματικός διδασκόμενος
2 ″ Πέτρα σκανδάλου, Μηνιάτου
1 ″ Δικίμιον δ/χονοιῶν εἰς τάς Ἐκκλησίας Πολωνίας
1 ″ Ἀκολουθία Ἰγνατίου Ἀρχιεπισκόπου
2 ″ Διδασκαλία εὐσύνοπτος
2 ″ Γραμματική Θ. Γαζῆ
2 ″ Διδασκαλία Πλάτωνος
1 ″ Διατριβή περί τῶν αἰτίων τῶν χρεῶν τοῦ Ἁγίου Τάφου
1 ″ Βίβλος περιέχουσα Κανόνας τινῶν Ἁγίων
1 ″ Ἀκολουθία Μυρτιδιωτίσσης
1 ″ Ἐπιτομή παλαιᾶς Ἱστορίας
1 ″ Βούλα τοῦ Λέοντος Πάππα
1 ″ Γνωμικά τῶν ἑπτά σοφῶν τῆς Ἑλλάδος
1 ″ Συνοπτική περιγραφή τῆς ἐν Κωνστ/πόλει Ζωοδ. Πηγῆς
1 ″ Ἐπιτομή αὐνανισμοῦ
1 ″ Διδαχαί Μηνιάτου
1 ″ Μαρτυρολόγιον παλαιῶν Μαρτύρων
2 ″ Ἐξήγησις Ψαλτηρίου
6 ″ Κυριακοδρόμια Θεοτόκη
2 ″ Ἑρμηνεῖαι Πράξεων Ἀποστόλων τοῦ ἰδίου
1 ″ Ἑρμηνεῖαι εἰς τάς 7 Καθολ. Ἐπιστολάς ὑπό Νικοδήμου
4 ″ Τριώδια
1 ″ Ἀνθολόγιον
29 ″ Μηναῖα
3 ″ Εὐχολόγια
3 ″ Πεντηκοστάρια
7 ″ Ὡρολόγια ἀναγνώσεως, τό ἕν μέγα
14 ″ Διαφόρων Διδασκάλων
3 ″ Φυλλάδια, Ἁγίου Σπυρίδωνος Ἁγ. Ἐλευθερίου καί Ἁγ. Χριστοδούλου
2 ″ Παρακλητικοί Κανόνες τοῦ Τιμίου Σταυροῦ
2 ″ Ὁσίας Ματρώνης καί ἁγίου Ἐμμανουήλ
1 ″ Ἀρχιερατική λειτουργία
1 ″ Προγνωστικά Ἱπποκράτη

1 ″ Χρυσοπηγή Χρυσοστόμου
1 ″ Κιβωτός ἤ λεξικόν Ἑλληνικόν
1 ″ Λεξικόν Βαρώνου
6 ″ Ἱστορία Ξενοφῶντος
3 ″ Ψαλτήρια ἐξηγημένα Ἀγαπίου
1 ″ Χρονολογία Ἱστορίας Μελιρρύτου
2 ″ Θείας Λειτουργίας
1 ″ Διδασκαλία Σχολαρίου
2 ″ Ἐγκόλπιον Ἰατρικῆς Διονυσίου Πύρρου
3 ″ Ἱστορία Γολδσμίθ
1 ″ Εὐαγγελοαπόστολος δίγλωττος
1 ″ Συνταγμάτιον Χρυσοστόμου
3 ″ Βρυεννίου τά εὑρεθέντα
1 ″ Λεξικόν φαρμακευτικόν καί χημικόν
1 ″ Σύνοψις Ν. Βιβλίου περί ἐξομολογήσεως
1 ″ Ἀνατομικόν Ἰταλιστί
1 ″ Φιλοκαλία Ὠριγένη
1 ″ Λόγος Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ
1 ″ Ρητορική Φραγκίσκου Ἱερέως
1 ″ Ἐξήγησις Θείας Λειτουργίας Καισαρίου
1 ″ Ἐπιστολάριον παλαιόν
1 ″ Ἡ Καινή Διαθήκη Ἀλ. Καγκελαρίου
1 ″ Περιγραφή τῆς Μονῆς Κύκκου
1 ″ Ψυχολογία τῶν παιδιῶν
1 ″ Διαιτητικῆς παραγγέλματα
1 ″ Περί συστάσεως Ναοῦ Ζωοδόχου Πηγῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει
1 ″ Στοιχεία τῆς Μεταφυσικῆς καί Ἠθικῆς
1 ″ Ταμεῖον Ὀρθοδοξίας
1 ″ Κανόνες ὀκτώηχοι εἰς Ἰωάννην Θεολόγον
1 ″ Ὀνειροκριτικόν
2 ″ Ἔλεγχος κατά τοῦ ψευδαποστόλου Κίγκ
1 ″ Παρακλητική Ἐκκλησιαστική
2 ″ Προσαγωγή χριστιανικῆς Κατηχήσεως Τιμοθέου
1 ″ Λόγος Ἐκκλησιαστικός Κ. Οἰκονόμου
1 ″ Διατριβή περί εὐθανασίας
1 ″ Ἑρμηνεία Χρυσοστόμου εἰς τάς Ἐπιστολάς Ἀποστ. Παύλου
1 ″ Διαταγές καί Συνθῆκαι περί τῆς ἐν Λιβόρνῳ Ὀρθοδ. Ἐκκλησίας
1 ″ Ὁμολογία πίστεως Νικοδήμου
5 ″ Ἐγκυκλοπαιδεῖαι
1 ″ Λογική Εὐγενίου Βουλγάρεως

1	ʺ	Ἀληθοφωνήσεις Μητρικαί
2	ʺ	Ἁγιασματάρια μεγάλα
3	ʺ	Ψαλτηρίων τό ἕν παλαίτατον
1	ʺ	Νικοδήμου ψυχωφελέστατον
2	ʺ	Ἀπόστολοι
1	ʺ	Ἀκολουθία Ἀθανασίου καί Κυρίλλου
4	ʺ	Ἐκκλησιαστική Ἱστορία Μακαρίου
1	ʺ	Φῶς τῶν ἐν σκότει
1	ʺ	Γραμματική Φατζέα
1	ʺ	Ἔλεγχος κατά ἀθέων
1	ʺ	Ζητήματα διαφορα θεολογικά
1	ʺ	Ἀληθινή φιλοσοφία
1	ʺ	Ἑρμηνεία εἰς τό δ' βιβλ. Γραμματικῆς Θ. Γαζῆ
39	ʺ	Διαφόρων παλαιῶν χειρογράφων[119]
1	ʺ	Εὐεργετινός
1	ʺ	Νέον Μαρτυρολόγιον
2	ʺ	Ὁμιλίαι 41 Γρηγορίου Παλαμᾶ
4	ʺ	Ἑρμηνεία Ψαλτηρίου Κλεόπα
2	ʺ	Ἑρμηνεία Ἀποκαλύψεως
2	ʺ	Ἀδολεσχία Φιλόθεος
2	ʺ	Ἐγχειρίδιον Ἀλεξ. Στούρζα
1	ʺ	Ρητορεία πατέρων
1	ʺ	Φιλοσοφία τῆς Φυσικῆς Ἱστορίας ὑπό Δ. Σταματιάδου
1	ʺ	Θησαυρός Γραμματικῆς Ἰατροφιλοσόφου Κ. Καραιωάννου
1	ʺ	Γρηγορίου Παλαμᾶ
1	ʺ	Ἱεροσολυμιάς
6	ʺ	Διάταγμα Ἱερῶν Κανόνων
3	ʺ	Ἑλληνικός Κώδικας
3	ʺ	Χρυσοστόμου τά ἅπαντα
2	ʺ	Σωζόμενα Κυρίλλου ἤ Κατήχησις
2	ʺ	Ἰωάννου τῆς Κλίμακος
2	ʺ	Δοξαστάρια Ἰακώβου πρωτοψάλτου μουσικῆς
1	ʺ	Εἱρμολόγιον Μουσικῆς
1	ʺ	Ἀνθολογία Γρηγορίου τόμος πρῶτος
1	ʺ	Ταμεῖον ἀνθολογίας Κωνστ. πρωτοψ. τόμος Β^{ος} μουσικῆς

---

119. Γιά τά χειρόγραφα τῆς μονῆς, στά ὁποῖα ἔγινε ἀναφορά καί παραπάνω (βλ. σημ. 99) βλ. ἐπίσης Ἰω. Ἀναστασίου, ὅ.π., ἀρ. 6,8,9,30,36,37,41,52,53,56,85,87,88. Ὀδ. Λαμψίδης, ὅ.π., ἀρ. 58,91,92,93,94. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 183-184, μέ σποραδικές πληροφορίες.

1 ″ Δοξαστάριον Ἰακώβου τόμ. Β^ος μουσικῆς
1 ″ Ἀναστασιματάριον Θεοδ. Φωκαέως τόμ. α' μουσικῆς
1 ″ Δοξαστάριον Πέτρου λαμπαδαρίου μουσικῆς
1 ″ Μουσική βιβλιοθήκη
2 ″ Ταμεῖον ἀνθολογίας Γρηγορίου
1 ″ Δοξαστάριον Κωνστ. Πρωτοψάλτου

Ἔπιπλα καί λοιπά σκεύη καί ἐργαλεῖα

Τρία βαρέλια κενά τῶν ὀκτώ φορτωμάτων
Εἴκοσι καί εἷς πίθοι διαφόρων χωρητικοτήτων
Τέσσαρες στάμναι τῶν δύω φορτωμάτων
Ἕξ ὅμοιαι μικραί
Δύω ῥακοκάζανα χάλκινα μέ τά παραρτήματά των
Ἕν ὅμοιον μικρόν χάλκινον λαμπίκου[120] μέ τά παραρτήματά του
Ἕν ὅμοιον μεγάλον τῶν 70 ὀκάδων χάλκινον
Τρία ὅμοια Μάνδρας, τό ἕν μέγα σχῆμα, τά δέ δύω μικρότερα
Τρία βακράτσα διά ἄλμεγμα
Ἕν ὅμοιον τοῦ νεροῦ
Ἕν μέτρον τῶν δέκα ὀκάδων
Ἕν καζάνιον, καί δύω ταβάδες ἐλαιοτριβείου
Ἕξ μαγειροκάζανα, τά 2 μεγάλα μέ πιασίματα
Τριάκονταέν ὅμοια διαφόρου μεγέθους ἐπίσης χάλκινα
Ἑπτά κατσαρόλες χάλκινες
Τέσσαρα τηγάνια χάλκινα
Ἕν ὅμοιον μικρόν χάλκινο
Ὀκτώ σινία[121] χάλκινα
Πέντε σαχάνια χάλκινα
Τρία πυρόα (μαγκάλια) χάλκινα
Ἕν ὅμοιον μικρόν χάλκινον
Τέσσαρες ταβάδες χάλκινοι
Δύω πλυντῆρες μέ τά δοχεῖα των, ὁ εἷς παλαιός
Τρείς τσατῆρες, ὁ εἷς μικρός
Τρία τυφέκια
Δύω τηλεσκόπια (κιάλια)
Δύω βαριοί, δύω λοστοί, καί δύω μακάπια[122]

---

120. Ἀναφέρεται σέ χάλκινο ἀποστακτῆρα, γιά τή κατασκευή σούμας.

121. Δηλαδή μεταλλικοί δίσκοι γιά φαγητό ἤ γιά κόλλυβα.

122. Μακάπι: διατρητικό ἐργαλεῖο, βλ. Ν.Ἀ. Δημητρίου, *Λαογραφικά τῆς Σάμου 7*, ὅ.π., σ. 56.

Πέντε ἀξίνες, καί δύο δίκελλαι
Ἕν ὑνίον
Πέντε μανάρια (τσικούρια) τά δύω μικρά
Ἕν τραπέζιον κάρυνον
Τέσσαρες σιντζαδέδες, οἱ δύω β^ας ποιότητος
Τρία κιλίμια, τά δύω μεταχειρισμένα
Μία καρπέτα, καί ἕν γιανί
Τρία καναπλίκια μέ τά στρωσίδια των
Τριακονταδύω προσκεφαλάδες
Δεκαέξ στρώματα
Δεκαοκτώ ἐφαπλώματα
Ἕνδεκα κοχλιάρια γλυκοῦ, ἀργυρᾶ, τό ἕν παλαιόν
Τέσσαρα κηροπήγια ὀρειχάλκινα

Ἀφιερώματα διαφόρων

Ἕν δισκάριον μικρόν ἀργυροῦν ἐπίχρυσον δι' ἀντίδωρον
Ἕν κοχλιάριον ἀργυροῦν ἐν εἴδη σουγιά
Δεκαπέντε ζάρφια[123] ἀργυρᾶ διαφόρου μεγέθους
Ἕν τασάκι ἀργυροῦν

Πέντε δακτύλιοι χρυσοῖ[124]
Ὀκτώ ζεύγη ἐνωτίων χρυσῶν
Ἕν ὅμοιον μέ ἀδάμαντας χρυσοῦν
Δύω τεμάχια μικρά κοσμήματα χρυσᾶ
Ἕν ζεῦγος ἐνώτια χρυσᾶ β^ας ποιότητος
Ἕν ἐνώτιον χρυσοῦν α' ποιότητος
Ἕν δακτύλιον χρυσοῦν β^ας ποιότητος
Ἕν πούλουδον ἀργυροῦν ἐπίχρυσον κεκοσμημένον μέ μαργαριτάρια
Δύω περιλαίμια ἐπίχρυσα
Μία ἄλυσσος χρυσῆ ὡρολογίου
Μία ὅμοια ἀργυρᾶ μέ δύω κοράλλια
Δύω σταυροί μικροί τοῦ λαιμοῦ ἐπίχρυσοι

---

123. Ζάρφια: κύπελλα ἀβαθή.

124. Πρόκειται γιά ἀφιερώματα στήν θαυματουργή εἰκόνα τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, πού ἀποτελεῖ τήν ἐφέστια τῆς μονῆς καί παλλάδιο τῆς λατρείας τῶν Σαμίων, βλ. 126. Τό 1913 ἡ μονή εἶχε 15 μοναχούς καί 2 μοναχές (βλ. Χρ. Λάνδρος, "Μοναστηριακές ἀπογραφές . . .", ὅ.π., σ. 135), ἐνῶ τό 1854 στή μονή ζοῦσαν 9 μοναχοί (Ἐμμ. Κρητικίδης, *Περίβασις . . .*,ὅ.π., σ. 72).Παντ. Μπαρδάκος, *Τό μοναστήρι . . .*, ὅ.π., σ. 45-48, 95. ΣΛ, χφ. 2443, σ. 121 (Κουμέϊκα Σάμου, 1976).

Ὀκτώ νομίσματα χρυσᾶ παλαιά
Δέκα ὅμοια χρυσᾶ μικρά
Δύω ταμπακιέρες ἀργυρὲς, ἡ μία ἐφθαρμένη
Ἕν Σιγγιλιῶδες εἰς Μεμβράνην Γρηγορίου τοῦ Ε^ου^[125]
Ἕν ὅμοιον εἰς μεμβράνην, διορισμός Ἡγουμένου Δανιήλ
Ἕν χρυσόβουλον (τουρκιστί) τῆς Μονῆς
Μετάφρασις χρυσοβούλου ἀφορῶντος ἁπάσας τάς ἐν Σάμῳ Ἱερᾶς Μονάς
Διάφορα ἔγγραφα ἀφιερωτικά καί λοιπά
Ἕν βιβλίον διαχειρίσεως ἐσόδων καί ἐξόδων τῆς Μονῆς

Ζῶα

Διακόσια αἰγίδια
Ἐννέα ἡμίονοι
Δύω φορβάδες
Τρεῖς βόες ἀροτῆρες καί δώδεκα ἀγελάδια
Ὀκτώ ὅμοιοι εἰς Ἀσίαν ἀροτῆρες, καί δέκα ἀγελάδια
Εἴκοσι κυψέλλαι μελισσίων

Τρόφιμα

1500 ὀκ. ἔλαιον, καί 500 ὀκ. ἐλαῖαι
400 ὀκ. τυρόνξ
200 ὀκ. φάβα

Ὅθεν συνετάχθη τό παρόν πρωτόκολλον, τό ὁποῖον ὑπεγράφη παρά τῶν παραδόντων καί τοῦ παραλαβόντος Ἡγουμένου, ἀντίγραφα τοῦ ὁποίου δοθήσονται εἴς τε τόν Ἡγούμενον, καί εἰς τήν ἐπί τῶν Ἱερῶν Μονῶν ἐπιτροπήν.

Οἱ παραδόντες
(ὑπογρ) Δ. Μιτζάλης
Ἐλεγκτής
(ὑπογρ) Ἀλ. Κ.
Σταμοῦλος Ἀστυνόμος

Ὁ Παραλαβών
Ἡγούμενος

(ὑπογρ) Θεοφάνης
Ἱερομόναχος

Οἱ Σύμβουλοι
(ὑπογρ.) Ἰάκωβος Ἱερομόναχος
(ὑπογρ.) Γεράσιμος Ἱερομόναχος

125. Βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 186 καί σ. 185 μέ φωτογραφία τοῦ ἐγγράφου.

Κατάλογος
Τοῦ προσωπικοῦ τῆς Μονῆς Τιμίου Σταυροῦ[126]

Κατάλογος τοῦ προσωπικοῦ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μεγάλης Παναγίας

	Ὀνοματεπώνυμον	Βαθμός	Ἡλικία	Πατρίς ἤ Δῆμος	
1	Θεοφάνης Ἡγούμενος[127]	Ἱερομόναχος	53	Βαθέος	ἐντός τῆς Μονῆς
2	Ἰάκωβος	"	50	Κουμαΐκα	"
3	Δανιήλ	"	63	Μαραθοκ.	"
4	Γεράσιμος	"	45	Παλαιοκ.	"
5	Ἄνθιμος	Ἱεροδιάκονος	32	Βαθέος	"
6	Γρηγόριος	Μοναχός	60	Κουμαΐκα	"
7	Κύριλλος	"	63	Μαυρατζαῖοι	"
8	Διονύσιος	"	60	Χώρας	"
9	Μακάριος	"	70	Μυτιληνιῶν	"
10	Σωφρόνιος	"	28	Κουμαΐκα	"
11	Δαμασκηνός	"	50	Μικρασία	"
12	Καλλίνικος	"	50	Μαυρατζαῖοι	"
13	Σέργιος	"	75	Κουμαΐκα	"
14	Νικηφόρος	"	40	Ἄγ. Εὐστρ.	"
15	Ἀπολλώ	"	70	Μαραθοκ.	"
16	Παρασκευᾶς Φωτεινίδης	Δόκιμος	60	Κουμαΐκα	"
17	Περ. Σεϊρλής	"	20	Βαθέος	"
18	Μαν. Ἀλ. Κουκούλης	"	15	Μαυρατζαῖοι	"
19	Γεώργ. Σουβλέρης	"	62	Κουμαραδαῖοι	"
20	Γεώργιος Πάτρας	Ὑπηρέτης	20	Ἀρβανῖται	"
21	Μαν. Βαραώ	"	20	Πάτμος	"
22	Ἠλ. Κ. Χάρακα	"	21	Βαθέος	"
23	Κ. Βαρβούνης	"	17	Ἀρβανῖται	"
24	Βασίλ. Στάμου	"	14	Χώρας	"
25	Ἰω. Γ. Σουβλέρης	"	19	Κουμαραδαῖοι	"
26	Γεώργιος Φλιότσος	"	15	Χώρας	"

---

126. Τό 1913 ἡ μονή εἶχε 15 μοναχούς καί 2 μοναχές (βλ. Χρ. Λάνδρος, "Μοναστηριακές ἀπογραφές . . . ", ὅ.π., σ. 135), ἐνῶ τό 1854 στή μονή ζοῦσαν 9 μοναχοί (Ἐμμ. Κρητικίδης, *Περίβασις . . .*,ὅ.π., σ. 72.

27	Ἀλ. Σπυριδάκη	"	14	Ἀρβανῖται	"
28	Βασίλ. Κ. Παναΐκα	"	17	Μαυρατζαῖοι	"
29	Μιλτιάδης	"	55	Μυτιληνιῶν	"

Ἀνακεφαλαίωσις Προσωπικοῦ

Ἱερομόναχοι	4	Δόκιμοι	4
Ἱεροδιάκονοι	1	Ὑπηρέται	10
Μοναχοί	10		

Ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ τήν 20 Ἰουνίου 1885

Ὁ Ἐλεγκτής τῶν Δημοσίων
Προσόδων
ὑπογρ. Δ Μιτζάλης

Ὁ Ἀστυνόμος Βαθέος καί
Χώρας
ὑπογρ. Ἀλ. Κ. Σταμοῦλος

Ὁ Ἡγούμενος

ὑπογρ. Ἰάκωβος
Ἱερομόναχος

Οἱ Σύμβουλοι
ὑπογρ Ἰάκωβος
Ἱερομόναχος
ὑπογρ Γεράσιμος
Ἱερομόναχος

Πρωτόκολλον
παραδόσεως καί παραλαβῆς Γυναικείας Μονῆς
Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου[128]

Σήμερον τήν δεκάτην ἕκτην Ἰουνίου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ὀγδοηκοστοῦ πέμπτου ἔτους, ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος Κυριακήν, μ.μ. ἐν τῇ Γυναικεία Ἱερᾷ Μονῇ «ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», ὁ Ἐλέγκτής τῆς Ἡγεμονίας Δημ. Ἰ. Μιτζάλης, συνεπείᾳ τῆς ὑπ' ἀρίθμ. 1464, τῆς 15 Ἰουνίου ε.ε. Σεβ. Διαταγῆς τῆς Κυβερνήσεως, παρέδωκα εἰς τήν Ἡγουμένην τῆς εἰρημένης Μονῆς, Μακρίναν Μοναχήν, τά ἑξῆς κινητά κτήματα, ἀνήκοντα εἰς τήν Μονήν.

1ον Εἰκόνας. Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου, Ἰησοῦς Χριστός, ὁ Πρόδρομος, ἡ Ἁγία Αἰκατερίνη, καί ἕνδεκα ἑορτάς ἅπασαι ἁπλαῖ

2ον Ἅπαντα τά βιβλία τῆς ἀκολουθίας παλαιτάτης ἐκδόσεως δυσανάγνωστα[129].

3ον Ποτήρια, Ἱερά Ἄμφια, κλπ. ἁπλούστατα

4ον Βιβλία πρός ἀνάγνωσιν, ἀφιέρωμα Κυρίλλου πατριάρχου Ἱεροσολύμων, ἤτοι

Ἕν ἑορτολόγιον Νικοδήμου[130]
Δύω Κυριακοδρόμια Θεοτόκη
Τρεῖς ὁμιλίαι Γρ. Παλαμᾶ
Τέσσαρες ὁμιλίαι Θεοφάνους Κεραμέως
Ἐκκλησιαστική Ἱστορία Λασκάρεως
Ἀποκάλυψις Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου
Ὁμιλίαι Γρ. Παλαμᾶ
Ἑρμηνείας ἀναβαθμῶν Ὀκτωήχου
Λόγοι εἰς Μ. Τεσσαρακοστήν Θεοφάνους
Ἀδολεσχία Φιλοθέου

---

128. Γιά τή μονή, πού ἱδρύθηκε ἀρχικά ἀπό ἁγιορεῖτες Κολλυβάδες, βλ. Εὐ. Λέκκος, *ὅ.π.*, σ. 53. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 284-285. Μ.Γ. Βαρβούνης, *Λαϊκή λατρεία . . .*, *ὅ.π.*, σ. 66-67.

129. Γιά τή βιβλιοθήκη τῆς μονῆς καί τήν καταλογράφησή της βλ. Μ.Γ. Βαρβούνης, "Ἐκκλησιαστικές βιβλιοθῆκες τῆς Σάμου", *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 768 (1997), σ. 353-382. Ὁ ἴδιος, *Σαμιακά λαογραφικά* . . . 1, *ὅ.π.*, σ. 543-572, μέ καταλογράφηση 52 ἐκδόσεων.

130. Περί τῶν ἀφιερωμάτων τοῦ Κυρίλλου σέ ναούς τῆς Σάμου, πλήν τῶν ὅσων προαναφέρθηκαν βλ. καί Μ.Γ. Βαρβούνης, "Ἡ παραδοσιακή ἀφιερωματική πρακτική στή Σάμο. Παρατηρήσεις μέ βάση τά βιβλία Ἀφιερωμάτων τοῦ Ἱ.Ν. Ἁγίου Νικολάου Σάμου", *Σαμιακές Μελέτες* 1 (1993-1994), σ. 65, 77, 79, μέ παραδείγματα καί τή σχετική βιβλιογραφία.

Ἐγχειρίδιον ὀρθοδόξου χριστιανοῦ Ἀλεξάνδρου Στούρζα
Ἀποστολική Σαγήνη
Λειμωνάριον Νέον Νοταρᾶ
Ἑρμηνεία Ἀνθίμου Ἀρχιεπισκόπου Ἱεροσολύμων
Μαρτυρολόγιον Νέον

Ὅθεν συνετάχθη τό παρόν πρωτόκολλον, καί ὑπεγράφη παρά τοῦ παραδόντος Ἐλεγκτοῦ, ἄγνοιαν γραμμάτων δηλωσάσης τῆς Ἡγουμένης

Ὁ Ἐλεγκτής
ὑπογρ. Δ. Ἰ. Μιτζάλης
Ὀνομαστικός Κατάλογος
Τῶν μαναζουσῶν μοναχῶν ἐν τῇ γυναικείᾳ Μονῇ
Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου

	Ὀνοματεπώνυμον	Βαθμός	Πατρίς	Ἡλικία	Διαμονή
1	Ἡγουμένη Μακρίνα[131]	Μοναχή	Μαραθόκαμπος	63	ἐν τῇ Μονῇ
2	Σύμβουλος Ζηνοβία	"	"	50	"
3	Ἀρσενία	"	"	75	"
4	Καλλιόπη	"	"	45	"
5	Μακαρία	"	"	50	"
6	Κασιανή	"	"	55	"
7	Καλλισθένη	"	"	48	"
8	Καταφυγή	"	"	65	"
9	Μάρθα	"	Δρακαῖοι	80	"
10	Θεοπίστη	"	Φερτάκιοϊ Ἀσίας	85	"
11	Μαρία Ξένη	Δόκιμος	Καζηκλί	70	"
12	Καλή Κ. Γκούσα	"	Μαραθόκαμπος	55	"
13	Λιβανίνα Ν. Πανίνας	"	"	57	"
14	Γρηγορία	Μοναχή	Νεοχώριον	50	Εἰς Παναγία Χ#Μανώλη
15	Εὐφροσύνη	"	Ν. Καρλόβασι		Εἰς Ταξιάρχην Παρεκκλήσιο

131. Πρόκειται γιά τήν ἡγουμένη Μακρίνα Ἀδάμου (1875-1888), σημαντική μορφή τοῦ γυναικείου μοναχισμοῦ στή Σάμο, βλ. Ἰω. Παπάλης, *ΕΣ*, σ. 285.

16	Εὐπραξία	"	Μαραθόκαμπος	Εἰς Μαραθόκαμπον
17	Ἀγγελίνα Ψαρέγκη	Γ. Δόκιμος		
18	Μαρούδα Ἰ Δηλιᾶ	"		
19	Ἀθηνᾶ Ζορπᾶ	"		

Ἡ ἀπογραφή πού δημοσιεύθηκε παραπάνω εἶναι σπουδαία γιά τήν ἱστορία τοῦ μοναχισμοῦ τῆς Σάμου, καθώς προσφέρει ὑλικό ὄχι μόνο γιά τά κειμήλια καί τά βιβλία, ἀλλά καί γιά τά ἔγγραφα καί τά κινητά ἀντικείμενα τῶν μονῶν. Ἔτσι ἔμμεσα μᾶς παρέχονται πληροφορίες γιά τήν καθημερινή ζωή τῶν μοναχῶν στό δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰώνα, ἐποχή ἀκμῆς γιά τά μοναστήρια τοῦ νησιοῦ. Ἀποτελεῖ πηγή γιά τήν ἐκκλησιαστική ἱστορία ἀλλά καί γιά τή λαογραφία, ὑπό τήν ἔννοια τῆς ἱστορικότητας φαινομένων καί ἀντικειμένων, στά πλαίσια μιᾶς διαχρονικῆς ἱστορικῆς λαογραφίας.

Ἀπό τήν ἄποψη αὐτή πρόκειται ὄχι μόνο γιά πηγή, ἀλλά καί γιά τεκμήριο· τῆς ζωῆς στά μοναστήρια τῆς Σάμου καί τῆς πραγματικότητας πού ὁδήγησε τόν σαμιακό μοναχισμό στήν κορύφωση πού γνώρισε μέσα στόν 19ο αἰώνα. Πρόκειται λοιπόν γιά μία πηγή ἀξιόπιστη γιά τή συγγραφή μιᾶς συνολικῆς ἱστορίας τοῦ μοναχισμοῦ στή Σάμο, ἡ ὁποία ἐξακολουθεῖ νά ἀποτελεῖ ζητούμενο γιά τή σύγχρονή μας ἐπιστημονική ἔρευνα.

Ἀγγελικῆς Α. Τσαγκάρη
Δρ. Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου

Νομοκάνονον *"Πάνυ ὠφέλιμον καί πλουσιώτατον".* Ἡ παρουσίαση ἑνός μεταβυζαντινοῦ Ἐξομολογηταρίου

Διάγραμμα

1. Τό εὑρεθέν χειρόγραφο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Περιστερεώτα

Στόν κατάλογο τῶν νομοκανονικῶν χειρογράφων τοῦ

Μεταβυζαντινοῦ Δικαίου πού ἔχουν δεῖ μέχρι σήμερα τό φῶς τῆς δημοσιότητας[1] συγκαταλέγεται καί τό λίαν προσφάτως (ἔτους 2001) εὑρεθέν χειρόγραφο Νομοκάνονον ἤ Νόμιμον τῆς ἱερᾶς μονῆς Ἁγίου Γεωργίου Περιστερεώτα ἤ Περιστερᾶ[2] τοῦ Πόντου.

Εὐτυχής συγκυρία γιά τόν ἐντοπισμό του θεωρήθηκε ἡ συνάντηση τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἐπιτρόπου Ἑορδαίας στήν Πτολεμαΐδα π. Νικηφόρου Μανάδη μέ τόν κ. Διονύσιο Στεφανίδη, γόνο προσφυγικῆς οἰκογενείας ἀπό τό Σταυρί Μονοβάντων τῆς Τραπεζούντας, ἐγκατασταθείσας μετά τήν ἐθνική καταστροφή καί τόν ξεριζωμό τοῦ 1922-1923 στήν ἐπαρχία Ἑορδαίας. Ὁ κ. Στεφανίδης τοῦ παρέδωσε τό μοναστηριακό κειμήλιο πού διέσωσε ἀπό γενιά σέ γενιά ἡ οἰκογένειά του καί ὁ π. Νικηφόρος, ἀντιλαμβανόμενος τήν ἀξία τοῦ κειμηλίου, ἀφ᾽ ἑνός ὡς εὑρήματος προερχομένου ἀπό τήν τοπική χειρόγραφη παράδοση καί χρήση τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Πόντου, ἀφ᾽ ἑτέρου ὡς ἑνός ἀπό τά ἀρχαιότερα καί πλέον σημαντικά διασωθέντα χειρόγραφα τῆς ἱστορικῆς μονῆς, προέβη στή φωτοτυπική ἀναπαραγωγή τοῦ κειμένου καί στή μεταγραφή του. Στή συνέχεια παρέδωσε τό χειρόγραφο στήν ἱερά Μονή Παναγίας Σουμελᾶ στή Βέροια Ἡμαθίας, ὅπου φυλάσσεται πλέον σέ ἰδιαίτερη προθήκη, δίχως ἀρίθμηση ἤ κωδικολογική κατάταξη.

Ἐκτός ὅμως ἀπό τή σημασία πού φέρει ὡς πρωτογενής πηγή γιά τούς ἐρευνητές τῆς ἱστορίας τοῦ ποντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀλλά καί τή χάραξη -ὅπως πιστεύουμε-πρωτόγνωρων δρόμων ἀξιοποίησης ἰδιωτικῶν συλλογῶν, ἡ δημοσίευση τοῦ χειρογράφου, παρά τίς σο-

---

1. Zachariae von Lingenthal, *Die Handbücher des geistlichen Rechts aus den Zeiten des untergeheden byzantinischen Reiches und der türkishen Herrschaft*, Mémoires de l' Académie impériale de sciences de St. Pétersbourg VII, 28,7, 1881, 1-45 καί Μ.Ι. Γεδεών, *Αἱ παρ' ἡμῖν συλλογαί τῶν ἱερῶν κανόνων κατά τούς τελευταίους χρόνους* "Ἐκκλησιαστική Ἀλήθεια" 8 (1887-1888, 6 ἑπ. [="Χριστιανός"32 (1993)]. Ἕνα κατάλογο τῶν συλλογῶν αὐτῶν μέχρι τό 1963 παραθέτει ὁ Δ. Γκίνης στά *Κείμενα Βυζαντινοῦ καί Μεταβυζαντινοῦ Δικαίου εἰς χειρογράφους ἐν Ἑλλάδι κώδικας*, 1963, 18-22. Ἔκτοτε ἔχουμε μεμονωμένες ἀναφορές καί παρουσιάσεις νομοκανονικῶν συλλογῶν.

2. Ἡ μονή ἔλαβε αὐτό τό προσωνύμιο διότι κτισμένη σέ πανύψηλο βράχο, σέ ὄρος νοτιοανατολικά τῆς μονῆς Σουμελᾶ στήν Τραπεζούντα τοῦ Πόντου, ὑψωνόταν ὡς γραφικώτατος περιστερώνας. Ἱστορικά στοιχεῖα περί τῆς μονῆς βλ. σέ Μητροπολίτου Τραπεζοῦντος Χρυσάνθου, *Ἡ Ἐκκλησία Τραπεζοῦντος*, Ἀρχεῖον Πόντου", τ. Δ'-Ε', 1933, 500 ἑπ. καί Ἰ. Εὐφροσυνίδη, *Ἱστορικαί σελίδες τῆς ἐν Πόντῳ Ἱερᾶς Βασιλικῆς Πατριαρχικῆς καί Σταυροπηγιακῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Περιστερεώτα*, 1933, ὅπου καί παραπομπές σέ εἰδικότερη βιβλιογραφία. Ἐπίσης τή νεώτερη μελέτη τοῦ Σ. Πελαγίδη, *Ἅγιος Γεώργιος Περιστερεώτα. 1200 χρόνια*, ἐκδ. Ἀφῶν Κυριακίδη, 1998.

βαρές της ἀτέλειες[3], παρουσιάζει ἐνδιαφέρον καί γιά τούς ἱστορικούς τοῦ Δικαίου. Τοῦτο διότι περιέχει Νομοκάνονο τοῦ τύπου *"πάνυ ὠφέλιμον καί πλουσιώτατον"*, ἑνός κατ᾿ ἐξοχήν μεταβυζαντινοῦ τύπου Νομοκανόνων μέ μεγάλη χειρόγραφη παράδοση, ἡ μελέτη τοῦ ὁποίου στίς διάφορες παραλλαγές του συμβάλλει στήν κατανόηση τῆς κυρωτικῆς ἐκκλησιαστικῆς λειτουργίας κατά τήν Τουρκοκρατία μέσα ἀπό τίς πηγές τοῦ μεταβυζαντινοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου.

Τό χειρόγραφο ἔχει διασωθεῖ ὁλόκληρο σέ πολύ καλή κ α τ ά σ τ α σ η. Εἶναι χαρτῶο, μέ σημάδια ἐλαφρᾶς ὕγρανσης στίς ἄκρες τῶν φύλλων καί μέ σκληρή, καλά διατηρημένη, καφέ χρώματος δερμάτινη στάχωση. Ἔχει ἐπιμελημένη δεξιοκλινή γραφή καί εἶναι ὅλο γραμμένο μέ μαύρη μελάνη ἐκτός ἀπό τήν ἀρίθμηση τῶν κεφαλαίων καί τά ἀρχικά τῶν κεφαλαίων καί τῶν παραγράφων, τά ὁποῖα εἶναι -σχεδόν πάντα[4] γραμμένα μέ ἐρυθρή μελάνη ἔτσι ὥστε νά εἶναι διακριτά, ἀλλά καί γιά λόγους καλαισθησίας. Ἔχει γραμμένες 114 σελίδες διαστάσεων 0,22 Χ 0,16 μέ 23 σειρές ἡ κάθε μία, ἐνῶ ὑπάρχει μία σελίδα κενή μεταξύ περιεχομένων καί κυρίως κειμένου.

Χ ρ ο ν ο λ ο γ ι κ ά, τό χειρόγραφο τοποθετεῖται στόν 17ο αἰ., δηλαδή στήν καρδιά τῶν ἀφεγγῶν χρόνων τῆς περιόδου τῆς ὑποτελείας. Ὡς γραπτό κείμενο διακρίνεται γιά τίς πολλές συντακτικές ἀνακολουθίες[5], τίς συχνές βραχυγραφίες[6], καθώς καί τά ἐπαναλαμβανόμενα ὀρθογραφικά λάθη στίς λέξεις[7] καί στή στίξη[8],

---

3. Ἡ εἰσαγωγή πού προτάσσεται στήν ἀνατύπωση τοῦ χειρογράφου τοῦ Περιστερεώτα εἶναι ἐλλιπέστατη. Ἐπίσης ἀστοχίες καί παραλείψεις διαπιστώνονται στή χρονολόγηση, τή μεταγραφή καί τόν σχολιασμό τοῦ κειμένου.

4. Σέ ὁρισμένα σημεῖα, λ.χ. στό σλ᾿ κεφάλαιο, ξεχνᾶ ὁ συγγραφέας νά χρησιμοποιήσει, κατά τή συνήθειά του, ἐρυθρή μελάνη στίς ἀρχές τῶν παραγράφων ἐνῶ σέ ἄλλα σημεῖα, λ.χ. στο κεφάλαιο ϙ϶θ᾿ χρησιμοποιεῖ καθ' ὑπερβολήν ἐρυθρή μελάνη ἀκόμη καί στά διαλυτικά.

5. Λ.χ κεφ. λε᾿: *"Ἐάν δέ τινάς ἐργάζεται ταῖς Κυριακαῖς . . ."*,, κεφ. ρκθ᾿: *". . . καί οὐδείς ἠμπορεῖ ὅτι νά τόν κανονίση ἀλλεοτρόπως . . ."*, κεφ. ροθ᾿: *"Περί τοῦ πεσόντος μετά τῆς γυναικός αὐτοῦ λεχούσης ὄντος ἤ ἐν ἑορτῇ"*.

6. Λ.χ. κου=Κυρίου (κεφ. α᾿), πρών=πατέρων (κεφ. οβ᾿), χν=χριστόν (ρκη᾿), θκου=θεοτόκου (κεφ. π), ἄνον=ἄνθρωπον (κεφ. ρξς᾿), πνς=πνεύματος (κεφ. ο᾿), θς=θεός (κεφ. ϙ϶θ᾿), ἀνών= ἀνθρώπων (κεφ. σιδ᾿), κε=κύριε (κεφ. σκη᾿), πριάρχης=πατριάρχης (κεφ. σλγ᾿), ἄνοι=ἄνθρωποι (κεφ. σμ᾿), ἄνου= ἀνθρώπου (κεφ. σμ᾿).

7. Λ.χ. *ἀοράτος* ἀντί *ἀοράτως*, *σπήτι* ἀντί *σπίτι*, *εἰκόν* ἀντί *εἰκών*, *νά πέρνη* ἀντί *νά παίρνη*, *γηνή* ἀντί *γυνή*, *συκώση* ἀντί *σηκώση*, *ἤς* ἀντί *εἰς*, *ἀλεοτρόπος* ἀντί *ἀλλεοτρόπως*.

8. Λ.χ. *ἐν* ἀντί *ἕν*, *τήν* ἀντί *τὴν*, *ὣς* ἀντί *ὡς*, *οὒν* ἀντί *οὖν*, *μολυνθή* ἀντί *μολυνθῇ*. Παρατηρεῖται γενικότερα μία ἀστάθεια ὡς πρός τήν ὀρθογραφία τῶν λέξεων.

χαρακτηριστικό δεῖγμα τῆς ὀρθογραφικῆς παρακμῆς τῆς περιόδου.

Ἀ ν τ ι γ ρ α φ έ α ς, ὅπως φαίνεται ἀπό τήν ἐρυθρογράμματη ὑπογραφή στό τέλος τοῦ συμπιλήματος "*Διά χειρός τλήμονος καί ἁμαρτωλοῦ, Ἰ. . . . ἱερομονάχου, περιστεριώτου*", εἶναι ἕνας καλλιγράφος, καί μᾶλλον ἐγγράμματος γιά τήν ἐποχή του, ἱερομόναχος τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Περιστερεώτα στήν ἐπαρχία τῆς Τραπεζούντας τοῦ Πόντου.

Παρόμοιο χειρόγραφο περιέχον Νομοκάνονο τοῦ αὐτοῦ τύπου, ἐντοπίστηκε πρό τριακονταπενταετίας στή Λίνδο τῆς Ρόδου καί μελετήθηκε ἀπό τόν καθηγητή Σπύρο Τρωιάνο[9]. Ἀπό τή συγκριτική ἀντιπαραβολή τῶν ἀρχοτελειῶν του "ὑπ᾽ ἀριθμόν 8 κώδικα τῆς Λίνδου" μέ τό περιεχόμενο τοῦ νεοευρεθέντος χειρογράφου τοῦ Περιστερεώτα, διαπιστώθηκε ὅτι τά δύο κείμενα εἶναι πανομοιότυπα καί ὡς πρός τή διάταξη τῆς ὕλης καί τήν ἀρίθμηση τῶν κεφαλαίων ἀλλά καί ὡς πρός τό περιεχόμενό τους[10]. Αὐτό σημαίνει ὅτι τά δύο χειρόγραφα συνδέονται μεταξύ τους ὡς ἔχοντα κοινή πηγή προέλευσης καί παραπέμπουν ξεκάθαρα στόν ἕνα καί τόν αὐτό Νομοκάνονα. Ἀποτελοῦν δέ ἕνα ἐπιπλέον στοιχεῖο τῆς διάχυσης τῆς νομοκανονικῆς παράδοσης στήν ὀθωμανική αὐτοκρατορία[11].

Ἀπό τό χειρόγραφο τῆς Λίνδου εἶχε δημοσιευθεῖ τό ἔτος 1968 γιά λόγους καθαρά συστηματικούς μόνο ὁ Πίνακας τῶν Περιεχομένων συνοδευόμενος ἀπό τά incipit καί desinit τῶν κεφαλαίων καί τῶν παραγράφων τοῦ Νομοκανόνου, ἐκφράζοντας ὁ μελετητής του τήν ἐλπίδα νά ἐπιτευχθεῖ στό μέλλον καί ἡ κριτική ἔκδοση τοῦ κειμένου. Δεδομένου ὅμως ὅτι στό ὄχι καί εὐκαταφρόνητο διάστημα πού μεσολάβησε ἀπό τό 1968 μέχρι σήμερα δέν ἔγινε κάποια προσπάθεια πρός τήν κατεύθυνση αὐτή, μέ ἀποτέλεσμα τό ἀκριβές πε-

---

Ἄλλοτε γράφονται σωστά καί ἄλλοτε ὄχι.

9. Σπ. Τρωιάνου, *Νομοκάνων "πάνυ ὠφέλιμον καί πλουσιώτατον", Ὁ ὑπ᾽ ἀριθμόν 8 κῶδιξ τῆς Λίνδου*, "Ἀρχεῖον Ἐκκλησιαστικοῦ καί Κανονικοῦ Δικαίου" (Α.Ε.Κ.Δ.) 23 (1968), 38-53, 97-118, 162-176 καί 24 (1969), 35-55.

10. Τά τελευταῖα δίχως ἀρίθμηση κεφάλαια περί βαθμῶν συγγενείας καί γάμου στό ὑπό μελέτη νομοκάνονο ὅσο καί τό κεφάλαιο περί ἀφωρισμένων στόν νομοκάνονα τῆς Λίνδου ἀποτελοῦν ἐνδεχομένως μεταγνέστερες προσθῆκες πού ἔγιναν πιθανότατα ἀπό τούς ἀντιγραφεῖς τῶν χειρογράφων.

11. Χειρόγραφο τοῦ αὐτοῦ τύπου, τό ὁποῖο φυλασσόταν στό Ἵδρυμα Εὐγενίδου, μελετήθηκε ἀπό τόν Κ. Μανάφη, "Ἐπετηρίς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν" (Ε.Ε.Β.Σ) ΛΖ᾽ (1969), 466-472. Σήμερα, τό χειρόγραφο αὐτό ἔχει χαθεῖ. Βλ. καί τήν ἀναφορά τοῦ Σπ. Τρωιάνου γιά ἐπισήμανση παρομοίων χειρογράφων στή Βατικανή Βιβλιοθήκη, *Νομοκάνων "πάνυ ὠφέλιμον καί πλουσιώτατον", ὁ ὑπ' ἀριθμόν 8 κῶδιξ τῆς Λίνδου*, ὅ.π., σ. 41.

ριεχόμενο τοῦ Νομοκανόνου νά παραμένει ἄγνωστο, ἡ εὐαισθησία τῶν ἐκδοτῶν γιά τίς ἀλησμόνητες πατρίδες πού τούς ὤθησε στή δημοσίευση τοῦ χειρογράφου τῆς Τραπεζούντας ἔδωσε τήν εὐκαιρία νά γνωστοποιηθεῖ καί τό περιεχόμενο αὐτῆς τῆς παραλλαγῆς καί ταυτόχρονα νά ἀναθερμανθεῖ τό ἐνδιαφέρον τῶν ἐρευνητῶν μέ νέες σχετικές μελέτες.

Στίς ἑπόμενες σελίδες ἐπιχειρεῖται ἡ παρουσίαση τοῦ Νομοκανόνου καί ἡ διερεύνηση τῶν ἐπιμέρους χαρακτηριστικῶν του, ὡς τυπικῆς περίπτωσης Νομοκανόνου "πάνυ ὠφέλιμον", ὁ σχολιασμός ὁρισμένων διατάξεων, ἡ κατάρτηση Πίνακα τῶν κυριοτέρων πηγῶν πού ἀναφέρονται στό κείμενο καί ἡ μεταγραφή τῶν δύο τελευταίων κεφαλαίων τοῦ χειρογράφου "Περί γάμου", τά ὁποῖα παραλείφθησαν ἀπό τήν ἔκδοση "Ἀφῶν Κυριακίδη". Ἐναπομένει ἡ συγκέντρωση τῶν γνωστῶν χειρογράφων καί ἡ συστηματική φιλολογική ἐπεξεργασία τους γιά νά ὁλοκληρωθεῖ ἡ κριτική ἔκδοση τοῦ ἔργου.

ΙΙ. Ἡ ἔνταξη τοῦ Νομοκανόνου στήν "ἐξομολογητική φιλολογία" τῆς μεταβυζαντινῆς περιόδου.

Τό Νομοκάνονο, πού διασώζεται στό εὑρεθέν χειρόγραφο, ἀποτελεῖ ἕνα κλασσικό δεῖγμα περιεχομένου τῶν χρηστικῶν ἐγχειριδίων γιά τήν ἄσκηση τοῦ συνηθεστέρου τύπου νομοκανονικῆς δικαιοδοσίας ἀπό μέρους τῆς Ἐκκλησίας κατά τήν Τουρκοκρατία καί ἐντάσσεται στίς δικαιικές πηγές τῆς μεταβυζαντινῆς "ἐξομολογητικῆς φιλολογίας"[12].

Ὡς πρός τή μορφή καί τή διάταξη τῆς ὕλης σέ τίτλους καί κεφάλαια χωρίς συστηματική μεθοδολογία, δηλαδή χωρίς καθ' ὕλη διάταξη ἀνάλογα μέ τά ρυθμιζόμενα ἀντικείμενα, συμπεριλαμβάνεται στήν κατηγορία τῶν Νομοκανόνων τῆς περιόδου[13], οἱ ὁποῖοι, μέσα

---

12. Στοιχεῖα σχετικά μέ τό ἐν λόγῳ φιλολογικό εἶδος βλ. σέ Σπ. Τρωιάνου, *Ἡ ἐξομολογητική φιλολογία στή βυζαντινή περίοδο. Μία ἐπισκόπηση* "Νέα Σιών" ΠΕ' (1993), 51-60.

13. Μεταξύ τῶν γνωστοτέρων νομοκανονικῶν ἐγχειριδίων συγκαταλέγονται ὁ Νομοκάνων τοῦ νοταρίου Μανουήλ Μαλαξοῦ (1561), ἡ Ἐπιτομή τοῦ πατριαρχικοῦ πρωτονοταρίου Θεοδοσίου Ζυγομαλᾶ (1575), ἡ Βακτηρία Ἀρχιερέων τοῦ ἀρχιμανδρίτη Ἰακώβου Ἰωαννίνων (1645), ὁ Νομοκρίτης τοῦ ἱερομονάχου Θεοκλήτου (1871), ἡ Νομική Συναγωγή ἐκ διαφόρων νομίμων τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου (1687), ὁ Νομοκάνων τοῦ Γεωργίου Τραπεζούντιου (1730), τό Νομικόν Πρόχειρον τοῦ

στά πλαίσια τῆς νομιμότητας πού εἶχαν καθορίσει οἱ Ὀθωμανοί κατακτητές γιά τούς κατακτημένους Χριστιανούς, συνέχιζαν τήν παράδοση τῶν συνοπτικῶν νομοκανονικῶν κειμένων τοῦ Βυζαντίου[14], πού κωδικοποιοῦσαν τό Κανονικό Δίκαιο καί συστηματοποιοῦσαν τά ἐκκλησιαστικά ἤθη καί ἔθιμα σέ συνδυασμό μέ τούς συναφεῖς πολιτικούς νόμους, τά λεγόμενα *"συνάδοντα νόμιμα"*.

Τό περιεχόμενο τοῦ Νομοκανόνου -ὅπως ἄλλωστε καί τῶν περισσοτέρων προϊόντων τῆς νομικῆς ἐξομολογητικῆς φιλολογίας- εἶναι σαφῶς κανονιστικό. Τυποποιεῖ ὁρισμένες συμπεριφορές τῶν μελῶν τῆς χριστιανικῆς κοινότητας ὡς ἐκκλησιαστικῶς ἀξιόποινες καί καθορίζει τίς ἐκκλησιαστικές κυρώσεις (πνευματικά ἐπιτίμια) πού ἀντιστοιχοῦν σέ κάθε βαθμό παράβασης τῶν θεσπισθέντων κανόνων δικαίου. Ἀπευθύνεται κυρίως πρός τούς πνευματικούς καθοδηγητές καί τούς ἐξομολογητές ἱερωμένους, ἀποσκοπώντας νά τούς διευκολύνει στίς τρέχουσες πρακτικές ἀνάγκες κατά τήν κανονική ἐνάσκηση τοῦ πολυπλεύρου δικαιοδοτικοῦ ἔργου τους.

Τό ὑλικό πού χρησιμοποίησε ὁ ἐρανιστής γιά νά τό διαμορφώσει, ὅπως πληροφορούμαστε ἀπό τό ἴδιο τό κείμενο, εἶναι συγκροτημένο ἀπό ποικίλες πηγές τοῦ κανονικοῦ βυζαντινοῦ δικαίου, μέ μοναδική ρητή ἀναφορά σέ αὐτοκρατορικό δίκαιο, μία ἐλλιπή καί συγχρόνως λανθασμένη παραπομπή στό ογ' κεφάλαιο τοῦ ια' τίτλου τῶν Βασιλικῶν[15]. Παρ᾽ ὅλα αὐτά, ὁ συγγραφέας προτιμᾶ νά χαρακτηρίζει καί νά τιτλοφορεῖ τό πόνημά του "Νομοκάνονο" κατά τή συνήθη ἀδιάκριτη χρήση τοῦ ὅρου ἀπό τούς συμπιλητές τῆς μεταβυζαντινῆς περιόδου, τόσο γιά τίς μεικτές -κατά τήν ἐτυμολογία τῆς λέξης- συλλογές πολιτειακῶν καί κανονικῶν νομοθετικῶν κειμένων ὅσο καί γιά τίς συλλογές μέ νομοθετικά κείμενα ἀμιγῶς ἐκκλησιαστικῆς προέλευσης[16].

Μιχαήλ Φωτεινοπούλου (1765-1777) καί τό Νομικόν τοῦ Θεοφίλου ἐπισκόπου Καμπανίας (1788).

14. Εἰδικότερα περί τῶν Νομοκανόνων βλ. K.E. Zachariae von Lingenthal, *Die griechischen Nomokanones*, Mémoires de l' Académie Impériale des Sciences de St. Pétersburg VII, 23, 7, 1877. Τοῦ ἰδίου, *Die Handbücher des geistlichen Rechts . . .*, ὅ.π. Ν. Μίλας, *Τό Ἐκκλησιαστικόν Δίκαιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, 1996, 256-265. H.-G. Beck, *Kirche und Theologische Literatur im Byzantinischen Reich* (Byzantinisches Handbuch, II, 1), 1959, 140-147. Ἀν. Χριστοφιλοπούλου, *Ἑλληνικόν Ἐκκλησιαστικόν Δίκαιον*, τ. Α', 1952, 51-56. Σπ. Τρωιάνου, *Οἱ πηγές τοῦ Βυζαντινοῦ Δικαίου*, 2η ἔκδ., 1999, 142 ἐπ.

15. Ἡ σωστή παραπομπή εἶναι "γ' τοῦ κεφ. τοῦ Ι' τίτλου, τοῦ Δ' βιβλίου τῶν Βασιλικῶν"(=Lib. IV, Tit. I, 3), ἔκδ. H.J. Scheltema et N. Van der Wal, *Basilicorum* libri LX. Series A (Textus), 1953-1988.

16. Αὐτό συνέβαινε πιθανότατα διότι ὁ Νόμος ἐννοιολογικά εἶχε διττή σημα-

Ἡ σημασία τῶν κειμένων τῆς νομικῆς "ἐξομολογητικῆς φιλολογίας" ὡς ἔμμεσης διαγνωστικῆς πηγῆς τοῦ μεταβυζαντινοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, ὅπως πολλές φορές ἔχει ἐπισημανθεῖ, εἶναι προφανής καί αὐτονόητη. Ἐξίσου προφανής ὅμως εἶναι καί ἡ χρησιμότητα τῶν κειμένων αὐτῶν ὡς πολυτίμου ὑλικοῦ γιά τήν κατανόηση ὁρισμένων πτυχῶν τοῦ δημοσίου καί ἰδιωτικοῦ βίου τῶν μεταβυζαντινῶν, καθώς καί γιά τή μελέτη τῶν κοινωνικῶν φαινομένων καί τάσεων τῆς περιόδου.

Στούς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας, ἐπειδή ἡ γλωσσική ἐπικοινωνία σέ ἕνα ἀπαιτητικότερο ἐπίπεδο ἦταν ἀποκλειστικό προνόμιο τῶν πεπαιδευμένων, οἱ συστηματικές νομοκανονικές συλλογές τοῦ ὑστέρου Βυζαντίου πού χρησιμοποιοῦσαν "*οἱ πανιερώτατοι ἀρχιερεῖς*" κατά τή συγκρότηση τῶν ἐπισκοπικῶν δικαστηρίων ὥστε "*εὑρίσκειν ἕκαστος τοῦ εὐθύνειν τούς ὑπ᾽ αὐτοῦ κρινομένους καλότατα*"[17], δέν ἦταν εὔκολα προσπελάσιμες στόν κατώτερο, καί ἐν πολλοῖς ἀπαίδευτο κλῆρο[18] γι᾽ αὐτό καί διατηροῦσαν περιορισμένη χρηστική ἀξία.

σία: Νόμος (πολιτικός) χαρακτηριζόταν ἀπό τήν Ἐκκλησία οἱ πολιτικές διατάξεις τοῦ βυζαντινορωμαϊκοῦ δικαίου ἀναπροσαμοσμένες σιωπηρά στή μεταβυζαντινή πραγματικότητα ἀλλά ταυτόχρονα Νόμος (ἐκκλησιαστικός) χαρακτηριζόταν καί ἡ ἠθική διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας καί εἰδικότερα οἱ κανόνες της. Ἔτσι ὁ ὅρος "Νομοκάνων" ἄλλοτε εἶχε τήν ἔννοια τῆς μεικτῆς συλλογῆς πολιτικῶν νόμων καί ἐκκλησιαστικῶν κανόνων κι ἄλλοτε ταυτιζόταν μέ τήν ἔννοια τῆς συλλογῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων, μέ ἀποτέλεσμα νά μήν εἶναι πάντοτε διακριτά τά ὅριά τους, τή στιγμή πού καί οἱ δύο ἐφαρμοζόταν συνήθως ἀπό τό ἴδιο πρόσωπο: τόν ἐπίσκοπο "κριτή"καί τόν ἐπίσκοπο "πνευματικό πατέρα". Βλ. καί τόν ὁρισμό τοῦ νόμου στά προλεγόμενα τῆς συλλογῆς τοῦ Θεοφίλου Καμπανίας "*Νομικόν ποιηθέν καί συνταχθέν εἰς ἁπλήν φράσιν . . . ὑπό Θεοφίλου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων*". Κριτική ἔκδοσις μετά εἰσαγωγῆς καί εὑρετηρίων πινάκων ὑπό Δ. Γκίνη. (Παράρτημα τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδας τῆς Σχολῆς Ν.Ο.Ε. τοῦ Α.Π.Θ.), 1960, 2-3.

17. Παράθεμα ἀπό τή "*Βακτηρία Ἀρχιερέων*". Βλ. Α. Μομφεράτου, *Εὑρετήριον καί πρόλογοι τῆς Βακτηρίας τῶν Ἀρχιερέων*, "Δελτίον Ἱστορικῆς καί Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος" 3 (1889), 129-218, ἐδῶ 191. Ἱερομονάχου, ἀρχιμανδρίτου καί ἐπιτρόπου Ἰωαννίνων Ἰακώβου, Βακτηρία Ἀρχιερέων (ἐπιμ. Π. Ἀκανθοπούλου), 2000, τ. Α΄, 213 ἑπ.

18. Ἀλλά καί στόν ἀνώτερο κλῆρο ὁρισμένες φορές οἱ συλλογές ἦταν ἀπρόσιτες, ἄν λάβουμε ὑπόψη τή μαρτυρία τοῦ Πατριάρχη Καλλινίκου Γ΄ στή "*Συνοπτικήν διήγησιν τῶν μετά τήν ἅλωσιν πατριαρχευσάντων*", ὅπου ἀναφέρει καί τήν περίπτωση δύο πατριαρχῶν πού κατηγορήθηκαν ὡς ἀγράμματοι κι ἐκδιώχθηκαν βίαια ἀπό τό θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Βλ. Κ. Δυοβουνιώτου, *Καλλίνικος Γ΄ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως*, 1915, 79 καί 88.

Ἀντίθετα, μεγαλύτερη πρακτική χρησιμότητα καί εὖρος διάδοσης στό ἐπίπεδο τοῦ ἀνωνύμου ἐνοριακοῦ κλήρου εἶχαν ἀποκτήσει τά πιό ἐκλαϊκευμένα νομοκανονικά συμπιλήματα τοῦ τύπου *"πάνυ πλουσιώτατον καί ὠφέλιμον"*[19], μέ ἐξομολογητικό ἤ ἐπιτιμιακό περιεχόμενο[20], γνωστά καί ὡς Ἐξομολογητάρια[21]. Ἐπρόκειτο γιά

---

19. Ὁ χαρακτηρισμός αὐτός ὀφείλεται στούς Λ. Πολίτη (Ὁδηγός καταλόγου χειρογράφων, "Γενικόν Συμβούλιον Βιβλιοθηκῶν τῆς Ἑλλάδος" 17, 1961, 86) καί Δ. Γκίνη (*Κείμενα βυζαντινοῦ καί μεταβυζαντινοῦ δικαίου εἰς χειρογράφους ἐν Ἑλλάδι κώδικας*, ὅ.π., 20) ἐξ᾽ αἰτίας τῆς ἀναγραφομένης ἐπιγραφῆς σέ πολλά χειρόγραφα, χωρίς ὅμως νά ἐξαντλεῖται στά συνήθη ἐξομολογητικά βοηθήματα, τά ἀποκαλούμενα καί "ἐγκόλπια" ἤ "Ἱερατικά Νομοκανονικά Ἐγχειρίδια" [Κ. Μπόνη, *Χειρόγραφον περιέχον "τόν Θεῖον καί ἱερόν Νομοκάνονα"*, "Θεολογία"43 (1972), 5], ἀφοῦ περιελάμβαναν συχνότατα καί διατάξεις πού ἀφοροῦσαν θέματα λατρείας, ἐκκλησιαστικῆς διοίκησης καί εὐταξίας. Τέτοιες διατάξεις στό παρόν Νομοκάνονο συναντοῦμε ἄφθονες, λ.χ. στό κεφ. κε' :*"περί τοῦ χωνευτηρίου καί τοῦ ὕδατος τοῦ ἁγίου βαπτίσματος"*, κεφ. κς' *"περί τῆς ἁγίας προσκομιδῆς καί τῶν προσφορῶν τῆς θείας λειτουργίας"*, κεφ. κη' : *"περί διακόνου λειτουργοῦντος εἰ χρή ἐπαίρειν μερίδας"*, κεφ. λ':*"περί τοῦ μή εἰσέρχεσθαι λαϊκούς εἰς τό θυσιαστήριον"*, κεφ. λδ': *"περί τῶν ποδιῶν τῆς ἐκκλησίας"*, κεφ. ξδ': *"περί τῆς στολῆς τοῦ ἱερέως πῶς δεῖ εἶναι"*, κεφ. ο': *"περί τοῦ πῶς δεῖ βαπτίζειν τόν ἱερέα"*, κεφ. ογ': *"περί τῆς διαίτης τῆς μεγάλης Τεσσαρακοστῆς"*, κεφ. ϙϛ': *"περί τῶν μνημοσύνων πότε δεῖ γίνεσθαι"*, κεφ. σιθ': *"περί εἰ συμβῇ χυθῆναι τά ἅγια ἐν εἰσόδῳ ἤ βρωθῆναι ὑπό τινος ζώου τί ποιητέον"*, κεφ. σκδ' : *"περί εἰ ἐστίν ἄξιον μετά μιᾶς προσφορᾶς λειτουργῆσαι ἤ ἀπό κλάσμα ἄρτου"* κ.ἄ.

20. Αὐτή ἡ διάκριση τῶν Νομοκανόνων κατά τή μορφή καί τό περιεχόμενο, καθιερώθηκε ἀπό τούς K.E. Zachariae von Lingenthal (*Die Handbücher des geistlichen Rechts* . . ., ὅ.π., 24-25 καί A. Pavlov, *Nomokanon pri bol sem trebnike*, 2η ἔκδ. 1897. Κείμενο ἑλληνικό καί σλαβικό. Βλ. καί Σπ. Τρωιάνου, *Νομοκάνων "πάνυ ὠφέλιμον καί πλουσιώτατον". Ὁ ὑπ'ἀριθμόν 8 κῶδιξ τῆς Λίνδου*, ὅ.π., 39.

21. Ὡς μία πρώτη μορφή Ἐξομολογηταρίου θά μποροῦσε νά θεωρηθεῖ mutatis mutantis ὁ Νομοκάνονας τοῦ Μαλαξοῦ (ἔτους 1561-1562), ἐφόσον στό κείμενό του περιλαμβάνονται τρεῖς συγχωρητικές εὐχές: Ἡ πρώτη μέ τίτλο *"Εὐχή, ἥν λέγει ὁ ἀρχιερεύς ἤ πνευματικός ἤ ἱερεύς ἐπί τήν κεφαλήν τοῦ μέλλοντος μεταλαβεῖν"*, ἡ δεύτερη *"Εὐχή συγχωρητική εἰς πνευματικόν τέκνον"* καί ἡ τρίτη *"Εὐχή διά τόν φόβον τῶν τελωνίων τοῦ ἀέρος καί τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου"*. Βλ. τή δημώδη ἔκδοση τοῦ Νομοκάνονα (ἐπιμ. Δ. Γκίνη-Ν. Πανταζοπούλου) στό "Νόμος", Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς Τμήματος Νομικῆς τῆς Σχολῆς Ν.Ο.Ε. τοῦ Α.Π.Θ., 1985. Βλ. καί Β. Καλλιακμάνη, *Ἡ χρήση τοῦ Δεκαλόγου στήν Τουρκοκρατία*, διδ. διατριβή, 1988, 25-36, ὅπου καί μία γενική ἐπισκόπηση τῶν Νομοκανονικῶν συλλογῶν καί τῶν Ἐξομολογηταρίων τῆς Τουρκοκρατίας. Μεταξύ τῶν ἐκδόσεων τῶν Ἐξομολογηταρίων τῆς περιόδου ἀναφέρουμε ἐνδεικ. τοῦ Χ. Θέμελη, *Νομοκάνων Παλαιστινός, ἀνέκδοτον Ἐξομολογητάριον τοῦ ΙΗ' αἰ.*, "Α.Ε.Κ.Δ." 8 (1953), 143-156, 231-246, 9 (1954), 17-33, τοῦ

συνερανίσματα καί συρραφές ἀπό προγενέστερες συλλογές, δίχως ἰδιαίτερη ἀξία, μέ προορισμό νά ἀντιμετωπίζουν "*τά χρειώδη καί ἀναγκαῖα καί συχνῶς ζητούμενα*[22], δηλαδή τίς συνηθέστερες τῶν περιπτώσεων ἄσκησης κανονικῆς δικαιοδοσίας. Αὐτά τά ἐγχειρίδια ἔφεραν παραπλήσιες ὀνομασίες (Νομοκάνων, Νομοκάνονον, Νόμιμον, Συναγωγή, Κανονάριον)[23], παραδίδονταν συνήθως ἀνωνύμως καί ἦταν γραμμένα σέ γλώσσα ἁπλή καί εὐκατανόητη, μέ τούς χαρακτηριστικούς τοπικούς ἰδιωματισμούς καί ἐνίοτε μέ πολλά ἀντιγραφικά λάθη καί συντμήσεις[24].

Ἀπό τά ἀρχαιότερα μεταβυζαντινά ἐγχειρίδια τοῦ εἴδους, καί ἐνδεχομένως ἡ ἀρχική μορφή του, θεωρήθηκε ὁ "Νομοκάνων εἰς 228 κεφάλαια", γνωστός καί ὡς "Νομοκάνων τοῦ Pavlov"ἀπό τόν Ρῶσσο ἱστορικό πού τόν περιέγραψε, ὁ ὁποῖος ἀνάγεται στά τέλη τοῦ 14ου ἤ στίς ἀρχές τοῦ 15ου αἰ., μεταφράστηκε στήν ἀρχαία σερβική διάλλεκτο κατά τόν 16ο αἰ. καί ἀποτέλεσε τό τελευταῖο τμῆμα τοῦ σλαβικοῦ "Μεγάλου Εὐχολογίου"[25]. Αὐτός ὁ Νομοκάνονας ἐνσωματώθηκε ἀργότερα στή νομοκανονική συλλογή τοῦ Μανουήλ Μαλαξοῦ, στήν ὁποία ἀποτέλεσε τό δεύτερο μέρος[26]. Οἱ μετά Μαλαξόν Νομοκάνονες τοῦ 17ου καί 18ου αἰ., λόγω τῆς μεγάλης χρονικῆς

Β. Ἀτέση, *Νομοκάνων ἀγνώστου χρονολογίας καί συγγραφέως*, Τιμητικόν ἀφιέρωμα στόν μητροπολίτη Κίτρους Βαρνάβαν ἐπί τῇ 25ετηρίδι τῆς ἀρχιερατείας του, 1980, 93-117, τοῦ ἰδίου, *Περιεχόμενα Νομοκάνονος ἀγνώστου χρονολογίας καί συγγραφέως*, 1981, τοῦ Θ. Παπαδοπούλλου, "*Κυπριακά Νόμιμα*", στόν τ. *Μελέται καί Ὑπομνήματα Ι*, Ἵδρυμα Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', 1984, τοῦ Κ. Μπόνη, *Χειρόγραφον περιέχον τόν θεῖον καί ἱερόν Νομοκάνονα*, ὅ.π., 1-43, τοῦ Θ. Γιάγκου, *Ὁ Νομοκάνων Θεοκλήτου Καρατζᾶ τοῦ Καυσοκαλυβίτη*, 1996, κ.ἄ.

22. Παράθεμα ἀπό τή λόγια (ἀλλά ἐλλιπή) ἔκδοση τοῦ Νομοκάνονα τοῦ Μαλαξοῦ (ἐπιμ. Κ. Δυοβουνιώτου), *Ὁ Νομοκάνων τοῦ Μανουήλ Μαλαξοῦ*, 1916, 19. Ἡ ἔκδοση πραγματοποιήθηκε μέ βάση τό ὑπ' ἀριθμόν 8 χειρόγραφο τῆς βιβλιοθήκης "Κολυβᾶ", τό ὁποῖο βρίσκεται σήμερα στήν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν.

23. Ἔτσι ἔχουμε τό "*Νομοκάνονον πάνυ πλουσιώτατον*", τό "*Μέγα Νόμιμον*", τή "*Νομική Συναγωγή*", τά "*Κυπριακά Νόμιμα*"κ.ἄ.

24. Κατά τόν Σπ. Τρωιάνο (*Νομοκάνων "πάνυ ὠφέλιμον καί πλουσιώτατον". Ὁ ὑπ' ἀριθμόν 8 κῶδιξ τῆς Λίνδου*, ὅ.π. 40) τά ἐγχειρίδια αὐτά ἀποτελοῦν διαφορετικές ὑποδηλώσεις ἑνός καί τοῦ αὐτοῦ ἔργου, ὅπου ὁ κεντρικός κορμός παραμένει σταθερός, ἐνίοτε ὅμως γίνονται προσθαφαιρέσεις κατά τή διάδοση τῶν χειρογράφων ἀπό τούς μεταγενεστέρους συμπιλητές ἤ ἀντιγραφεῖς.

25. Λεπτομερή περιγραφή τῆς συλλογῆς βλ. στοῦ A. Pavlov, *Nookanonpri bol' sem trebnike*, 2η ἔκδ., 1897. Κείμενο ἑλληνικό καί σλαβικό. Πρβλ. A.J. Almazov, *Ὁ Νομοκάνων τοῦ ρωσικοῦ Εὐχολογίου*, 1902.

26. Ν. Μίλας, *Τό ἐκκλησιαστικόν δίκαιον*, ὅ.π., 263--264.

ἀπόστασης πού τούς χώριζε ἀπό τόν ἀρχικό τύπο τοῦ κειμένου, δέχθηκαν ἐπιρροές κυρίως ἀπό τόν Νομοκάνονα τοῦ Μαλαξοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐν τῷ μεταξύ ἀποκτήσει εὐρύτατη διάδοση.

Συμφυές μέ τό ζήτημα τῆς πληθωρικῆς χειρόγραφης παραγωγῆς τῶν ἐκλαϊκευμένων ἐγκολπίων τῆς ἐξομολογητικῆς φιλολογίας εἶναι τό πρόβλημα τῆς διαστρέβλωσης τῆς οὐσίας τῆς νομοκανονικῆς παράδοσης.

Κατά τήν περίοδο αὐτή, οἱ πολλαπλές -ἠθελημένες ἤ ἀπό ἄγνοια- αὐθαίρετες ἐπεμβάσεις στά κείμενα τῶν αὐθεντικῶν νομοκανονικῶν συλλογῶν (τροποποιήσεις τοῦ περιεχομένου τους μέ γενικεύσεις ἤ μερικεύσεις τοῦ νοήματος τῶν κανόνων, ἀοριστίες ἤ ἀνακρίβειες, παρεισφρήσεις ἐξωκανονικῶν στοιχείων κ.λπ.) ἀπό τούς ἀνωνύμους συμπιλητές ἤ ἀντιγραφεῖς πού συνήθως προερχόταν ἀπό τήν τάξη τῶν κληρικῶν ἤ μοναχῶν, δηλαδή ἀπό τούς ἴδιους τούς φορεῖς τῆς νομοκανονικῆς παράδοσης, δημιουργοῦσαν χάσματα στήν περαιτέρω γραπτή διάδοση τῶν κειμένων καί παρεῖχαν νοθευμένη θεολογική γνώση, ἀλλοιώνοντας τήν ὁμοιόμορφη συνέχιση τῆς βυζαντινῆς πρακτικῆς καί τῆς πατερικῆς παράδοσης[27].

Τήν ἀλγεινή ἐντύπωση γιά τά διαπραττόμενα καί τή σύγχυση πού ἐπικρατοῦσε στόν τομέα αὐτό συνοψίζει μέ εὐκρίνεια κατά τόν 18ο αἰ. ἡ μαρτυρία τῶν συγγραφέων τοῦ Πηδαλίου Ἀγαπίου Ἱερομονάχου καί Νικοδήμου μοναχοῦ, οἱ ὁποῖοι προσπάθησαν νά ἀποκαθάρουν τήν παράδοση ἀπό τά ξενικά καί νόθα στοιχεῖα: *"Δέν ὑποφέραμεν . . . νά βλέπωμεν εἰς πολλά πολλῶν πνευματικῶν χυδαιονομοκάνονα χειρόγραφα κατακερματισμένους τούς θείους τούτους καί ἱερούς κανόνας, νενοθευμένους, ψευδεπιγράφους, ἄλλους ἀντ᾽ ἄλλων καί τάς ἑρμηνείας τῶν ἐξηγητῶν ἀντί τῶν κυρίως ἐκλαμβανομένας. Καί τό χειρότερον, ὅτι καί τάς ἑρμηνείας ταύτας περιέχοντα, διεφθαρμένας, παρεξηγημένας καί ἀλλόκοτά τινα καί ἐσφαλμένα διδασκοῦσας"*[28]. Δυστυχῶς ὅμως δέν κατόρθωσαν -παρά τήν ἁγνότητα τῶν προθέσεων καί τόν πολλά ὑποσχόμενο ζῆλο τους- νά βοηθήσουν ἀποτελεσματικά πρός τήν κατεύθυνση τῆς ἀποκάθαρσης τῆς νομοκανονικῆς ὕλης. Ἐγκλωβίστηκαν, ἐν

---

27. Γιά τό πρόβλημα τῆς διάσπασης τῆς νομοκανονικῆς παράδοσης, βλ. Ν. Μίλας, *Τό Ἐκκλησιαστικόν Δίκαιον*, ὅ.π., 264-265 καί "Κυπριακά Νόμιμα" (ἐπιμ. Θ. Παπαδοπούλλου), ὅ.π. 35-37.

28. Ἀγαπίου ἱερομονάχου καί Νικοδήμου Ἁγιορείτου, *Πηδάλιον τῆς νοητῆς νηός τῆς Μιᾶς Ἁγίας Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησίας*, 1970, ιβ΄. Βλ. καί τόν σχολιασμό τοῦ Μ.Ι. Γεδεών γιά τίς ἀντικανονικές καί παράλογες διατάξεις τοῦ Νομοκάνονα Διονυσίου καί Ἀρσενίου ἐκ Γεσθημανή, "Α.Ε.Κ.Δ."(1950), τεῦχ. 1, 5-13.

πολλοῖς, καί οἱ ἴδιοι στή δυτικότροπη δικανική θεώρηση τῆς σχέσης τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό[29] καί ἔδωσαν τροφή στή θεολογική σύγχυση πού ὁδήγησε στή ραγδαία ἀλλοτρίωση τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐσεβείας κατά τούς νεωτέρους αἰῶνες.

Ἡ προσπάθεια τῆς ἐξακρίβωσης τῶν πρωτοτύπων πηγῶν πού ἀποθησαυρίσθηκαν γιά τήν ἐκπόνηση τῶν πολυαρίθμων Ἐξομολογηταρίων τῆς Τουρκοκρατίας εἶναι ἐξαιρετικά δύσκολη. Τίς περισσότερες φορές μάλιστα ἀποβαίνει ἄκαρπη διότι οἱ ἀνώνυμοι συμπιλητές τους, κατασπαρμένοι μέσα στήν ἀχανή πολυεθνική αὐτοκρατορία, δέν εἶχαν πάντοτε ἄμεση καί ἐπαρκή γνωστική πρόσβαση στίς αὐθεντικές συλλογές καί γι᾽ αὐτό ἐξυπηρετοῦνταν στή συνθετική τους προσπάθεια ἀπό ἀγνώστου προελεύσεως ἐγχειρίδια πού διατείνονταν πώς ἀντλοῦσαν τό κύρος τους ἀπό τίς γνήσιες νομοκανονικές πηγές.

Ἔτσι, ἡ συνειδητοποίηση τῆς σοβαρότητας τοῦ προβλήματος καθιστᾶ ἀπαραίτητη τήν ἐπιφυλακτική ἀντιμετώπιση τῶν κειμένων, ὅταν αὐτά ἔρχονται στήν ἐπιφάνεια, καί ἐπιβεβλημένη τήν ἀνάγκη ἐξακρίβωσης τῆς προέλευσης καί ἐλέγχου τοῦ περιεχομένου τους σέ ἀντιπαραβολή μέ τούς "*παραλλήλους καί συμφώνους κανόνας*" ἔτσι ὥστε νά πιστοποιεῖται ἡ κατά πνεῦμα συμφωνία τους, νά ἐπισημαίνονται καί νά ἀπομονώνονται -ἐάν ὑπάρχουν-οἱ νόθες παρεμβολές πού ὁδηγοῦν στή συγκάλυψη τῶν πηγῶν καί νά διαπιστώνεται ἐάν διασώζουν ὀρθή παράδοση.

III. Ἡ "ταυτότητα" τοῦ Νομοκανόνου

Ἀπό τή μελέτη τῶν μέχρι σήμερα ἀνευρεθέντων χειρογράφων πού ἀναπαράγουν τό συγκεκριμένο Νομοκάνονο μποροῦμε νά "ψηλαφίσουμε" ὁρισμένα στοιχεῖα τῆς "ταυτότητάς" του.

Κατ᾽ ἀρχήν, ἀπό ἐσωτερικές μαρτυρίες τοῦ κειμένου, ὅπως εἶναι οἱ φράσεις "*ἐάν ἦτον τις παιδίον καί ἐπῆραν τον οἱ Τοῦρκοι...*" στό ρκθ' κεφάλαιο καί "*εἰ δέ εὕρῃ το Τοῦρκος καί βαπτίσῃ το ὁ ἱερεύς μέ τόν Τοῦρκον ὡς ἀνάδοχον...*" στό ρπγ' κεφάλαιο, τό συμπίλημα

---

29. Ἡ δυτική ἐπίδραση στήν ὀρθόδοξη ἐκκλησιαστική κατανόηση ἐντοπίστηκε κυρίως στό μυστήριο τῆς ἐξομολόγησης, τό ὁποῖο ἔτεινε νά ἐξελιχθεῖ σέ θρησκευτικό θεσμό δικανικῆς λειτουργίας πού μετέτρεπε τή σχέση ἀνθρώπου-Θεοῦ σέ νομική συναλλαγή καί ἀποσκοποῦσε στήν ἐκτόνωση τῶν αἰσθημάτων ἐνοχῆς καί στήν ἀτομική ἐξιλέωση τοῦ ἀνθρώπου, μέ πρόσφορα μέσα τόν περιπτωσιολογικό ἔλεγχο, τή διαβάθμιση τῶν παρεκτροπῶν καί τήν ἐξαγορά τῆς ἐνοχῆς μέσῳ τῶν ἐπιτιμίων. Βλ. ἐκτεν. τή σημαντική μελέτη τοῦ Χ. Γιανναρᾶ, *Ὀρθοδοξία καί Δύση στή νεώτερη Ἑλλάδα*, 3η ἔκδ., 1999.

ἀνάγει τή συγκρότησή του ὁπωσδήποτε στούς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας.

Ἐνδιαφέρον γιά τήν προσπάθεια τῆς -κατά τό δυνατόν ἀκριβέστερης -χρονολόγησης τοῦ ἔργου παρουσιάζει ἡ φράση "... *ἀμή ἡ ἐκκλησία τῇ σήμερον καθώς ἐδιάκρινε καί ὁ ἁγιώτατος Πατριάρχης Κωνσταντίνου Πόλεως κύριος Μεθόδιος*" στό ρκθ΄ κεφάλαιο. Ἡ φράση ὅμως αὐτή περισσότερο παραπλανᾶ παρά διαφωτίζει τή χρονολόγηση. Ἐάν δεχόμασταν ὅτι ἡ φράση εἶναι σύγχρονη τοῦ συμπιλητῆ, ὅπως ἀφήνουν νά ἐννοηθεῖ οἱ λέξεις "*τῇ σήμερον*" καί "*κύριος*", τότε ἡ σύνταξή του θά ἔπρεπε νά προσδιορισθεῖ στήν περίοδο τῆς βραχύβιας πατριαρχείας τοῦ Μεθοδίου Γ΄ Κωνσταντινουπόλεως (1668-1671)[30]. Ὅμως, ἡ ἐπισήμανση ἀπό τόν καθηγητή Ἀγαμέμνονα Τσελίκα βιβλιογραφικῶν σημειώματων σέ δύο χειρόγραφα πού διασώζουν τό ἴδιο Νομοκάνονο (συσχετίζει ὁ Τσελίκας τό περιεχόμενό τους μέ τό περιεχόμενό τοῦ χειρογράφου τῆς Λίνδου), τοποθετεῖ τή συγγραφή του ἐνωρίτερα. Τά σημειώματα αὐτά ὡς χρόνο σύνταξης ἀναφέρουν τό ἔτος 1614 (ζρκβ΄ κατά τόν βυζαντινό τρόπο χρονολόγησης) καί ὡς συμπιλητή κάποιο μοναχό ὀνόματι Κύριλλο[31].

Σ᾽ αὐτό τό χρονικό πλαίσιο συγγραφῆς συνηγοροῦν ἐπιπροσθέτως ἀφ᾽ ἑνός ἡ ἔρευνα τῆς "διακειμενικότητας" τῆς γλώσσας τοῦ Νομοκανόνου, σέ σχέση μέ τή γλωσσική παράδοση

---

30. Μοναδικός Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως κατά τήν Τουρκοκρατία πού φέρει τό ὄνομα Μεθόδιος, εἶναι ὁ Μεθόδιος Γ΄ Μορώνης (1668-1671), στόν ὁποῖο μάλιστα ἀποδίδεται καί ἡ συγγραφή κανονικῶν διατάξεων. Προσωπογραφικά στοιχεῖα περί αὐτοῦ βλ. στή *Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαίδεια* (Θ.Η.Ε), τ. Η΄, στ. 902 καί Μ.Ἰ.Γεδεών, *Πατριαρχικοί Πίνακες*, ἔκδ. 2η, 1996, 468-470.

31. "*Τό παρόν νόμιμον συναθροισθέν ὑπό Κυρίλλου μοναχοῦ ἐκ διαφόρων νομίμων μόχθῳ πολλῷ καί ἐπιμελείᾳ καί οἱ ἀναγιγνώσκοντες αὐτῷ εὔχεσθαι ὑπέρ ἐμοῦ. Ἐν ἔτει ͵ζρκβ΄, μηνί αὐγούστου ιβ΄*". Βλ. *Δέκα αἰῶνες ἑλληνικῆς γραφῆς (9ος-19ος αἰ.)*, μέ εἰσαγωγή καί κείμενο Ἀγαμ. Τσελίκα, ἔκδ. "Μουσείου Μπενάκη", 1977, 59-60. Ἐνδεχομένως περισσότερο φῶς στή χρονολόγηση τοῦ Νομοκάνονου νά ἔριχνε ἡ συγκέντρωση καί ἐπεξεργασία καί τῶν λοιπῶν γνωστῶν χειρογράφων. Ὅσο δέ γιά τή διάσταση στό σημεῖο αὐτό μεταξύ κειμένου καί βιβλιογραφικῶν σημειωμάτων, ἡ "αἰνιγματώδης" φράση ἁπλῶς καθιστᾶ σφόδρα πιθανή τήν περίπτωση νά ἀποτελεῖ δάνειο ἀπό παλαιότερο βυζαντινό κείμενο, καθ᾽ ὅτι πρόκειται περί συμπιλήματος συγκροτημένου ἀπό προγενέστερη νομοκανονική ὕλη. Στήν περίπτωση αὐτή ὁ μνημονευόμενος Μεθόδιος εἶναι προφανῶς ὁ λόγιος Πατριάρχης Μεθόδιος Α΄ Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ὁποῖος πατριάρχευσε κατά τήν περίοδο τῆς εἰκόνομαχικῆς ἔριδας, ὑπερμάχησε τῶν ὀρθοδόξων θέσεων καί πρωτοστάτησε στήν ἀναστήλωση τῶν εἰκόνων. Βλ. Θ.Η.Ε., ὅ.π., 899-901.

(γλωσσικό τύπο, γλωσσικό περιεχόμενο, ἐνδεχομένως ὑφολογικά χαρακτηριστικά) συναφῶν νομοκανονικῶν κειμένων σταθερῆς χρονολόγησης[32] καί ἀφ᾽ ἑτέρου ἡ διακρίβωση τῆς σχέσης του μέ τόν Νομοκάνονα τοῦ Μαλαξοῦ.

Πιό συγκεκριμένα, τό κείμενο τοῦ Νομοκανόνου εἶναι γραμμένο "εἰς ἁπλήν ἤ κοινήν φράσιν" δίχως συμμόρφωση σέ ἱστορικούς γλωσσικούς κανόνες μέ φανερή ἐπίδραση ἀπό τή λόγια νομοκανονική παράδοση πού ἐξελισσόταν παράλληλα μέ τή δημώδη στά μεγάλα ἀστικά κέντρα, κυρίως ἀπό τόν 17ο αἰ. καί ἑξῆς[33]. Τό ὕ φ ο ς του εἶναι τό γνώριμο ὕφος τῶν περισσοτέρων κειμένων τῆς ἐκκλησιαστικῆς καί θύραθεν γραμματολογίας τῆς περιόδου τῆς Τουρκοκρατίας, μέ μία γλωσσική ἔκφραση διακειμενικά συνδεδεμένη μέ αὐτά, ἐμπλουτισμένη μέ λόγια θεολογικά παραθέματα ("*εὐαγγελιογραφούμενα*") ἀπό τά κείμενα τῆς Παλαιᾶς καί τῆς Καινῆς Διαθήκης[34].

Ὅπως προκύπτει ἀπό τή συγκριτική προσέγγιση καί τίς verbatim μεταφορές ἀποσπασμάτων, ἕνα σημαντικό μέρος τοῦ κειμένου ἀντιγράφει πιστά ἀντίστοιχες διατάξεις τῆς παραφρασμένης μορφῆς τοῦ Νομοκάνονα τοῦ Μαλαξοῦ (1561)[35], γεγονός καθόλου περίεργο ἀφοῦ τό ἐγχειρίδιο τοῦ ἀσήμου συμβολαιογράφου τῆς Μητροπόλεως τῶν Θηβῶν, βασισμένο κατά κύριο λόγο

---

32. Ἡ "διακειμενικότητα" εἶναι ἕνας σύγχρονος ἐπιστημονικός ὅρος πού χρησιμοποιεῖται γιά νά χαρακτηρίσει τίς γλωσσικές ἐπιδράσεις πού δέχεται κανείς στή γλώσσα τῶν κειμένων του ἀπό ὁρισμένο γλωσσικό περιβάλλον. Βλ. τήν ἐξήγηση τοῦ ὅρου ἀπό τόν Γ. Μπαμπινιώτη στό εἰσαγωγικό σημείωμα τοῦ τ. "*Κατηχήσεις καί Λόγοι*" I, *Σφραγίς Γνησία*, τοῦ ἀρχιμ. Αἰμιλιανοῦ, Καθηγουμένου Ἱ. Μονῆς Σίμωνος Πέτρας, ἐκδ. " Ὁρμύλια", 1998, 13.

33. Γιά τή διαλεκτική σχέση πού ἀναπτύχθηκε μεταξύ λογίας καί δημώδους νομικῆς παράδοσης κατά τήν Τουρκοκρατία βλ. Ν. Πανταζοπούλου, *Ἀπό τῆς "λογίας" παραδόσεως εἰς τόν Ἀστικόν κώδικα*, 1945, 83-127.

34. Λ.χ. κεφ. με': "*τίς μερίς πιστῷ μετά ἀπίστου*" (Β' Κορ. 6,15), κεφ. ρκη': "*τόν ἐρχόμενο πρός μέ οὐ μή ἐκβάλω ἔξω*" (Ἰω. 6,37), κεφ. σα': "*ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς*" (Ἐξ. 22,28), κεφ. σδ': "*πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλόν καί οὐδέν ἀπόβλητον μετ᾽ εὐχαριστίας λαμβανόμενον· ἁγιάζεται γάρ διά λόγου Θεοῦ καί ἐντεύξεως*" (Α' Τιμ. 4, 3-4), κεφ. σθ': "ὁ τιμιουλκῶν τόν σίτον δημοκατάρατος"(Παροιμ. 11, 26).

35. Λ.χ. κεφ. ϡβ' "*Περί τῆς ἀκολουθίας καί τοῦ κανόνος ἀγραμμάτων μοναχῶν*" (Μαλαξός, κεφ. ΣΝΒ', ὅ.π., 207), κεφ. ρκε': "*Περί γυναικῶν φονευτριῶν καί μοιχαλίδων*" (Μαλαξός, κεφ. ΧΚΖ', 413), κεφ. ρλβ': "*Περί τῶν μαντευθέντων εἰς τάς αἰγύπτυσσας*"(Μαλαξός, κεφ. ΧΛΖ', 420), κεφ. ρμδ': "*Περί τῶν καιόντων τούς βουρκολάκους*" (Μαλαξός, κεφ. ΨΙΑ', 460), κεφ. ϡκδ' "*Περί ἡγουμένου τοῦ μή διδάσκοντος τούς ὑπ᾽ αὐτόν μοναχούς*" (Μαλαξός, κεφ. ΣΜΖ', 205), κ.ἄ.

στήν Ἑξάβιβλο τοῦ Ἀρμενοπούλου καί στόν Νομοκάνονα σέ 228 κεφάλαια, γνώρισε τήν πιό μεγάλη χειρόγραφη ἀναπαραγωγή καί διάδοση πού εἶχε γνωρίσει ποτέ νομοκανονικό σύγγραμμα στήν Τουρκοκρατία[36].

Ὁ σκοπός καί ἡ παρόρμηση τῆς σύνταξης τοῦ Νομοκανόνου ἐκτίθεται συντομώτατα καί μέ σαφήνεια ἐξ᾽ ἀρχῆς στήν ἐσωτερική ἐπικεφαλίδα τοῦ κυρίως κειμένου, ὅπου γίνεται λόγος γιά "*...νουθεσία εἰς τόν πνευματικό καί ἀσφάλεια* "καί στίς τελευταῖες γραμμές τοῦ εἰσαγωγικοῦ κειμένου, ὅπου ἀναφέρεται "*σύ ὄψει ταῦτα καί τά τοιαῦτα φυλάσσων καί πρό πάντων τά ὀρθά τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας δόγματα, σαὐτόν σώσῃς καί τούς ἀκούοντας τόν λόγον σου*".

Σκοπός δηλαδή τῆς σύνταξης τοῦ Νομοκανόνου, καί κατά συνέπεια καί τῆς περαιτέρω ἀναπαραγωγῆς του, εἶναι νά καταρτίσει τούς ἐξομολογητές ἐφημερίους καί πνευματικούς πατέρες τῶν κατά τόπους Ἐκκλησιῶν καί τῶν μονῶν καί νά τούς καθοδηγήσει μέ ἀσφάλεια στά ἄμεσα ἐξομολογητικά καί εὐρύτερα κανονικά τους καθήκοντα σύμφωνα μέ τήν παράδοση τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας ἔτσι ὥστε νά σωθοῦν οἱ ἴδιοι καί τό ποίμνιό τους[37].

VI. Τό περιεχόμενο τοῦ Νομοκανόνου

1. Ἡ δομή τοῦ κειμένου

Ἀπό τεχνική ἄποψη, τό Νομοκάνονον ἤ Νόμιμον διαιρεῖται σέ δύο μέρη: α) τόν ἀναλυτικό Πίνακα τῶν Περιεχομένων (*πίναξ ἀκριβής τοῦ παρόντος νομίμου*) πού καταλαμβάνει στό χειρόγραφο τοῦ Περιστερεώτα τίς σελίδες 1-13 καί β) τό κυρίως κείμενο, τιτλοφορούμενο ὡς "*Νομοκάνονον πάνυ πλουσιώτατον νουθεσία εἰς τόν*

---

36. Μετά τή λόγια σύνταξη τοῦ 1561 ἀκολούθησαν παραφράσεις στήν καθομιλουμένη ἀπό τίς ὁποῖες σώζονται σήμερα πάνω ἀπό 300 χειρόγραφα σέ διάφορες παραλλαγές. Ν. Πανταζοπούλου, *Ρωμαϊκόν Δίκαιον*, Γ', 1974, 241.

37. Ἡ σωτηρία τῶν ψυχῶν εἶναι ἡ ἐπιδίωξη πού προβάλλεται ὡς ἀπώτερος σκοπός στούς περισσοτέρους μεταβυζαντινούς Νομοκάνονες. Λ.χ. κατά παρόμοιο τρόπο θά ἐκφραστεῖ ἀργότερα (1788) καί ὁ Καμπανίας Θεόφιλος στά προλεγόμενα τῆς δικῆς του νομοκανονικῆς συλλογῆς, λέγοντας ὅτι "*ὁ ἐκκλησιαστικός νόμος ἀποβλέπει στή σωτηρία τῶν ψυχῶν πάντων τῶν Χριστιανῶν, ἀπό ἀρχιερέων ἕως λαϊκῶν καί στήν εὐταξία τῆς Ἐκκλησίας ...*". Ὅσο γιά τήν ἰδιότητα τοῦ πνευματικοῦ ὡς δικαστῆ, παρά τίς ἀντιρρήσεις πού κατά καιρούς διατυπώθηκαν, ἔχει ἐπικρατήσει τελικά ἡ ἄποψη πού δέχεται αὐτή τήν ἰδιότητα ἐφόσον ὁ χαρακτήρας τοῦ ἀφορισμοῦ ὡς ποινῆς στίς κανονικές πηγές εἶναι ἀδιαμφισβήτητος. Βλ. Σπ. Τρωιάνου-Γ. Πουλῆ, *Ἐκκλησιαστικό δίκαιο*, 2η ἔκδ., 2003, 570.

πνευματικόν καί ἀσφάλεια", πού καταλαμβάνει τίς σελίδες 15-119, εἶναι κατανεμημένο σέ 8 ἑνότητες καί περιλαμβάνει 242 κεφάλαια. Ἐξ αὐτῶν, ἡ πρώτη ἑνότητα (κεφ. 1-2) ἀποτελεῖ τό λεγόμενο Ἐξομολογητικό μέρος καί οἱ ὑπόλοιπες ἑπτά (κεφ. 13-242) τό κυρίως Νομοκανονικό. Ἡ τελευταία ἑνότητα, ἡ ἀφορῶσα τούς βαθμούς συγγενείας καί τά τοῦ γάμου (κεφ. σλα'-σμβ'), ἐπέχει θά λέγαμε στό χειρόγραφο θέση παραρτήματος.

Τά πρῶτα 108 κεφάλαια τοῦ κυρίως νομοκανονικοῦ κειμένου (Α' τμῆμα) ἀναφέρονται, σύμφωνα μέ τά ἐπίτιτλα πού θέτει ὁ συμπιλητής, στήν τάξη τῶν κληρικῶν (ἀρχιερέων, ἱερέων[38], μοναχῶν, ἱερομονάχων[39]) ἐνῶ τά ὑπόλοιπα 122 κεφάλαια (Β' Τμῆμα) ἀναφέρονται στήν τάξη τῶν "κοσμικῶν". Δηλαδή τό περιεχόμενο τοῦ κειμένου κατανέμεται περίπου ἰσοβαρῶς στίς δύο βασικές "κοινωνικές τάξεις" πού ἀναγνωρίζει ὁ ἐκκλησιαστικός νόμος. Ὅπως ὅμως γίνεται ἀντιληπτό ἀπό τήν περαιτέρω ἐπεξεργασία τους, ἡ κατηγοριοποίηση αὐτή δέν εἶναι αὐστηρή διότι παρατηρεῖται τό φαινόμενο νά συμπεριλαμβάνονται στήν κατηγορία τῶν κληρικῶν διατάξεις πού ἀφοροῦν τήν κατηγορία τῶν κοσμικῶν καί ἀντιστρόφως[40].

2. *Οἱ πηγές*

Ὁ συμπιλητής γιά νά συνθέσει τό Νομοκάνονο, ἔχοντας προφανῶς στή διάθεσή του ὄχι πρωτότυπες συλλογές πού ἦταν δυσεύρετες ἀλλά συλλεκτικές ἐπιτομές πού κυκλοφοροῦσαν

---

38. Ἐνν. πρεσβυτέρων.

39. Μέ τόν ὅρο "ἱερομόναχος" ἐννοεῖ τόν μοναχό πού φέρει τό ἀξίωμα τοῦ πρεσβυτέρου. P. Placidus de Meester, *De monachico statu iuxta disciplinam byzantinam. Statuta selectis fontibus et commentariis instructa*. Indices [= Sacra Congregazione per la Chiesa Orientale Codificazione canonica orientale. Fonti, Serie II-Fascicolo X] Typis Polyglottis Vaticanis: 1942, 67. Γιά τό ἐννοιολογικό περιεχόμενο τοῦ ὅρου "κληρικός" βλ. Ε. Παπαγιάννη, *Τά οἰκονομικά τοῦ ἔγγαμου κλήρου στό Βυζάντιο*, διδ. διατριβή, 1986, 17 ἐπ. καί γιά τίς ἐπιμέρους διακρίσεις τοῦ ὅρου βλ. πρωτοπρ. Δ. Βακάρου, *Ἡ ἱερωσύνη στήν ἐκκλησιαστική γραμματεία τῶν πέντε αἰώνων*, διδ. διατριβή, 1986, 163 ἐπ.

40. Ἔτσι λ.χ. στήν κατηγορία τῶν κληρικῶν ἔχουμε εὐθεία ἀναφορά σέ λαϊκούς στό κεφάλαιο λ' *"Λαϊκοί εἰς τό θυσιαστήριον δέν σεβαίνουν, μήτε ἄνδρες μήτε γυναῖκες κατά τόν ζ' κανόνα τῆς Τρούλλης"* καί στό κεφάλαιο λε' τῆς ἴδιας κατηγορίας *"ἐάν δέ τινάς ἐργάζεται ταῖς Κυριακαῖς ἤ ταῖς ἑορταῖς ὁ τοιοῦτος ἀφωρισθήσεται"* ἐνῶ στήν κατηγορία τῶν λαϊκῶν, ἀναφορά σέ κληρικούς ἔχουμε στό κεφάλαιο ρμβ' *"περί ἐπισκόπων καί ἱερέων τῶν ἀφοριζόντων τινά ἄνευ λόγου, ἀναιτίως"*, στό ρμγ' *"περί τοῦ ἀφορίσαντος ἑαυτόν ἤ ἀναθεματίσαντος ἤ ἄρνησιν Θεοῦ ἐξειπόντος"*, κ.ἄ.

εὐρέως στίς μέρες του, ἀρύεται στοιχεῖα ἀπό ἕνα εὐρύ φάσμα πηγῶν τῆς νομοκανονικῆς διαχρονίας, οἱ ὁποῖες, σύμφωνα μέ τίς ἀναφορές τῶν διατάξεων, εἶναι οἱ ἑξῆς: α) τά κανονικά βιβλία τῆς Παλαιᾶς καί τῆς Καινῆς Διαθήκης β) οἱ κανόνες τῶν οἰκουμενικῶν Συνόδων καί εἰδικώτερα τῆς Τετάρτης Οἰκουμενικῆς (451), τῆς Πενθέκτης (691) καί τῆς Ἑβδόμης (787) γ) οἱ κανόνες τῶν τοπικῶν Συνόδων καί εἰδικώτερα τῆς Ἀγκύρας (314), τῆς Νεοκαισαρείας (314/319), τῆς Γάγγρας (περί τό 340), τῆς Λαοδικείας (περί τό 369), τῆς Σαρδικῆς (343), τῆς Καρθαγένης (419) καί τῆς Πρωτοδευτέρας (879), δ) ὁρισμένοι κανόνες Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καί συγκεκριμένα τοῦ Διονυσίου Ἀλεξανδρείας (-265) τοῦ Πέτρου Ἀλεξανδρείας (-311), τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου (περί τό 295-373), τοῦ Μεγάλου Βασιλείου (περί τό 330-379), τοῦ Γρηγορίου Νύσσης (περί τό 335-395) καί τοῦ Τιμοθέου Α΄ Ἀλεξανδρείας (-385), ε) οἱ κανόνες τῶν ἁγίων Ἀποστόλων (4ος/5ος αἰ.)[41], στ) ἡ ἐπιτιμιακή συλλογή ἡ ἀποδιδομένη στόν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννη Δ΄ Νηστευτή (582-595)[42] ζ) τό τυπικό τοῦ ἡγουμένου Θεοδώρου Στουδίτη (789-826)[43], η) οἱ κανόνες, οἱ κανονικές ἀποκρίσεις (=γνωμοδοτήσεις), οἱ συνοδικές πράξεις καί τά συνοδικά σημειώματα διαφόρων ἐγκρίτων πατριαρχῶν, ὅπως τοῦ Ἀναστασίου Ἀντιοχείας (+561)[44], τοῦ Νικηφόρου Α΄ τοῦ Ὁμολογητῆ (806-815)[45], τοῦ Μεθοδίου Α΄ (843-847)[46],

---

41. Σπ. Τρωιάνου, *Οἱ πηγές*, ὅ.π., 63-64, Μητρ. Σουηδίας Παύλου (Μενεβίσογλου), *Ἱστορική Εἰσαγωγή εἰς τούς κανόνας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, 1990, 32-33 καί 101-123.

42. Ἐκδόσεις τῶν ἔργων πού ἀποδίδονται στόν Ἰωάννη Δ΄ τόν Νηστευτή καί γιά τό ζήτημα τῆς πατρότητας τῶν ἔργων του βλ. Σπ. Τρωιάνου, *Ἡ ἐξομολογητική φιλολογία*, ὅ.π., 52-56 καί διεξοδικά, Θ. Γιάγκου, *Νίκων ὁ Μαυρορείτης*, διδ. διατριβή, 1991-265-288.

43. Βλ. Σπ. Τρωιάνου, *Οἱ πηγές*, ὅ.π., 151 καί 274. Ἰ. Κονιδάρη, *Νομική θεώρηση τῶν μοναστηριακῶν τυπικῶν*, 1984.

44. Τοῦ ἐπωνομαζομένου "Σιναΐτη". Περί τῶν ἔργων του βλ. PG 89, 90 1288. Εἰδικότερα περί τῶν ἐρωταποκρίσεών του, 330-1077.

45. Κατάλογος τῶν ἔργων πού ἀποδίδονται στόν Νικηφόρο Α΄ τόν Ὁμολογητή διασώζεται ἀπό τόν J.-B. Pitra, (ἐπιμ.), *Spicilegio Solesmensi parata*, 4, Paris 1858 (ἀνατύπ. Γκράτς 1963), 381-415 καί *Juris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta*, II, 1868 (ἀνατύπ. 1963), 320-348 καί από τόν V. Grumel, *Les regestes des actes du Patriarcat de Constantinople*, I, ἀρ. 405-407. Γιά τό πρόβλημα τῆς πατρότητας τῶν κανόνων, βλ. Σπ. Τρωιάνου, *Οἱ πηγές*, ὅ.π., 154-155.

46. Κατάλογος τῶν ἔργων τοῦ Μεθοδίου Α΄ διασώζεται ἀπό τόν Ἀλλάτιο, PG 100, 1231-1239, ἀπό τον J. Pitra, *Juris ecclesiastici*, ὅ.π., vol II, 355-357 καί ἀπό τον

Ἀλεξίου Στουδίτη (1025-1043)[47], τοῦ Νικολάου Γ' τοῦ Γραμματικοῦ (περί τό 1084), τῶν Λέοντος Στύπη καί Ἀρσενίου (περί τό 1255), τοῦ Λουκᾶ Χρυσοβέργη (1157-1170)[48], τοῦ Ἀλεξανδρείας Μάρκου (12ος αἰ.)[49] καί ἐπισκόπων ὅπως τοῦ Νικήτα Σερρῶν (περί τό 1070 ἤ 1090)[50], τοῦ Ἰωάννου Κίτρους (13ος αἰ.)[51], τοῦ (Κωνσταντίνου) Καβάσιλα Δυρραχίου, σύγχρονου τοῦ Ἰωάννου Κίτρους)[52] τοῦ Θεσσαλονίκης Συμεών (14ος/15ος αἰ.)[53], η) ὁ Τόμος τῆς Ἑνώσεως ἐπί τῆς πατριαρχείας τοῦ Νικολάου τοῦ Α' (920)[54], θ) οἱ συλλογές ἑρμηνευτικῶν σχολίων καί ὑπομνημάτων τῶν κανονολόγων τοῦ 12ου αἰ. Ἰωάννη Ζωναρᾶ καί Θεοδώρου Βαλσαμῶνος[55], ι) τό "Σύνταγμα" τοῦ Ματθαίου Βλάσταρι (1335)[56], ια) ἡ ἐπιτομή κανόνων τοῦ Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου (περί τό 1346)[57] καί τέλος ἀπό τίς πολιτειακές πηγές

K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur: von Justinian bis zum ende des östromischen reiches*, 1897, 167.

47. Θ.Η.Ε., τ. 2, 133 καί Μ.Ι. Γεδεών, *Πατριαρχικοί πίνακες*, ὅ.π., 317-322.

48. Grumel-Darrouzès, *Regestes* ἀρ. 1068. Ράλλη-Ποτλῆ, *Σύνταγμα*, ὅ.π. Ε', 95-99.

49. Πρόκειται γιά ἐρωτήματα τοῦ Μάρκου καί ὄχι ἀποκρίσεις. Σπ. Τρωιάνου, *Οἱ πηγές*, ὅ.π., 255.

50. Περί τῆς ταυτοποίησης τοῦ Νικήτα Σερρῶν μέ τόν Νικήτα Θεσσαλονίκης βλ. Σπ. Τρωιάνου, *Οἱ πηγές*, ὅ.π., 253.

51. PG 119, 960-985. Ράλλη-Ποτλῆ, *Σύνταγμα*, ὅ.π., Ε', 403-420. O. Bonefidii, *Juris orientalis libri III*, 1573, 159-184.

52. Ἐρωτήματα τοῦ Καβάσιλα Δυρραχίου καί ὄχι ἀποκρίσεις. Βλ. Σπ. Τρωιάνου, *Οἱ πηγές*, ὅ.π., 304.

53. Ἐκδ. Dositheos, Patr. of Jerusalem, Iassy 1683. *PG* 155, 829-952. *Ἅπαντα*, τ. Δ', ἐκδ. "Ρηγοπούλου".

54. Βλ. Σπ. Τρωιάνου, Οἱ πηγές, ὅ.π., 235.

55. Βλ. Σπ. Τρωιάνου, *Οἱ πηγές*, ὅ.π., 259-268.

56. Βλ. ἐκδ. *PG*, τ. 144 ἀπό στ. 959 ἕως τ. 145, στ. 212 καί Ράλλη-Ποτλῆ, *Σύνταγμα*, ὅ.π., ΣΤ', 1--158, J. A.-G. Mortreuil, *Histoire du droit byzantin*, III, 1846, 457-464. Ν. Μάτση, *Περί τήν παράφρασιν τοῦ Συντάγματος τοῦ Ματθαίου Βλάσταρι ὑπό τοῦ Κουνάλη-Κριτοπούλου*, "Ε.Ε.Β.Σ."34 (1965), 175-201. ΓΙά τήν ὕπαρξη χειρογράφων βλ. Δ. Γκίνη, *Κείμενα βυζαντινοῦ καί μεταβυζαντινοῦ δικαίου εἰς χειρογράφους ἐν Ἑλλάδι κώδικας*, ὅ.π., 54-55.

57. Βλ. St. Perentidis, *Édition critique et commentaire de l' Epitomè des Saints* Canons *de Constantin Harménopoulos, thèse pour le doctorat*, Paris-Sorbonne 1980-1981 (δέν κυκλοφορεῖ), J. Leunclavius, Juris Graeco Romani tam canonici quam civilis tomi duo, ed.cura M. Freheri, Φραγκφούρτη 1596, ἀνατύπ. Ἀγγλία 1971, τ. Ι, 1-71 (=PG 150, 45-168). Πρβλ. Κ. Πιτσάκη, *Γύρω ἀπό τίς πηγές τῆς Ἐπιτομῆς τῶν Κανόνων τοῦ Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου: Τά σχόλια*, ἀνάτ. ἀπό τήν "Ε.Κ.Ε.Ι.Ε.Δ" 23 (1976) τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1978.

ιβ) ἡ κωδικοποιητική συλλογή τῶν Βασιλικῶν (9ος αἰ.)[58].

Στίς παραπάνω πηγές, ὁ συμπιλητής ἀναφέρεται ἄλλοτε συγκεκριμένα κατά τόν ἐνδεδειγμένο τρόπο, δηλαδή μέ ρητή καί ἀπευθείας ἀναφορά στίς οἰκεῖες διατάξεις[59], ἄλλοτε γενικά καί ἀόριστα[60] καί ἄλλοτε δέν κάνει μνεία περί τῆς προέλευσης τῶν διατάξεων πού χρησιμοποιεῖ[61]. Ἀλλά καί ὅταν παραπέμπει ρητά, δέν ἀποφεύγει τά λάθη στούς ἀριθμούς τῶν διατάξεων, εἴτε διότι

---

58. Βλ. Σπ. Τρωιάνου, *Οἱ πηγές*, ὅ.π., 181-189.

59. Ὅπως λ.χ. "*λέγει δέ καί ὁ ν' κανών τῶν ἁγίων Ἀποστόλων*" (κεφ. ξθ') ἤ "*Ὁ δέ οβ' κανών τῆς στ' συνόδου θεσπίζει . . .*" (κεφ. ρλθ').

60. Ὅπως λ.χ. "*τό αὐτό καί ὁ Νικηφόρος ὁ πατριάρχης Κωνσταντίνου Πόλεως*" (κεφ. ξη'), "*ὁ δέ μακάριος Ἰωάννης οὕτω φησί . .* " (κεφ. ξζ'), "*Ἀρμενοπούλου: . .* " (κεφ. σκα').

61. Ὅπως λ.χ. συμβαίνει στά κεφάλαια πε', ϟ'- ϟε' καί ϟθ'-ριγ', τά ὁποῖα ἀναφέρονται στήν τάξη τῶν μοναχῶν. Σ᾽ αὐτές τίς περιπτώσεις ἀνιχνεύουμε μέ ἐπιφύλαξη τήν πρωταρχική βυζαντινή πηγή συνήθως ἀξιολογώντας τά ἀποτελέσματα τῆς ἀντιπαραβολῆς τῶν διατάξεων αὐτῶν μέ τίς ἀντίστοιχες παλαιοτέρων γνωστῶν συλλογῶν. Ἔτσι λ.χ. ἡ ἐλλιπής λεκτική διατύπωση στό κεφ. πε' φαίνεται νά ἀνατρέχει στόν λεγόμενο Νομοκάνονα τοῦ Πατριάρχη Φωτίου (Βλ. Ράλλη-Ποτλῆ, *Σύνταγμα*, ὅ.π., Α', 1-335) ἤ ὁ ἔντονα ἐπιτιμιακός χαρακτήρας τῶν διατάξεων στά κεφ. ϟ'- ϟε'καί ϟθ'-ριγ'παραπέμπει στίς συλλογές ἐπιτιμίων πού ἀποδίδονται στούς Ἰωάννη Νηστευτή, Νικηφόρο Ὁμολογητή καί Θεόδωρο Στουδίτη [Βλ. "*Βυζαντινά Χρονικά*" 8 (1963), 365-360], ὅπου φαίνεται στούς παρακάτω συγκριτικούς πίνακες:

Νομοκάνων Φωτίου (Τίτλος Θ', κεφ. ΛΒ')	Χειρόγραφο Περιστερεώτα (κεφ. πε')
Σχόλιον, κεφ. ι' τοῦ αὐτοῦ τίτλου, λέγον: Ἀπαγορεύομεν δέ τοῖς γονεῦσι τούς ἰδίους παῖδας μοναχικόν βίον ἐπιλεγομένους τῶν εὐαγῶν μοναστηρίων ἀφέλκειν. Διάτ. νδ' τοῦ αὐτοῦ τίτλου. Οὐκ ἔξεστι τοῖς γονεῦσιν βουλομένους τούς παῖδας μονᾶσαι ἤ κληρωθῆναι κωλύειν, οὔτε διά τοῦτο μόνον ἀποκληρονόμους ποιεῖν.	Ὁρίζει τό ι' κεφάλαιον τοῦ θ' τίτλου, ἵνα μηδείς τῶν γονέων τολμήσῃ ἐμποδίσαι τά ἑαυτῶν τέκνα τόν μοναχικόν βίον ἐπιλεγόμενα ἤ ἀφέλκειν ἐκ τοῦ μοναστηρίου ἤ διά τοῦτο ἀποκληρονόμους αὐτούς ποιεῖν. Εἰ δέ τις τοῦτο ποιήσῃ ἀφοριζέσθω.

Χειρόγραφο Περιστερεώτα κεφ. ϟ', ϟθ', ρε'	Συλλογές ἐπιτιμίων περί μοναχῶν
ϟ: Τρία κεφάλαια ἐκβάλλουσι τούς μο-	Κεφάλαια τρία ἐκβάλλουσι τούς μονα-

χρησιμοποιεῖ ἐπιτομές μέ διαφορετική ἀρίθμηση ἀπό αὐτή πού μᾶς παραδίδεται στό Σύνταγμα τῶν Ράλλη-Ποτλῆ[62] εἴτε λόγω ἀπροσεξίας καί ἀμέλειας[63], ἀφοῦ συνθέτει τό νομοκάνονο ὄχι μέ συνείδηση ὅτι καταρτίζει μία συστηματική κανονική συλλογή ὥστε νά ἐλέγχει συνεχῶς τήν ἐγκυρότητα καί τήν ἀκρίβεια τῶν παραπομπῶν του ἀλλά μέ ἑστιασμένη τήν προσοχή στό νά συντάξει ἕνα στοιχειῶδες ἐγχειρίδιο πρακτικῆς χρησιμότητας γιά τήν καθ᾽ ἡμέραν ἐξομολόγηση. Γι᾽ αὐτό ἀκριβῶς οἱ διατάξεις τῶν ἱερῶν κανόνων καί τῶν κανονικῶν ἀποκρίσεων σπανίως παρατίθενται αὐτούσιες ἀλλά ὅπως συνηθίζεται γενικότερα στίς συνόψεις καί στούς νομοκάνονες, δηλαδή μέ συνοπτική διατύπωση, ἐν εἴδει ρητῶν, παραφρασμένες καί, ὡς ἐπί τό πλεῖστον, περιορισμένες στό κανονιστικό τους περιεχόμενο[64].

ναχούς ἐκ τῆς μονῆς αὐτῶν. Πρῶτον ἐάν ὁ ἡγούμενος ὑπάρχῃ αἱρετικός, δεύτερον, ἐάν διδάσκωνται παιδία κοσμικά γράμματα, τό δέ τρίτον ἐάν ἐστίν ὁδόν γυναικῶν.	χούς ἐκ τῆς μονῆς τό πρῶτον ἐάν ὁ ἡγούμενος αἱρετικός ἐστί, τό δεύτερον δέ ἐάν ἐστίν ὁδός τῶν γυναικῶν, τό τρίτον ἐάν παιδία διδάσκωνται κοσμικά.
ϟθ′: Μοναχός ἐάν ἀσπάσηται γυναῖκα, ἔχει ἐπιτίμιον ἡμέρας μ᾽ ἀκοινώνητος. Ἀλλ᾽ οὐδέ τήν ἁγίαν Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου ἔξεστι μοναχῷ ἀσπάσασθαι οὔτε τήν ἑαυτοῦ μητέρα.	Μοναχός ἐάν φιλήσῃ οἱανδήποτε γυναῖκα, ἔχει ἐπιτίμιον ἡμε᾽ρας μ′ καί αὐτήν τήν ἁγίαν Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου οὐκ ἔξεστιν ἀσπάσασθαι οὐδέ τήν ἰδίαν μητέρα.
ρε′: Μοναχός ἐάν ἀφήσῃ τήν κοίτην αὐτοῦ ἤ κοιμηθῇ εἰς φίλον αὐτοῦ ἄνευ λόγου αἰτίας, ἔχει ἐπιτίμιον μετανοίας φ′.	Μοναχός ἐάν ἀφήσῃ τήν κοίτην αὐτοῦ ἐξ ἀμελείας καί κοιμηθῇ εἰς φίλον αὐτοῦ, ἐπιτίμιον μετανοίας ν′.
Εἴ τις μοναχός φατριάσῃ ἕτερον μοναχόν εἰς οἷον δήποτε πρᾶγμα ἤ καταλαλήσῃ ἤ γελάσῃ αὐτόν ἔχει ἐπιτίμιον ἡμέρας ν′, μετανοίας ρ′.	Μοναχός ἐάν φατριάσῃ ἕτερον μοναχόν εἰς οἱονδήποτε κεφάλιον, ἔχει ἐπιτίμιον μετανοίας ρν′.

62. Ἐξήγηση πού δέχεται καί ὁ Δ. Γκίνης γιά τά λάθη στό Νομικό τοῦ Θεοφίλου. Βλ. μητρ. Σουηδίας Παύλου, *Ἡ εἰσηγητική ἔκθεσις τοῦ Δωροθέου Βουλησμᾶ περί τοῦ Πηδαλίου*", Ἐπιστημονική Παρουσία Ἑστίας Θεολόγων Χάλκης, Β′ (1991), 343-366, ἐδῶ 365.

63. Ὅπως π.χ. στό στ′ κεφάλαιο τοῦ κειμένου ὅπου παραπέμπει στόν "*ἑξηκοστό κανόνα τῆς Τρούλλης*" ἀντί στόν ἑξηκοστό πρῶτο τῆς ἴδιας συνόδου.

64. Ἐκτεν, γιά τόν τρόπο κατάρτισης τῶν συνόψεων βλ. K.E. Zachariae von Lihgenthal, *Die Synopsis canonum*, " Situngsberichte der Königlich Preussichen Akademie der Wissenchaften", 1887, 1147-1163 καί Μητρ. Σουηδίας Παύλου, *Συνόψεις καί ἐπιτομαί ἱερῶν κανόνων ἐν Βυζαντίῳ*, "Μνήμη Μητροπολίτου Ἰκονίου Ἰακώβου", 1984, 79-95.

Στίς μνημονευθεῖσες πηγές, ἀπό τούς κανόνες τῶν τοπικῶν καί οἰκουμενικῶν συνόδων, μέ μεγαλύτερη συχνότητα ἀπαντῶνται οἱ κανόνες τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἐνῶ ἀπό τό κανονικό ἔργο τῶν Πατέρων, οἱ κανόνες τοῦ Μεγάλου Βασιλείου καί τοῦ Ἰωάννη Νηστευτῆ.

Οἱ λόγοι εἶναι προφανεῖς. Τό νομοθετικό ἔργο τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, τό ὁποῖο περιελάμβανε συνολικά 102 κανόνες, ὑπῆρξε πολύ ἐκτεταμένο καί κάλυπτε θεματικά κάθε τομέα τοῦ κοινωνικοῦ καί ἐκκλησιαστικοῦ βίου[65].

Τά ἔργα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου[66] ἦταν αὐτά πού στό πέρασμα τῶν μακρῶν βυζαντινῶν αἰώνων ἔθρεψαν καί χειραγώγησαν πνευματικά γενιές μοναχῶν, ἀποτελώντας τόν ἀπλανή ὁδηγό ὅσων ἐπέλεξαν τόν μονήρη βίο, καθώς πάνω τους ἐνυλώθηκε μία ὁλόκληρη θεολογία σχετική μέ τόν ἐνάρετο βίο καί τήν τελείωση τοῦ ἀνθρώπου. Ἕνα σημαντικό κομμάτι τοῦ νομικοῦ ἔργου τοῦ Ἁγίου ἀποτελοῦν οἱ 92 κανόνες του, οἱ ὁποῖοι ἐνσωματώθηκαν στίς κανονικές συλλογές, στίς ἐπιτομές καί τίς συνόψεις τῆς Ἐκκλησίας ὡς δίκαιο θεμελιακῆς σημασίας μέ συνοχή θεολογικῆς σκέψης καί δικαιικῆς ἔκφρασης, τό ὁποῖο ἐγκαθίδρυε καί κατά κάποιον τρόπο συστηματοποιοῦσε τόν 4ο αἱ. τό σύστημα τῆς ἐκκλησιαστικῆς πειθαρχίας καί καταστολῆς τῆς ἁμαρτίας στήν Ὀρθόδοξη Ἀνατολή[67].

Αὐτή βεβαίως ἡ τάση τῆς παράφρασης, σύντμησης καί ἁπλούστευσης τῶν διατάξεων ὥστε νά εἶναι εὔληπτες "*κατά τήν ἀκουόντων δύναμιν*" ἦταν σύνηθες φαινόμενο στήν Τουρκοκρατία ἀλλά καί ἐπικίνδυνο ταυτόχρονα εἰς βάρος τῆς πιστότητας τῆς κανονικῆς διδασκαλίας, ἐάν ὁ συμπιλητής δέν εἶχε τήν ἀπαιτούμενη κρίση καί γνώση γιά νά τό πράξει. Γι' αὐτό ἀκριβῶς καί τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο στεκόταν διστακτικό ἀπέναντι σ' αὐτές τίς ἐπεμβάσεις ἀκόμα καί στίς πιό συγκροτημένες συλλογές. Λ.χ. μέ μεγάλο δισταγμό ἐνέκρινε τή συμπτυγμένη κανονική συλλογή τοῦ Ἰβηρίτη μοναχοῦ Χριστοφόρου (Ἀν. Χριστοφιλοπούλου, *Ἑλληνικόν Ἐκκλησιαστικόν Δίκαιον*, 1965, 65) ἤ τό Πηδάλιο (Μητρ. Σουηδίας Παύλου, *Ἡ Εἰσηγητική Ἔκθεσις τοῦ Δωροθέου Βουλησμᾶ περί τοῦ Πηδαλίου, ὅ.π., 343-366)*, ἐπειδή ἦταν γραμμένα στήν ἁπλή γλώσσα, "*τῇ ἐπιχωριζούσῃ ἡμῖν μιξοβαρβάρῳ διαλέκτῳ*".

65. Γιά τό κανονικό ἔργο τῆς Πενθέκτης βλ. ἐνδεικτ. Σπ. Τρωιάνου, *Ἡ Πενθέκτη Οἰκουμενική Σύνοδος καί τό νομοθετικό της ἔργο*, 1992, 10-43 καί Γ. Γκαβαρδίνα, *Ἡ Πενθέκτη Οἰκουμενική Σύνοδος καί τό νομοθετικό της ἔργο*, διδ. διατριβή, 1998.

66. Συγκεντρωτική βιβλιογραφία τῶν ἔργων τοῦ Μεγάλου Βασιλείου βλ. στόν τ. "*Basil of Caesarea: Christian, Humanist, Ascetic*", ed. P.J. Fedwick, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1981, 627-699 καί Π. Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολογία*, τ. Δ', 1987, 31-104.

67. Πρίν ἀπό τόν Μέγα Βασίλειο ἡ πειθαρχική νομοθεσία τῆς Ἐκκλησίας βρισκόταν διάχυτη σέ διατάξεις προερχόμενες ἀπό τά βιβλικά κείμενα, στά κείμενα

Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, τό ἐπιτιμιακό ἔργο πού ψευδεπιγράφως ἀποδόθηκε στόν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννη Δ' Νηστευτή[68] καί ἰδιαιτέρως τό Ἐξομολογητάριο ἤ Νομοκάνονο, τό ὁποῖο εἶχε συνδεθεῖ στενά, ἤδη ἀπό τούς μέσους βυζαντινούς χρόνους, μέ τό Μυστήριο τῆς Μετανοίας, ἐπέδρασε σημαντικά κατά τήν Τουρκοκρατία στή διαμόρφωση τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν χριστιανῶν καί κατέστη μία ἀπό τίς κυριότερες πηγές τῆς βυζαντινῆς νομοκανονικῆς γραμματείας. Ἀποτέλεσε δέ τή βάση γιά τή διαμόρφωση τῶν περισσοτέρων Ἐξομολογηταρίων τῆς περιόδου ἐπειδή, ἐκτός ἀπό τήν τάξη καί τό τυπικό τῆς ἀκολουθίας τοῦ Μυστηρίου, περιεῖχε χρήσιμες παραινέσεις καί πρακτικές ὁδηγίες γιά τούς πνευματικούς πατέρες καί τούς ἐξομολογουμένους, τούς ἱερούς κανόνες πού ἀφοροῦσαν τά συνήθη παραπτώματα τῶν μοναχῶν, τῶν μοναζουσῶν, τῶν κληρικῶν καί τῶν λαϊκῶν καί τίς ἀντίστοιχες τῶν παραπτωμάτων κυρώσεις, τίς ὁποῖες ὅριζε ἡ ἐκκλησιαστική ποινική νομοθεσία.

Ἑπομένως, εἶναι φυσικό τό κανονικό ἔργο τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἡ ὁποία ἀναγνωρίστηκε ὡς ἡ μοναδική ἐπίσημη "κωδικοποιητική" ἐργασία τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας, καθώς καί τά ἔργα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου καί τοῦ Ἰωάννη Νηστευτῆ, τά ὁποῖα ἔθεσαν ἔντονα τή σφραγίδα τῆς ἐπιρροῆς τους στά σημαντικότερα συλλεκτικά ἔργα καί τίς ἀποκρίσεις νομοκανονικοῦ περιεχομένου τοῦ Βυζαντίου[69], νά ἐμφανίζονται κατ' ἐπανάληψη καί στά συμπιληματικά ἔργα τῆς περιόδου τῆς Τουρκοκρατίας, ἰδιαιτέρως μάλιστα ὅταν οἱ συμπιλητές τους ἀνήκαν στήν τάξη τῶν ἱερωμένων.

3. *Τό θεματολόγιο τῶν διατάξεων*

Ἄν καί ἕνα σημαντικό μέρος τῶν πληροφοριῶν μας, σχετικά μέ τό ζωντανό Ἐκκλησιαστικό Δημόσιο καί Ἰδιωτικό Δίκαιο τοῦ Μεταβυζαντίου τό ἀντλοῦμε ἀπό τίς γνωστές καί εὐρύτατα διαδεδομένες νομοκανονικές συλλογές, τίς κανονικές ἀποκρίσεις καθώς καί τή νομολογία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου[70] ἐντούτοις

τῶν ἀποστολικῶν Πατέρων καί στούς κανόνες τῶν τοπικῶν συνόδων.

68. Βλ. ὑποσημ. 41.

69. Λ.χ. Ὁ Κ. Ἀρμενόπουλος στήν Προθεωρία τῆς "Ἐπιτομῆς τῶν Κανόνων" του, στίς πηγές πού ἀναφέρει, συμπεριλαμβάνει τούς Κανόνες τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, J. Leunclavius, *Juris Graeco Romani*, ὅ.π., σημ. 110 (=PG 150, στ. 49).

70. Ἐνδεχομένως τό "Νόμιμον ἤ Μέγα Νόμιμον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας" πού ἐντόπισε ἡ ἐπιστημονική ἔρευνα καί μικρό μέρος του δημοσίευσε ὁ Δ. Ἀποστολόπουλος

εἶναι αὐτονόητο πώς κάθε εὐσύνοπτο νομοκανονικό ἐγχειρίδιο ἐρανιστικοῦ τύπου πού ἔρχεται στήν ἐπιφάνεια εἶναι χρήσιμο γιά τήν ἔρευνα τοῦ μεταβυζαντινοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου πού ἀκόμη καί σήμερα ὑπολείπεται τῆς ἔρευνας τοῦ βυζαντινοῦ[71] καί προστίθεται στήν ἁλυσίδα τῶν μαρτυριῶν πού σκιαγραφοῦν τή δικαιική καί κοινωνική πραγματικότητα τῆς ἐποχῆς.

Γιά τό λόγο αὐτό παραθέτουμε στή συνέχεια τίς διατάξεις τοῦ Νομοκανόνου χωρισμένες σέ δύο ὁμάδες μέ βάση τήν παραδεκτή διάκριση σέ Δημόσιο καί Ἰδιωτικό Δίκαιο καί στή συνέχεια ἐπισημαίνουμε τά στοιχεῖα ἐκεῖνα τῶν δύο ὁμάδων πού προέρχονται ἀπό τό χῶρο τῆς λαϊκῆς παράδοσης.

Α΄ Τμῆμα: τάξη τῶν ἱερωμένων (κεφ. α΄-ρκ΄)

ἀγράμματος μοναχός: ποιεῖ μετάνοιες καί προσευχές (ϟβ΄)
αἵρεση: ἀποδοχή θυσίας αἱρετικῶν ἀπό ἱερέα (με΄) (ϟ)
ἀπειθαρχία: μοναχῶν πρός ἡγούμενο (ϟδ΄)
ἀποβολή ἐκ τῆς μονῆς: (ϟ΄)
ἀργία: ἀργός ἱερέας (ιζ΄)
βάπτισμα: βάπτιση τέκνου Τούρκων (με΄), βάπτιση τέκνου ἱερέως ἀπό τόν ἴδιο (ξβ΄), ἀβάπτιστα νήπια (ξζ΄), ἀναβαπτισμός (ξη΄), κωλύματα τέλεσης (ξστ΄), κωλύματα προκύπτοντα ἀπό πνευματική συγγένεια (ξθ΄), τυπικό βάπτισης (ξθ΄), τέλεση ἀπό ἱερομόναχο (ριζ΄).
γάμος: ἱερουργία κεκωλυμένου γάμου (μζ΄), μοναχοῦ μετά μοναχῆς (ϟζ΄), ἱερουργία γάμου ἀπό μοναχό (ριστ΄), ἀπό ἱερομόναχο (ριζ΄)
δικαστήρια: προσφυγή κληρικῶν σέ κοσμικά δικαστήρια (κγ΄)
ἐγγύας διδούς κληρικός: καθαιρείσθω (κβ΄)
ἐγκατάλειψη μονῆς: ἀπό μοναχό (πη΄), (πθ΄), (ϟ΄)
ἔκτρωση: (στ΄), ἐμβρυοκτόνα φάρμακα (ρκα΄)

(*Τό Μέγα Νόμιμον, Συμβολή στήν ἔρευνα τοῦ μεταβυζαντινοῦ δημοσίου δικαίου*, διδ. διατριβή, 1978) νά ἦταν ἡ ἐπίσημη ἐν χρήσει νομοκανονική συλλογή τῆς Ἐκκλησίας στήν Τουρκοκρατία ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 17ου αἰ. καί ἑξῆς. Νεώτερα στοιχεῖα γιά τήν ἐν λόγῳ συλλογή, πού προέκυψαν ἀπό τίς πρόσφατες ἔρευνες βλ. Δ. Ἀποστολόπουλου, *Ἀνάγλυφα μιᾶς τέχνης Νομικῆς, Βυζαντινό Δίκαιο καί μεταβυζαντινή "νομοθεσία"*, Ἀθήνα 1999, ἰδίως κεφ. 10, 183-200.

71. Ἄν καί ἔχουν παρέλθει ἀρκετές δεκαετίες ἀπό τότε πού ὁ Δ. Γκίνης στό Περίγραμμα τῆς Ἱστορίας τοῦ Μεταβυζαντινοῦ Δικαίου, "*Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*" 26 (1996) διαπίστωνε τά πολλά κενά τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας τοῦ μεταβυζαντινοῦ δικαίου σέ σύγκριση μέ τό βυζαντινό (βλ. πρόλογο, 9-10) ἐντούτοις ὑπάρχει ἀκόμη σήμερα ἕνας μεγάλος ἀριθμός ἀνεκδότων πηγῶν ἤ ἐκδομένων ἀλλά μή ἀξιοποιημένων.

προγαμιαῖες σχέσεις: ὡς κώλυμα ἱερωσύνης (ζ′)
πτηνοβασία: ἱερέως (νβ′)
σαρκικά ἁμαρτήματα παρά φύση: ἀρρενομανία ἱερέως (νβ′), *ἀρσενοκοιτία*: ἱερέως (νβ′), ζωοφθορία ἱερέως (νβ′)
σεληνιασμός: ἱερέως (νδ′)
συγγένεια πνευματική: (ξθ′)
συναναστροφή μετά γυναικός: ἀσπασμός (ϟθ′), συμβουλία (ϟδ′), συγκυλισμός (ρνστ′)
σωματικό ἁμάρτημα: (ζ′), (η′), (θ′), ρεύση ἱερομονάχου (ριη′).
τετραγαμία: (ρϟβ′)
τοκοληψία: ἱερέως (νζ′), μοναχῶν (ριγ′)
τυμβωρυχία: (ρνγ′)
τύψις: κοσμικοῦ ἀπό κληρικό (ιθ′), μοναχοῦ ἀπό μοναχό (ρζ′), (ρη′)
ὑβρισμός: κληρικοῦ πρός ἐπίσκοπο (κα′), μοναχοῦ πρός μοναχό (ρζ′), (ρη′), μοναχοῦ πρός ἡγούμενο (ϟδ′)
χειροτονία: ἡ ἡλικία ὡς προϋπόθεση (ιβ′), ἡ σωματική ἀναπηρία (ιγ′), ἐκτός ἐνορίας (ιδ′), ἐπί χρήμασι (ιε′), (νε′).
χειροδικία: (ϟδ′)
φλεβοτομία: λειτουργία ἱερέως ἀπό φλεβοτομία (λθ′), πρεσβυτέρου μοναχοῦ
φατρία: ἱερέως (μγ′), μοναχοῦ πρός ἡγούμενο (ϟδ′), μοναχοῦ πρός μοναχόν (ρθ′).
φόνος: ἀδιακρίτως (να′), ὡς κώλυμα ἱερωσύνης (ζ′),
ψέμα: ψευδορκία ἱερέως (νγ′), μοναχοῦ (ρι′), ὡς κώλυμα ἱερωσύνης (ζ′).

Β′ Τμῆμα: τάξη τῶν κοσμικῶν (κεφ. ρκα′-σμβ′)

αἱμομειξία: μέ ἀδελφή (ρνθ′), μέ πρώτη ἐξαδέλφη (ρξ′), μέ δύο ἀδελφές (ρξα′), μέ δύο ἀδελφούς ἤ νύφη ἤ πεθερά (ρξβ′), μέ γυναικαδελφή ἤ κουμπάρα (ρξγ′), μέ μητρυιά ἤ θεία (ρξδ′), μέ βαπτιστικιά (ρξε′), μέ κόρη (ρξστ′), μέ μητέρα καί κόρη (ρξη′), μέ τή μητέρα τῆς μνηστῆς (ρξθ′).
αἵρεση: συγκοινωνία μέ αἱρετικούς (ρλη′), (ρμα′), γάμος μετ᾿ αἱρετικοῦ (ρλθ′), πρόσκληση Ἑβραίων ἰατρῶν (ρμ′).
ἁμαρτία: ἀπόκρυψη (σιστ′)
ἀμέλεια: θανάτωση βρέφους (ρκστ′)
ἄμβλωση: (ρκζ′)
ἀποκλήρωση: λόγω ἐπιλογῆς μοναχικοῦ βίου (σβ′)
ἀρρενομανία: (ροδ′)
ἀρσενοκοιτία: (ροε′)
αἵρεση: (ρλη′) (ρλθ′), (ρμα′)
ἀκοινωνησία: (ρπστ′)

ἀρρενοφθορία: (ρλζ')
ἀφιερώματα: (ρϟδ')
αὐτοκτονία: δι᾽ ἀγχόνης (ρκδ')
βότανα: ἐμβρυοκτόνα (στ')
βιασμός: μοναχῆς (ροα'), δούλης (ροα')
βλασφημία: ἁγίου Πνεύματος (ρπθ'), (σστ')
γάμος: μετ᾽ αἱρετικοῦ (ρλθ'), διγαμία-τριγαμία (ρϟα'), τετραγαμία (ρϟβ'), ἀνδροχωριστής (σιγ'), διαζύγιο (σλ'), βαθμοί γάμου (σλα')
εἰδωλολατρεία: (ρλζ')
ἔκθεση: βρέφους (ρκη')
ἐπιορκία: (ρνδ')
ἐμμηνορυσία: (ροθ'), (ρπ')
ζωοκλοπή: (ρνβ')
ζωοφθορία: (ρλζ'), (ροστ')
ἱεροσυλία: (ρνγ')
καννιβαλισμός: (ρμζ')
καταλαλιά: (ρϟζ')
κλοπή: (ρκγ'), (ρνα'), (ρνβ')
κοινωνία θεία: ἔκχυση (σιη'), βεβήλωση (σκα'), (σκβ'), (σκγ')
ληστεία: (ρνγ')
μαλακία: (ρνστ')
μοιχεία: (ρκβ'), (ρκε'), (ρλζ'), (ρϟγ')
παιδοφθορία: (ρογ')
πορνεία: (ρνζ'), (ροε')
πτηνοβασία: (ρλζ'), (ροστ')
πυρπόληση: (ρνε')
τοκογλυφία: διά μετάδοση θείας κοινωνίας (σια')
τυμβωρυχία: (ρνγ')
ὕβρις: τοῦ πλησίον (ρϟστ'), γονέων (σ'), ἱερέως (σα'),
φάρμακα: ἐμβροκτόνα (ρκα'), δηλητήρια (ρκε'), (ρλζ')
φιλαργυρία: (σθ')
φόνος: ἑκούσιος (ρκα'), (ρκγ'), ἀκούσιος (ρκα'), (ρκγ'), (ρκδ'), ληστῶν (ρκα'), κλεπτῶν (ρκγ'), ἀνήρ φονεύσας τήν ἑαυτοῦ γυναίκα (ρκβ'), γυνή ἀποκτείνασα τό βρέφος αὐτῆς (ρκστ'), (ρλζ'), (ρπβ').
ψευδομαρτυρία: (ρνδ').

Στοιχεῖα τῆς λαϊκῆς παράδοσης

Πρόκειται γιά στοιχεῖα προερχόμενα κατά βάση ἀπό τόν ἐξωχριστιανικό χῶρο, εἰδωλολατρικά, τά ὁποῖα κατάφεραν, μέ μία ἀπίστευτη δυναμική, νά ἐπιβιώσουν σέ ὅλο τό Βυζάντιο καί τήν Τουρκοκρατία. Ἦταν συνδεδεμένα μέ πράξεις καί συμπεριφορές ταυτόχρονα ἀπαξιωτικές γιά τήν Ἐκκλησία καί τήν Πολι-

τεία ὡς ἀντικείμενες στή χριστιανική πίστη καί παράδοση, οἱ ὁποῖες ἐξομοιώθηκαν ἀπό νωρίς μέ τά ἠθικά ἐγκλήματα καί ἀντιμετωπίσθηκαν ἀμέσως μέ τήν ἐπιβολή πολιτειακῶν καί ἐκκλησιαστικῶν κυρώσεων[72].

Ἔτσι, οἱ μετά τήν ἅλωση νομοκάνονες βρίθουν ἀπό ἀναφορές ἐξωχριστιανικῶν στοιχείων καί ἐθίμων πού μαρτυροῦν πόσο βαθειά ἦταν ριζωμένες στήν ψυχή τῶν ἁπανταχοῦ Βυζαντινῶν καί Μεταβυζαντινῶν ἀνθρώπων οἱ δοξασίες, οἱ προλήψεις, οἱ δεισιδαιμονικές συνήθειες καί τά λαϊκά δρώμενα, τόσο πού πολλές φορές ἐπιβίωναν στήν καθημερινότητα ἀκόμη καί μέ χριστιανική ἐπικάλυψη[73]. Ὁρισμένα μάλιστα κατάλοιπα αὐτῶν τῶν πρακτικῶν βλέπουμε νά διατηροῦνται καί σήμερα χαρακτηριζόμενα ὡς ἔθιμα λαϊκῆς καί ἐκκλησιαστικῆς τοπικῆς παράδοσης.

Παραθέτουμε στή συνέχεια ἕνα κατάλογο ἐννοιῶν πού συμπεριλαμβάνονται στό Νομοκάνονο καί παραπέμπουν σέ τέτοιου εἴδους ἐπιλήψιμα γιά τό μεταβυζαντινό Ἐκκλησιαστικό Δίκαιο

---

72. Ἀπό τή σωρεία τῶν διατάξεων πού κατά καιρούς συμπεριλήφθηκαν στό αὐτοκρατορικό δίκαιο γιά νά περιστείλουν τήν ἐξάπλωσή τους καί ἐπέβαλαν σωματικές ποινές, ἐνδεικτ. ἀναφέρουμε τόν νόμο τοῦ Μ. Κωνσταντίνου πού θέσπιζε τήν καύση τῶν μάγων ἐάν εἰσέρχονταν σέ σπίτι τρίτου καί τή δήμευση τῆς περιουσίας τοῦ ἀτόμου πού τούς προσκάλεσε (Cod. Th. , 9,16), τήν ἰουστινιάνεια διάταξη κατά τήν ὁποία παραδίδονταν στά θηρία ὅσοι φόνευαν τούς ἐχθρούς τους μέ δαιμονικές ἐνέργειες καί βασανίζονταν ὅσοι ἀπό τούς γόητες, μάντεις, ὀνειροκρίτες καί οἰωνοσκόπους ἀρνοῦνταν νά ἐγκαταλείψουν τό ἐπάγγελμά τους (Cod. Just. 9, 18,6) καί τήν 65η Νεαρά τοῦ Λέοντα τοῦ Σοφοῦ, ἡ ὁποία ὅριζε τήν ἐσχάτη τῶν ποινῶν γιά ὅποιον ὑποσχόταν μέ μαγγανεῖες νά θεραπεύσει ἀσθένειες ἤ νά ἀπομακρύνει τή βλάβη φυτῶν ἤ δένδρων (PG 107, 508). Κατά τόν Πρόχειρο Νόμο (39, 78) ἐξωρίζονταν ὅσοι φτιάχναν φυλακτά καί δημεύονταν οἱ περιουσίες τους, ἐνῶ ὅποιοι γνώριζαν κάποιον γόη καί δέν τόν κατέδιδαν στίς ἀρχές ὑπέμειναν τήν ἐσχάτη τῶν ποινῶν (39, 13). Ὁ καταγγέλων κάποιον μάντη ἤ φαρμακό δέν θεωροῦνταν καταδότης ἀλλά ἄξιος ἀμοιβῆς (Cod. Th. 9,16,1). Βλ. καί Σπ. Τρωιάνου, *Ὁ "Ποινάλιος" τοῦ Ἐκλογάδιου. Συμβολή εἰς τήν ἱστορίαν τῆς ἐξελίξεως τοῦ ποινικοῦ δικαίου ἀπό τοῦ Corpus Iuris Civilis μέχρι τῶν Βασιλικῶν* [Forschungen zur byzant, Rechtsgeschichte 6] , 1980, 54 ἑπ.

73. Λ.χ. στό πγ′ κεφ. τοῦ παρόντος Νομοκανόνου βρίσκουμε τή συνήθεια ὁρισμένων χριστιανῶν νά κρατοῦν τή θεία Κοινωνία στό στόμα τους καί νά τή φτύνουν ἀργότερα στά ζῶα, στά μελίσσια ἤ σέ ἄλλα πράγματα γιά νά εὐλογηθοῦν δι᾽ αὐτῆς τά ἀγαθά τους. Παρόμοια διάταξη συναντᾶμε καί στόν Μαλαξό (κεφ. ΥΝΔ′). Σέ ἄλλο μεταγενέστερο Νομοκάνονα τοῦ 18/19ου αἰ. βρίσκουμε ὅτι "*πολλαῖς τῶν γυναικῶν λαμβάνουν τήν θείαν κοινωνίαν καί ἑνώνουν αὐτήν μετά ὕδατος καί κολυμβοῦν μετ᾽ ἐκεῖνο . . . διά νά τίς ἀγαποῦν οἱ ἄνδρες*", Μ. Ἰ. Γεδεών "*Ἀρσενίου καί Διονυσίου Νομοκάνων ἐκ Γεσθημανή*", ὅ.π. 12.

λαϊκά στοιχεῖα.

ἀδελφοποιία: (=ή σύσταση, μέ κοινή συμφωνία καί κατόπιν μαγικῆς ἤ συμβολικῆς τελετῆς, ἀδελφικοῦ δεσμοῦ μεταξύ δύο ἤ περισσοτέρων ἀτόμων μή συγγενῶν, ὑποσχομένων ἀμοιβαία ἀγάπη καί προστασία)[74]: (σγ').

αἰγύπτισσα: (=γυναίκα ἤ κόρη γύφτου πού ἀσκεῖ τή χειρομαντία)[75]: (ρλβ').

ἀπαντήματα: (ρλε')

ἀπόδεμα: (=δέσιμο κόμπου). Μαγική πράξη μέ τήν ὁποία πιστεύεται ὅτι ἀποτρέπεται ἡ συνουσία νεονύμφων)[76]: ἀπόδεση ζώων (νε'), (ρλ'), (ρλα').

ἄρτος τῆς Μεγάλης Πέμπτης (Συνδέεται μέ τόν λεγόμενο κλεπτέλεγχο, εὐρέως διαδεδομένο τρόπο ἐντοπισμοῦ τοῦ ἀγνώστου δράστη κλοπῆς κατά τήν Τουρκοκρατία. Ἡ δυσκολία κατάποσης τοῦ ἄρτου ἀπό τόν ὕποπτο γιά κλοπή ἀποτελεῖ ἀπόδειξη τῆς ἐνοχῆς του)[77]: (ρλε').

ἀρχιμηνία: (Οἱ Βυζαντινοί παρατηροῦσαν τούς καιρούς καί τούς ἔκριναν ἄλλοτε εὐοίωνους κι ἄλλοτε δυσοίωνους. Ἰδιαίτερη σημασία ἀπέδιδαν στήν πρώτη τοῦ μηνός, τήν νουμηνία, τήν ὁποία γιόρταζαν μέ εὐφροσύνη πιστεύοντας πώς ἔτσι εὐφρόσυνα θά ἐξελισσόταν καί ὁ ὑπόλοιπος μήνας)[78]: (ρλε').

---

74. Βλ. Συμεών Θεσσαλονίκης, Ἅπαντα, ὅ.π., 501. Κ. Ράλλη, *Περί ἀδελφοποιίας*, "Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου" 3 (1906-1907), 193-306. Γ. Μιχαηλίδου-Νουάρου, *Περί τῆς ἀδελφοποιίας ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι καί ἐν τῷ Βυζαντίῳ*, Τόμος Κ. Ἀρμενοπούλου, ἐπί τῇ Ἑξακοσιετηρίδι τῆς Ἑξαβίβλου αὐτοῦ, "Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς τῆς Σχολῆς Ν.Ο.Ε. τοῦ Α.Π.Θ." 6, 1952, 251-313 [=Τοῦ ἰδίου, *Δίκαιο καί κοινωνική συνείδησις*, 1972, 281-344]. Ἰ. Κονιδάρη, *Νομική θεώρηση τῶν μοναστηριακῶν τυπικῶν*, 1984, 138-143.

75. Βλ. Λεξικό Δημητράκου, ὅ.π., τ. Δ', 1729.

76. Συνήθης καί ἡ ἀπόδεση τῶν ζώων. "*Δέχεται ὁ λύκος γιά νά μή κατασπαράξει τά ζῶα*".

77. Εὐχή γιά τήν εὐόδωση τοῦ κλεπτελέγχου: "*Δέσποτα Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ Θεός ἡμῶν, ὁ καταπέμψας τόν ἅγιόν σου ἄγγελον ἐπί τόν λάκκον τοῦ ἁγίου προφήτου Δανιήλ καί φράξας τά στόματα τῶν λεόντων, αὐτός, ὦ πανάγαθε Κύριε, κατάπεμψον τοῦτον καί ἐφ' ἡμᾶς, ὥστε ἐλθεῖν καταφιμῶσαι τό στόμα τοῦ κλέψαντος τό πρᾶγμα τοῦ δεῖνος καί γενέσθαι αὐτόν ἄλαλον καί κωφόν καί βωβόν, ἕως ἄν ὁμολογήσῃ αὐτό εἰς δόξαν Πατρός καί Υἱοῦ καί ἁγίου Πνεύματος*", A. Vassiliev, *Anecdota Graeco- byzantina*, 1893, 330.Βλ. ἐκτεν. Φ. Κουκουλέ, *Βυζαντινῶν βίος καί πολιτισμός*, τ. Α', τεῦχ. II, 166-167.

78. Βλ. ἐκτεν. Φ. Κουκουλέ, ὅ.π., 151-152. Στό σχολιασμό τοῦ 65 κανόνα τῆς Πενθέκτης, ὁ Βαλσαμών παρατηρεῖ ὅτι τό ἔθιμο τῶν νουμηνιῶν στίς μέρες του εἶχε

ἀστρονόμος: (=ὁ ἀσχολούμενος μέ τήν ἀστρονομία ἤ ἀστρολογία ἤ ἀστρομαντεία πού ἦταν ἰδιαίτερος κλάδος τῆς μαντικῆς τέχνης)[79]: ἱερεύς (νε'), (ρλα').
βασκανισμός: (=ἡ πίστη στήν ἐπιβλαβή ἐπίδραση τοῦ πονηροῦ ὀφθαλμοῦ, πού ἀποδίδονταν σέ εἰδικό δαιμόνιο)[80]: (ρλγ').
βουρκόλακες: (=βρυκόλακες. Κατά λαϊκή δοξασία οἱ νεκροί βγαίνουν ἀπό τούς τάφους γιά νά προξενήσουν κακό σέ συγγενεῖς τους. Ἐάν ὅμως οἱ νεκροί καιγόταν τότε ἔπαυε καί ἡ δράση τῶν βρυκολάκων)[81]: (ρμδ').
γελοῦδες (ἤ στρίγγλες). Κατά τίς δοξασίες τῶν Βυζαντινῶν ἦταν γυναῖκες οἱ ὁποῖες, ὑπό τήν ἐπήρεια τοῦ δαιμονίου Γελλώ πού προκαλοῦσε πυρετό καί στείρευση τοῦ γάλακτος στίς λεχοῦσες, ἔπνιγαν τά βρέφη καί ἀναρροφοῦσαν τό αἷμα τους [82]) : (ρμστ').
γενεθλιαλογία: (=ἀστρομαντεία[83]): (ρλε')
γητευτής: (=αὐτός πού χρησιμοποιεῖ μαγικούς τρόπους γιά νά θεραπεύσει κάποιον ἄρρωστο ἤ νά πετύχει κάποιο σκοπό)[84]: (ρλ'), (ρλε'),
γοητεία: (ρλζ').
γόης (=ὁ ἐπικαλούμενος μέ εὐχές ἤ ἐπικλήσεις, γοερῶς ἐκφερομένων, τή βοήθεια ὑπερφυσικῶν δυνάμεων, ὁ μάγος[85]): ἱερεύς (νε')
ἔθη ἑλληνικά: (ρλε')
εἰδωλολατρεία: (ρλζ')
ἱπποδρόμια (Οἱ ἱπποδρομικοί ἀγῶνες διαιροῦνταν σέ "ἐπιτετραμμένους" καί σέ "ἀποτροπαίους". Μέ τή δεύτερη κατηγορία συνδέονταν ἀστρονομικές προβλέψεις καί μαγγανεῖες γιά τήν ἐξέλιξη τῶν ἀγώνων καί τόν ὑποσκελισμό τῶν ἀντιπάλων μέ κατα-

---

ἀμβλυνθεῖ σημαντικά: "*Ταῦτα τοῦ κανόνος διοριζομένου, ἡ τῆς νουμηνίας ἑορτή πρό ἀμνημονεύτων χρόνων ἐσχόλασε...*".

79. Ὅταν ἐρωτήθηκε ὁ Βαλσαμών ἐάν ἀκινδύνως ἱερεύς ἤ διάκονος γίνεται ἀστρολόγος, ἀπάντησε ὅτι "*οὗτοι ὀφείλουσι νά ἀποσχῶσι τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτοῦ, μή πειθόμενοι δέ, νά καθαιρῶνται*", Ράλλη-Ποτλῆ, *Σύνταγμα*, ὅ.π., Δ', 469. Βλ. Λεξικό Δημητράκου, ὅ.π., Γ', 1086-1097 καί ἐκτεν. Φ. Κουκουλέ, ὅ.π., 139-150.

80. Βλ. ἐκτεν. Φ. Κουκουλέ, ὅ.π., 244-249.

81. Βλ. Ε. Κριαρᾶ, *Λεξικό τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς Δημώδους Γραμματείας*, τ. Δ', 1975, 191-192 καί ἐκτεν. Φ. Κουκουλέ, ὅ.π., 250.

82. Ἀναφέρει ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός πώς "*λέγουσι τινές τῶν ἀμαθεστέρων ὅτι γυναῖκες εἰσί στρίγγλαι, γελλοῦδαι λεγόμεναι*", PG 94, 1064. Βλ. ἐκτεν. Φ. Κουκουλέ, ὅ.π., τ. Α', τεῦχ. ΙΙ, 253-255.

83. Βλ. Ε. Κριαρᾶ, ὅ.π., τ. Δ', 250 καί ἐκτεν. Φ. Κουκουλέ, ὅ.π., 139-155.

84. Βλ. Ε. Κριαρᾶ, ὅ.π., τ. Δ', 275.

85. Στήν Β' Τιμ. 3, 13 ὁ ὅρος "γόης" ἔχει περισσότερο τήν ἔννοια τοῦ ἀπατεώνα. Βλ. καί Ε. Κριαρᾶ, ὅ.π. , τ. Δ', 345.

δέσεις τῶν ἵππων)[86] : παρακολούθηση κατά τό Πάσχα (ρλστ').
κηροχύτης[87]: (ρλ'), (ρλα')
κισσάρας: (=κλήδονας. Ἡ ἔννοια τῆς λέξεως συνδέθηκε μέ τήν *οἰωνοσκοπία*. Κατά τά τέλη τοῦ βυζαντίου καί τήν Τουρκοκρατία ἡ σημασία της εἶναι παραπλήσια τῆς σημερινῆς. Σήμαινε, ὅπως λέει ὁ Ζωναρᾶς στήν ἑρμηνεία τοῦ 65 κανόνα τῆς Πενθέκτης, "τό διά τινων σημείων ζητεῖν γνῶναι εἰ μέλλοι τις εὐπραγῆσαι ἤ δυσπραγῆσαι"[88]. Σύμφωνα μέ τούς μεταβυζαντινούς νομοκάνονες τοῦ 16ου καί τοῦ 17ου αἰ. ὁ κισσάρας λάμβανε χώρα κατά τόν μήνα Μάϊο "*ὅνπερ ποιοῦσι τόν Μάϊο μήνα*" ἤ τῆς Ἀναλήψεως "*ὅνπερ ποιοῦσι τινές τῆς Ἀναλήψεως*", ἰδίως κατά τήν ἑορτή τοῦ Γενεθλίου τοῦ Ἰωάννου Προδρόμου στίς 24 Ἰουνίου[89]): (ρλε').
λυκοφάγωμα: (ρμστ')
μαντική[90]: μαντεία (νε'), (ρλα'), (ρλβ'), (ρλγ'), (ρλδ'), (ρλζ')
μολυβδοχύτης[91]: (ρλ'), (ρλα')

---

86. "*Διά γοῦν τοῦτο ὀφείλουσι τά τῆς ἱπποδρομίας καί τά τῶν θεωριῶν καί τά τῶν κυνηγίων εἰς δύο διαιρεῖσθαι, ὡς εἴρηται· εἰς τά πάντη ἀποτρόπαια, εἰς ἅ μή μόνον κληρικοί, ἀλλ᾽ οὐδέ λαϊκοί παραχωροῦνται ἀπέρχεσθαι, τῷ φόβῳ τοῦ ἀφορισμοῦ· καί εἰς τά ἐπιτετραμμένα . . .εἰς ἅ οὐ μόνον λαϊκοί ἀλλά καί κληρικοί ἀπροκριματίστως ἀπελεύσονται. Ὅτι δέ, φασίν, οὐ πάντα τά θεωρία καί τά ἱπποδρόμια οἱ κανόνες ἀπηγόρευσαν ἀλλά τά κινδυνώδη καί αἰσχρά. . .*", Ράλλη-Ποτλῆ, *Σύνταγμα*, ὅ.π., Β', 358-359. Βλ. Ε. Κριαρᾶ, ὅ.π., τ. Ζ', 169 καί ἐκτεν. Φ. Κουκουλέ, ὅ.π., 236-237. Γιά τήν πολιτειακή ἀντιμετώπιση τοῦ φαινομένου βλ. τούς νόμους τοῦ Βαλεντιανοῦ, Θεοδοσίου καί Ἀρκαδίου στόν Cod. Just ., 9,18,9. Ἐπίσης , τή σχετική μελέτη τοῦ Π. Πιτσάκη, *Μορφές δρωμένων σέ βυζαντινές νομικές πηγές*, "*Λαϊκά δρώμενα. Παλιές μορφές καί σύγχρονες ἐκφράσεις*", 1996, 153-171, ἐδῶ 162.

87. Βλ. Λεξικό Δημητράκου, ὅ.π., Β', 457.

88. Ράλλη-Ποτλῆ, *Σύνταγμα*, ὅ.π., Β', 457.

89. Βλ. ἐκτεν. Φ. Κουκουλέ, ὅ.π., 167-172. Περιγραφή τοῦ ἐθίμου βλ. στόν σχολιασμό τοῦ Βαλσαμώνα ἐπίσης στόν 65 κανόνα τῆς Πενθέκτης, Ράλλη-Ποτλῆ, *Σύνταγμα*, ὅ.π., Β', 459.

90. Οἱ κανόνες 61 καί 65 τῆς Πενθέκτης καυτηριάζουν μέ δριμύτητα τούς μάντεις καί τούς μάγους. Τό ἴδιο καί οἱ σχετικοί κανόνες τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, Ράλλη-Ποτλῆ, *Σύνταγμα*, ὅ.π., Δ', 295-326. Γιά τίς διάφορες πτυχές τῆς μαγείας καί τίς μαγικές τεχνικές βλ. Φ. Κουκουλέ, *Μεσαιωνικοί καί νεοελληνικοί καταδεσμοί*, "Λαογραφικά" 8 (1923), 302-346 καί "Λασγραφία" 9 (1926), 52-108 καί 450-506. Γιά τό ἀδίκημα τῆς μαγείας βλ. Σπ. Τρωιάνου, *Ἡ μαγεία στά βυζαντινά νομικά κείμενα*, Πρακτικά τοῦ Α'Διεθνούς συμποσίου "*Ἡ καθημερινή ζωή στό Βυζάντιο*"(1980), 549-571. Τοῦ ἰδίου, *Μαγεία καί Δίκαιο στό Βυζάντιο*, 1997 καί "*Ἀπό τή μαγεία στήν παραεκκλησιαστική μαγεία*", "Σύναξη"67 (1998), 37-45.

91. Βλ. Ε. Κριαρᾶ, ὅ.π., τ. Ι'(1988), 221.

ὀρνεοσκοπία (=Εἶδος μαντικῆς πού βασίζεται στήν παρατήρηση τοῦ πετάγματος καί στίς φωνές τῶν ὀρνέων)[92]: (ρλε')
ὀρχήσεις (=χοροί): σέ γάμους ἤ σέ πλατεῖες (ρλε').
παιγνίδια[93]: σέ γάμους (ρλστ')
πώγων = ξύρισμα ἤ βαφή τοῦ γενίου: (ρλστ')
προσωπεῖα (=καρναβαλικές μεταμφιέσεις)[94]: (ρλε')
πυρκαϊά: κατά τί ἔθος παλαιόν (ρλε')
ρουσάλια (ἤ ροσάλια, λατιν. rosaria=γιορτή σκωπτικοῦ χαρακτήρα δίχως θρησκευτική σημασία πού ἑορταζόταν στόν ρωμαϊκό κόσμο κάθε Ἄνοιξη σέ συνδυασμό μέ ἀκροαματικούς ἀγῶνες μεταξύ καθηγητῶν καί φοιτητῶν. Ἐπιβίωσε κρατώντας τόν σκωπτικό χαρακτήρα της σέ ὅλο τό Βυζάντιο κατά τίς μαρτυρίες τοῦ Βλάσταρι[95], τοῦ Βαλσαμώνα[96] καί τοῦ Χωματιανοῦ[97], ἀλλά καί στήν Τουρκοκρατία, κατά τίς μαρτυρίες τῶν νομοκανονικῶν κειμένων[98]. Στή χριστιανική της ἐκδοχή συνδέθηκε μέ δεῖπνα στά πανηγύρια μνήμης τῶν ἁγίων καί τῶν ἁπλῶν χριστιανῶν καί μέ στολισμό τῶν τάφων μέ ρόδα): (ρλε')
σκουλαρίκια: τῆς Μεγάλης Πέμπτης τῶν ἑαυτῶν τέκνων ποιοῦσιν (ρλε')

---

92. Βλ. ἐκτεν. Φ. Κουκουλέ, ὅ.π., 204-213.

93. Βλ. Ἐ. Κριαρᾶ, ὅ.π., τ. ΙΔ' (1997), 197.

94. Ὁ 71 κανόνας καταδικάζει τίς θεατρικές μεταμφιέσεις καί τίς παρεκτροπές μέ τίς ὁποῖες αὐτές συνδυάζονταν. Ὁ Βαλσαμών σχολιάζοντας τόν κανόνα καί ἔχοντας ὑπόψη καί τήν ἐπί τῶν ἡμερῶν του πρακτική θά ἐπιστρατεύσει ἀκόμη καί τούς πολιτικούς νόμους (ὅπως τή νεαρά 123 τοῦ Ἰουστινιανοῦ) γιά νά καυτηριάσει τίς ἐπί σκηνῆς μιμήσεις καί ἰδίως τίς μιμήσεις ἱερῶν προσώπων (κληρικῶν, μοναχῶν, ἀσκητῶν κ.λπ) ἀπό ἐπαγγελματίες σκηνικούς.

95. *"Τά μέντοι Ρουσάλια καί τό σήμερον εἶναι μετά τό ἅγιον Πάσχα ἐν τοῖς ἀγρόταις γινόμενα ἴδοι τις ἄν"*, Ράλλη-Ποτλῆ, *Σύνταγμα*, ὅ.π:, ΣΤ', 243.

96. *"Τοιαύτη πανήγυρις ἀλλόκοτος ἐστί, τά λεγόμενα Ρουσάλια, τά μετά τό ἅγιον Πάσχα ἀπό κακῆς συνηθείας ἐν ταῖς ἔξω χώραις γινόμενα"* (στόν σχολιασμό τοῦ 62 κανόνα τῆς Πενθέκτης), Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα, ὅ.π., Β', 450.

97. *"Παλαιόν ἔθος, ὃ Ρουσάλια ὀνομάζεται, . . . τῇ μετά τήν Πεντηκοστήν ἑβδομάδι σύνταγμα εἴωθε γίνεσθαι νεωτέρων καί τάς κατά χώραν κῶμας αὐτούς περιέρχεσθαι καί παιγνίοις τισί καί ὀρχήμασι καί βεβακχευμένοις ἅλμασι καί σκηνικαῖς ἀσχυμοσύναις ἐκκαλεῖσθαι δῶρα παρά τῶν ἐνοικούντων εἰς κέρδος αὐτῶν"*, J.B- Pitra (ἐπιμ.), *Analecta sacra et classica Spicilegio Solesmensi parata, 6, Iuris Ecclesiastici Graecorum selecta paralipomena*, 1891, 509.

98. Βλ. λ.χ. *"Κυπριακά Νόμιμα"*, κεφ. κγ' καί *"Νομοκάνων Μαλαξοῦ"*, κεφ. ΧΛΒ'. Γιά τά ρουσάλια βλ. Δ. Δημητράκου, ὅ.π., τ. Η', 6432 καί ἐκτεν. Φ. Κουκουλέ, ὅ.π., τ. Β', τεῦχ. Ι, 29-31.

ὕψωση Παναγίας (=τό ὕψωμα τῆς Παναγίας, τό ὁποῖο βγάζουν στήν ἁγία Τράπεζα κατά τίς ἑορτές μαρτύρων καί ἁγίων. Κατά τόν Συμεών Θεσσαλονίκης αὐτή τή συνήθεια παρέλαβε ἡ Ἐκκλησία ἀπό τούς ἁγίους Ἀποστόλους)[99]: (ρμε')
φαντάσματα: (Συνήθως ἐπικρατοῦσε ἡ ἄποψη ὅτι ἦταν οἱ ψυχές τῶν ἀποθανόντων καί μάλιστα τῶν βιαιοθανάτων)[100]: (ρμστ').
φίλτρο (=μαγικό μέσο ἤ ποτό πού παρασκευάζεται συνήθως μέ μαγικές τελετές μέ σκοπό νά διεγείρει τόν ἔρωτα ἤ νά τόν ἐπαναφέρει)[101]: (ρκα')
φυλακτήρια (=περίαπτα, φυλακτά. Ἀντικείμενα πού κατά τή λαϊκή ἀντίληψη ἔχουν τή δύναμη νά ἀποτρέψουν τό ἐπικείμενο κακό)[102]: (νε'), (νλγ'), (ρλε').
χαρακτῆρες, χάρτες (ἑβρ. χαϊμαλιά=τύπος φυλακτῶν ἀπό ὑφασμάτινες λωρίδες πού περιεῖχαν μεμβράνες στίς ὁποῖες ἀναγράφονται χωρία τοῦ Νόμου, συνήθως ψαλμοί τοῦ Δαυίδ, περίεργοι χαρακτῆρες, μαγικές ρήσεις καί ἐξορκισμοί καί δένονται στό μέτωπο ἤ στό βραχίονα)[103]: (ρλε').

V. Ὁρισμένα ἑρμηνευτικά σχόλια ἐπί τοῦ περιεχομένου

Ὁλοκληρώνοντας τήν παρουσίαση τοῦ Νομοκανόνου θά σχολιάσουμε ἐπιλεκτικά ὁρισμένες διατάξεις του, ἀφ᾽ ἑνός μέν γιά νά ἐλέγξουμε τήν ποιότητά τους ἀναφορικά μέ τήν παραδεδομένη βυζαντινή νομοκανονική παράδοση αφ᾽ ἑτέρου δέ γιά νά διαμορφώσουμε μία πληρέστερη εἰκόνα ἑνός τυπικοῦ μεταβυζαντινοῦ Ἐξομολογηταρίου.

1. Ἡ μεγαλοσχημία μετά τήν ἀρχιερωσύνη

Σύμφωνα μέ τό ιστ' κεφάλαιο τοῦ Νομοκανόνου *"Ἀρχιερεύς μεγαλοσχημήσας, πλέον τό καθόλου ἀρχιερατικόν οὐδόλως ἐνεργείτω, κατά τό κθ'κεφάλαιον τοῦ στ' στοιχείου"*[104].

---

99. Συμεών Θεσσαλονίκης, *Ἅπαντα*, ὅ.π. 471-477.

100. Φ. Κουκουλέ, ὅ.π., τ. Α', τεῦχ. ΙΙ, 250-251.

101. Φ. Κουκουλέ, ὅ.π., 230-233. Περίπτωση καταδίκης ἱερέα πού κατασκεύαζε φίλτρα διασώζουν οἱ Miklosich-Müler στά *Acta et Diplomata Graeca*, τ. Ι, 549.

102. *"Μάταια βοηθήματα"* ὀνομάζει τά φυλακτήρια ὁ Μ. Ἀθανάσιος, *PG* 26, 1320. Βλ. ἐκτεν. Φ. Κουκουλέ, ὅ.π., τ. Α', τεῦχ. ΙΙ, 255-265.

103. Βλ. Φ. Κουκουλέ, ὅ.π., 256-257.

104. Ἡ ὀρθή παραπομπή εἶναι κατά τό ιθ' κεφ. τοῦ ε' στοιχείου τοῦ Συντάγματος τοῦ Ματθαίου Βλάσταρι. Ἡ διάταξη ἐπαναλαμβάνεται ὀρθά στό ριδ'κεφάλαιο:

Ἡ διάταξη αὐτή, μέσω παραπομπῆς στήν ἀντίστοιχη διάταξη τοῦ Ματθαίου Βλάσταρη, θίγει το θέμα τοῦ ἀπολύτως ἀσυμβιβάστου τῆς ταυτόχρονης συνύπαρξης στό ἴδιο πρόσωπο δύο ἀντιθετικῶν ἰδιοτήτων, τῆς μοναχικῆς ἰδιότητας καί τῆς ἀρχιερωσύνης καί συνάδει μέ τόν 2 κανόνα τῆς Συνόδου τῆς Ἁγίας Σοφίας (879-880), ὁ ὁποῖος ἀντιμετώπισε τό θέμα τῆς μοναχικῆς κουρᾶς μετά τή χειροτονία μέ ἐκκλησιολογικά κριτήρια, δηλαδή σύμφωνα μέ τίς ἀρχές πού διέπουν τή θεολογία τῆς Ἐκκλησίας.

Κατ᾽ ἀρχήν ἡ ἱερωσύνη δέν εἶναι ἀσυμβίβαστη πρός τή μοναχική ἰδιότητα καί ἐπιτρέπεται ἡ κουρά κληρικοῦ σέ μοναχό, ὅπως καί ἀντίστροφα ἡ χειροτονία μοναχοῦ σέ ὁποιονδήποτε βαθμό ἱερωσύνης. Σ᾽ αὐτές τίς περιπτώσεις τό ἄτομο πού συγκεντρώνει στό πρόσωπό του καί τίς δύο ἰδιότητες ὑπόκειται στίς ὑποχρεώσεις πού ἀπορρέουν ἀπό αὐτές, ἐφόσον αὐτές δέν εἶναι ἀσυμβίβαστες μεταξύ τους[105].

Ἐξαίρεση στήν ἀρχαία ἐκκλησιαστική πράξη συνιστᾶ ὁ 2 κανόνας τῆς Συνόδου τῆς Ἁγίας Σοφίας σύμφωνα μέ τόν ὁποῖο ἀποβάλλει τήν ἐπισκοπική ἰδιότητα ὁ ἐπίσκοπος πού κείρεται μοναχός, ἰδιαιτέρως μάλιστα στήν περίπτωση τῆς μεγαλοσχημίας του[106].

"*Μοναχός πρεσβύτερος ἐάν μεγαλοσχημήσῃ, λειτουργείτω. Ἀρχιερεύς δέ ἐάν μεγαλοσχημήσῃ, πλέον τό καθόλου ἀρχιερατικόν ἤ ἱερατικόν μηδ᾽ ὅλως ἐνεργείτω, κατά τόν κθ΄ κανόνα τοῦ ε΄ στοιχείου εἰς τό Ματθαῖον*". Βλ. παρόμοια διατύπωση καί στόν Παλαιστινό Νομοκάνονα, *ὅ.π.*, 46.

105. Πρβλ. ἀνάλυση ἀνεκδότων ἀποκρίσεων τοῦ πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Νικολάου Γ' πρός τόν ἐπίσκοπο Ζητουνίου [V. Grumel, *Les regestes des actes du Patriarcat de Constantinople*, III, 1932-1947, ἀρ. 972 παρ. 6 καί ἀρ. 983 καί El. Papagianne-Sp. Troianos, *Die kanonischen Antworten des Nikolaos III Grammatikos an den Bischof* von *Zetunion*, "Byzantinische Zeitschrift" 82 (1989) 234-250], ἀπόκριση τοῦ Πέτρου Χαρτοφύλακα (Ράλλη-Ποτλῆ, *ὅ.π.*, Ε', 371), ἀποκρίσεις τοῦ Βαλσαμώνα πρός τόν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Μάρκο Γ' Ράλλη-Ποτλῆ, ὅ.π., Δ', 453) καί εἰδικώτερα γιά τούς κληρικούς πού προέρχονται ἀπό τήν τάξη τῶν μοναχῶν, οἱ ὁποῖοι μετά τή χειροτονία τους ἐνδύονται τό μέγα μοναχικό σχῆμα βλ. τίς ἀποφάσεις τῆς πατριαρχικῆς συνόδου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπί τῶν πατριαρχῶν Νικολάου Α' τοῦ Μυστικοῦ καί Ἰωάννου Ι' τοῦ Καματεροῦ (Grumel, *Les Regestes*, ὅ.π., ἀρ. 731 καί III, ἀρ. 1200).

106. Αὐτός ὁ κανόνας ἔτυχε εὐρύτατης ἐφαρμογῆς στό Βυζάντιο. Παρ᾽ ὅλα αὐτά σέ ἔγγραφα καί σφραγῖδες ἀπό τόν 8ο αἰ. καί ἐντεῦθεν συναντᾶμε παρεκκλίσεις ἀπό τόν κανόνα. Ἔτσι, λ.χ. ἔχουμε τόν 10ο αἰ. ἄδηλο ἡγούμενο καί ἐπίσκοπο Τενέδου ἤ Λεβέδου (V. Laurent, *Documentse sigillographie byzantine. La collection C. Orghidan*, Paris 1952, ἀρ. 369), κατά τόν 11ο αἰ. τόν Θεόδωρο, μοναχό καί ἐπίσκοπο Μαρωνείας (V. Laurent, ὅ.π. ἀρ. 376) καί τόν Στέφανο, μοναχό καί ἐπίσκοπο Σερρῶν [F. Dölger, "Byzantinische Zeitschrift" 43 (1950), 238], κατά τόν 12ο ἤ 13ο αἰ. τόν Στέφανο, μο-

Ὁ ἐπίσκοπος κατέχει τό ὕψιστο ἀξίωμα στήν ἱεραρχική διάρθρωση τῆς Ἐκκλησίας καί μέσα στά πλαίσια τῶν καθ᾽ ὕλη ἁρμοδιοτήτων του εἶναι ἐπιφορτισμένος μέ πνευματικές διοικητικές, διδακτικές, κοινωνικές, φιλανθρωπικές, πολιτικές καί ἄλλες ὑποχρεώσεις κοσμικῆς νοοτροπίας, ὑποδομῆς καί προϋποθέσεων, ἄρρηκτα συνδεδεμένες μέ τό πολύπλευρο ποιμαντικό του ἔργο.

Ἀντίθετα, ὁ μοναχός ζεῖ ἀπερίσπαστος πέρα ὅλων αὐτῶν καί γι᾽ αὐτό ἀκριβῶς, ἐθισμένος σέ μία διαφορετική κατάσταση. Εἶναι πρόσωπο μαθητείας καί ὑποταγῆς καί ὡς ἐκ τούτου δέν μπορεῖ νά διεκδικεῖ ἐξουσία καί νά διδάσκει[107].

Στό ἀξίωμα τῆς ἀρχιερωσύνης συμπλέκονται σέ ἀδιάσπαστη λειτουργική ἑνότητα ἡ διοικητική ἐξουσία καί ἡ ἀρχιερατική. Ἑπομένως, ἐάν ὁ ἐπίσκοπος παραιτηθεῖ ἀπό τή διοικητική του ἐξουσία καί συγκαταλεχθεῖ στήν τάξη τῶν ποιμενομένων μοναχῶν ἀπ᾽ ὅπου συνήθως προέρχεται, τότε καί ἡ ἀρχιερατική του ἰδιότητα μένει ἀνενέργητη[108], ἤ ὅπως λιτά καί εὔστοχα θά συμπληρώσει ὁ Θεόφιλος Καμπανίας στό δικό του Νομικόν: "*Ἀρχιερεύς μεγαλοσχημήσας, τελείως τῆς ἀρχιερωσύνης γυμνοῦται*"[109].

ναχό καί ἐπίσκοπο Ἄσσου (G. Schlumberger, *Sigillographie de l' empire byzantine*, 1884, 200), κατά τόν 15ο αἰ. τόν Κλήμεντα ἐπίσκοπο Στρουμίτζης καί μοναχό [L. Petit, *Le monastére de Notre-Dame de Pitié*, "Εἰδήσεις τοῦ Ρωσσικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Κωνσταντινουπόλεως" 6 (1900), 125], κ.ἄ.

107. Κατά τόν 3 κανόνα τῆς Δ'Οἰκουμενικῆς Συνόδου "*. . . μηδένα τοῦ λοιποῦ μονάζοντα . . . ἐπεισάγειν ἑαυτόν κοσμικαῖς διοικήσεσι . . .*" καί κατά τόν 4 κανόνα τῆς ἴδιας συνόδου "*. . . τούς καθ' ἑκάστην πόλιν καί χώραν, μονάζοντας, ὑποτετᾶχθαι τῷ ἐπισκόπῳ καί τήν ἡσυχίαν ἀσπάζεσθαι. . .*" Γιά νά τονίσει μάλιστα ὁ Ζωναρᾶς τήν ἀντίφαση τῶν δύο καταστάσεων καθώς ἑρμηνεύει τόν 2 κανόνα τῆς Ἁγίας Σοφίας διερωτᾶται: "*Πῶς ὁ αὐτός καί προεδρεύων ἔσται διά τήν ἀρχιερωσύνην καί διά τό σχῆμα τό μοναχικόν ταπεινούμενος; Πῶς δέ διδάσκων ἔσται καί διδασκόμενος; Πῶς δέ ποιμαίνων καί ποιμαινόμενος;*" Ράλλη-Ποτλῆ, *Σύνταγμα, Β'*, 708. Ὑπάρχουν ὅμως καί ἀντίθετες ἀποφάσεις τῆς Πατριαρχικῆς Συνόδου Κωνσταντινουπόλεως ὅπως ἡ ἀπό 15 Φεβρουαρίου 1389 πράξη τῆς Συνόδου κατά τήν πατριαρχεία τοῦ Ἀντωνίου Δ', Μ. Ἰ. Γεδεών, *Κανονικαί διατάξεις*, τ. Α', 1888, ἑπ. καί J. Oudot, *Patriarchatus Constantinopolitani acta selecta*, Ι', 1941, 108 ἑπ.

108. Γιά τό ζήτημα τῆς κουρᾶς μετά τή χειροτονία καί τό συναφές τῆς σύνδεσης πνευματικῆς πατρότητας καί ἱερωσύνης, βλ. ἐκτεν. Θ. Γιάγκου, *Ἡ κουρά μετά τή χειροτονία*, στόν χαριστήριο τόμο πρός τιμή τοῦ Γέροντος Ἀρχιμ. Αἰμιλιανοῦ Σιμωνοπετρίτη (ὑπό ἔκδοση).

109. Θεοφίλου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, *Νομικόν*, ὁ.π., κεφ. 1, παρ. 126, σ. 28.

2. Τό ἀσυμβίβαστο τῆς ἄσκησης βίας μέ τήν ἱερατική ἰδιότητα

Μία διάταξη τοῦ Νομοκανόνου, διακελεύει τήν ἀπαγόρευση τῆς προσβολῆς ἄλλου προσώπου ἀπό κληρικό γιά ὁποιονδήποτε λόγο. Συγκεκριμένα, κατά τό ιθ' κεφ. *"Ἐπίσκοπος ἤ ἱερεύς ἤ διάκονος ἐάν τύψῃ πιστόν ἤ ἄπιστον καθαιρείσθω κατά τόν κζ' κανόνα τῶν ἁγίων ἀποστόλων, ὡσαύτως καί ἐάν σηκώσῃ ξῖφος καί δώσῃ τινά"*[110].

Στή διάταξη αὐτή, μέ μία κατηγορηματική καί ἀπόλυτη διατύπωση, ἔχουμε συνεπτυγμένη ἐκφορά τοῦ 27 κανόνα τῶν ἁγίων ἀποστόλων, ὁ ὁποῖος τυποποιεῖ τό ἐκκλησιαστικό ἀδίκημα τῆς τύψεως καί ἀποδοκιμάζει γενικότερα τήν ἀκράτεια καί τήν παρορμητικότητα τῶν κληρικῶν καί τῶν τριῶν βαθμίδων πού καταλήγει στήν ἄσκηση ὁποιουδήποτε τύπου βίας (ἐπιθετική ἤ ἀμυντική, ἀνταποδοτική, δίκαιη ἤ ἄδικη, ἑκούσια ἤ ἀκούσια)[111]. Θεμελιακή βάση τῆς ποινικῆς ἀξιολόγησης τῆς βίας τῶν κληρικῶν θέτει ὁ κανόνας τήν περί ἀγάπης κεντρική διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας καί τό παράδειγμα τοῦ ἱδρυτῆ της, ὁ ὁποῖος *"τυπτόμενος οὐκ ἀντέτυπεν, λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοιδόρει καί πάσχων οὐκ ἠπείλει"*[112].

Στόν 27 ἀποστολικό κανόνα βρῆκε ἔρεισμα καί ἡ πολιτειακή ἀποτίμηση τοῦ ἀσυμβιβάστου τῆς ἄσκησης βίας ἀπό κληρικούς, ἡ ὁποία ἐκφράστηκε χαρακτηριστικά στήν Νεαρά 123.11.1. (ἔτους 546) τοῦ Ἰουστινιανοῦ πού ὅριζε *"ἀλλ᾽ οὐδέ οἰκείαις χερσίν ἔξεστιν ἐπισκόπῳ τινά πλήττειν· τοῦτο γάρ ἀλλότριον ἐστίν ἱερέων"*[113].

Ἀργότερα, συστοιχίστηκε μέ τόν 27 ἀποστολικό κανόνα καί ὁ 9 κανόνας τῆς Πρωτοδευτέρας Συνόδου ἐξαιτίας κρουσμάτων τύψεως φαρισαϊκοῦ τύπου πού παρουσιάστηκαν σέ ἱερωμένους, οἱ ὁποῖοι, κατά τίς ἐξηγήσεις τῶν Ζωναρᾶ καί Βαλσαμώνα, παρερμήνευαν τό νόημα τῆς ἀπαγόρευσης καί, πρός ἀποφυγή τῆς καθαίρεσης, προέβαιναν στήν τύψη ὄχι "αὐτοχείρως"ἀλλά "ἐπιτροπικῶς", "δι᾽ ἑτέρου". Ἔτσι, πρός ἄρση πάση ἀμφιβολίας καί ἀμφισβήτησης, ὁ 9 κανόνας προχώρησε στήν πρόληψη καί τῆς ἔμμεσης βίας ὁρίζοντας

---

110. Βλ. πανομοιότυπη διάταξη καί στόν ἀρκετά μεταγενέστερο *"Παλαιστινό Νομοκάνονα"* τοῦ 18ου/19ου αἰ., "Α.Ε.Κ.Δ." 8, ὅ.π., 156.

111. Βλ. σχολιασμό σέ Γ. Πουλῆ, *Ἡ ἄσκηση βίας στήν ἄμυνα καί στόν πόλεμο κατά τό Ἐκκλησιαστικό Δίκαιο*, 1990, ἰδιαιτέρως 139-148.

112. Ὁρίζει ὁ 27 κανόνας: *"Ἐπίσκοπον ἤ πρεσβύτερον ἤ διάκονον τύπτοντα πιστούς ἁμαρτήσαντας ἤ ἀπίστους ἀδικήσαντας καί διά τῶν τοιούτων φοβεῖν ἐθέλοντα καθαιρεῖσθαι προστάσσομεν· οὐδαμοῦ γάρ ἡμᾶς ὁ Κύριος τοῦτο ἐδίδαξεν, τοὐναντίον δέ αὐτός τυπτόμενος οὐκ ἀνέτυπτεν, λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοιδόρει, πάσχων οὐκ ἠπείλει"*.

113. Novellae Iustiniani, *Corpus Iuris Civilis*, vol. III, rec. R. Schöll-W. Kroll, 1972, 603.

ὅτι ἀπαγορεύεται στό ἑξῆς "*μήτε διά τῶν οἰκείων χειρῶν οἱ ἱερωμένοι, μήτε ἐξ' ἐπιταγῆς, δι' ἑτέρου τύπτωσῖ τινά ἁμαρτήσαντα*", ἀλλά ἡ διόρθωση νά ξεκινᾶ ἀπό τή νουθεσία καί τή διδασκαλία" . . . *καί οὕτω τήν δραστικωτέραν καί ἐπιπονωτέραν ἰατρείαν ἐπάγειν. . .*"[114].

Ὡς πρός τήν ἐπιβολή τῆς ποινῆς, στή βυζαντινή πράξη γιά λόγους ἐπιεικείας, σχετικά μέ τό ἀδίκημα τῆς τύψης ἀπό κληρικό, ἐκτός τοῦ ἀφορισμοῦ, ἐπικράτησε καί ἡ ἐπιβολή ἐπιεικέστερης ποινῆς, αὐτή τῆς ἀργίας γιά ὁρισμένο χρόνο[115].

Ἡ ἀποτίμηση τοῦ ἀδικήματος τῆς τύψης, ὡς βασική ἀπόρροια τῶν θέσεων τῆς Ἐκκλησίας συμπεριλήφθηκε στό θεματολόγιο τῶν περισσοτέρων Νομοκανόνων, ὅπως φαίνεται καί στίς παρακάτω ἐνδεικτικά ἀναφερόμενες διατάξεις:

Νομοκάνων Μαλαξοῦ
(κεφ. ΣΛ')

Ὁ εἰκοστός ἕβδομος κανών τῶν ἁγίων Ἀποστόλων ὁρίζει, ὅτι "ὅποιος ἐπίσκοπος ἤ πρεσβύτερος ἤ διάκονος τύψη, ἤγουν ἐάν δείρη τινάν ἄνθρωπον, ὁποῦ νά τοῦ ἔφταισε ἤ πιστόν ἤ ἄπιστον, νά εἶναι καθηρημένος. Ἐάν γάρ τούς ἀδικοῦν νά τούς ἐλέγξουν, δηλονότι οἱ ἱερεῖς αὐτούς, τούς ἀδικοῦντας αὐτούς, οὐχί νά τούς ἐδέρνουν· οὐδαμῶς ὁ Κύριος τοῦτο ἐδίδαξεν, εἰ μή, εἴ τινος βαρήσουν εἰς τήν δεξιάν σιαγό-

Νομικόν Πρόχειρον[116]
<22> Κατά τῶν τυπτόντων

α. Ἐπίσκοπον ἤ πρεσβύτερον ἤ διάκονον τύπτοντα πιστούς ἁμαρτάνοντας ἤ ἀπίστους ἀδικήσαντας καί διά τοῦτο φοβεῖσθαι θέλοντα, καθαιρεῖσθαι προστάττομεν. Οὐδαμοῦ γάρ ὁ Κύριος τοῦτο ἡμᾶς ἐδίδαξε, τοὐναντίον δέ αὐτός τυπτόμενος οὐκ ἀντέτυπτε καί λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοιδόρει, πάσχων οὐκ ἠπείλει. Ἑρμην. Βαλσ. Τό μετρίως σωφρονίζεσθαι παρά τῶν ἱερωμένων τούς μαθητάς αὐτοῦ καί τούς

---

114. Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα, ὅ.π., Β', 680-682. Βλ. καί τήν ἀκριβή συμμόρφωση πρός τό πνεῦμα τοῦ κανόνα τῆς σχετικῆς διάταξης τοῦ Νομικοῦ τοῦ Θεοφίλου, ὅπως τήν παραθέτουμε στόν σχετικό πίνακα.

115. Ἔτσι, συνοδική πράξη τοῦ 1389 ἀναφέρει ὅτι "... *ἐλαλήθη τό κατά τοῦ πρεσβυτέρου Γεωργίου, τοῦ ἀπό τῶν Ἐρημιῶν, ὅπως θυμῷ ἀσχέτῳ κινηθείς ἔτυψε τόν φλαμούλην ἐντός τοῦ ἁγίου βήματος καί ἐν τῷ τύπτειν αὐτόν ἔχυσε καί τό ἁγίασμα, ὅτι τε καί ὅπως ἠναισχύντησε τόν λογαράν, εἰπόντα, αὐτόν ὁρισμῷ θείῳ πατριαρχικῷ ἐλθεῖν εἰς τήν σύνοδον καί δοῦναι λόγον εἰς ταῦτα, καθώς καί ἐλθών ὕστερον εὑρέθησαν πάντα ἀληθῆ, ὅθεν ὑπεσχέθη, ὡς μηδόλως ἅψασθαί τι ἱερατικόν, χρόνον ἵνα καί μήνας ἕξ*", Acta Patriarchatus, τ. Β', 115. Ἐπίσης, Κ. Ράλλη, *Ποινικόν Δίκαιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, ἐκδ. "Πουρναρᾶ", 1985, 397-40.

116. *Νομικόν Πρόχειρον, συνταχθέν ὑπό Μιχαήλ Φωτεινοπούλου εἰς Βουκουρέστιον* (1765-1788), (ἐπιμ. Π. Ζέπου, Val. Al. Georgesucu, Αν. Σιφωνιοῦ-Καράπα 9=Ε.Κ.Ε.Ι.Ε.Δ. τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τ. 24-26, 1977-1978), 1982.

να, νά γυρίζῃ καί τήν ἀριστεράν καί εἴ τινος ἐπάρουν τό ροῦχο του, νά εὐγάλῃ καί τό ἱμάτιον.
Καί ταῦτα τά τοῦ Κυρίου παραγγέλματα κάμνει χρεία νά φυλάττωνται παρά πάντων, περισσοτέρως δέ ὑπό τῶν ἱερέων, ὅπως νά γίνωνται τύποι τῶν κοσμικῶν ἀνθρώπων, περισσοτέρως δέ ὑπό τῶν ἱερέων, ὅπως νά γίνωνται τύποι τῶν κοσμικῶν ἀνθρώπων εἰς τό ἀγαθόν".

ἁμαρτάνοντας καί μετά παραγγελίαν μή ἐπιστρεφομένους ἐκκεχώρηται, ὅτι καί ὁ Κύριος τούς ἐν τῷ ἱερῷ ἐμπορευόμενους καί εἰς τό θεῖον ἁμαρτάνοντας τῷ φραγγελίῳ τύπτων ἐξήλασε. β. κανών θ'. Τό αὐτῷ καί ἡ ἐν τῷ ναῷ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων συναχθεῖσα σύνοδος, ἡ καί ἅ καί βλεγομένη, ἀποφαίνεται.

Νομικόν Θεοφίλου[117]
(κεφ. ΙΙ παρ. 8)

Ὁ κζ' κανών τῶν Ἀποστόλων καί ὁ θ' τῆς πρώτης καί δευτέρας λεγομένης συνόδου ὁρίζουν: ἱερεύς ὁποῦ νά δείρῃ ἤ πιστόν ἤ ἄπιστον ἄνθρωπον ἤ μέ τά ἴδια του τά χέρια ἤ εἴπῃ ἄλλον καί τόν δείρῃ, νά καθαιρεῖται· διά τί πρέπει μέ νουθεσίες καί μέ ἐκκλησιαστικά ἐπιτίμια νά σωφρονίζῃ τούς πταίοντας καί ἄν δέν ὑπακούσουν, νά ἀναφέρῃ εἰς τούς ἔχοντας ἐξουσίαν. Καί ἀρχιερεύς πλήκτης καθαιρεῖται.

Νομοκάνων Γεωργίου
Τραπεζούντιου[118]
(καν. 20ος)

Ὁ ἐπίσκοπος ἤ ὁ ἱερεύς ἤ ὁ διάκονος ὁποῦ δέρνει τούς χριστιανούς ὁποῦ ἔσφαλαν ἤ ἀδίκησαν τούς ἀπίστους καί μέ τόν δαρμόν θέλει νά τούς σωφρονίσῃ, ὁ τέτοιος προστάζομεν νά καθαιρεῖται, ὅτι ὁ Κύριός μας Χριστός πουθενά δέν μᾶς ἐδίδαξε τέτοια. Καί μάλιστα ἔκαμνε τό ἐναντίον, τόν ἔδερναν καί αὐτός δέν ἔδερνε, τόν ὕβριζαν καί δέν ὕβριζε. Καί ὅταν ἐπάθαινε τά πάθη, δέν ἐφόβιζε.

---

117. Σέ ὁρισμένους Νομοκάνονες ὅπως τοῦ Θεοφίλου Καμπανίας καί τοῦ Γεωργίου Τραπεζούντιου πρόδηλη πηγή τῆς διάταξης εἶναι ἡ συνοπτική ἀπόδοση τοῦ χωρίου Β 3, 12 τῆς Ἐπιτομῆς τῶν Ἱερῶν καί θείων Κανόνων τοῦ Ἀρμενοπούλου πού συμπληρώνει τήν Ἑξάβιβλο [ἐκδ. J. Leunclavius, *Juris Graeco-romani tam canonici quam civilis*, ὅ.π., τ. 1, σημ. 110, 20 καί St. Perentidis, *Edition critique et commentaire de l' Épitomè* des Saints Canones de Constantin Harménopoulos, ὅ.π. σημ. 110, 45 (PG 150, 81)], ὅπου ἀναφέρεται: *"Ἱερεύς πιστόν ἤ ἄπιστον τύψας ἤ αὐτοχειρίᾳ ἤ ἐπιτάγματι, καθαιρείσθω. Δεῖ γάρ αὐτόν νουθεσίας καί ἐκκλησιαστικοῖς ἐπιτιμίοις σωφρονίζειν τούς πταίοντας. Εἰ δέ μή ὑπακούοιεν, παραδίδονται τοῖς ἄρχουσιν"*.

118. Νομοκάνων Γεωργίου Τραπεζούντιου, *Ἡ εἰς τήν νεοελληνικήν μεταγλώττισις τῶν "Διαταγῶν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων"* κατά τό Ms. GR. 596 (297) τῆς Ρωμανικῆς Ἀκαδημίας (ἐπιμ. Χ. Παπαστάθη) (=Ε.Κ.Ε.Ι.Ε.Δ. τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τ. 27-28, 1980-1981), 1985. Βλ. καί ὑποσημ. 117.

Ἀνάλογες ἀπαγορευτικές ρυθμίσεις περί χειροδικίας ἴσχυσαν καί γιά τήν τάξη τῶν μοναχῶν, στήν ὁποία ἐπίσης ἐμφανιζόταν κρούσματα ἄσκησης βίας μέχρι καί τό τέλος τῆς βυζαντινῆς περιόδου[119], ὅπως φαίνεται καί στό κεφ. ρζ': *"Μοναχός ἰδιώτης ἐάν τύψῃ τινά, βαλέτω μετανοίας τ', εἰ δέ μεγαλόσχημος ἐστί, μετανοίας χ' καί ξηροφαγίαν ἡμέρας ν', ὅτι ὡς νεκρός ἐλογίσθη ... Ἐάν μοναχός μοναχόν ὑβρίσας τύψῃ, ἀ φ ο ρ ι ζ έ σ θ ω μήνας δ' και μετανοίας α'. Ἐάν δέ χειρώσηται ξύλον καί αἱματώσῃ αὐτόν, χρόνου τί ἥμισυ ἐπιτιμάσθω"*.

Ὅμως, κατά τόν σχολιασμό τοῦ Βαλσαμώνα[120] καί τή βυζαντινή πρακτική πού διαμορφώθηκε στόν τομέα τῆς νομικῆς μεταχείρισης τῶν κληρικῶν καί μοναχῶν, οἱ προαναφερθεῖσες διατάξεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς νομοθεσίας, οἱ ὁποῖες ἀπαγορεύουν -μέ τήν ἐπιβολή ἐκκλησιαστικῆς κύρωσης- στούς κληρικούς καί τούς ἡγουμένους τῶν μοναστηριῶν τήν τύψη, δέν ἔχουν ἐφαρμογή στίς περιπτώσεις ἐκεῖνες κατά τίς ὁποῖες οἱ σωματικές ποινές ἐπιβάλλονται στούς μαθητές καί ὑποτακτικούς τους πρός χάρη σωφρονισμοῦ καί παιδαγωγικῶν σκοπῶν[121].

3. Ἡ συχνότητα τῆς θείας Μεταλήψεως

Ἡ διάταξη αὐτή δειγματοποιεῖ χαρακτηριστικά τήν παρεκτροπή ἀπό τή βυζαντινή κανονική πράξη πού παρατηρεῖται συχνά σέ διατάξεις τῶν Ἐξομολογηταρίων τῆς Τουρκοκρατίας[122] καί τή διαμόρφωση ἑνός ἤθους ἀλλοτρίου καί μιᾶς συνήθειας ξενικῆς πρός τή διδασκαλία τῶν Πατέρων καί τήν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας καθώς ἐπιβάλλει στούς χριστιανούς, ἀντίθετα ἀπό τούς ὁρισμούς τῶν κανόνων, νά μεταλαμβάνουν τέσσερις μόνο φορές τό χρόνο κι αὐτό ὑπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις.

Τό ἀνανεωτικό κίνημα τῶν Κολλυβιστῶν (ἤ Κολλυβάδων) τοῦ 18ου αἰ., πού ξεπήδησε μέσα ἀπό τά σπλάχνα τῆς μοναστικῆς πολιτείας τοῦ Ἄθω, καθώς ἀναζητοῦσε τήν ἐπιστροφή στό γνήσιο πατερικό πνεῦμα καί στίς αὐθεντικές κανονικές πηγές, μέ τή διδα-

---

119. Βλ. ἐνδεικτ. στό βίο τοῦ Ἀθανασίου τοῦ Μετεωρίτου (14-15ος αἰ.): "*. . . ὁ γέρων . . . καί τή ράβδο τύψας μετρίως . . .* ", Ἰ. Κονιδάρη, *ὅ.π.*, 65.

120. Ράλλη-Ποτλῆ, *Σύνταγμα*, ὅ.π., Β', 681.

121. Βλ. Γ. Πουλῆ, *Ἡ ἄσκηση βίας στήν ἄμυνα καί στόν πόλεμο κατά τό Ἐκκλησιαστικό Δίκαιο*, ὅ.π., 142, ὑποσημ. 296.

122. Βλ. λ.χ. παρόμοια διατύπωση στά "*Κυπριακά Νόμιμα*", ὅ.π., κεφ. σκστ', 107.

123. Βλ. Στεφανίδου, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, 2η ἔκδ., 1959, 716-718. Χ. Γιανναρᾶ, *Ὀρθοδοξία καί Δύση στή νεώτερη Ἑλλάδα*, ὅ.π., 176 ἑπ.

σκαλία του περί τῆς συνεχοῦς θείας Μεταλήψεως ἀντιστρατεύτηκε σθεναρά κατά τῆς ἀντιπαραδοσιακῆς αὐτῆς νοοτροπίας πού διοχετεύτηκε στούς πιστούς μέσω τῶν Ἐξομολογηταρίων[123].

4. Ἡ ὑπερβολή στήν ἀποτίμηση τῶν ἀδικημάτων

Ἡ δικανική ἀντίληψη τοῦ Θεοῦ ὡς φοβεροῦ κριτή καί ἡ νομική θεώρηση τῆς ἁμαρτίας, μέσα στή γενικότερη περιρρέουσα κατάσταση τῆς ἀγραμματοσύνης καί τῆς κανονικῆς ἀκαταστασίας, βρῆκαν στά μεταβυζαντινά Νομοκάνονα τό ἰδανικό ἔδαφος γιά νά εὐδοκιμήσουν καί νά ἐπηρεάσουν καταλυτικά τή ζωή καί τό ἦθος τῶν πιστῶν ἐπειδή *"ἡ ἀδέκαστος δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ κατ᾽ ἄλλον τρόπον δέν εὐχαριστεῖται, πάρεξ τό σῶμα ὅπου ἥμαρτεν, ἐκεῖνο τό ἴδιον νά παιδευθῇ"*[124].

Ἔτσι, ἀντίθετα ἀπό τήν ὀρθόδοξη διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας περί δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ καί δικαιώσεως τοῦ ἀνθρώπου[125], τά Ἐξομολογητάρια, μέ φανερή ἐπίδραση ἀπό τήν ψευδονηστευτική φιλολογία καί τήν αὐστηρότητα τοῦ βυζαντινοῦ πολιτειακοῦ δικαίου ἀγνοοῦν πλήρως τό ἐσώτερο νόημα τῶν κανόνων ἀπό τή θεραπευτική τους ἀποστολή[126], "ἀνακρίνουν" τούς ἁμαρτωλούς, "καταλογογραφοῦν"τά παραπτώματα καί "κανονίζουν"τούς παραβάτες τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ Νόμου ἀσύστολα, μοιράζοντας σωρηδόν τά ἐπιτίμια τοῦ ἐξωεκκλησιασμοῦ, τοῦ ἀφορισμοῦ καί τοῦ ἀναθέματος. Συχνά, φθάνουν μέχρι τόν παραλογισμό τῆς ἄκρατης περιπτωσιολογίας καί τήν ὑπερβολή. Πολλές φορές μάλιστα γιά νά προσδώσουν κῦρος στίς ἐξωφρενικές τους διατάξεις δέν διστάζουν

---

124. Νικοδήμου Ἁγιορείτου, *Ἐξομολογητάριον*, 4η ἔκδ., 1842, 201.

125. Κατά τόν Νικόλαο Καβάσιλα ἡ ἔννοια τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ περιλαμβάνει τήν ἀγάπη, τήν ἀγαθότητα, τήν εἰρήνη, τή σοφία, τήν ἀλήθεια, τή μακαριότητα καί γενικά ὅλη τήν οἰκονομία. Δέν τραυματίζεται, δέν ἀλλοιώνεται, δέν ἔχει ἀνάγκη ἱκανοποίησης. Βλ. Ἀ. Αγγελοπούλου, *Νικόλαος Καβάσιλας Χαμαετός: Ἡ ζωή καί τό ἔργο αὐτοῦ*, 1970. Ἐκτεν. Π. Νέλλα, *Ἡ περί δικαιώσεως διδασκαλία Νικολάου τοῦ Καβάσιλα*, 1975, 63-64.

126. Ὁ Βαλσαμών, στήν ἑρμηνεία τοῦ 43 κανόνα τοῦ Μ. Βασιλείου περί τοῦ φονεύοντος ἐν ἀμύνῃ λαϊκοῦ, ἀναφέρει ὅτι *"τά ἐκκλησιαστικά ἐπιτίμια οὐκ εἰσί κολαστικά, ἀλλά ἁγιαστικά καί ἰατρευτικά . . . Ὁ δέ πολιτικός νόμος κολάζει, οὐ θεραπεύει"* (Ράλλη-Ποτλῆ, *Σύνταγμα*, ὅ.π., Δ', 190). "Revue des Études Byzantines" 23 (1965), 19 ἑπ., Χ. Γιανναρᾶ, *Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἤθους*, 1979, 225 ἐπ. Γ. Μαντζαρίδη, *Χριστιανική Ἠθική*, 1983, 29 καί Ἀ. Τσαγκάρη, *Ὁ ἰαματικός χαρακτήρας τῶν κανόνων*, "Γρηγόριος Παλαμᾶς" 792 (2002), 277-296.

νά τίς ἀποδώσουν σέ ἐγκρίτους κανονολόγους Πατέρες[127]. Οἱ χριστιανοί, βυθισμένοι στό τέλμα τῆς παντελοῦς ἄγνοιας τῶν πολιτικῶν νόμων καί τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων[128] καί ἐξουθενωμένοι ἀπό τό βάρος τῆς ἁμαρτίας[129] παραδίδονταν στήν ποιμαντική τοῦ φόβου ἄνευ ὅρων.

Δείγματα τῆς αὐθαίρετης καί σχολαστικῆς ἀποτίμησης τῶν παραπτωμάτων τῶν ἱερωμένων καί λαϊκῶν, πού ὑπερβαίνει τά συνηθισμένα ὅρια αὐστηρότητας τῶν κανονικῶν ἐπιταγῶν εἴτε στό ἐπίπεδο τῆς στοιχειοθέτησης τοῦ πραγματικοῦ τῶν ἀδίκων πράξεων εἴτε στό ἐπίπεδο τοῦ καθορισμοῦ τῶν κυρώσεων, παρουσιάζονται καί στό παρόν Νομοκάνονο, ὅπως δείχνουν οἱ παρακάτω διατάξεις:

-"... *Ἐάν δέ (μοναχός) χειρώσηται ξύλον καί μαστίξῃ τόν ἡγούμενον αὐτοῦ ἐκ κοπήτω ἡ χείρ αὐτοῦ ἐπειδή πατροκτόνος ἐγένετο*" (κεφ. ϛδ')[130].

---

127. Λ.χ. ὁρισμένες ἀπό τίς παράλογες διατάξεις τοῦ Νομοκάνονου τοῦ Περιστερεώτα πού παρατίθενται στή συνέχεια ἀπαντῶνται καί στόν Παλαιστινό Νομοκάνονα ἀποδιδόμενες ὅμως ψευδεπιγράφως στόν Μέγα Βασίλειο ὑπό τό ἐπίτιτλο "Ἑτέρα διάταξις τοῦ μεγάλου Βασιλείου περί μοναχῶν".

128. Συνοψίζουν τήν ἀντίληψη πού συντηροῦσε μία ἱκανή μερίδα τῶν ἐπισκόπων καθ' ὅλη τή σκοτεινή περίοδο ἡ ἄποψη πού ὑποστηρίχθηκε στήν πατριαρχική Σύνοδο τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1800) γιά τήν ἔγκριση τοῦ Πηδαλίου καί τήν ἔκδοση τῶν Νομοκανόνων ὅτι "*οὐ δεῖ τά κανονικά τῆς ἐκκλησίας πεζῇ φράσει ἐκδίδοσθαι, ἵνα μή τά τῶν ἱερῶν κανόνων γνώριμα γίνονται τῷ χύδην λαῷ* (Πηδάλιον, θ') καί ἡ γνώμη τοῦ Γ. Ζαβίρα καθώς ἀναφερόταν στό Νομικό τοῦ Θεοφίλου ὅτι "*τό Νομικόν ὅπερ σώζεται ἔτι ἀνέκδοτον· ἐμποδίσθη γάρ ὑπό τῆς ἐκκλησίας ἐπείπερ ἁπλῶς συνεγράφη*" [Γ. Ζαβίρα, *Νέα Ἑλλάς ἤ Ἑλληνικόν θέατρον* (ἐπιμ. Π. Γριτσοπούλου), 1972, 311].

129. Ἡ ἁμαρτία προκαλεῖ τήν "*ἄπειρον ὕβριν τοῦ Θεοῦ*" καί καθιστᾶ "*τόν ἁμαρτωλόν μισητόν σ' Αὐτόν*". Μόνο ὁ σταυρικός θάνατος καί τά πάθη τοῦ Χριστοῦ μπόρεσαν "*νά ἰσοζυγιάσουν μέ τό βάρος τῆς ἁμαρτίας*", Ἁγίου Νικοδήμου, *Ἐξομολογητάριον*, ὅ.π., 224. Βλ. καί Β. Καλιακμάνη, ὅ.π., 32.

130. Ἡ ποινή τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ τῆς χειρός λόγω τύψεως τοῦ ἡγουμένου ἀπό τόν παραβάτη μοναχό, ἄν καί ἀκραία, ἐμφανίζεται σέ πολλούς Νομοκάνονες τῆς Τουρκοκρατίας τοῦ τύπου "*πάνυ ὠφέλιμον καί πλουσιώτατον*". Πρόκειται περί ποινῆς ἀντιευαγγελικῆς καί ἀφιλάνθρωπης, πού ἀπάδει πρός τίς ἐπιταγές τῆς Ἐκκλησίας καί δέν θά μποροῦσε νά σταθεῖ στήν θεολογία της παρά μονάχα ὡς μία κακόηχη καί ἀκατάλληλη ἔκφραση πού ἐπιχειρεῖ νά τονίσει τό ἀνεπίτρεπτο τοῦ ἀδικήματος τῆς τύψης, κατά τήν σύγχρονη ἔκφραση "*ἐάν τό ξανακάνεις θά σοῦ κόψω τά χέρια*". Ἄλλωστε ἐάν εἶχε καί βάση θά ἔπρεπε νά ἀναζητήσουμε καί τήν ἀπάντηση στό ἐρώτημα ποιός θά ἀναλάμβανε χρέη δημίου μέσα στό μοναστήρι γιά νά τήν

-"... *Ἐάν τίς ἁμάρτῃ, ἤγουν πέσῃ μετά γυναικός ἐν ἐκκλησίᾳ, ἵνα κόψουν τήν ρίνα τοῦ ἀνδρός καί τῆς γυναικός τόν μαστόν, ἔχουσι δέ ἐπιτίμιον χρόνους ιε' καί μετανοίας ν', ἡ δέ ἐκκλησία πλυνέσθω νερά κ' καί οὕτω λειτουργᾶται*" (κεφ. ρπη')[131].

-"... *οὐδέ τήν ἁγίαν Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου ἔξεστι μοναχόν ἀσπάσασθαι οὔτε τήν ἑαυτοῦ μητέρα*" (κεφ. ϟθ')[132].

-"*Μοναχός ἐάν ὁδεύσῃ μετά γυναικός μίλιον ἕν, ἀφοριζέσθω ἡμέρας ζ', μετανοίας ρ'* "(κεφ. ϟθ')[133].

- "*Μοναχός ἐάν καθίσῃ εἰς συμπόσιον μετά κοσμικῶν, ἐ π ό ρ ν ε υ σ ε*" (κεφ. ϙβ')[134].

- "*Μοναχός ἐάν ξεράσῃ ἀπό πολυποσίας, ἐ π ό ρ ν ε υ σ ε*"(κεφ. ϙβ')[135].

- "*Μοναχός ἐάν κλέψῃ τι ἀπό τό μοναστήριον ἤ λαθροφαγήσῃ ἐπόρνευσε*" (κεφ. ϙβ')[136].

- "*Μοναχός ἐάν γελάσῃ πλέον τοῦ μειδιάματος, ἔχει ἐπιτίμιον μ ε τ α ν ο ί α ς π ε ν ή ν τ α*" (κεφ. ϙστ')[137].

ἐκτελέσει! Συναφῆ εἶναι καί τά κεφ. πη': "*εἰ θέλει τις (μοναχός) καταλιπεῖν τήν μονήν αὐτοῦ. . . διά ὕ β ρ ι ν ἤ μ α σ τ ί γ ω μ α . . . οὐαί αὐτόν . . .* " καί κεφ. σ': "*Γέγραπται ἐν εὐαγγελίοις εἰ τις ὑβρίσῃ τόν πατέρα αὐτοῦ ἤ τήν μητέρα θανάτῳ τελευτάτω, εἰ δέ μετανοήσῃ ἀφ᾿ ὅ ἔπραξε κανονιζέσθω κατά τό πρέπον . . . ἐάν δέ σηκώσῃ ξύλον καί δώσῃ αὐτούς χ ε ι ρ ο κ ο π ί σ θ ω*".

131. Ἐκτεν. γιά τίς σωματικές ποινές ὡς μέσο ἐπιτίμησης καί γιά τή διείσδυσή τους στήν ἐκκλησιαστική πρακτική, βλ. Κ. Ράλλη, *Ποινικόν Δίκαιον*, ὅ.π., 80-97 καί Γ. Πουλῆ, *Ἡ ἄσκηση βίας*, ὅ.π. 142-143, ὑποσημ. 296.

132. Ὁμοίως ἀναφέρεται καί στόν Παλαιστινό Νομοκάνονα, "Α.Ε.Κ.Δ." 8, ὅ.π., 240.

133. Στόν Παλαιστινό Νομοκάνονα, ὅ.π., 240, τό ἐπιτίμιο τῆς συνοδοιπορίας μοναχοῦ μετά γυναικός εἶναι "*ἀφορισμός ἡμέρας ἑπτά*" δίχως γονυκλισίες.

134. Ἐξίσωση μέ τήν π ο ρ ν ε ί α καί παρόμοια ἀντιμετώπιση τῆς παρουσίας μοναχοῦ σέ συμπόσιο μετά κοσμικῶν βλ. καί στό λθ' κεφ. τοῦ Νομοκάνονα Ἀρσενίου καί Διονυσίου ἐν Γεσθημανῇ καθώς καί στόν Παλαιστινό Νομοκάνονα, ὅ.π., 240.

135. Στό λη' κεφ. τοῦ Νομοκάνονα Ἀρσενίου καί Διονυσίου τό παράπτωμα τῆς ἔμεσης λόγω πολυποσίας καί μέθης ἐπιτιμᾶται μέ "*ξηροφαγία ἡμέρας μ', μετανοίας ρ'*, ἐνῶ στόν Παλαιστινό Νομοκάνονα, ὅ.π., 240, ὅπως καί στό παρόν Νομοκάνονο, θεωρεῖται ἰσοβαρές μέ τήν π ο ρ ν ε ί α!

136. Ὁμοίως στό μδ'κεφ. τοῦ *Νομοκάνονα Ἀρσενίου καί Διονυσίου καί στόν Παλαιστινό Νομοκάνονα*, ὅ.π., 240.

137. Διάπλαση κανονικοῦ ἀδίκου στοιχειοθετεῖ γιά τόν μοναχό ἡ σύσπαση τῶν χειλέων περισσότερο ἀπό τό μειδίαμα, ἡ ὁποία τό μετατρέπει σέ "ἀπρεπή"γέλωτα! Βλ. πανομοιότυπη διατύπωση στό μβ' κεφ. τοῦ Νομοκάνονα Ἀρσενίου καί Διονυσίου. Στόν Παλαιστινό Νομοκάνονα παραδίδεται ἡ διάταξη ἐλαφρῶς διαφοροποιημένη:" *Μοναχός ἐάν γελάσῃ πλέον τοῦ πρέποντος, ἔχει μετανοίας ρ*".

- *"Μοναχός οὐ χρή τάς τρίχας αὐτοῦ ὑπό λαϊκοῦ, ἀποκείρασθαι, ἀλλ' ὑπό ἱερωμένου ἤ μοναχοῦ* "(κεφ. ιρα')[138].

- *"Οἱ ἐ σ θ ί ο ν τ ε ς κ ρ έ α ς ἀ ν θ ρ ώ π ο υ ἑκουσίως, ἐπιτιμάσθωσαν χρόνους ιβ'* " (κεφ. ρμζ').

- *"Ο κλέπτων ὄ ρ ν ι θ α ς καί ὠά χρόνον α' μή κοινωνήση καί μετανοίας καθ' ἑκάστην λστ'.*

- *... Εἴ τίς κλέψη μ ε λ ί σ σ ι α, ἔχει ἐπιτίμιον ἔτη δ' καί μετανοίας καθ' ἑκάστην ξ'* (κεφ. ρνβ')[139].

Τέλος, στόν ἀντίποδα τῶν παραπάνω διατάξεων νά παραθέσουμε καί μία διάταξη ἄκρως ἐλαστική πού ἀφορᾶ τήν ἐξαιρετική ἀντιμετώπιση τοῦ ψέμματος: *"Μοναχός ἐάν ψεύσηται ἑκουσίᾳ γνώμη, ἔχει ἐπιτίμιον μετανοίας μεγάλας ρ', ἐάν δέ διά νά σώση ψυχήν ἔ γ κ λ η μ α ο ὐ κ ἔ χ ε ι"* (κεφ. ρι')[140].

---

138. Ἡ διάταξη ἀντιγράφει μέ ἀκρίβεια τήν ἀντίστοιχη στο κεφ. ΣΞΛ' τοῦ Νομοκάνονα τοῦ Μαλαξοῦ.

139. Φαίνεται ὅτι ἡ κλοπή τῶν μελισσίων εἶναι βαρύτερο πλημμέλημμα ἀπό τήν κλοπή ὀρνίθων καί αὐγῶν γι' αὐτό ἐπισύρει καί μεγαλύτερη κανονική ποινή!

140. Τό θεάρεστο κίνητρο τῆς σωτηρίας ἀναδεικνύεται σέ δικαιολογητικό λόγο πού αἴρει τόν ἄδικο χαρακτήρα τῆς πράξης καί καθιστᾶ συγγνωστή τήν ψευδολογία μοναχοῦ κατά τή λαϊκή παροιμία *"ὁ σκοπός ἁγιάζει τά μέσα"*.

VI. *Ἐπίλογος*

Ἡ γενικότερη παρουσίαση καί ὁ σχολιασμός τῶν ἐπιλεγμένων διατάξεων τοῦ συμπιλήματος κατέδειξε ὅτι ἡ συγγραφή του διαγράφει κοινή διαδρομή μέ τά ὑπόλοιπα παρεμφερή νομοκανονικά πονήματα τῆς Τουρκοκρατίας καί ἀποτελεῖ συνεχόμενο κρίκο στή διαμορφούμενη μεταβυζαντινή παράδοση τῶν νομοκανόνων, διότι ἡ ἴδια στοιχειώδης ἀνάγκη νά καταρτιστοῦν οἱ πνευματικοί καί νά ἀναβαθμιστεῖ τό ἔργο τους ὤθησε καί τόν ἄγνωστο συμπιλητή νά φτιάξει ἐκ τῶν ἐνόντων πηγῶν τό δικό του Ἐξομολογητάριο καί παρόμοια προβλήματα πού ἐντοπίζονται στούς ὑπόλοιπους μεταβυζαντινούς Νομοκάνονες ἐντοπίζονται καί σ᾽ αὐτό.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΝΟΜΟΚΑΝΟΝΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ

Γιά τήν παρουσίαση τῶν κυριοτέρων νομοκανονικῶν πηγῶν πού ἀπαντῶνται στό κείμενο καί τήν ταύτιση τῶν διατάξεων χρησιμοποιήθηκαν κυρίως τά ἑξῆς ἔργα: Ἡ ἔκδοση τῶν Γ.Α. Ράλλη- Μ. Ποτλῆ (Ρ-Π' "*Σύνταγμα τῶν θείων καί ἱερῶν κανόνων*", Ἀθήνα 1852-1859) (φωτοτυπ. ἀνατύπ. ἐκδ. "Γρηγόρη" 1992), ὡς ἡ πιό εὔχρηστη καί πιό κοινή, ἡ νεώτερη κριτική ἔκδοση τοῦ P.P. Leunclavius " *Discipline générale antique*" (IIe-IXe s.), I-II, Roma 1962-1964, τό μνημειῶδες ἔργο του J-R. Migne "*Patrologia Cursus completus. Series graeca*", Paris 1857-1866, ἡ ἔκδοση τοῦ J. Leunclavius " *Jus Graecoromanum tam canonici quam civilis tomi duo*" ,Φραγκφούρτη 1596 (ἀνατύπ. Ἀγγλία 1971), ἡ ὁποία ἀποτέλεσε καί τή βάση πολλῶν κειμένων τῆς Πατρολογίας τοῦ Migne καί τοῦ Συντάγματος τῶν Ράλλη-Ποτλῆ, τό Κανονάριον στήν ἔκδοση τοῦ J. Morinus " *Commentarius historicus de disciplina in administrationes Sacramenti Poentitentiae tredecim primis seculis in* Ecclesia *occidentali, et huc usque in orientali observata*, Parisiis 1651, ἡ ἔκδοση τῶν Ἀγαπίου ἱερομονάχου καί Νικοδήμου Ἁγιορείτου "*Πηδάλιον τῆς νοητῆς νηός καί τῆς μιᾶς ἁγίας καθολικῆς καί ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας*", Λειψία 1800 (φωτοτυπ. Ἀνατύπ. Ἀθήνα 1970) καί ἡ ἔκδοση τῶν V. Grumel-J. Darrouzés, *Les regestes des actes du patriarcat de Constantinople* (de 715-1206), Paris 1989.

Γιά τήν παραπομπή στή διάταξη τῶν Βασιλικῶν χρησιμοποιήθηκε ἡ ἔκδ. τῶν H.J. Scheltema et N. Van der Wal, *Basilicorum libri* L.X. Series A (Textus), I-VII, Groningen 1953-1988.

Οἱ πηγές, οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται ρητῶς στό κείμενο, ἀντιστοιχίζονται ἀνά κεφάλαιο (κεφάλαιο/κανών), ἐκτός ἀπό τό ἐξομολογητικό τμῆμα τοῦ Νομοκανόνου, ὅπου, ἐπειδή τό κείμενο εἶναι συνεχόμενο, ἡ παραπομπή γίνεται ἁπλῶς στήν ἀντίστοιχη σελίδα τοῦ μεταγραμμένου κειμένου (κεφάλαιο/σελίδα) τῆς ἔκδ. "Ἀφῶν Κυριακίδη". Ὅπου δέν εἶναι ἐφικτή ἡ ἀκριβής ἀναφορά σέ συγκεκριμένο κανόνα, μνημονεύεται ἁπλῶς τό γενικότερο σῶμα τῶν κανόνων, στό ὁποῖο ὁ κανόνας ἐντάσσεται.

Ἡ ἔνδειξη (;)=δηλώνει τόν ἐντοπισμό λανθασμένης παραπομπή στό χειρόγραφο, ἡ ὁποία, ὅπου εἶναι ἐφικτό, διορθώνεται.

Οἱ πηγές, οἱ ὁποῖες δέν ἀναφέρονται ρητῶς ἀλλά ὑποδηλοῦνται, δέν καταγράφονται.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Κανόνες τῶν ἁγίων Ἀποστόλων
(Canones Apostolorum)
(Ἐκδ.: Πηδάλιον, 1-117, Ρ.-Π., Σύνταγμα, Β',1-112. Joannou, 1-2, 9-52)

κεφάλαιο	κανών	κεφάλαιο	κανών	κεφάλαιο	κανών
ιγ'	οζ'	λδ'	ογ'	ρλη'	ξδ'
ιδ'	λ'(;)=λε'	με'	μς'	ρμ'	ο'
ιε'	κθ'	μθ'	ξγ'	ρμα'	ι'
ιζ'	ιβ'	να'	ξε'	ρμς'	ξγ'
ιθ'	κζ'	νγ'	κς'(;)=κε'	ρνδ'	κε'
κ'	λ'	νε'	κθ'	ρπγ'	κς'(;) =μς'
κα'	νε'	νς'	οβ'	ρη'	ο'(;)=οδ'
κβ'	κ'	νζ'	κβ'(;)=μδ'		
λ'	δ'	ρκα'	νς'(;)		

ΚΑΝΟΝΕΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΩΝ ΣΥΝΟΔΩΝ
Κανόνες τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου (451)
(Canones Concilii Chalcedonensis)
(Ἐκδ.: Πηδάλιον, 180-211, Ρ. - Π., Σύνταγμα Β', 216-219. Joannou, I-1, 69-97

κεφάλαιο	κανών
κγ'	θ'
μγ'	ιη'
πθ'	π(;)=κα' τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς
ρπα'	τῆς ἐν Χαλκηδόνι(;) =κγ' Νηστευτοῦ

Τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου (553/681)
(Canones Concilii Chalcedonensis)
Ἐκδ.: Πηδάλιον, 180-211, Ρ.-Π., Σύνταγμα Β′, 295-554. Joannou, I-1, 101-241

κεφάλαιο	κανών	κεφάλαιο	κανών	κεφάλαιο	κανών
στ′	ξ′(;) ξα′	με′	ια′	Ϟζ′	μδ′
ιβ′	ιδ′	μς′	μς′	ρλα′	ξ′(=) ξα′
λ′	ζ(;)=ξθ′	μη′	μη′	ρλς′	ξ(;)= ξα′
λβ′	ογ′(;)=οδ′	ν′	ν′	ρλθ′	οβ′
λγ′	οδ′(;)=ρε′	ξ′	ξ′	ρμ′	ια′
μγ′	λδ′	ξη′	ξη′	ρπε′	πγ′

Κανόνες ἐν Νικαίᾳ β′ Συνόδου (787)
(Canones concilii Nicaeni II)
(Ἐκδ.: Πηδάλιον, 314-342. Ρ.-Π., Σύνταγμα, Β′, 555-646. Joannou, 1-1, 245-285)

κεφάλαιο	κανών	κεφάλαιο	κανών
κδ′	ις′	πζ′	ιδ′

ΚΑΝΟΝΕΣ ΤΟΠΙΚΩΝ ΣΥΝΟΔΩΝ
Κανόνες τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ Συνόδου (314)
(Canones synodi Ancyranae)
(Ἐκδ.: Πηδάλιον, 371-385. Ρ.-Π., Σύνταγμα, Γ′, 20-69. Joannou, 1-2, 56-73)

κεφάλαιο	κανών	κεφάλαιο	κανών	κεφάλαιο	κανών
οα′	θ′(;) ιθ′ τῆς Γάγγρας	ρκθ′ ρλη′	θ′ ξ′(;)=ζ′	ροε′	κ′

Κανόνες τῆς ἐν Καισαρείᾳ Συνόδου (319)
(Canones synodi Neocaesarensis)
(Ἐκδ.: Πηδάλιον, 385-395. Ρ.-Π. Σύνταγμα, Γ', 70-95. Joannou, I-2, 75-82)

κεφάλαιο	κανών	κεφάλαιο	κανών
θ'	θ'	ι'	η'

Κανόνες τῆς ἐν Γάγγρᾳ Συνόδου (340)
(Canones synodi Gangrensi)
(Ἐκδ.: Πηδάλιον, 395-405. Ρ.-Π. Σύνταγμα, Γ', 96-121. Joannou, I-2, 85-99)

κεφάλαιο	κανών	κεφάλαιο	κανών
θ'	θ'	ι'	η'

Κανόνες τῆς ἐν Σαρδικῇ Συνόδου (343)
(Canones synodi Sardicensis)
(Ἐκδ.: Πηδάλιον, 443-461. Ρ.-Π. Σύνταγμα, Γ', 227-285. Joannou, I-2, 159-188)

κεφάλαιο	κανών	κεφάλαιο	κανών
ιη'	α'-β'	νε'	α'-β'

Κανόνες τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου (380)
(Canones synodi Laodicensis)
(Ἐκδ. : Πηδάλιον, 420-442. Ρ.-Π. Σύνταγμα, Γ', 171-226. Joannou, I-2, 130-155)

κεφάλαιο	κανών	κεφάλαιο	κανών	κεφάλαιο	κανών
νε' νθ' οε'	λς' ιδ'(;) ν'	ρλ' ρλς' ρλη'	λ'(;)=λς' νγ'κ λγ'κ	ρμ'	λθ'

Κανόνες τῆς ἐν Κων/πόλει α' καί β' Συνόδου (863)
(Canones Synodi Constantinopolitanae)
(Ἐκδ.: Πηδάλιον, 343-366. Ρ.-Π., Σύνταγμα, Β', 647-704.

κεφάλαιο	κανών	κεφάλαιο	κανών
πζ'	β'	πη'	γ'

ΚΑΝΟΝΙΚΟ ΕΡΓΟ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ

Κανόνες Πέτρου Ἀλεξανδρείας (+311)
(Canones Petri Alexandrini)
(Ἐκδ.: Πηδάλιον, 562-575. Ρ.-Π., Σύνταγμα, Δ', 14-44. Joannou, II-2, 33-58)

κεφάλαιο	κανών
ρκθ'	γ'

Κανονικές ἐπιστολές Ἀθανασίου τοῦ Μεγάλου (+373)
(Epistolae canonicae Athanasii Alexandrini)
(Ἐκδ.: Πηδάλιον, 575-585. Ρ.-Π, Σύνταγμα, Δ', 67-87. Joannou, II 63-76. PG 25)

κεφάλαιο	κανών
οα'	ἀταύτιστο

Τοῦ Μεγάλου Βασιλείου (330-379)
(Basilii Magni)

α) Κανόνες (Canones)
(Ἐκδ. Πηδάλιον, 585-649. Ρ.Π., Σύνταγμα, Δ'88-294. Joannou, II, 85-99)

Ἐξομολογη-τικό μέρος	κανών	κεφάλαιο	κανών	κεφάλαιο	κανών
σ. 136		ρκς'	λγ'	ρξβ'	οε'
σ. 138		ρκζ'	β'	ρξδ'	οθ'
σ. 140		ρκθ'	ἀταύτ.	ρξη'	ἀταύτ.
κεφάλαιο		ρλ'	ξε'	ρο'	ξθ'
θ'	ἀταύτ.	ρλ'	οβ'	ροα'	μθ'
ν'	πγ'	ρλα'	πγ'	ροε'	θ'
να'	νε'(;)	ρλδ'	οβ'	ρος'	ξγ'
νβ'	να'	ρλζ'	ζ'	ρϟα'	δ'
ρ'	αταύτ.	ρνδ'	ξδ'	ρϟβ'	ζ'
ρκα'	ιγ'	ρνθ'	ξς'(;)=ξζ	ρϟγ'	λθ'
ρκγ'	ιγ'	ρνβ'	οθ'	ρϟζ'	στ'
				σιγ'	ἀταύτ.

β) Ὅροι κατ᾽ ἐπιτομήν. Κατ᾽ ἐρώτησιν καί ἀπόκρισιν
(In regulas brevius tractatas)
(Ἔκδ: PG, 31, 1080-1305, ἐδῶ 1144)

κεφάλαιο	κανών
ϟς'	πε'

γ) Ἐπιτίμια (poenae)
(Ἐκδ.: PG, 31, 1305-1314, ἐδῶ 1308)

κεφάλαιο	κανών
πη'	ιβ'

Κανόνες Γρηγορίου Νύσσης (335-395)
(Canones Gregorii Nysseni)
(Ἐκδ.: Πηδάλιον, 649-662. Ρ.-Π., Σύνταγμα, Δ', 295-330.
Joannou, II, 200-226. PG 44)

κεφάλαιο	κανών	κεφάλαιο	κανών
ρκθ'	ε'	ρνγ'	σ'

Κανονικές Αποκρίσεις Τιμοθέου Ἀλεξανδρείας (περί τό 385)
(Responsae Timothei Alexandrini)
(Ἐκδ.: Πηδάλιον, 665-676. Ρ.-Π. Σύνταγμα, Δ', 1331-341.
Joannou, II-238. PG 33)

κεφάλαιο	ἀπόκριση	κεφάλαιο	απόκριση	κεφάλαιο	ἀπόκριση
ρκδ'	ιδ'	ρλη'	θ'	ροζ'	η'

Ιωάννου Δ' Νηστευτοῦ (582-595)
(Joannes IV Jejunator)

α) Ἐξομολογητικό μέρος (Consequentia et ordo confitentium)

κεφάλαια	Ακολουθία καί τάξις ἐπί ἐξομολογουμένων
α'-δ', σις'	

Κανόνες Πέτρου καί Παύλου
(Canones Petri et Pauli)
(Ἐκδ.: Ρ.-Π., Σύνταγμα, Δ', Σύνοψη τῶν ἱερῶν κανόνων τοῦ Ἁγίου Διονυσίου Ἀλεξανδρείας, 393-416, ἐδῶ 403

κεφάλαιο	κανών
κη'	β'(;) β'κανόνας ἀπό τούς ἐπισυναπτόμενους στούς κανόνες Πέτρου καί Παύλου ὑπό τόν τίτλο "Κοινῶς τῶν Ἀποστόλων πάντων κανόνες β'"

Ἅγιος Συμεών ὁ νέος στυλίτης
ὁ ἐν τῷ θαυμαστῷ ὄρει ἤ ὁ θαυματουργός (περί τό 596)

[Vita S. Symenonis stylitae iunioris, Hippolyte Delehaye,
Les Saints stylites
(Subsidia hagiographica 14), Bruxelles-Paris 1923, 238-271
(= PG 88, 2988 ἑπ.)

κεφάλαια
οα′ “Φησί γάρ ὁ ἅγιος . . . εἰς τόν βίον αὐτοῦ. . .”

Τυπικόν Θεοδώρου Στουδίτου (759-826)

(Typikon Theodori Studitae)
(Ἔκδ.: PG 99, 1691-1703, ἐδῶ 1696 πάρ. ε′)

κεφάλαιο	Τυπικόν
οη′, οθ′	“περί νομοθετήσεως τῆς νηστείας”

Κανόνες Νικηφόρου τοῦ Ὁμολογητοῦ (806-815)

(Nicephori Homologetis Canones)
(Ἔκδ.: Ρ.-Π., Σύνταγμα, Δ′, 427-431 καί I. Leunclavii, JGR, I*, 196)

κεφάλαιο	κανών	κεφάλαιο	κανών	κεφάλαιο	κανών
λ′	ιε′	οδ′	δ′ (′)=ε′	ρμε	ε′
λβ′	λη′ (;) =γ′	πς′	κα′ (;)=κβ′	ρμς′	β′*
ξη′	ζ′ *	ϟ′	ιθ′	ροα′	κ′(;)=κα′
οα′	η′(;)=θ′	ριε′	κβ′ (;)=κγ′	ρπέ′	θ′

Ἡ ἔνδειξη * δηλώνει ὅτι αὐτοί οἱ κανόνες συμπεριλήφθηκαν στήν ἔκδοση τῶν Ράλλη-Ποτλῆ ἀπό τήν ἔκδοση τοῦ JGR τοῦ Leunclavius.

Τόμος Ἑνώσεως (920)

(Tomus unionis)
(Ἔκδ.: Les regestes, N. 715)

κεφάλαιο Τόμος ϙϡα′

Συνοδική ἀπόφασις Ἀλεξίου Στουδίτου (1025-1043)
(Alexii Studitae sententiae synodales)

κεφάλαια	
σλγ'	"περί γάμου τοῦ ζ' βαθμοῦ"

Ἀποκρίσεις Νικήτα Σερρῶν (=Νικήτα Ἡρακλείας, 11ος/12ος αἰ.)
(Responsa Nicitae Heraklae Metropolitae)
(Ἐκδ.: Ρ-Π, Σύνταγμα, Ε', 441-442. PG 119, 769-937)

κεφάλαιο παρεμβλημένο μεταξύ ρμε'-ρμς' κεφαλαίων	κεφάλαιο
οα'	ἀταύτιστο

Λουκᾶ Χρυσοβέργη (1157-1170)
(Lucas Patr.)
(Ἐκδ.: Ρ-Π., Σύνταγμα, Ε', 95. PG 119, 769-773)

κεφάλαιο	συνοδική ἀπόφαση

Κανονικές ἀποκρίσεις Ἰωάννου Κίτρους (περί τό 1203)

κεφάλαιο	ἀπόκριση	Πρβλ. Ἑρμην. Βαλσ. εἰς ΙΗ' καν. Τιμοθέου Ἀλεξανδρείας
στ'	ἀταύτιστο	ἀπόκριση ΙΗ', Ράλλη-Ποτλῆ, Δ', 341
λα'	ἀταύτιστο	ἀπόκριση ΜΑ', Ράλλη-Ποτλῆ , Δ', 479
μβ'	ἀταύτιστο	-------------
οζ'	ἀταύτιστο	ἀπόκριση ΝΔ', Ράλλη-Ποτλῆ, Δ', 487-488

Ψήφισμα Λέοντος Στυππῆ καί Ἀρσενίου (περί τό 1255)
(Semeioma Leonis Styppis et Arsenii)
(Ἔκδ.: Ρ.-Π., Σύνταγμα, Ε', 82. PG 119, 765)
Grumel - Darrouzès N. 1007)

κεφάλαιο	Ψήφισμα
σλζ'	"περί γάμου δύο ἀδελφῶν μετά=Ἑξάβιβλος Ἀρμενοπούλου νύμφης καί ἀνδραδέλφης" Βιβλ. Δ', τίτλ. Ζ'(ΣΤ')

Ἀποκρίσεις Μάρκου Ἀλεξανδρείας (13ος αἰ.)
(Marci Alexandrini responsae)
(Ἔκδ.: Ρ.-Π., Σύνταγμα, Δ', 447-496)

κεφάλαιο	ἀπόκριση
στη'	κ'

Ἀποκρίσεις Συμεών Θεσσαλονίκης (+1429)
(Symeon Thessalonicensis responsae)
(Ἔκδ.: PG 155, 829 ἑπ. ἐδῶ 953-976 καί 945-949 ἀντίστοιχα)

κεφάλαιο	κεφάλαιο	κεφάλαιο	ἀπόκριση
ξε'	"Περί ἱερωσύνης"	σιθ'	πα'

Ἐπιτομή κανόνων Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου (1346)
(Constantini Harmenopouli Epitome canonum)
(Ἔκδ.: PG 150, 45-168)

κεφάλαιο	ἐπιτομή
σκα'	PG 150, 93

ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΗ ΠΗΓΗ
Βασιλικά (9ος αἰ.)
(Basilicorum libri)
(Ἔκδ: Scheltema-Van der Wal, liber IV)

κεφάλαιο	titulus
πζ'	I, 3

Μεταγραφή τῶν κεφαλαίων "Περί γάμου"

Τί ἐστί πρῶτος γάμος

Πρῶτος γάμος ὁ ὑπέρ φύσιν γινόμενος διότι ἑνοῦται ὁ ἄνθρωπος τῷ Θεῷ διά τῆς παρθενίας. Γάμος εἶναι ἀνδρός καί γυναικός σμίξις καί συγκλήρωσις ὅλης τῆς ζωῆς αὐτῶν, θείου τε καί ἀνθρωπίνου δικαίου κοινωνία. Λοιπόν ὅταν γένῃ γάμος μετά ψιλῶν συμφώνων χωρίς τελείας ἱερολογίας καί μετά ταῦτα μετανοήσῃ τό ἕν μέλος, χωρίζεται καί παίρνει ὁ ἀνήρ ἄλλην γυναῖκα καί ἡ γυνή ἄλλον ἄνδρα.

Περί τοῦ πρώτου, δευτέρου, τρίτου καί τετάρτου γάμου, Γρηγορίου Θεολόγου

Ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος Γρηγόριος λέγει: ὁ πρῶτος γάμος ἔννομος, ὁ δεύτερος συγχώρησις, ὁ τρίτος παρανομία. Ὁ μέγας Βασίλειος λέγει: ὁ ἄνθρωπος ὁποῦ δευτερογαμήσῃ δύο χρόνους νά μή κοινωνήσῃ καί διά τούς τριγάμους, λέγει ὁ αὐτός, συνήθειαν οὐκ ἔκαμεν. Ὅτι οἱ τρίγαμοι πέντε χρόνους νά μή δέν κοινωνήσουν. Ἀμή ἀπό τήν σαρκικήν σμίξιν νά μή δέν ἀπέχουν εἰ μή ἐν τῷ καιρῷ τοῦ ἀντιδώρου. Καλοῦσι δέ τοῦτον τόν γάμον παρανομίαν καί πορνείαν καί διά νά πάρῃ τινάς τρίτην γυναίκα νόμον ἐκκλησιαστικόν δέν ἔχομεν, ὅμως παρά νά πορνεύῃ ὁ ἄνθρωπος κάλλιον νά πάρῃ τρίτην γυναίκα. Δεχόμεθα λοιπόν αὐτόν ὡς λέγει ὁ Τόμος τῆς Ἑνώσεως. Διά τόν τέταρτον γάμον ὥρισαν καί ἀπεφάσισαν οἱ θεῖοι πατέρες ὅτι παντελῶς ὁ τοιοῦτος παράνομος γάμος νά μηδέν γίνεται. Εἰ δέ τολμήσῃ τινάς καί ἔλθῃ εἰς τέτοιον βίον χοιρώδη τῆς τετραγαμίας, εἰ μᾶλλον εἰπεῖν ἀσωτίας, νά εἶναι ἀφωρισμένος καί ὑστερημένος πάσης ἐκκλησιαστικῆς συνάξεως καί ξένος καί ἀλλότριος τῆς εἰσόδου

Σωτηρίου Μπαλατσούκα
Διδάκτορος Θεολογίας

Ἡ "Κοινωνία ἁγίων""sanctorum communionem" στή ζωή τῶν πιστῶν

Ὁ ὅρος "ἁγίων κοινωνία" ὅπως ἀναφέρεται στό Ἀποστολικό Σύμβολο, λατινιστί "sanctorum communionem" σημαίνει τήν Ἐκκλησία, ὅπως ἀποδέχονται ὅλοι οἱ ἐρευνητές τά δῶρα αὐτῆς (τῆς Ἐκκλησίας) πού παρέχονται καί προσφέρονται στούς πιστούς διά τῶν μυστηρίων καί τήν εἰδική σχέση τῶν πιστῶν μέ τούς ἁγίους τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι ἔχοντας παρρησία ἐνώπιον τοῦ Κυρίου, πρεσβεύουν ὑπέρ τῶν πιστῶν.

Τό Ἀποστολικό Σύμβολο, παρά τό γεγονός ὅτι φέρει τό ὄνομα τῶν Ἀποστόλων, δέν συνετάγη ἀπό τούς Ἀποστόλους, ὅπως ἐνομίζετο· ὡστόσο ὅλοι ἀναγνωρίζουν ὅτι τό περιεχόμενό του προέρχεται ἀπό τήν ἀποστολική παράδοση. Τό Ἀποστολικό Σύμβολο διεμορφώθη στή Δύση μέ ἰσχυρή ἀνατολική ἐπίδραση. Εἶναι πιθανόν, ὡς ἀναφέρει ὁ ἀείμνηστος καί ρέκτης καθηγητής Ἰωάννης Καρμίρης[1], τό σύμβολο τοῦτο, φέρον τό ὄνομα τῶν Ἀποστόλων, νά ἔχει ὡς τόπον καταγωγῆς του τήν νοτιοδυτική Γαλλία, καί χρόνο τόν στ' ἤ ζ' αἰῶνα.

Τονίσαμε λίγο παραπάνω ὅτι τό Ἀποστολικό Σύμβολο ἔχει ἰσχυρή ἀνατολική ἐπίδραση. Κοινωνία σημαίνει συμμετοχή, συνάθροιση, συνεισφορά. Οἱ πρῶτοι χριστιανοί "ἦσαν προσκαρτεροῦντες τῇ διδαχῇ τῶν ἀποστόλων καί τῇ κοινωνίᾳ, τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου καί

---

* Περί τοῦ ὅρου "Ἁγίων Κοινωνία" καί τοῦ ἀντιστοίχου λατινικοῦ βλ. στοῦ Ἰω. Καρμίρη, *Τά Δογματικά καί Συμβολικά Μνημεῖα τῆς Ὀρθόδοξης Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, ἔκδοσις β', τόμος Α', ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 35 καί σσ. 46-47.

1. Ἰω. Καρμίρη, *ὅ.π.*, σ. 35.

ταῖς προσευχαῖς"[2]. Οἱ χριστιανοί ἐκλήθησαν "εἰς κοινωνίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν"[3]. Οἱ χριστιανοί μποροῦν νά ἔχουν καί μεταξύ τους κοινωνία "ἐάν περιπατοῦν ἐν τῷ φωτί". Οἱ πιστοί ἔχουν κοινωνία μέ τόν Θεό, τόν Πατέρα καί τόν Υἱό, καί συναπολαμβάνουν κοινά πνευματικά ἀγαθά, ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι, ὄντες "κεκλημένοι ἅγιοι".

Μέ τά λίγα αὐτά χωρία τῆς Καινῆς Διαθήκης, πού θά μποροῦσαν νά παρατεθοῦν πολύ περισσότερα, ἐκφράζεται περιγραφικά ἡ ἔννοια τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ πιστοί λυτρωμένοι ἀπό τήν ἁμαρτία, τή φθορά καί τόν θάνατο, ἀποτελοῦν ἕνα σῶμα, κεφαλή τοῦ ὁποίου, ὅπως λέγει ὁ Ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας[4],ἐτέθη ἀπό τόν Πατέρα ὁ Υἱός καί Κύριός μας. Οἱ συναποτελοῦντες τό σῶμα τῆς Ἐκκλησίας πιστοί, μέλη τοῦ ἑνός σώματος τοῦ Χριστοῦ, εἶναι οἱ "σύνδουλοι"καί "οἱ ἀδελφοί", οἱ "συμπολῖται"τῶν ἁγίων καί οἰκεῖοι τοῦ Θεοῦ"[5]. Στήν Πρός Ἐφεσίους ἐπιστολή ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὑπογραμμίζει ὅτι οἱ πιστοί συνοικοδομοῦνται "εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ (Χριστοῦ) ἐν πνεύματι"[6].

Ὁ ὅρος "ἁγίων κοινωνία"πού ἀπαντᾶ στό Ἀποστολικό Σύμβολο, ὅπως ὅλοι ἀποδέχονται, ἀπό τόν ἱερό Αὐγουστῖνο ὡς σήμερα, εἶναι ἡ Ἐκκλησία. Ἡ Ἐκκλησία ὅμως δέν εἶναι ἰδέα, ἕνα ἔστω σωματεῖο ἀνθρώπων. Εἴπαμε ἤδη ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι συνάθροιση ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Εἶναι τό συγκεκριμένο σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Ἡ Ἐκκλησία ἀποτελεῖται ἀπό πρόσωπα κατά τήν ἐν Χριστῷ κλήση[7]. Τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας συνδέονται μέ τήν κεφαλή διά τῆς ἀκτίστου χάριτος, διδομένη διά τῶν μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας.

Ὅ,τι τελεῖται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἶναι μυστήριο. Ὁ ἀριθμός ἑπτά (7) εἶναι σχολαστικός. Ὁ Ἅγιος Νικόλαος ὁ Καβάσιλας ὑπογραμμίζει τήν ἀλήθεια αὐτή, μή περιορίζων τόν ἀριθμό τῶν μυστηρίων, ἀλήθεια τήν ὁποία ἀποδέχονται καί πρό Αὐτοῦ Πατέρες, ἀλλά καί μεταγενέστεροι θεολόγοι, πού μελέτησαν τό θέμα τῶν Μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας.

---

2. *Πράξ.* 2, 42.

3. *Α' Κορ.* 1,9.

4. Βλ. Ἀντ. Παπαδοπούλου, *"Ὁ Ἐμμανουήλ, Θεός καί ἄνθρωπος, Ἀπόστολος καί Ἀρχιερεύς, κατά τόν Ἅγιο Κύριλλο Ἀλεξανδρείας"*, Μαρτυρία καί Διακονία τῆς Ὀρθοδοξίας σήμερα IV. Θεσσαλονίκη 1993, σ. 117 ἑξ.

5. *Ἀποκάλ.* 6, 11-19, 10. *Ρωμ.*8, 19. Πρβλ. *Α' Κορ.* 3, 16-17. *Α' Τιμόθ.* 3,15. *Ἑβρ.* 3, 6.

6. *Ἐφεσ.*2, 21-22.

7. Πρβλ. *Α' Κορ.* 1,2.

Τό κατ᾽ ἐξοχήν μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ θεία Εὐχαριστία. Εἶναι Μυστήριο Μυστηρίων. Ὁ Κύριος παραδίδοντας τό μυστήριο αὐτό στούς μαθητές Του παρότρυνε αὐτούς καί δι᾽ αὐτῶν ὅλους ἐμᾶς τούς πιστούς, τούς ἔχοντας ἐκκλησιολογική ὑπόσταση διά τοῦ Βαπτίσματος, νά τελοῦμε τοῦτο, τό Μυστήριο τῆς θ. Εὐχαριστίας "εἰς ἀνάμνησιν Αὐτοῦ". Τί σημαίνουν οἱ λόγοι αὐτοί τοῦ Κυρίου πρός τούς μαθητές του "τοῦτο ποιεῖτε εἰς τήν ἐμήν ἀνάμνησιν". Ἀνάμνηση δέν εἶναι μόνον ἡ μνήμη τοῦ Σταυροῦ καί τῆς Ἀναστάσεως, γεγονότα παρόντα στήν Ἐκκλησία καί βιούμενα δι᾽ ὅλων τῶν μυστηρίων. Ἀνάμνηση εἶναι κυρίως Μνήμη. Μνήμη τῆς βασιλείας πρός τήν ὁποία καλοῦνται πάντες οἱ πιστοί νά πορεύονται. Πορευόμενοι πιστοί πρός τή βασιλεία διά τοῦ Μυστηρίου τῆς θ. Εὐχαριστίας καί δι᾽ ὅλων τῶν ἄλλων συνδεδεμένων μετ᾽ αὐτῆς (θ. Εὐχαριστίας) αἰσθάνονται νά βιώνουν τήν ἀλήθεια, τήν μοναδική πραγματικότητα ὅτι ἀποτελοῦν κοινότητα. Καί ἡ κατ᾽ ἐξοχήν κοινότητα εἶναι μόνο ἡ Ἐκκλησία, καί μάλιστα ἡ Ὀρθόδοξη, ἡ ὁποία φυλάσσει τό Μυστήριο τῆς θ. Εὐχαριστίας ὅπως τό παρέδωσε ὁ Κύριος.

Οἱ Ἀπόστολοι πού παρέλαβαν ἀπό τόν Κύριο τή διδασκαλία Του καί τέλος τό Μυστήριο τῆς θ. Εὐχαριστίας, τό μετέδωσαν μαζί μέ τή διδασκαλία τοῦ Κυρίου στούς διαδόχους αὐτῶν, τούς Πατέρες. Ἔτσι ἡ διαμορφωθεῖσα παράδοση τῆς Ἐκκλησίας εἶναι μία. Ἀποστολική καί Πατερική. Οὐδεμία διαφορά μεταξύ Ἀποστολικῆς καί Πατερικῆς. Ἀπόστολοι καί Πατέρες ζοῦν τήν αὐτή Πεντηκοστή, ἡ ὁποία ὑπάρχει μονίμως ἐντός τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ Χριστός στήν Ἀρχιερατική Του προσευχή ζήτησε ἀπό τόν Πατέρα Του τόν ἁγιασμό καί τόν δοξασμό τῶν μαθητῶν του ". . . ἁγίασον αὐτούς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου· ὁ λόγος ὁ σός ἀλήθειά ἐστιν. Καθώς ἐμέ ἀπέστειλας εἰς τόν κόσμον, κἀγώ ἀπέστειλα αὐτούς εἰς τόν κόσμον· καί ὑπέρ αὐτῶν ἐγώ ἁγιάζω ἐμαυτόν, ἵνα ὦσιν καί αὐτοί ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ. Οὐ περί τούτων δέ ἐρωτῶ μόνον, ἀλλά καί περί τῶν πιστευόντων διά τοῦ λόγου αὐτῶν εἰς ἐμέ, ἵνα πάντες ἕν ὦσιν, καθώς σύ Πάτερ, ἐν ἐμοί κἀγώ ἐν σοί, ἵνα καί αὐτοί ἐν ἡμῖν ὦσιν, ἵνα ὁ κόσμος πιστεύῃ ὅτι σύ μέ ἀπέστειλας. Κἀγώ τήν δόξαν ἥν δέδωκάς μοι δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὦσιν ἕν καθώς ἡμεῖς ἕν· ἐγώ ἐν αὐτοῖς καί σύ ἐν ἐμοί, ἵνα ὦσιν τετελειωμένοι εἰς ἕν, ἵνα γινώσκῃ ὁ κόσμος ὅτι σύ μέ ἀπέστειλας καί ἠγάπησας αὐτούς καθώς ἐμέ ἠγάπησας Πάτερ, ὅ δέδωκάς μοι, θέλω ἵνα ὅπου εἰμί ἐγώ κἀκεῖνοι ὦσιν μετ᾽ ἐμοῦ, ἵνα θεωρῶσιν τήν δόξαν τήν ἐμήν, ἥν δέδωκάς μοι· ὅτι ἠγάπησάς με πρό καταβολῆς κόσμου"[8].

---

8. Ἰω. 17, 17-25.

Ὁ Κύριος στήν Ἀρχιερατική Του προσευχή ἀναφέρεται στόν ἁγιασμό καί τή δόξα τῶν μαθητῶν Του ὅπως ἐπίσης καί γιά τήν ἑνότητα τῶν μαθητῶν Του καί τή συνύπαρξη μετά τοῦ διδασκάλου των. Ἡ προσευχή ὅμως αὐτή τοῦ Κυρίου, πρέπει νά ὑπογραμμίσουμε, δέν κάνει λόγο γιά μιά μελλοντική ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας, ἤ γιά μία ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας μέ ἑτερόδοξους, ὅπως χρησιμοποιεῖται στούς σύγχρονους διαλόγους. Ὁ Κύριος μέ τήν προσευχή Του ζητεῖ τήν ἑνότητα τῶν πιστῶν στή δόξα Του, ἡ ὁποία δόθηκε στούς Ἀποστόλους καί σ᾽ ὅλους τούς ἁγίους διά τῆς Πεντηκοστῆς. Ἡ θεωρία ἤ ἡ ὅραση, ἡ μέθεξη τῆς δόξας τοῦ Πατρός ἐν Χριστῷ διά τοῦ Ἁγίου Πνεύματος δέν εἶναι μία ἐπαγγελία γιά τό μέλλον, ἀλλά μία παρούσα πραγματικότητα, πού συντελεῖται διά τῆς Πεντηκοστῆς καί συνεχίζεται στούς βίους τῶν ἁγίων. Ἡ θεωρία αὐτή, κατά τούς Πατέρες, δημιουργεῖ τούς θεολόγους-θεόπτες, κατά Γρηγόριο τόν Παλαμᾶ, ἀλλά καί τήν ταυτότητα τῆς διδασκαλίας τους.

Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας διελθόντες τήν ἐν Χριστῷ νηπιότητα, κατά τόν Μ. Βασίλειο, ἤ διαβεβηκότες ἐν θεωρίᾳ, κατά Γρηγόριο τόν Θεολόγο, μετέσχον τῆς δόξης τῆς Ἁγίας Τριάδος. Οἱ ἀριστοκράτες τοῦ Πνεύματος Πατέρες ἐπιθυμοῦσαν νά ἀνέλθουν στό νοητό ὄρος, νά εἰσδύσουν στή νεφέλη, νά διασχίσουν τό γνόφο καί νά ἀντικρίσουν τόν Θεό, τόν Κύριον τῆς δόξης, τόν Κύριό τους. Οἱ θεολόγοι τῆς Καππαδοκίας, Βασίλειος ὁ Μέγας, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος καί Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ὅπως ὅλοι οἱ πατέρες, ἀξιώθηκαν ἀπό τήν ἀκήρατη φύση νά δοῦν ὅ,τι φθάνει μέχρι τήν πεπερασμένη ἀνθρώπινη φύση ὡς ἀμυδρό ἀπαύγασμα τοῦ μεγάλου φωτός[9]. Ὅλοι οἱ πατέρες ἤπιαν ἀπό τό "ἀκήρατο" κρασί τοῦ "ἀδελφιδοῦ" τους, δηλ. τοῦ Χριστοῦ. Ὅλοι ἐπιθυμοῦσαν νά εἶναι ἐν τῷ ἀδελφιδῷ τους, ὅπως καί ὁ ἀδελφιδός σ᾽ αὐτούς. Πρός τόν ἀδελφιδό τους, τόν ἀγαπημένο τους Κύριο, τούς ὁδήγησε ὁ γυμνασμένος πρός θεωρία νοῦς καί ἡ ἀρετή τους.

Ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ καί ἡ ὅραση τῆς δόξης αὐτοῦ, ἡ μεθεξία, ὅπως ἀναφέρουν οἱ πατέρες, ἀποτελοῦν τό κέντρο τοῦ κηρύγματος καί τῆς διδασκαλίας τους. Ἑορτάζουμε κατά τή Β΄ Κυριακή τῶν Νηστειῶν τόν μέγα Πατέρα καί θεολόγο τοῦ ΙΔ΄ αἰώνα, τόν Ἅγιο Γρηγόριο τόν Παλαμᾶ. Ὁ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς δέν εἶναι ἕνας

---

9. Βλ. Ἀντωνίου Παπαδοπούλου, *Ὁ Οἰκουμενικός καί ἑνοποιός χαρακτήρας τοῦ τριαδικοῦ Δόγματος κατά τούς θεολόγους τῆς Καππαδοκίας*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 11. Βλ. ἐπίσης στοῦ Ἀρχιμ. Παρθενίου Πολάκη, *Ἡ ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια κατά τούς πατέρας τῆς Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 12. Βλ. ἐπίσης Δ. Τσάμη, *Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Ἐπιτάφια Ἐπιγράμματα εἰς τόν Μ. Βασίλειον καί τούς συγγενεῖς αὐτοῦ*, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 11.

“καινός”θεολόγος δέ δίδαξε διάφορα καί ἀλλότρια ἀπ᾿ ἐκεῖνα πού παρέδωσαν οἱ προγενέστεροι πατέρες. Ἀντιμετώπισε ἐπιτυχῶς τούς σχολαστικούς στό πρόσωπο τοῦ Βαρλαάμ τοῦ Καλαβροῦ. Ἀνέπτυξε τήν περί Ἁγίου Πνεύματος διδασκαλία ἔναντι τῶν λατίνων, τή δυνατότητα γνώσεως τοῦ Θεοῦ διά τοῦ θείου φωτός καί ὑπῆρξεν ὑπέρμαχος τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως. Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς καί σήμερα εἶναι ὁδηγός μας στούς θεολογικούς διαλόγους μέ τούς ἑτεροδόξους καί ἰδίως μέ τή Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία, ἡ ὁποία σφάλλει μέ τήν προσθήκη τοῦ Filioque στό Σύμβολο τῆς Πίστεως, τήν ἄγνοια διακρίσεως οὐσίας καί ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ καί μέ τήν ἐμμονή της νά προβάλει τό πρωτεῖο καί τό ἀλάθητο τοῦ πάπα.

Ὁ ἁγιασμός καί ἡ θέωση τῶν πιστῶν εἶναι δυνατή σήμερα ἐντός τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, στήν ὁποία ὑπάρχει μόνιμα Πεντηκοστή.

Οἱ νηπτικοί πατέρες καί ὅλοι οἱ πατέρες εἶναι νηπτικοί, ἐπεδίωξαν νά φθάσουν στή θεωρία τοῦ Θεοῦ ὄχι “αὐτοκινήτως”ἤ “ἑτεροκινήτως”, ἀλλά “μεταξύ τούτων”, ὅπως ἐπισημαίνει ἐν προκειμένῳ ὁ νηπτικός Κάλλιστος ὁ Καταφυγιώτης[10]. Ὁ τρίτος αὐτός τρόπος προϋποθέτει ἁρμονική συνεργασία θείας χάριτος καί ἀνθρωπίνης προσπαθείας. Μέ ἄλλα λόγια, ὅσα λέγονται ἀπό τόν ἱερό νηπτικό, ὁ ὀρθότερος τρόπος γιά νά φθάσει ὁ ἄνθρωπος στόν Θεό ἐνεργεῖται “θελήσει Θεοῦ”καί “ἀνθρωπίνῃ συνεργίᾳ”. Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ὑπογραμμίζει πάντοτε τή συνεργασία στή σωτηρία, τή θέωση καί τόν ἁγιασμό. Ἁγιασμός καί θέωση, βαθμίδες τελειότητος, εἶναι δῶρα τοῦ Θεοῦ· ὅπως δῶρο τοῦ Θεοῦ εἶναι καί ἡ πίστη, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τήν ἀπαρχή τῆς πορείας πρός τήν τελείωση.

Τό θέμα τῆς συνεργίας τό κάνουμε περισσότερο συγκεκριμένο. Οἱ πιστοί, ὅλοι ἐμεῖς, γιά νά φθάσουμε στή θέα τῆς δόξας τοῦ Θεοῦ πρέπει νά διέλθουμε ὁρισμένες βαθμίδες τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Ἀπό τούς πατέρες γίνεται λόγος γιά τήν κατά Θεόν Σχολή. Ἀπό τίς βαθμίδες τῆς Σχολῆς πρέπει νά διέλθουν οἱ πιστοί γιά νά καθαρθεῖ ὁ νοῦς. Νά ἀποσυρθεῖ ἀπό τό νοῦ ἡ ἁμαρτία γιά νά ἐγκατασταθεῖ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ἡ συνεργία αὐτή, ὁ πνευματικός αὐτός ἀγώνας, συνιστᾶ τή μετάνοια. Ἕνας ἄλλος νηπτικός Πατήρ, ὁ Πέτρος ὁ Δαμασκηνός, ἀναφέρεται στίς τάξεις τῆς κατά Θεόν Σχολῆς. Οἱ τάξεις ἤ οἱ βαθμίδες εἶναι ἡ ἄσκηση, δηλ. ἡ νηστεία, ἡ ἀγρυπνία, ἡ μελέτη τοῦ νόμου τοῦ Θεοῦ, ἡ ψαλμωδία, ἡ προσευχή καί ἡ ἐφαρμογή τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ. “Ἐκ γάρ τῆς φυσικῆς γνώσεως γεννᾶται ἡ πρώτη

---

10. Καλλίστου Καταφυγιώτου, *Περί θείας ἑνώσεως καί βίου θεωρητικοῦ*, Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν, ἐκ. Ἀλ. καί Ἐ. Παπαδημητρίου, Ἀθῆναι 1957, τόμ. Ε΄, σ. 6.

καί κοινή τῶν Ὀρθοδόξων πίστις, ἐξ ἧς γεννᾶται ἡ κατά Θεόν σχολή, ὡς εἴρηται, ἡ νηστεία, ἡ ἀγρυπνία, ἡ ἀνάγνωσις , ἡ ψαλμωδία, ἡ προσευχή καί ἡ ἐρώτησις τῶν ἐμπείρων. Καί ἐκ τούτων πάντων γεννῶνται αἱ ἀρεταί τῆς ψυχῆς, ἤτοι ἡ τῶν ἐντολῶν καί ἠθῶν φυλακή καί κατάστασις, δι᾽ ὧν ἡ μεγάλη πίστις, ἐλπίς καί τελεία ἀγάπη, ἡ ἁρπάζουσα τόν νοῦν πρός τόν Θεόν, ὡς εἴρηται ἐν προσευχῇ, ὅταν ἑνοῦται τῷ Θεῷ νοερῶς"[11].

Ἡ πρώτη πίστη συνδέεται μέ τόν ἀρχαϊκό φόβο, πού ἐκφράζει τή συναίσθηση τῶν πλημμελημάτων καί τήν ἐπερχόμενη τιμωρία. Πρῶτο κίνητρο γιά τήν καλλιέργεια τῶν ἀρετῶν θεωρεῖ ὁ ἅγιος Μάξιμος τόν φόβο τῆς τιμωρίας, μολονότι τονίζεται ὅτι ὁ Θεός δέν εἶναι τιμωρός. Ὡστόσο ὁ φόβος τῆς τιμωρίας καί ἡ ντροπή γιά τίς ἁμαρτίες συγκρατοῦν τήν ταραχή τῆς διανοίας καί ἀποτελοῦν τό πρῶτο κίνητρο στόν πνευματικό ἀγώνα κατά τῶν παθῶν. Ἀπό τήν πίστη γεννᾶται ὁ φόβος καί ἀπό τόν φόβο τό πένθος καί ἡ ταπείνωση. Στό στάδιο αὐτό ὁ χριστιανός εἶναι ἀκόμη δοῦλος καί μισθωτός, ὄχι ὅμως ἐχθρός τοῦ Θεοῦ. Ὁ εἰσαγωγικός φόβος προϋποθέτει γνώση καί ἀποδοχή βασικῶν ἀληθειῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Σημεῖον τοῦ πρώτου φόβου εἶναι τό "μισεῖν" καί ὀργίζεσθαι τήν ἁμαρτίαν, ὡς "ὁ πληγείς ὑπό θηρός". Ὁ φόβος αὐτός, ὁ ἀρχαϊκός, εἶναι ἀρχή σοφίας. "Ἀρχή σοφίας φόβος Κυρίου· καί δεῦτε τέκνα ἀκούσατέ μου, φόβον Κυρίου διδάξω ὑμᾶς καί ὅτι τῷ φόβῳ Κυρίου ἐκκλίνει πᾶς ἀπό κακοῦ· καί οὗ φόβος ἐντολῶν τήρησις"[12].

Ἀπό τόν φόβο αὐτό καί τή φοίτηση στήν κατά Θεόν σχολή ἐπιτυγάχνει ὁ πιστός τόν ἁγνό φόβο. Ὁ Νικήτας Σταθᾶτος παρατηρεῖ: "Τοῖς μέν εἰσαγωγικοῖς εἰς τόν κατ᾽ ἀρετήν βίον φόβος τῶν κολάσεων συνεργεῖ εἰς ἐργασίαν τῶν ἐντολῶν καί ἀποφυγήν τῶν κακῶν. Τοῖς δέ κατ᾽ ἀρετήν ἐπί θεωρίαν προκόψασι τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης ἄλλος ἀναλόγως παρέπεται φόβος, λίαν ὢν αὐτοῖς φοβερός ἐξ ἀγάπης, ὁ ἁγνός ὅς καί Θεοῦ, φοβουμένοις τόν ἐκ τούτης φοβερόν ὄλισθον"[13].

Ὁ ἁγνός φόβος, πού συνέχει τήν "καρδιά τοῦ ἀναγεννημένου πιστοῦ" "συνέζευκται τῇ ἀγάπῃ, εὐλάβειαν τῇ ψυχῇ ἀεί ἐμποιῶ". Ἡ θεία γνώση γεμίζει τήν ψυχή μέ εἰρήνη, γαλήνη, χαρά, σοφία καί τέλεια ἀγάπη. Θά μπορούσαμε, λοιπόν, σύμφωνα μ᾽ αὐτά πού

---

11. Πέτρου Δαμασκηνοῦ, *Περί τοῦ πῶς κτᾶταί τις τήν ἀληθῆ πίστιν, Φιλοκαλία* κλπ., τόμ. Γ', σ. 78.

12. *Παροιμ.* 1, 7. *Ψαλμ.* 33, 12. *Παροιμ.* 15, 27. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περί Θεολογίας κεφαλαίων, ἑκατοντάς τρίτη, Φιλοκαλία* κλπ., τόμ. Β', σ. 103.

13. Νικήτα Σταθάτου, *Πρώτη πρακτικῶν κεφαλαίων ἑκατοντάς, Φιλοκαλία* κλπ., τόμ. Γ', σ. 286.

ἀναφέρουν οἱ νηπτικοί πατέρες ἐκ πείρας νά ποῦμε ὅτι ἀπό τόν ἀρχαϊκό φόβο, φθάνουμε στόν τέλειο, δηλ. στήν ἀγάπη[14]. Καί ἡ Ἐκκλησία, ἡ Κοινωνία τῶν Ἁγίων, ὁδηγεῖ τούς πιστούς στήν ἀγάπη μέ τίς συνεπακόλουθες χάρες: εἰρήνη, γαλήνη, χαρά καί σοφία Θεοῦ.

Οἱ ἅγιοι εἶναι οἱ ὄντως γνωστικοί, οἱ γνωρίζοντες τόν Θεόν ὄχι ἐξ ἀκοῆς, ἀλλά ἐκ τῆς ὁράσεως τῆς δόξης αὐτοῦ. Οἱ ἅγιοι εἶναι ἀκόμη οἱ κυρίως φίλοι τοῦ Θεοῦ. Ὁ Κλήμης Ἀλεξανδρεύς ὡς φίλους τοῦ Θεοῦ ἀναφέρει τούς Ἀποστόλους, τούς προφῆτες, τούς μάρτυρες τῆς Ἐκκλησίας καί ὅλους τούς Ἁγίους. Οἱ Προφῆτες, οἱ Ἀπόστολοι, οἱ Μάρτυρες ἔδωσαν "αἷμα καί ἔλαβον πνεῦμα"[15]. Οἱ ἅγιοι, ὑπογραμμίζει ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, εἶναι "φῶτα θεουργικά". "Θεουργικά φῶτα φαμέν τάς τῶν ἁγίων διδασκαλίας, ὡς φῶς γνώσεως ἐμποιούσας καί θεούσας τούς πειθουμένους"[16]. Οἱ θεούμενοι ἅγιοι δέν εἶναι μόνον δέκτες καί φύλακες τῆς παρακαταθήκης, ἀλλά καί μεταδότες. Εἶναι οἱ ἔμπειροι τῆς χάριτος καί φορεῖς αὐτῆς γι᾽ αὐτό πρός αὐτούς πρέπει νά ἀναφερόμαστε[17].

Ὁ ἀληθινός γνωστικός εἶναι μεταδότης, ὅπως εἴπαμε, τῆς ἀληθείας. Ἔτσι κατανοεῖται ἡ σημασία πού προσλαμβάνει ἡ ὑπακοή στούς πνευματικούς. Ἡ ὑπακοή καί ἡ πειθαρχία στούς γέροντες, τούς ἐμπείρους πνευματικούς δέν ἔχει παράλληλο πρός ὁποιανδήποτε μορφή πειθαρχίας. Ὁ ἔμπειρος πνευματικός εἶναι ὁ ἀληθινός φίλος τοῦ Χριστοῦ, κεκαθαρμένος καί φωτισμένος, μεταδίδει ἐμπειρικῶς τή θεία γνώση. Οἱ ὑπακούοντες αὐτόν χειραγωγοῦνται στήν ἐκπλήρωση τοῦ σκοποῦ τους, πού εἶναι ἡ κάθαρση, ὁ θεῖος φωτισμός καί τέλος ἡ θέα τοῦ Θεοῦ. Οἱ πατέρες ἔχουν ἀποβάλλει τό ἴδιο θέλημα καί ζοῦν μέ τό θέλημα τοῦ Θεοῦ. Αὐτοί μεταδίδουν στούς νεοφωτίστους τήν πείρα τους πού ἀπέκτησαν μέ τή χάρη τοῦ Θεοῦ.

Στήν Ἐκκλησία, τήν Κοινωνία τῶν Ἁγίων, βιώνουμε ὅλοι ὡς μέλη Χριστοῦ τίς ἀλήθειες τῆς Ἐκκλησίας διά τῆς ἀκτίστου χάριτος, διά τῶν δώρων της. Εἰδικότερα πιό ἐντατικά βιώνουν τίς ἀλήθειες οἱ διερχόμενοι τήν κατά Θεόν Σχολή. Πρόκειται γιά τούς Ὀρθοδόξους μοναχούς πού ζοῦν στήν ἐσχατολογική κοινότητα. Αὐτοί ἀσκοῦνται περισσότερο ἀπό ἐμᾶς τούς κοσμικούς καί βιώνουν τήν ἀκροτάτη

---

14. Βλ. π. Βασιλείου Ἰ. Καλλιακμάνη, *Ἀπό τό Φόβο στήν Ἀγάπη. Σπουδή στά κείμενα τῆς Φιλοκαλίας*. Θεσσαλονίκη 1993.

15. *Στρωματεῖς Στ'*, 8 Βιβλ. Ἑλλήνων Πατέρων (ΒΕΠ) 8, σ. 203.

16. Στοῦ Καλλίστου Καταφυγιώτη, *Τά σωζόμενα περί θείας ἑνώσεως, Φιλοκαλία*, κλπ, τόμ. Ε', σ. 49.

17. Βλ. στοῦ Ἀντωνίου Παπαδοπούλου, *Θεολογική γνωσιολογία κατά τούς Νηπτικούς Πατέρας*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 109 ὅπου βιβλιογραφία.

προσευχή, τή μονολόγιστη εὐχή· "Κύριε ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστέ Υἱέ τοῦ Θεοῦ ἐλέησόν με". Μέ τή μονολόγιστη προσευχή συνδέεται ἡ κατάσταση τοῦ σαββατισμοῦ, κατά τόν ὁποῖον ὁ νοῦς καί ὅλος ὁ ἄνθρωπος ἀνέρχεται πρός τόν θεῖο γνόφο, τόν τόπο ἀπ᾽ ὅπου μπορεῖ νά ἔχει θέα τοῦ Θεοῦ. Ἡ προσευχή αὐτή, προϊόν καθαρότητος, εἶναι κατά τόν Συμεών, ἀρχιεπίσκοπο Θεσσαλονίκης, εὐχή πίστεως, χορηγός θείας δυνάμεως, ἐκδίωξη δαιμόνων καί ἐνοίκηση τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἶναι ἀκόμη πηγή πνευματικῶν ἐννοιῶν, βρύση ἐλέους καί ἀποκαλύψεων καί τό μόνον σωτήριον "ἐπεί καί τό σωτήριον φέρει ἐν αὐτῷ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ὄνομα". Ἡ μονολόγιστη προσευχή ἀποτελεῖ ὁμολογία πίστεως πρός τόν Σωτήρα Κύριο[18]. Τήν προσευχή αὐτή ὑπερασπίστηκε ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔναντι τοῦ Βαρλαάμ τοῦ Καλαβροῦ καί ἔδειξε ὅτι ἑδράζεται ἐπί ἁγιογραφικῆς βάσεως[19].

Ἐπικρατεῖ ἡ ἄποψη ὅτι τή μονολόγιστη προσευχή παρέδωκαν οἱ μακάριοι Ἀπόστολοι καί συγκεκριμένως ὁ Παῦλος, ὁ Ἰωάννης καί ὁ Πέτρος. Ἀλλά καί τά ὀνόματα τῆς προσευχῆς, κατά τούς νηπτικούς Πατέρες, ἔχουν χρονολογική σειρά. Κύριος, Ἰησοῦς, Χριστός. Ἔτσι τά χωρία Γεν. 19,24 "ἔβρεξε Κύριος πῦρ παρά Κυρίου"καί Ψαλμ. 109, 1 "Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου"ἀναφέρονται στόν Υἱό τοῦ Θεοῦ. Τό ὄνομα Ἰησοῦς κατά τόν Εὐαγγελισμό τῆς Θεοτόκου ἐκφράζει τήν ἐνανθρώπηση. Ὁ Γαβριήλ εἶπε "καλέσεις τό ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν" πού σημαίνει σωτήρ. Ἐνῶ τό ὄνομα Χριστός ἐκφράζει τή χρίση τῆς ἀνθρώπινης φύσεως τοῦ Κυρίου ἀπό τόν ἴδιο τόν Λόγο[20].

Οἱ νηπτικοί Πατέρες προχωροῦν ἀκόμη περισσότερο πέραν τῆς ἑρμηνείας τῶν ὀνομάτων. Διά τῶν ὀνομάτων αὐτῶν ἀντιμετωπίστηκαν αἱρέσεις κυρίως χριστολογικές, τοῦ Νεστορίου, τοῦ Εὐτυχοῦς καί τῶν ὁμοίων τους. Θά ἔπρεπε νά εἴχαμε περισσότερο χρόνο γιά νά ἀναπτύξουμε τόν τρόπο καταπολεμήσεως τῶν αἱρέσεων καί διά τῶν ὀνομάτων τῆς μονολογίστου προσευχῆς. Ἀλλ᾽ αὐτό ἐκφεύγει τῆς παρούσης εἰσηγήσεως.

Ὡστόσο πρέπει νά τονίσουμε ὅτι στήν Κοινωνία τῶν Ἁγίων, καί μέ τή χάρη τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, οἱ πατέρες ἀνέπτυξαν τριαδολογία, χριστολογία, πνευματολογία, διδασκαλία πού βρίσκεται στά συγγράμματα τῶν πατέρων καί στίς ἀποφάσεις τῶν Συνόδων.

Σήμερα ἡ Ὀρθοδοξία δίδει τή μαρτυρία της πρός τούς

---

18. Συμεών, Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, *Περί ἱερᾶς καί θεοπρεποῦς προσευχῆς*, Φιλοκαλία κλπ. τόμ. Ε', σ. 60.

19. Βλ. Ἀντωνίου Παπαδοπούλου, *Θεολογική γνωσιολογία* κλπ, σ. 109, ὅπου και ἄλλη βιβλιογραφία.

20. Βλ. Ἀντ. Παπαδοπούλου, *Θεολογική γνωσιολογία*, σ. 111 κ.ἑξ.

ἑτεροδόξους διά τῶν διμερῶν διαλόγων καί κυρίως ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες Ὀρθόδοξοι πρωτοστατοῦμε στόν ἀγώνα ὑπέρ τῆς Ὀρθοδοξίας. Εἶναι ἀνάγκη στό ἱστορικό γίγνεσθαι νά κυριαρχεῖ ἡ ἄκτιστη χάρη μέ τήν ὁποία νά μποροῦμε νά δίδουμε λόγο σέ μία παγκοσμιοποιούμενη Εὐρώπη.

Corina Matzoukis
Καθηγήτριας RAU Johannesburg
Μετάφραση: Ἀρχιμ. Νεκτάριος Πάρης, Δρ. Θ.

Πρωτόθρονος: Ἀπό τόν παγανισμό στόν χριστιανισμό[1]

Ἡ προσοχή μου στράφηκε γιά πρώτη φορά στή λέξη πρωτόθρονος, στόν κώδικα ἑνός ἀνωνύμου ἔμμετρου χρονικοῦ τοῦ 14ου αἰῶνος, μέ τίτλο "Ἡ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως"[2]. Στόν 7ο στίχο τοῦ χρονικοῦ αὐτοῦ διαβάζουμε: "Ἐρρῖκος κόμης ἕτερος Παύλου τοῦ πρωτοθρόνου", ὅπου ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται στόν σταυροφόρο Hugh τοῦ τάγματος τοῦ Ἁγίου Παύλου, ὁ ὁποῖος ἔπαιξε ἕνα σημαντικό ρόλο στήν 4η Σταυροφορία (1204). Ἀξιοσημείωτο στόν στίχο αὐτό εἶναι ἡ κρυπτογραφική ὑποκατάσταση τῆς λέξεως *πρωτόθρονος* γιά τόν "Ἅγιο Παῦλο". Στόν στίχο 694 τοῦ ἰδίου ποιήματος συναντοῦμε:"τοῦ πρωτοθρόνου καί σεπτοῦ Πέτρου τοῦ κορυφαίου", μέ τό *πρωτόθρονος* νά ἀναφέρεται κατευθεῖαν στόν Ἅγιο Πέτρο.

Προτίθεμαι νά ἀναφερθῶ ἐν ὀλίγοις στή σημασία τοῦ ὅρου *πρωτόθρονος* καί στήν πορεία του ἀπό τήν παγανιστική στήν χριστιανική του ἐννοιοδότηση.

Ὁ ὅρος πρωτόθρονος ἦταν ἤδη σέ χρήση μέ παγανιστική ἔννοια στούς ἑλληνιστικούς χρόνους: Ὁ Καλλίμαχος (300 π.Χ.) στόν

---

1. Τό ἄρθρο δημοσιεύτηκε στό *Acta Classica* 22 (1979) 154-157 (Cape Town), μέ τόν πρωτότυπο τίτλο "Πρωτόθρονος: From Pagan to Christian". Ἡ ἄδεια μεταφράσεως καί οἱ ἀπαραίτητες ὁδηγίες, δόθηκαν ἀπό τήν συγγραφέα τόν Μάρτιο τοῦ 1998, στό Johannesburg.

2. Ἕνα ποίημα 758 στίχων, πού περιγράφει τά γεγονότα πού συνέβησαν στήν Κωνσταντινούπολη (1180-1282): J.A.C. Buchon, *Recherches Historiques sur la Principauté Francais de Moreé et ses Hautes Boronnies*, tome II, Paris 1845, σσ. 335-364.

ὕμνο του πρός τήν Ἄρτεμη, ἀναφέρεται πρός τήν θεά ὡς:"Χησίας Ἰμβρασίη πρωτόθρονε"[3]. Ἡ Ἄρτεμη ἐλατρεύετο στήν Ἔφεσο, ὅπου εἶχε θρόνο κομμένο ἀπό βράχο τοῦ ὄρους Κορέσσου: "τοῦ βωμοῦ τῆς πρωτοθρονίης καλουμένης Ἀρτέμιδος"[4].

Μετά τήν γέννηση τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὅρος *πρωτόθρονος* ἐχρησιμοποιεῖτο στήν παγανιστική λογοτεχνία, παράλληλα μέ τά χριστιανικά συγγράμματα[5]. Ὁ Νόννος, στά Διονυσιακά του (πού πιθανῶς συνετέθησαν πρίν τό 500 μ.Χ.)[6], χαρακτηρίζει τήν θεά Ἥρα ὡς πρωτόθρονη:"Μῆτερ Ἐνυαλίοιο Διός πρωτόθρονε νύμφη"[7]. Τήν ἴδια περίοδο βλέπουμε στά ἔργα τοῦ Κόλλουθου τοῦ Λυκοπολίτου, τοῦ ἐπικοῦ ποιητῆ[8], τοῦ ὁποίου τό μόνο διασωζόμενο ἔργο, "Ὁ βιασμός τῆς Ἑλένης", περιέχει τό *πρωτόθρονος*, χρησιμοποιούμενο πάλι γιά τήν Ἥρα:"τοίην κοιρανίην πρωτόθρονος ὤπασεν Ἥρη"[9].

Ὡστόσο, ἡ παγανιστική ἔννοια τοῦ ὅρου *πρωτόθρονος* ἔδωσε τήν θέση της στήν χριστιανική καί ἡ ἐφαρμογή τοῦ ὅρου ἀπό τούς χριστιανούς, ὅσον ἀφορᾶ στούς Ἁγίους Πέτρο καί Παῦλο, βρίσκει τήν γνήσια χριστιανική της πηγή στούς λόγους τοῦ Χριστοῦ πρός τούς μαθητές του: "ὅταν καθίση ὁ υἱός τοῦ ἀνθρώπου ἐπί θρόνου δόξης αὐτοῦ, καθίσεσθε καί ὑμεῖς ἐπί δώδεκα θρόνους κρίνοντες τάς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραήλ"[10] καί "καθίσεσθε ἐπί θρόνους κρίνοντες τάς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραήλ"[11].

Ἀπό τόν 4ο αἰώνα, ὁ Ἅγιος Πέτρος ἑορτάζεται μέ τόν Ἅγιο Παῦλο τήν ἴδια ἡμέρα (29 Ἰουνίου). Τήν ἡμέρα αὐτή τῆς ἑορτῆς τῶν δύο κορυφαίων, τοῦ Πέτρου (τῶν Ἰουδαίων) καί τοῦ Παύλου (τῶν Ἐθνικῶν) ἑορτάζουν τόσο ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, ὅσο καί ἡ Ρωμαιοκαθολική καί ἡ Ἀγγλικανική.

---

3. Καλλιμάχου, *Ὕμνοι καί ἐπιγράμματα*, στίχος 228, σσ. 80-81 (Loeb).

4. Παυσανίας, Χ. 38.6.

5. Βλ. G.W. Lampe, *Patristic Greek Lexicon*, 1861-1868, σ. 1199, ὅπου ἀναφέρεται ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος (Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, 398-404), ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖ τόν ὅρο *πρωτόθρονος* στήν ὁμιλία του *Στό Πάσχα*, σ. 110 (νόθα ἔργα), μέ τήν ἔννοια τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Βλ. ἐπίσης τήν ἀναφορά τοῦ *πρωτόθρονος*, στόν Κωδονάτο (4ος αἰ.) ἀπό τόν Χρονογράφο τοῦ 9ου αἰῶνος Θεοφάνη (βλ. σημείωση 19).

6. H.J. Rose καί L.R. Lind. *Nonnos Dionysiaca*, σ. vii (Loeb).

7. *Ἐνθ' ἀν.*, στίχος 166, βιβλ. VIII, σσ. 284-285.

8. Σύμφωνα μέ τόν Σουίδα, ὁ Κόλλουθος ἔζησε τήν ἐποχή τοῦ Ἀναστασίου τοῦ Α', ὁ ὁποῖος βασίλευε μεταξύ τῶν ἐτῶν 491-518 μ.Χ. Βλ. A.W. Mair, *Oppia Colluthus Tryphiodorus*, σ. 586 (Loeb).

9. *Ἐνθ' ἀν.*, στίχος 154, σσ. 552-553.

10. *Ματθ.* 19,28.

11. *Λουκ.* 22, 30.

Μαρτυρία τῆς ἀναφορᾶς τῶν Πέτρου καί Παύλου ὡς πρωτοθρόνων βρίσκουμε στό ἀπολυτίκιο[12] τῆς ἑορτῆς, πού ψάλλεται στίς ἀκολουθίες τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Τό κείμενο[13] μαρτυρεῖ τήν σπουδαιότητα τοῦ ὅρου πρωτόθρονος:

Ἀπολυτίκιον, Ἦχος δ'

Οἱ τῶν Ἀποστόλων πρωτόθρονοι,
καί τῆς οἰκουμένης διδάσκαλοι,
τῷ Δεσπότῃ τῶν ὅλων πρεσβεύσατε,
εἰρήνην τῇ οἰκουμένῃ δωρήσασθαι,
καί ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν τό μέγα ἔλεος.

Ἕτερον. Ἦχος γ', Θείας πίστεως
Θεῖοι κήρυκες, τῆς εὐσεβείας,
κρήνη δίκρουνος, θεογνωσίας,
καί δογμάτων οὐρανίων ἐκφάντορες,
Πέτρε καί Παῦλε σαφῶς ἀνεδείχθητε,
ὡς Ἀποστόλων τῶν θείων πρωτόθρονοι.
Ἀλλ᾽ αἰτήσασθε, σωτήριον ἡμῖν ἔλλαμψιν,
καί λύτρωσιν παθῶν καί μέγα ἔλεος.

Ἕνα βυζαντινό ποίημα τοῦ 9ου αἰῶνος, γραμμένο ἀπό ἀνώνυμο μοναχό, στήν ἀφιέρωση πρός ναό τοῦ Ἁγίου Βαρνάβα[14] περιέχει τόν ὅρο πρωτοθρόνοις.

Στόν ναόν ἐξήγειρα τόνδε Βαρνάβα,
ναῷ θεοῦ πέλοντι Βαρνάβας ξένος,
σοί τῷ μαθητεύοντι τοῖς πρωτοθρόνοις,
διδασκάλῳ κρατοῦντι πνοῶν τάς πύλας,
κινοῦντι τήν σύμπασαν ὀφρύος λόγῳ.

(στίχοι 1-5)

Σχολιάζοντας ἀόριστα τόν ὅρο πρωτοθρόνοις (3ος στίχος), ὁ R. Browning σημειώνει: "Ὅσον ἀφορᾶ στήν χρήση τοῦ ὅρου γιά τούς Ἀποστόλους, εἶναι κάτι πού δέν βρίσκουμε παράλληλο. Ἡ Karlin-Hayter εἰσηγεῖται ὅτι αὐτό πιθανῶς νά εἶναι μία ἀναφορά στόν θρῦλο γιά τόν Βαρνάβα ὡς συνεκδήμου τοῦ Πέτρου καί τοῦ Παύλου

12. Γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς βυζαντινῆς ὑμνογραφίας (4ος-8ος αἰ.), βλ. E. Wellesz, *A History of Byzantine Music and Hymnography*, ἐκδ. β', Oxford 1971. Γιά τά τροπάρια, ἀπολυτίκια καί κοντάκια βλ. σσ. 171 κ.ἑξ., γιά τήν ἀνάπτυξη τοῦ κανόνος, βλ. σσ. 198 κ.ἑξ.

13. *Ὡρολόγιον τό Μέγα*, Ἀθῆναι 1973, σ. 404.

14. "Εἰς τόν ναόν . . . τοῦ Ἁγίου Βαρνάβα", βλ. R. Browing, *Studies on Byzantine History, Literature and Education*, ἐκδόσεις Variorum, London 1977, σ. 305.

ὡς εὐαγγελιστοῦ τῆς Καππαδοκίας"[15]. Κατά τήν δική μας γνώμη, ὁ ὅρος πρωτόθρονος, σ᾽ αὐτό τό ποίημα ἀναφέρεται στούς Ἁγίους Πέτρο καί Παῦλο, ἐνῶ ἡ εἰσήγησις τῆς Kartin-Hayer τοῦ συνεκδήμου τοῦ Πέτρου εἶναι παράλληλη μέ τήν ἀναφορά στόν Ἅγιο Παῦλο, ὅπως μαρτυρεῖται στό ἀπολυτίκιο τοῦ Ἁγίου Βαρνάβα: "Ἀπόστολον τόν μέγαν τόν τοῦ θείου Παύλου συνέκδημον"[16].

Ὁ Θεόδωρος ὁ Στουδίτης (9ος αἰ.), ὅταν ἀνεκλήθη ἀπό τήν ἐξορία, στήν ἐπιστολή του πρός τόν Βυζαντινό Αὐτοκράτορα Μιχαήλ τόν Α΄ τόν Ραγκαβέ (811-813), ἀναφέρει τόν Πέτρο ὡς πρωτόθρονο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης:"Ἡ κορυφαιοτάτη τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ ἧς Πέτρος πρωτόθρονος"[17].

Κατά τήν παράδοση ὁ Πέτρος ἦταν ὁ πρῶτος Ἐπίσκοπος τῆς Ρώμης[18]. Ἔτσι βρίσκουμε τόν ὅρο πρωτόθρονος νά χρησιμοποιεῖται γιά τόν χαρακτηρισμό τοῦ πρώτου ἤ τοῦ κορυφαίου ἐπισκόπου. Ὁ Θεοφάνης, στήν Χρονογραφία του, πού συνετάχθη μεταξύ τῶν ἐτῶν 810-814, κάνει τήν ἀκόλουθη ἀναφορά στόν Κωδονάτο, μητροπολίτη Τύρου:"οἱ Ἀντιοχεῖς χειροτονήσαντες . . . τόν λεγόμενον Κωδονάτον ὅν καλανδίων εἰς Τύρον πρωτόθρονον Ἀντιοχείας μεταθρονίασεν"[19]. Ὁ Ε.Α. Σοφοκλῆς, ἑρμηνεύοντας τήν ἔννοια τοῦ ὅρου πρωτόθρονος σ᾽ αὐτή τήν συνάφεια, σημειώνει:"πρῶτος ἐπίσκοπος στήν διοίκηση τῆς Ἀντιοχείας πλησίον τοῦ ἐπισκόπου τῆς πόλεως τῆς Ἀντιοχείας καθ᾽ ἑαυτόν"[20].

Ὁ Λέων ὁ Γραμματικός, χρονογράφος τοῦ 11ου αἰῶνος, γράφει γιά τόν ἀδελφό τοῦ Αὐτοκράτορα Λέοντος τοῦ ΣΤ', Στέφανο, πού ἐνθρονίστηκε ὡς Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως:"χειροτονεῖται πατριάρχης ὑπό Θεοφάνους τοῦ πρωτοθρόνου καί λοιπῶν ἀρχιερέων"[21]. Ἡ ἴδια μαρτυρία δίνεται ἀπό τόν Ζωναρᾶ (12ος αἰ.):"Στέφανον προεχειρίσατο . . . καί . . . ὑπό τοῦ πρωτοθρόνου κεχειροτόνητο"[22]. Μαρτυρεῖται δηλαδή ἡ χρήση τοῦ ὅρου *πρωτόθρονος*, γιά κάποιον πού ἔχει τήν ἐξουσία νά χειροτονεῖ ἐπισκόπους. Ἡ ἑρμηνεία τοῦ Migne, " primae post patriarcham sedis" , φαίνεται νά εἶναι ὀρθή. Ὄντως, ὁ ὅρος *πρωτόθρονος* ἔχει τήν ἔννοια τοῦ πρώ-

---

15. Ἔνθ᾽ ἀν., σ. 315.
16. *Μέγας Ἱερός Συνέκδημος*, Ἀθῆναι 1973, σ. 904.
17. Θεοδώρου Στουδίτου, *Ἐπιστολή* 2, 86, PG 99, 1332B.
18. T. Ware, *The Orthodox Church*, σ. 128.
19. *Χρονογραφία Θεοφάνους*, ἔκδ. Carolus De Boor, 1973, σ. 128.
20. Ε.Α. Σοφοκλῆς, *Ἑλληνικόν Λεξικόν τῶν περιόδων Ρωμαϊκῆς καί Βυζαντινῆς*, τόμ. Β', New York, σ. 975.
21. Λέοντος Γραμματικοῦ, *Χρονογραφία*, PG 108, 1096C.
22. Ἰω. Ζωναρᾶ, *Ἐπιστολή* XVI, 12, 3 (ἔκδ. Niebuhr, CSHB).

του μεταξύ ἴσων ἐπισκόπου ὁ ὁποῖος ἔχει τήν ἐξουσία νά χειροτονεῖ ἐπισκόπους, εἶναι δηλαδή μητροπολίτης ἤ πρῶτος[23].

Ἕνας κατάλογος ἐκδοτῶν εἰς τῶν ὁποίων τά ἔργα ἡ λέξη *πρωτόθρονος* παρουσιάζεται μέ τήν ἔννοια τοῦ "ἀρχιεπισκόπου", σημειώνεται στό Γλωσσάριο τοῦ Du Cange' s[24].

Γιά νά ἀνακεφαλαιώσουμε, ὁ ὅρος *πρωτόθρονος* ἔπαιξε ἕνα σπουδαῖο καί ποικίλο ρόλο διαμέσου πολλῶν αἰώνων:Σχετίστηκε μέ τίς παγανιστικές θεότητες Ἄρτεμη καί Ἥρα καί ἀργότερα μέ τούς Ἀποστόλους Πέτρο καί Παῦλο. Χρησιμοποιήθηκε γιά τόν χαρακτηρισμό τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ἐπίσης τοῦ ἐπισκόπου μέ ἁρμοδιότητα στήν χειροτονία ἄλλων ἐπισκόπων. Ἐπίσης χρησιμοποιήθηκε ὡς κρυπτογραφικό ὑποκατάστατο γιά τόν ὅρο "Ἅγιος Παῦλος", σέ μία περίπτωση τουλάχιστον. Τελικά ὁ ὅρος, ἄν καί ἀρχαῖος, ἀκόμα καί σήμερα παρουσιάζεται ἀπαιτητικός στόν σπουδαῖο ρόλο του: Ἐμφανίζεται στήν ἀκολουθία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς 29ης Ἰουνίου, πού τελεῖται εἰς τιμήν καί μνήμην τῶν Ἁγίων Πέτρου καί Παύλου: "Οἱ τῶν Ἀποστόλων πρωτόθρονοι. . .".

---

23. *Νεώτερον Ἐγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν*, τόμ. 16, σ. 467. Περισσότερα βλ. Δ. Δημητράκου, *Μέγα Λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, σ. 6317.

24. Du Cange, *Glossarium ad Scriptores mediae et infimae Graecitatis*, 1958, II, col. 498.

Théo Rallis, Au Mont-Athos. Feuillets détachés de l'album d'un peintre, Traduction en grec – Introduction – Commentaire: Mirka Palioura, éditions Kastanioti, Athènes 2004.

Parmi les nouveaux livres qui enrichissent l'étude du Mont-Athos y est compris le récit de voyage d'un peintre constantinopolitain Théo Ralli(1852-1909), sur la pénisule Athonite. L'avant-propos du professeur de l' histoire de l'art de l' Université d' Athènes Niko Zia se réfère à la connaissance de l' artiste Th. Ralli avec le Mont Athos. Il s' agit d' un témoignage authentique d'un peintre grec qui a suivi l'optique d' un rationalisme académique dont il s' est nourri en Europe Occidentale.

Ensuite, il y a une introduction étendue aux annotations expliquées, à un riche témoignage de la part de l' historienne de l' art Mirka Palioura qui étudie globalement tout l' oeuvre pictural de l' artiste Th. Ralli. Il faut signaler que le sous-titre du livre se concentre au calendrier personnel de l'écrivain, les renseignements duquel se sont déposés comme un témoignage inscrit d' un artiste grec moderne, qui a puisé ses thèmes de la vie monastique pour son art. Le but de son voyage à la Sainte Montagne était l' étude des trésors artistiques du Mont-Athos, surtout de l' art, de l' hagiographie et de la manière de la vie des moines.Bien significatives étaient ses participations aux Salons annuels de Paris avec des sujets de la culture orthodoxe, où on rencontre, un détour par les sujets orientalistes à ceux du domaine hellénique, et surtout d'un contenu religieux.

Les oeuvres inspirés par sa visite au Mont-Athos sont: « Réfectoire dans un couvent grec» où l' élément de l' atmosphère mystique constitue le premier but et « L' iconographe; peintre des saintes images au Mont-Athos» , où il attribue l' atelier du moine-hagiographe Benjamin à Caryès.

Notre peintre qui paraît être au courant de l' influence des Russes et il s' est mis péremptoirement pour les vieux créateurs ne s' est pas occupé de la combinaison des éléments de l'art byzantin et de la peinture occidentale. Bien caractéristique était la négation absolue de l' artiste à intervenir aux fresques de la Réfectoire du Monastère de la Grande Lavra, comme on lui avait demandé, pour renouveller les couleurs. Son opinion sur l' importance de cet art et ses convictions sur le temps qui offre à un chef d' oeuvre plus de

valeur, comme témoigne le sens de la peinture de l' artiste, qui montre une préférence évidente aux créateurs précédents et à ses oeuvres, tandis qu' on s' étonne de la nouvelle tendance « accompagnée de la profonde humeur, du style classiciste et de l' approfondissement religieux ». On s' attendait à une adaptation de son oeuvre, où il est visible l' affection du peintre à une palette foncée qui était confondue entre l' ocre claire et le brun-rouge, en travaillant encore sur les plus petites distinctions de tons des couleurs.

L' itinéraire de l' artiste commence avec la prière des fidèles musulmans sur le bateau turc qui le transporte à la Sainte Montagne. La préférence de l' auteur pour l' Orient et la tradition islamique note la coexistence de deux peuples, tandis que son incontestable cosmopolitisme contribua au développement d' une tolérance qui ne correspond pas à son opinion du rationalisme occidental.

Th. Ralli muni des lettres de recommandation de l' archévêque d' Athènes Procope 1er (1874-1889) pour son séjour de quinze jours au Mont-Athos il avait l' impression, comme les autres voyageurs ou visiteurs, qu' il entrait dans un monde différent.

Il s' est débarqué à Daphné du bateau à vapeur, après avoir passé les formules indispensables, comme la région était sous la domination ottomane, et il est allé à Caryés, le siège de la communauté religieuse, d' où il a pris une lettre de recommandation pour faciliter son séjour aux monastères.

Il faut signaler l' expérience de l' artiste par rapport aux repas, aux régals e.t.c. au Mont - Athos qui les dépasse à une manière bien de l' humour. Ses remarques que « les habitants de la Sainte Montagne croient plus aux bénédictions qu' à la science » ne montrent pas le manque de dévotion, mais peutêtre une influence bien justifiée de l' esprit rationaliste du monde occidentale.

La visite de l' artiste à l' atelier du moine Benjamin Kontrakis (?) désigne les commentaires relatifs de Th. Ralli qu' il s' agit d' « un bazar des saints». Les déscriptions selon la technique et les matériaux que le moine - artiste utilise sont précieux. Pourtant la manière avec laquelle peint le père Benjamin constituera le noyau central de l' oeuvre de Th. Ralli sous le titre: L' iconographe; le peintre des saintes images au Mont-Athos. La déscription de la scène dans le texte a été peinte sur le tableau sous un caractère anecdotologique comme une petite variation en ce qui concerne les figures qui composent une vraie scéne de l' intérieur, où on distingue un atelier de la peinture.

L' habitude de l' utilisation des «dessins» (anthivola) s' interprète mal de la part de Th. Ralli qui considère les moines-peintres du Mont-Athos comme copistes, qui ne connaissent pas à composer de la nature, tandis qu' il constate un déclin de l' art byzantin. Malgré

ceux-ci, il reconnaît aux oeuvres un sentiment religieux qui dérive de leur naïvité. En se référant à la chromolithographie russe qui a été pénétré aux monastères, il croit qu' il s' agit d' un style aux couleurs vives sans des prétentions considérables stylistiques.

Le récit continue avec une relation nette au rôle des moines à la révolution hellénique.Th. Ralli a visité l' église, la bibliothèque et la trésorerie du monastère de Vatopaidi. Il faut signaler quelques remarques bien réussies de la part du peintre sur les habitudes communes du clergé à Paris, même au Mont-Athos, tandis qu' il dessinait un trône en marbre sous les yeux curieux des moines silencieux.

Il répond aux questions des moines concernant la vie de Paris, tandis qu' il met en question les miracles qu' on lui raconte et il trouve toujours une interprétation logique.

Au monastère d' Esphigmenou il s' est inspiré de l' oeuvre « Réfectoire dans un couvent grec», tandis qu' il est devenu auditeur de l' histoire affligeante d' un jeune moine, qui lui raconte ses angoisses, d' où notre peintre s'est inspiré de l' oeuvre «une vision».

Au monastère de Zographou il a pris une photo à l' icône de saint Nicolas mais il n' a pas réussi à figurer le visage du saint sur la photo, tandis que de l' art russe du monastère saint Pantéléimon il croit qu' il s' agit d'une nouvelle école bien éloignée du style byzantin, parcequ'on utilise des couleurs vives, qui deviennent de plus en plus fortes par l' épaisseur du vernis.

Tandis que les connaissances incomplètes et remarquables du peintre voyageur concernant l' art byzantin, lui manque la possibilité de soutenir ses opinions en utilisant des puissants arguments.

Après avoir passé les monastères Simonopetra, Saint Paul, Grigoriou il est arrivé à la Grande Lavra, où on lui a demandé son opinion sur une méthode d' un renouvellement des couleurs des fresques de la Réfectoire du Monastère. De toute façon il était péremptoire qu' il ne faut pas y intervenir.

Au monastère d' Iviron il a rencontré le kaïmakami, le turc gouverneur du Mont-Athos avec lequel il a discuté sur les lois et les coutumes de l' empire Ottoman.

La dernière station de notre peintre était le monastère de Koutloumousiou où il a essayé de tracer un dessin des pélerins qui s'inclinaient devant les reliques des saints, mais on le lui avait interdit. Le voyage de Th. Ralli prend fin à Daphné, où il s' est embarqué sur le bateau de retour.

L' introduction suit le texte du Calendrier, lequel a été édité à la langue française à Caïre et il a été traduit en Grec par Mirka Palioura.

Le texte se caractérise d' une humeur poétique, d' une grâce aux déscriptions, de l' humour e.t.c. L' écrivain cherche une atmoshère mystique et il concentre sa précaution aux déscriptions bien détaillées des icônes, tandis qu'il nous rapporte ses différentes expériences par l' étude de la vie des moines au Mont Athos.

Il s' agit d' une agréable lecture, qui met en mouvement l' intérêt du bibliophile, tandis qu' en même temps on l' utilise comme une source précieuse pour le chercheur.

Cette étude incorpore un catalogue des oeuvres du peintre constantinopolitain Théodor Ralli y compris la table des noms, des personnes et des lieux.

Le nouveau livre provenant des éditions Kastanioti constitue un offre précieux à la bibliographie hellénique concernant le Mont-Athos, tandis qu' il met en valeur la peinture hellénique et ses créateurs pendant le 19ème siècle en rendant connue comme un témoignage authentique d' un artiste grec d' une attitude cosmopolite de Théodore Ralli, qui avait comme «but de sa vie sa peinture ».

Université
Aristote de Thessalonique

Glycérie Mich.Chatzoulis

IN MEMORIAL

Θεολόγος Χρ. Ἀλιπράντης (1938-2004)

Ἕνας τελευταῖος χαιρετισμός

Στίς 29 Δεκεμβρίου 2004 ἡ πανεπιστημιακή κοινότητα τοῦ ΑΠΘ ἀποχαιρέτησε τόν Θεολόγο Αλιπράντη, καθηγητή τῆς Χριστιανικῆς καί Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας τοῦ Τμήματος Ποιμαντικῆς καί Κοινωνικῆς Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς.

Ἡ γόνιμη ἐπιστημονική του δραστηριότητα καί ὁ τρόπος μεθοδολογικῆς προσέγγισης ὑποδεικνύουν τίς ἔρευνές του γύρω ἀπό τόν κόσμο τοῦ Βυζαντίου. Τό ἔργο του μένει ὡς πηγή ἀναφορᾶς γιά ὅλους τούς νεότερους.

Γεννήθηκε στίς Λεῦκες τῆς Πάρου. Τά γράμματα τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσης διδάχθηκε ἀπό τόν δάσκαλο πατέρα του Χρῖστο Ἀλιπράντη, ἐνῶ παρακολούθησε τούς κατηχητικούς λόγους ἀπό τόν ἀδελφό τῆς μητέρας του τόν ἀρχιμανδρίτη Αὐγουστῖνο Καντιώτη μετέπειτα μητροπολίτη Φλωρίνης, Πρεσπῶν καί Ἐορδαίας.

Σπούδασε Θεολογία καί Ἀρχαιολογία στό Ἐθνικό καί Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν ἐκπληρώνοντας παράλληλα τίς στρατιωτικές του ὑποχρεώσεις ὡς ἀξιωματικός διαφωτίσεως στήν Ἀεροπορία.

Τά πρόωρα δείγματα τῆς ἐπιστημοσύνης του ἔδωσε ἤδη ἀπό τά φοιτητικά του χρόνια, ἐνῶ ἰδιαίτερα πολύτιμα ἦταν τά πρακτικά μαθήματα Ἀρχαιολογίας πού παρακολούθησε ἀπό τόν καθηγητή καί ἀκαδημαϊκό Ἀν. Ὀρλάνδο, διευθυντή τῶν ἀναστηλωτικῶν ἐργασιῶν καί ἀνασκαφικῶν ἐρευνῶν τοῦ ναοῦ τῆς Καταπολιανῆς Πάρου.

Κατά τή διάρκεια τῶν ἐτῶν 1965-1970 δίδαξε ὡς φιλόλογος καθηγητής στή Μέση Ἐκπαίδευση. Τόν Ἰούλιο τοῦ 1970 μέ ἐξετάσεις διορίσθηκε στήν Ἀρχαιολογική Ὑπηρεσία. Ἐργάσθηκε ὡς ἐπιμελητής Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων καί ὑπηρέτησε στίς Ἐφορεῖες Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Κυκλάδων καί Νήσων τοῦ Αἰγαίου (Σάμου-Ἰκαρίας), Κρήτης, Πατρῶν, Καβάλας, Θεσσαλονίκης μέχρι τό 1995.

Προϊόν τῶν δραστηριοτήτων του ἀποτελεῖ ἡ παρουσίαση τῶν ἀγνώστων θησαυρῶν τῆς Βυζαντινῆς καί Μεταβυζαντινῆς τέχνης μέ ἐπιστημονικές μελέτες (εἰκόνες τῆς Σίφνου, ἐκκλησιαστικά ἄμφια τῆς Λέσβου). Ἡ συμμετοχή του σέ ἐπιστημονικά συνέδρια καθώς καί ἡ ἐνεργός παρουσία του μέ διαλέξεις, ραδιοφωνικές, τηλεοπτικές ἐκπομπές, συνέτεινε στήν προβολή τῆς Ἑλληνορθόδοξης παράδοσης.

Τό 1978 ἔφυγε στό Βερολῖνο μέ διετή ἐκπαιδευτική ἄδεια τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ. Στό Freie Universität τῆς ὁμώνυμης πόλης παρακολούθησε τά σεμινάρια τῶν ἐπώνυμων καθηγητῶν Otto von Simson, V. Elbern καί P. Schreiner. Στό Ludwing Maximilians-Universität τοῦ Μονάχου συμπλήρωσε τίς σπουδαστικές ὑποχρεώσεις του καί ἀναγορεύθηκε διδάκτωρ τό 1984 μέ θέμα: "Ὁ Μωϋσῆς ἐπί τοῦ ὄρους Σινᾶ. Ἡ εἰκονογραφία τῆς κλήσεως τοῦ Μωϋσέως καί ἡ παραλαβή τοῦ Νόμου" πού τοῦ εἶχε ἀναθέσει ὁ διακεκριμένος βυζαντινολόγος Klaus Wessel.

Τό 1990 ξεκίνησε τήν πανεπιστημιακή του καριέρα ὡς ἐπίκουρος καθηγητής τοῦ Τμήματος Ποιμαντικῆς καί Κοινωνικῆς Θεολογίας. Ἐξελίχθηκε σέ ὅλες τίς πανεπιστημιακές βαθμίδες καί τό 2002 ἔγινε πρώτης βαθμίδας καθηγητής τῆς Χριστιανικῆς καί Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας.

Τόν ἔγγαμο βίο του σφράγισε ἡ παρουσία τῆς συζύγου του Μαρίας Ριζοπούλου, μαθηματικοῦ, ἡ ὁποία τοῦ πρόσφερε τριάντα ἑπτά χρόνια θαλπωρῆς καί συντροφικότητας.

Στόν διδακτικό τομέα ἔδωσε κύκλους μαθημάτων πού καταλάμβαναν τήν χρονική περίοδο ἀπό τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ μέχρι καί τόν 19ο αἰ. Χαρακτηριστικά ὑποστήριζε ὅτι τό Βυζάντιο ἐξέλιπε μέν ὡς κρατική ὑπόσταση μετά τό 1453, ἐπέζησε ὅμως καί ἐπιβιώνει ὡς πολιτισμός, ὡς τέχνη. Ἄλλωστε τό πνευματικό ὑπόβαθρο πού δημιούργησε τή χριστιανική, τή βυζαντινή τέχνη, ὑφίσταται καί σήμερα, ἐφόσον ὑπάρχει ὁ Χριστιανισμός. Ἂς σημειωθεῖ ὅτι ἡ πλατιά αὐτή παραδοχή τῆς οὐσιαστικῆς ἑνότητας στά μνημεῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου ἔχει γίνει κρατική ἀντίληψη μέ εἰδικά νομοθετικά μέτρα ἤδη ἀπό τήν ἐποχή τοῦ δασκάλου του Ἀναστασίου Ὀρλάνδου.

Σημαντική ἦταν ἡ ἔμφαση τῆς διδασκαλίας του σχετικά μέ τούς δεσμούς τέχνης καί Θεολογίας, γεγονός πού προσείλκυσε πολλούς φοιτητές καί ἀπό ἄλλες σχολές.

Στό συγγραφικό ἔργο τοῦ Θεολόγου Ἀλιπράντη διακρίνουμε μία προσπάθεια γιά πληρότητα καί διεξοδικότητα. Τά ἐρευνητικά του ἐνδιαφέροντα κάλυπταν ἕνα εὐρύ φάσμα χρονολογικά καί θεματολογικά. Τήν προσφορά του ὑποδεικνύει τό ἀνασκαφικό ἔργο ἀλλά καί οἱ μελέτες του πού καλύπτουν ἕνα χρονικό φάσμα ἀπό

τά παλαιοχριστιανικά χρόνια μέχρι τήν ὄψιμη μεταβυζαντινή περίοδο.

Στίς πρώϊμες μονογραφίες του περιλαμβάνονται οἱ "Θησαυροί τῆς Σίφνου"ὅπου ἐμπεριέχονται τριακόσιες περίπου εἰκόνες (14ος-19ος αἰ.) τῶν ναῶν καί τῶν μονῶν τῆς νήσου, πολλές ἀπό τίς ὁποῖες ειναι ἔργα τῶν ἐπώνυμων ζωγράφων Κωνσταντίνου Παλαιοκαπᾶ, Ἐμμανουήλ Σκορδίλη, Σγουρδαίου, Νικολάου Μελλισσοῦ κ.λ.π., ἐνῶ στά "χρυσοκέντητα ἄμφια τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Λειμῶνος Λέσβου" γίνεται μία προσπάθεια ἑρμηνείας τῶν κεντημάτων ἀπό τεχνικῆς καί αἰσθητικῆς πλευρᾶς, ἐνῶ τονίζεται ὁ σημαντικός ρόλος τους στή λατρευτική ζωή τῆς Ἐκκλησίας.

Τό ἀντικείμενο τῆς διδακτορικῆς του διατριβῆς ἐπικεντρώνεται στήν εἰκονογραφία τῆς κλήσεως τοῦ Μωϋσῆ καί τῆς παραλαβῆς τοῦ Νόμου καί στούς τύπους τῆς συνένωσης τῶν δύο θεμάτων πού ἐπικρατοῦν ἀπό τίς ἀρχές τῆς μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς μέ τόν τίτλο: Ἡ ΑΓΙΑ ΒΑΤΟΣ".

Ἡ καταφλεγομένη καί μή καιόμενη βάτος εἶναι μία σαφής προτύπωση τῆς ἐνανθρώπησης τοῦ Χριστοῦ, πού συνδέθηκε μέ τό πρόσωπο τῆς Θεοτόκου, ἀκολουθώντας τά κείμενα τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καί τῶν λειτουργικῶν ὕμνων. Ὁ γνωστός εἰκονογραφικός τύπος "Μήτηρ Θεοῦ ἡ τῆς Βάτου"ἤ "Θεοτόκος ἡ Βάτος"δημιουργήθηκε στή Μονή Σινᾶ μέ κύριο γνώρισμα τήν ἀπουσία τῆς Βάτου, ἐνῶ ἡ Θεοτόκος εἰκονίζεται βρεφοκρατοῦσα περιβαλλόμενη ἀπό προφῆτες καί ἁγίους. Στή ρωσική τέχνη τοῦ 16ου αἰ. τό θέμα τῆς κλήσεως τοῦ Μωϋσῆ γνώρισε διαφορετική ἐξέλιξη, ἀφοῦ ἡ μορφή ἐμπλουτίσθηκε μέ πολλά εἰκονογραφικά στοιχεῖα ἀπό τόν Ἀκάθιστο Ὕμνο. Τέλος, ἰδιαίτερη σημασία ἀποδίδεται ἐπίσης στά ἑξῆς πρωτότυπα θέματα πού ἀναπτύσσονται καί ἑρμηνεύονται λεπτομερῶς, ὅπως ὁ Υἱός τοῦ ἀνθρώπου ὡς νομοθέτης τῆς Παλαιᾶς καί Καινῆς Διαθήκης καί ἡ συμβολική ἀπόδοση τῆς Ἑβδόμης ἡμέρας, δηλαδή τῆς ἀναδημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου διά τῆς θυσίας τοῦ Θεανθρώπου.

Στό ἀνασκαφικό του ἔργο περιλαμβάνονται οἱ ἔρευνες στόν Ἅγιο Ἀλέξανδρο Λαφιώνας Λέσβου καί στό Ποδοχώρι Καβάλας. Ὡστόσο, ἰδιαίτερα συστηματική ἦταν ἡ εἰκοσάχρονη ἐνασχόλησή του μέ τήν ἀνασκαφή στόν παράλιο χῶρο τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους τῆς Μαρώνειας πού ξεκίνησε τό 1974 καί εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τή σχετική δημοσίευση τῶν πορισμάτων ὅλων τῶν ἀνασκαφικῶν φάσεων. Κατά τή διάρκεια τῶν ἐρευνῶν ἦρθαν στό φῶς δύο ἀξιόλογοι ναοί τῶν μεσοβυζαντινῶν χρόνων (843-1204). Ὁ πρῶτος, ὅπως ἀποδεικνύουν τά λείψανα τοῦ ζωγραφικοῦ διακόσμου πού διασώθηκαν στήν ἁψίδα τῆς Πρόθεσης καί σέ τμῆμα τοῦ βόρειου τοίχου χρονολογεῖται μᾶλλον στό τέλος τοῦ 9ου αἰ. Ὁ δεύτερος ναός πού

διαθέτει σύνθρονο εἶναι νεότερος τοῦ πρώτου, θεμελιώθηκε στά ἐρείπια τοῦ προαναφερόμενου καί πρόκειται γιά τόν ἐπισκοπικό ναό τῆς Μαρώνειας ὁ ὁποῖος ἀνήκει στόν 12ο αἰ.

Θά ἦταν παράλειψη νά μήν ἀναφερθοῦμε στίς ἐπισημάνσεις του σχετικά μέ τήν ἑνιαία σύνδεση τοῦ λατρευτικοῦ καί μνημειακοῦ χαρακτήρα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ροτόντας Θεσσαλονίκης. Σύμφωνα μέ τήν ἄποψη τοῦ ἀείμνηστου καθηγητῆ ἡ λατρευτική χρήση ὡς οὐσιῶδες στοιχεῖο τῆς ὕπαρξης τοῦ μνημείου δέν μειώνει οὔτε ἀλλοιώνει τήν ἀρχαιολογική ἀξία καί ταυτότητά του, ἀντίθετα μάλιστα τό ἀναδεικνύει ἐξαίροντας τήν κυρίαρχη καί διαχρονική σημασία του ὡς πάνσεπτου ναοῦ τοῦ Χριστιανικοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Τό 1996 μέ τήν εὐκαιρία τοῦ ἑορτασμοῦ 17 αἰώνων ἱστορίας τοῦ ναοῦ τῆς Καταπολιανῆς ὁ Θ. Ἀλιπράντης ἐπιμελήθηκε τή συνολική ἐπιστημονική παρουσίαση τοῦ μνημείου ἐκδίδοντας ἕναν πολυετή τόμο μέ γενικό τίτλο "Ἡ Ἑκατονταπυλιανή τῆς Πάρου. 1670 χρόνια ἀπό τό τάμα τῆς Ἁγίας Ἑλένης", ἀφιερωμένο στό μητροπολίτη Παροναξίας Ἀμβρόσιο Στάμενα. Πρόκειται γιά τή μελέτη τῆς ἱστορίας τῶν ἀναστηλωτικῶν ἔργων στερέωσης καί τῆς προβολῆς τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ Παναγίας Καταπολιανῆς (Ἑκατονταπυλιανῆς) τῆς Πάρου πού πραγματοποιήθηκαν στή δεκαετία τοῦ '60 ὑπό τήν διεύθυνση τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Ἀν. Ὀρλάνδου. Τό περιεχόμενο τοῦ βιβλίου ἀναφέρεται στήν ὀνομασία (Καταπολιανή-Ἑκατονταπυλιανή), τή χρονολόγηση (4ος-6ος αἰ.), τήν ἀρχιτεκτονική (σταυρική βασιλική), τό γλυπτικό διάκοσμο (κυμάτια, ρόδακες) καί τή ζωγραφική (τοιχογραφίες 7ος-ἀρχές 17ου αἰ.). κλπ, εἰκόνες 13ος-19ος αἰ.).

Στίς ἐκδόσεις τοῦ Ἱεροῦ Προσκυνήματος τῆς Παναγίας Ἑκατονταπυλιανῆς Πάρου περιλαμβάνεται ἐπίσης καί ἡ δημοσίευση τῆς συλλογῆς τῶν εἰκόνων τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσείου Μάρπησσας. Στήν παρούσα μελέτη παρουσιάζονται ἀπό τό Θ. Αλιπράντη συνολικά 27 εἰκόνες καί ὁ ξυλόγλυπτος Ἐπιτάφιος τῆς ἐνορίας πού καλύπτουν μία χρονική περίοδο ἀπό τό τέλος τοῦ 15ου αἰ. μέχρι τόν 18ο αἰ. καί εἶναι ἔργα τῶν Ἰω. Δακορώνια, ἱερομονάχου Δαμασκηνοῦ, Θεόδ. Καλουδᾶ κλπ. Ὅλες οἱ εἰκόνες ἐνυπόγραφες καί ἀνυπόγραφες ἀκολουθοῦν τή βυζαντινή παράδοση καί εἶναι ἔργα κρητικῆς τεχνοτροπίας.

Ἰδιαίτερης σημασίας θεωρεῖται ἡ μελέτη πού ἀναφέρεται στόν λειτουργικό ὕμνο "Ἐπί σοί Χαίρει Κεχαριτωμένη πᾶσα ἡ κτίσις". Γιά τήν κατανόηση καί ἑρμηνεία τῶν ἐπί μέρους εἰκονογραφικῶν θεμάτων θεωρήθηκε βασική προϋπόθεση ἡ λεπτομερής περιγραφή τῶν εἰκόνων πού χρονολογοῦνται ἀπό τό δεύτερο μισό τοῦ 14ου αἰ. καί ὄχι στίς ἀρχές ἤ τό πρῶτο μισό τοῦ 15ου αἰ., ἐνῶ εἰδική μνεία

γίνεται γιά τούς εἰκονογραφικούς τύπους τοῦ θέματος. Τέλος, ἑρμηνεύονται ἐπίσης τά εἰκονογραφικά σχήματα καί στοιχεῖα βάσει τῶν κειμένων τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καί τῶν λειτουργικῶν ὕμνων. Ἀναμφίβολα ὁ σχολιασμός τῶν νέων στοιχείων ἐμπλουτίζει τήν ἔρευνα σχετικά μέ τόν ὕμνο καί τό μεγαλυνάριο τῆς θείας λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου.

Ὁ Θ. Ἀλιπράντης ὑπηρέτησε μέ συνέπεια γιά σαράντα περίπου χρόνια τήν ἐπιστήμη του ἀρχικά ὡς ἐπιμελητής ἀρχαιοτήτων καί στή συνέχεια ὡς πανεπιστημιακός δάσκαλος. Τό αὐστηρό ἦθος τῆς προσωπικότητάς του, ὅπως καί τό περιεχόμενο τῶν δημοσιευμάτων του ἄσκησαν πέρα ἀπό τούς στενούς κύκλους τῶν εἰδικῶν μία πολύμορφη ἐπιρροή στή διάδοση τῆς πολιτιστικῆς μας κληρονομιᾶς. Ὁ ἰδιαίτερος ζῆλος γιά τήν ἀρχαιολογική ἔρευνα ὑποδηλώνει τή συγγραφική προσφορά του, ὅπου τονίζεται ἡ συμβολή τῆς βυζαντινῆς τέχνης στό Εὐρωπαϊκό πολιτισμό. Μέ καθαρότητα σκέψης καί αὐστηρή μέθοδο χάραξε καθαρά καθορισμένα σύνορα ἀνάμεσα σέ ὑποθέσεις καί σέ ἀποδειγμένα συμπεράσματα. Πολλές φορές συνέβη νά ἀποδείξει καί ἔμπρακτα τήν ἀδέκαστη δικαιοσύνη ἀλλά καί τή συνέπεια στίς πεποιθήσεις του. Ἡ ἀρνητική του κρίση ἐκφραζόταν ὕστερα ἀπό ἐπίπονη εὐσυνειδησία. Ἀποστρεφόμενος πάντα τήν ὑπεροπτική ἰσχυρογνωμοσύνη ἦταν πάντοτε ἕτοιμος νά διδάσκεται ἀπό τούς ὁμότεχνους τῆς ἔρευνας. Ἦταν ἄνθρωπος σεμνός καί κλειστός μέ ἰδιαίτερη εὐαισθησία. Ἡ εὐγένεια, ἡ ἄκαμπτη ἀξιοπρέπεια, ἡ φυσική συστολή ἦταν οἱ αἰτίες πού ἀπέφευγε συστηματικά τή δημόσια προβολή. Ἀλλά ὁ ἀνήσυχος προβληματισμός μέ τή συνδυασμένη σκέψη ἐνίσχυσαν τό ἐνδιαφέρον του γιά τόν κόσμο τοῦ Βυζαντίου. Ἐνημερωμένος στίς ἐξελίξεις τῆς ἐπιστημονικῆς εἰδικότητάς του καί ἀνήσυχος ἀναζητητής βαθύτερων προβληματισμῶν ἀνέδειξε μέ τό ἔργο του τή Βυζαντινή Ἀρχαιολογία σημειώνοντας τούς δεσμούς της μέ τήν Ἐκκλησία καί συμβάλλοντας στήν ἀνάδειξη τῆς Ὀρθόδοξης παράδοσης.

Ὡστόσο, ὁ πρόωρος θάνατός του διέκοψε τήν εὐδόκιμη προσφορά του καί τόν ἐμπόδισε νά προχωρήσει περισσότερο στήν ἐπιστημονική συγγραφή ἀφήνοντας πολλές ἐργασίες σχεδόν ἕτοιμες γιά ἔκδοση,ἐνῶ ἄλλες σέ στάδια προετοιμασίας γιά δημοσίευση. Μέ τήν πολύπλευρη διδαχή του κατέθεσε τούς καρπούς τῆς πείρας καί τῶν γνώσεών του διακονώντας τήν ἐπιστήμη καί τίς πανεπιστημιακές σπουδές.

In pace et in refrigerio dormittio vestra

Αριστοτέλειο
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης — Γλυκερία Μιχ. Χατζούλη